

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ROSE
MACAULAY

ROSE MACAULAY

Trabzon Kuleleri

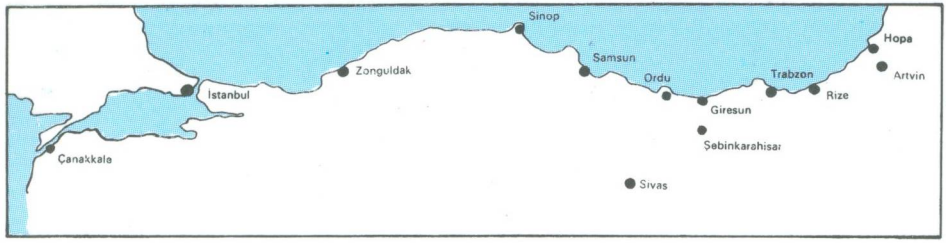
İNGİLİZ MİSYONERLER KARADENİZ'DE

Çeviren: Billur C. Tiğrek



t ü m z a m a n l a r y a y ı n c ı l ı k

tüm zamanlar Trabzon Kuleleri İNGİLİZ MİSYONERLER KARADENİZ'DE



Üç İngiliz, kilise öğretisini ve Hıristiyanlığı yaymak amacıyla Türkiye'ye gelirler. Çanakkale'den gemiyle İstanbul'a geçerler ve deve sırtında Karadeniz sahilini gezler.

Romanda, Karadeniz insanların gelenek-göreneklerinden, yaşama koşullarından, dine ve topluma bakışlarından bir kesit sunulur bize.

Rizeli balıkçılar, Anglian rahip, Trabzonlu büyücü, Altın Post, camiye çevrilmiş kiliseler, Hopalılar, Ruslar, Türkler, Çerkezler derken; yol, yolculuğu belirler. İlginç ve beklenmedik olaylar yaşarlar. Heyecanla ve seyerek okuyacağınız bir gezi, tarih ve anı kitabı.

Rose Macaulay

trabzon kuleleri:
ingiliz misyonerler karadeniz'de

Çeviren: Billur C. Tiğrek

t ü m z a m a n l a r y a y ı n c ı l ı k

Trabzon Kuleleri: İngiliz Misyonerler Karadeniz’de

İngilizceden Çeviren

Billur C. Tiğrek

Kitabın Özgün Adı

Trebizond Towers

Kapak Tasarımı

Şahin Karakoç

Baskı ve Cilt

Güntaş Matbaacılık

Birinci Basım:

Ekim 1995

ISBN 975-7350-45-1

AKYÜZ KİTABEVİ

YAYIN DAĞITIM PAZARLAMA

SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.

Neşet Ömer Sk. No: 10/123 Kadıköy/İST.

Tel: 349 43 14-5

Rose Macaulay

trabzon kuleleri:
ingiliz misyonerler karadeniz'de

Çeviren: Billur C. Tiğrek

t ü m z a m a n l a r y a y ı n c ı l ı k

ÇEVİRMENİN NOTU

Eskiden, misafir odasının duvarında kabzası işlemeli, boyu boyumun iki katı bir kılıç asılı dururdu. Kahverengi, kırmızı soluk lekelerle bezeli bir kılıçtı bu. Görünümü hem ürkütür hem büyülerdi beni (Başka bir dünyaya ait olduğu içindi belki). Büyüyünce öğrendim ki o kılıç dedeminmiş. O lekeler de "kuffar" kanıymış. Çok ürkütmüştü bu beni. Büyüyse yokolup gitmişti (Başka bir dünyaya ait olduğu içindi belki).

Kim kendi dünyasının doğrusunu bir başkasına dayatır; sevgi, hoşgörü, anlayış, paylaşım kavramları anlamlarından boşanıverir anında. Dışı içini boşayan, içi dışına uymayan kavramlar, adaletsizliğin ve haksızlığın kavramları olur sonunda. Ve aslının 'cahilin intikam duygusu' olduğunu gizleyen adalet, seyyar haksızlık olarak gezinir aramızda.

Böyle yaratılır büyü yoksunu, yaratım düşmanı, dehşet verici ve zorba bir dünya.

Laurie kitap boyunca hep aynı şeyi söyledi:

"Müslüman, Hıristiyan, dinsiz, Türk ya da İngiliz.. Önemli değil hiçbirisi. Tek dileğim; insan insana, insana yaraşır sevgi."

Seyyar haksızlık yerine hiç değilse seyyar adalet.. Kimbilir; ürküntünün ürkmesi, büyüünün geri gelmesi için yeterlidir bu belki.

Billur C. Tiğrek

Rose Macaulay (1881-1958) zamanının en tanınmış taşlama yazarlarından biridir. Rugby'de doğmuş, Oxford'da eğitim görmüştür. 1958 yılında İngiliz Kraliyetinden Kadın Komutan payesi almıştır. Toplam 39 kitabı basılan yazarın son kitabı olan Trabzon Kuleleri ilk kez ölümünden iki sene önce yayınlanmıştır.

"Etrafı zorlu dağ geçitleriyle çevrili bir tepeye yayılan bu muhteşem ve yabancı kentin parlaklığı..."

"Her yanı geçitlerle mi kaplı gerçekten, Pharastes*?"

"Her yan Eraton*. Diğer tüm kentlere gitmeyi dileyenleri, bu kente gitmekten hemen caydıracak kadar."

"Madem giriş bu denli zor, öyleyse çoğu insanı bu kente gitmekten alıkoyuyor olmalı."

"Ama bu, kente bir kez olsun gitmek isteyenleri engelleyemiyor gene de. Titrek ışıklarını salar sürekli, yürüdüğü yola. Bataklık ateşleri gibi, rahatsız etmek istercesine yürüyenleri. Ve bundan kaçmak isteyenleri bile sürükleyerek çeker kendine. Tıpkı mıknaşın demiri çekmesi gibi. Asla aşamayabilirler o zorlu geçitleri; ışığı ateş olup yakacaktır çünkü onları. Çünkü bu onun doğasında var."

"Tehlikelerle dolu bu kenti kuranlar kim peki?"

"Tanrılar ve insanlar Eraton. Tanrılar insanları arar, insanlarsa tanrıları. Bütün bunlar sana; biraz insana has, biraz tanrısal, ama kutsal isteklerin ve bunlara ulaşmaya çalışan ölümcül arzuların ve düşlemelerin dışında kalan ve insanların zihnini sürekli olarak kurcalayan vahşi ve yabancı bir gücün varolduğunu düşündürmüyor mu? Süreksizmiş gibi duran ama gerçekte sonsuz bir gücün varlığını? Nasıl oluyorsa oluyor ve bunun böyle olduğu her defasında yeniden kanıtlanıyor."

Ölüm Üzerine Sohbetler'den

1

Büyük Ayin'den yeni dönmüştü halam. Deveden inerken bana dönüp

– Devemi alıver tatlım. dedi.

Şu ünlü Ruola kabilesine mensup; tek hörgüçlü, beyaz Arap develerinden biriydi. Eyeri, düşük ayarlı altınla ve Doğu işi parlak mücevherlerle bezeliydi. Levantin otelinin sahibi olan zengin bir çöl iş adamına aitti deve. Bu hayvanı nedense hep halamın itibarı olarak düşünmüşümdür. Devenin kökenine aldırmamış ve o kökü anıştıran adlar takmamıştı ona ki çok az kadın yapardı bunu. Onun yerine, tabii araya belli bir mesafe koyarak, "devem" ya da "deve" diye sözederci ondan. Deve benim için hiçbir önem taşımıyordu, tabii ben de deve için. Ama; halamla birlikte olduğum zamanlarda, o ne söylerse yerine getirirdim. Sırf bu yüzden, deveyle de ben ilgilenmek durumundaydım. Dizginlerinden tutarak, Austin marka küçük arabamı park ettiğim barakaya yöneldim. Yakın zamana kadar, halamın Morris marka arabasıyla aynı mekanı paylaşıyordu Austin. Ama Morris bir gece, halam Prof. Gilbert Murray ve Başpiskopos David Mathew ile yemek yerken birkaç Anglikan piskoposu ta-

rafından çalındı. Böylece, Austin ile deve aynı barakada kalmaya başladılar. Deve de araba da, Gotik tarzı insan ya da hayvan figürlerine has o çirkin ve küçümseyici ifadeyi taşıyorlardı. Çünkü kaldıkları barakanın duvarlarında 18. yüzyıldan kalma aptal suratlı taşlar kullanılmıştı. Bu taşlar köy kiliselerinin restorasyonunda da kullanılmıştı. Bu aptallık; çok az kemerde, birkaç lahitte ve küçük şeytanın o çirkin yüz ifadesinde hâlâ var.

Deve, tutucu bir Müslümandı ve hafiften alay ederek bakıyordu etrafa. Öğle yemeği niyetine bir tutam ot verdim ona. (Sabah kahvaltısında ağzına attığı lokmayı çiğniyordu hâlâ). Ardından, barakanın kapısını kilitledim.

Deve halamı kiliseye götürüp getiriyordu ama Austin için geçerli değildi bu. Zaten halam kiliseye de düzenli olarak gidiyordu ama benim için geçerli değildi bu. Sıkı bir Anglikandı halam. Halkın dini temelini oluşturan İngiliz kilisesine mensup o büyük orta sınıfa dahil değildi yani. Ben de sıkı, hatta aşırı inanan bir Anglikanım. Ama biraz yanıltıcı bir inançlılık benimki. Hıristiyan kilisesinin en iyi akımının en iyi kısmına mensupsunuzdur ama kırk yılda bir katılırsınız ayinlerine.

Bu kitap ağırlık olarak Dot halamın, kısmen de bizim sıradışı davranışlarımızdan kaynaklandığı için, neden bu denli kararlı birer kilise yanlısı olduğumuzu açıklasam iyi olacak galiba. Bizler, I. Mary, VIII. Henry ve Oliver P.'nin eza-cefasına dayanabilmiş eski bir Anglikan ailesinden geliyoruz. VIII. Henry döneminde, Sussex'te yitik dinevlerinden birini restore edip çalıştırmaya başladık ama yakıldık. İçimizden bazıları Altı Nokta'yı kabul etmiyordu çünkü. Mary döneminde gene yakıldık. Karşı mezhepten olduğumuz içindi bu kez yakılmamız. Elizabeth döneminde, kararlı bir biçimde Anglikan yaşamına adadık kendimizi. Noel kutlamaları ve bahar bayramında çiçeklerle süslenmiş direkler etrafında dansetmek Puritan eğilimlerimizi biraz

zorladı tabii. Hac Günlerinden Şanlı Devrime kadar geçen sürede; Katoliklere, gizli dini toplantı yapanlara ve Kuveykirlara* büyük bir yansızlıkla yani eşit oranda baskı yaptık. Rahiplerin statüsü artarken, genç oğullarımız da bol-luk bereket için yaşamaya başladılar. 1690 yılında bu oğullar jüri üyesi olmaktan menedildiler. Bu tarihten itibaren yarım yüzyıl boyunca, yani bağımsız bir kilise kurulana dek; aşırı dindar, yükseklerden uçan, hizipçi, tuhaf yollarla papaz olmuş, duaları yöneten, dindar bay ve bayanların günah çıkarma seanslarını dinleyen ve onlara özel mabetleri-nin koltuklarını sunan, dini ayinler ve hizipçi William Law'ın ayinsel tapınmacı öğretilerini içeren dua kitaplarını pazarlayanlarla işbirliği yapan ve Büyük Kilise akımını başlatan bir dizi olay yaşandı. Bu olaylar, yılları ardından sürükleyerek bir dere gibi aktı ve o geniş Anglikan ırmağına boşaldı. Yazgılarını kirletmemekte kararlıydı ve görkemli savunucularının izini sürerek yaşıyorlardı. Ama tabii ki Anglikanların hepsi aynı durumda değildi.

Bütün bunlar gözönüne alındığında, ülkemiz kilisesine inatla ve kararlılıkla bağlı kalma mirasını üstlenmemiz son derece doğal geliyor bana. Bu arada, çoğumuza büyük bir hevesle balık tutmak da miras kaldı. Dot hala, bu eğilimi İngiliz kilisesinin bir özelliği olarak düşünür. Belki de halam Anglikan ile angling* kelimelerini biraz birbirine karış-tırıyor. Elbet, Fransızlar da balık tutar, reformasyon öncesi rahipler de. Ama Dot hala "Onlar balık havuzlarından av-lanıyorlar. Bu hiç de sportmence bir davranış değil. Sadece karın doyurmayı amaçlıyorlar." diyor. Ama bu belki de aile-mizin kovalamacaya çok düşkün olmasındandı.

Bir taraftan da dinevindeki havuzlarda muhteşem sa-zanlar beslemeye başlamışlardı. Bu balıkları oruç tuttukları

* Kuveykir: 1650'de George Fox tarafından kurulan protestan mezhebi. (B.C.)

* Angling, İngilizce'de balık tutmak anlamına gelir. (B.C.)

sürede avlayıp yiyorlardı. Kutsal Emirler'e inanan ailenin üyeleri, çocukluktan başlayarak bu meşgaleyle büyütüldüler ve büyük bir çaba harcayarak balık tutmayı yaşantılarına renk olarak kattılar. Aile üyelerinden biri olan East Harting'in rektörü, 18. yy. başlarında tuttuğu günlüğüne (1810'da yayınlandı) çoğu vaazı kaydetmişti. Bir balıkçı olarak verdiği vaazların, ırmak kıyılarında yankı bulacağını ve destekleneceğini düşünüyordu. Vaazlardaki çağrı şöyleydi: "Ve yakalanan her balık, avcıyı büyük bir sevince boğacak. Ve kaçırılan her balık, avcıda derin bir üzüntü yaratacak. Ve balıklar oltayı kemirirken, av dua edecek. Ve balıklar kaçıp gidince; onları elinden kaçırın avcı, değersiz ruhunun bağışlanmasını isteyecek. Ve o bunu kutsal bir doğru olarak kabul edecek."

Elbette bu meşgale tuzaklarla doluydu. Bu rahiplerin düşüncelerinin geçerli olduğu zamanlarda kendi huzurlu, ve mutlu çevrelerinde balık avlamaktan uzak kalmak, kurgusal bir tanrıbilim alanında başıboş gezinmek ve yolda bir ejderhayla karşılaşmakla aynı anlamdaydı. Bu ejderha; bazen şüpheli bir şahıs, bazen de karşı mezhepten biri kılığında görünebilirdi. Bazen kendinden uzaklaştırırdı onları, bazen de yumuşak bir hareketle kendine çekerdi. Çoğu kere, sımsıkı tutardı. O zaman, ejderhayı yener ve öldürürlerdi. Belki de yenilgilerini sessiz sedasız kabul ederlerdi, kimbilir. Ya da hiç karşı koymadan, ruhlara bırakırlardı işi: Davetsiz bir misafirdi bu ejderha, defetmeye ne gerek vardı? Birleştikçe ve sayıları arttıkça, daha fazla balık tutar oldular ve gıderek Büyük Kiliseyi oluşturmaya başladılar. Ve daha inatçı ve daha kararlı Anglikanlar oldukça daha iyi balık avlamaya başladılar. Aile üyelerinden biri, büyükbabam; tutucu bir Anglikan ve balıkçıydı. Doğu yanlıları ile sorun yaşamaya aday bir insandı üstelik. Argyllshire'da tatil yaparken; Add sularında şimdiye dek görülmemiş büyüklükte bir sombalığı avladı. Ama başka bir kilisenin görüşlerine uyan

balık avı düşkünü düşüncelerinin de etkisiyle anında Emirler'den caydı ve katolik oldu. Bu geçiş sürecinde; bütün aile tarafından da sürekli olarak anlatıldığı üzere sadece önemsiz balıklar yakalayabili. Bunlar asla geri dönemeyecek olan minik alabalıklardı. Büyükbabama göre "hiçbir şey geri dönmezdi." Sonunda bir yığın küçük balık avlamaktan bıktı. Devinspire ırmağına gitti gizlice ve dev bir sombalığı yakaladı. Sonra işlediği günahının savunmasını doğal olarak ciddiye almayan bir yargıca günah çıkardı. Suçunun cezasını Bideford cezaevinde bir hafta kalarak ödedi. Tutukluluğu sırasında, başarılı balıkçılığın bir Anglikan meşgalesi olması gerektiği kanaatine vardı. Artık sadece küçük balık avlamaktan değil, gizli gizli büyük balık avlamaktan da bıkkındı. "Yalandı bunlar, zaman kaybıydı." Daha bir dolu zorluktan da bıkmıştı çok. İşte tam da bu sırada, inanabileceği bir şey buldu kendine. İleride George Tyrrellin da yaptığı gibi, birden konuşmaya başladı: "Benim kilisemin ayini değil mi! Neden ayrılacakmışım ki!"

Oğlu; yani Dot halamın babası, daha da sabit fikirli biriydi. Genç karısıyla birlikte Amazonlara gitmek için papazlığı bıraktı ve Brezilyalı Kızılderililere vaaz vermek ve nefis Amazon balıklarından avlamak üzere yola düştü. Bir timsahın dişleri arasında ölümle tanıştı. Dot halanın annesi bu korkunç yazgıdan son anda kurtuldu ve olaydan kısa bir süre sonra da Dot halamı dünyaya getirdi. Böylece Dot halama; katoliklik, kıtasal protestanlık, İskoç dindarlığı, İngiliz muhaliflere karşı güçlü önyargılar ve Protestanlık hariç her türden Amerikan din gruplarına ayrımsız bir tepki gösterme mirası kaldı. Ayrıca balık avlamaya eğilim gibi bir mirasa da konu tabii.

Halam şimdi dul bir kadın. Evlilikle birlikte halamın, korkunç silahlar taşıyan vahşilerin olmadık sürprizler yaptığı Orta Afrika'nın balta girmemiş ormanlarında seyahat eden gayretkeş bir misyonerlik hayatı yaşamaya

başladığını görürüz. Amcam evlenir evlenmez Nwabo'daki İngiliz Başkanlık Dairesiyle konuşarak, bu sevimsiz kabilenin eline canlı olarak geçmenin hiç de iyi olmayacağını, Dot halanın ölmesini istemediğini belirtti. Çünkü bu kabile tıpkı bizim istakozlara yaptığımız gibi, esir aldığını canlı canlı kaynar suda haşlıyordu. Halam ve kocası, kabilenin ağız tadını düşündüler ve lezzetlerini artırmak için yanlarına zehirli haplar aldılar. Ama bir süre sonra amcam, cebindeki bir delikten hapların düştüğünü keşfetti. Gerçeği, acımasız vahşiler uzaktan görüldüğünde söyledi halama ve şöyle devam etti:

- Önce seni vursam daha iyi olacak. Sonra da kendimi öldürürüm.

Dot hala bu plana kesin olarak karşıydı. Ama tartışacak zaman yoktu. Sonunda amcam, günahlarının affını dileyen ve ruhlarını emanet ettiğini ifade eden kısa bir duadan sonra, silahını halama doğrulttu ve tetiği çekti. Kuşkusuz berbat bir atıştı bu. Kurşun Dot halamın kolonyal şapkasını delip geçti. Ama halam, amcam ikinci kez ateş etmesin diye, ölü gibi yere attı kendisini. O zaman amcam silahı kendisine çevirdi. Bu kez daha başarılıydı atış: Kurşun kafatasını delmişti. Bu arada vahşiler yerde yatanların çevresini sarmıştı. Cesetleri kazana taşımak üzere üstlerine eğildiler. İşte tam bu sırada Dot hala, hızla ayağa fırladı ve onların dilinde birşeyler söylemeye başladı. Başına gelecekleri hissederek önceden öğrendiği kelimeleri ardı ardına sıralamaya başladı. Söylediğine göre, kendisi bir ilaheydi ve eti, yiyecek olanı zehirleyecekti. Ama onu yemekten vazgeçerlerse, kendilerine bir yığın yardım bahsedilecekti. Sonunda vahşiler şeflerinin barakasını gösterdiler Dot halaya. Ama şef, bir av partisi nedeniyle makamında değildi. Bunun üzerine Dot halayı, dönüşünü beklemesi için şefin haremine götürdüler. Ufak tefek ve tombul olması nedeniyle şef tarafından tercih edilebilir bir yapıya sahipti halam.

Vahşiler onun kazanda pişirilmesinin ne de hoş olacağını hayıflanarak ifade ettiler.

Dot halam haremdeki kadınları sıkıntıdan patlarken buldu. Dediğine göre, hiçbir konuda bilgi sahibi değillerdi. Ama gene de hoş ve sevgi doluydular. Dot hala onlara Genel Dua Kitabını gösterdi. Vahşilerin diliyle, kitabın ne olduğunu ve onlara her akşam Orta Afrika dilinden dua okuyacağını söyledi. Kitabın içinde bir de ayin kısmı vardı ama kadınlar, her ikisi üzerinde de fazla düşünmediler.

Kadınlar yarım mil ötedeki ırmakla giysilerini ve çocuklarını yıkamaya gideceklerdi. Dot hala da peşlerine takıldı. Giderken yanına oltasını almayı da ihmal etmedi tabii. Kepsi adı verilen iğrenç ve küçük balıklardan bir miktar yakaladı. O sırada bir dişi aslanla karşılaştılar. Aslan, patikanın ortasında durdu, uzun uzun baktı onlara ve kuyruğunu salladı.

- Kadınlar çılgık çılgıla kaçıştılar, diye devam etti Dot halam. Sevimli küçük kadınlardı ama hepsi kaçtı. Durdum, aslana baktım. Ama görüntü birden siliniverdi. İşte o zaman ben de kaçmaya başladım.

- Haremden nasıl kaçtın peki? diye sordum.

Halam bana bu hikayeyi anlattığında henüz çocuktum.

- Haremdeki kadınlardan biri şefin geri gelmesini beklememi istemiyordu. Bu kadın, kabiledaki vahşilerden birine beni ormanın derinliklerine götürüp öldürmesi için rüşvet verdi. Ama vahşi adam, ilahe olduğum için beni öldürmeyi göze alamadı. Ormanda bana Baptist misyonierlerin evine giden patikayı tarif etti. Baptistler hiçbir zaman ilgimi çekmemişlerdi. Ama gerçekten çok iyi insanlardı. Şunu asla unutma Laurie:

"Kiliseye muhalif olanlar genellikle mükemmel birer hristiyanlardır."

Bu konuda asla dargörüşlü olma.

Bu konuda asla dargörüşlü olmayacağıma dair söz

verdim.

– Ama, elbette, diye ekledi halam, her zaman için bizim haklı olduğumuzu da asla unutmamalısın.

Bizim her zaman için haklı olduğumuzu asla unutmayaçağıma dair söz verdim.

Şimdi Londra'da, evimde kalmadığım zamanları çoğunlukla Dot halamın yanında geçiriyorum. Çocukları ya öldüler ya da genellikle yurtdışında çalışıyorlar. Ben de çalışıyorum ama biraz geride kaldım galiba. Nadiren yetişebiliyorum onların temposuna.

Ben en çok seyahat kitaplarına suluboya resimler yapmayı seviyorum. Bu, uzaklara gitmenin en iyi yolu bence. Hiçbir şey yapmamaktansa bir tek şeyi yapmayı seviyorum ben. Anlaştığım insanlar da yaşamanın en önemli amacının seyahat olduğunu söylüyorlar bana.

Halam çok hoşgörünümlü bir insan. Altmış yaşlarında, tombul, ufak-tefek biri. Yüz hatları yuvarlak, güzel ve düzgün. Gözleri kurnaz ve neşeli bir ifadeyle bakıyor. Yaşamak ve gezmek mutlu ediyor onu. Hayatın en önemli amacının seyahat olduğu konusunda benimle hemfikir. Üstelik halam, son derece romantik ve neşeli bir maceracı.

2

Deveyi barakaya kapatıp döndüğümde halam, St. John Ormanı'nda gördüğü eski evle ilgilenen emlakçıya telefon edip etmeyeceğimi sordu. Ne çok yapıyordu halam bu işi! Aradım. Emlakçı, binanın 800 Sterlin civarında olduğunu ve muşambayı, Hoover marka elektrik süpürgesini ve kırmızı balıklı havuzu da katacak olursa bu miktarın 2000 Sterlini aşacağını söyledi. Dot hala,

– Saçma. Söyle ona, muşamba ve Hoover için bir 1000'lik veririm ama havuzu kiralamayacağım. dedi.

Emlakçı havuzun kiralanmak zorunda olduğunu ama ev sahibinin, arazi için 1800 Sterlin üzerinden bir kontratı kabul edebileceğini söyledi. Ayrıca, ev eşyaları hariç bu fiyatın makul olduğunu, geçen hafta müşterilerinden birinin sadece mutfak muşambalarının bir kısmı ve holdeki halı kaplama için 1000 Sterlin önerdiğini de ekledi.

– Bu konuyu düşüneceğimi söyle ona. dedi Dot halam. Epey etkilenmişti.

– Ve en azından birkaç gün beklemeli beni. diye devam etti.

Emlakçı bunun üzerine tam 2000 Sterlin ödeyebilecek

birilerinin olduğunu söyledi.

Bir sonuca varamayacaklarını düşünüyordum. Dot halam daha önce de ev aramış ve sonra

– Bu evlerin hepsi, genç ve sefil dul babalar tarafından, tamir edeyim derken tahrip edilmiş. demişti.

Halam birkaç evi hazırda tutmaktan hoşlanırdı her zaman; oynardı onlarla. Nadiren kontrat imzalamaya karar verirdi. Ama her defasında, anlaşma imzalanmadan hemen önce devesine biner ve uzaklara doğru yola çıkardı.

Bu ev hikayesi, şimdi ne yapacağımızın da açıklamasıydı. Üç hafta içinde uzaklarda olacaktık. Bir misyon-keşif gezisine çıkacak ve bu kez Türkiye ve Kara Deniz'e gidecektik. Amacımız, Trabzon yakınlarında olası bir Anglikan misyonunun nasıl başarılı olabileceğini ve bunun yerli halktan nasıl bir tepki alacağını saptamaktı. Halam Anglo-Katolik bir misyoner topluluğa mensuptu. Bu topluluk, yurtdışına keşif kolları yollayarak bu konuda raporlar hazırlıyordu. Anglikanların potansiyel çalışma alanı olarak gördükleri en ücra köşelere bile gitmişlerdi. Kaşiflerin her biri, daha önceki düşüncelerinin özü ne olursa olsun, Anglikan kilisesine üyeydi.

Maliyenin özel geçiş izninin ne denli yaygınlaşmış olduğu da hatırdı tutulmalıydı tabii. Farklı din grupları ve birkaç Büyük Kilise piskoposu tarafından baskı altına alınan maliye, ACMS (Anglikan Kilisesi Misyonerler Toplumu) casuslarına özel geçiş izni veriyordu. Dot halam, her yerde çok iyi karaborsa ilişkileri kurmuştu ve geçiş izni işini kolayca halletti. Ayrıca adı "Bugünkü Kara Deniz'de Kadınlar" olan ve Kara Deniz bölgesindeki kadınların konumunu anlatan bir kitap yazacaktı. Halama göre bu kadınların durumu üzücüydü ve bu durum hemen tüm uygarlıklar için evrensel bir lekeydi. Ve bu durumu "hiç aklından çıkaramıyordum" dediğine göre. Halam bu türden gezilere beni; kitabının ressamı, genel yardımcısı ve rehberi olarak ya da onun deyi-

miyle "şirketi" olarak götürürdü. ACMS'nin düzenlemesine göre, yanına bir de rahip alması gerekiyordu. Bunun nedeni, Anglikan ayinlerinin din değıştirmedeki potansiyel gücünü göstermekti. Bu kez yanına muhafazakar Peder Hugh Chantry-Pigg'i almıştı halam.

Peder, bir Londra kilisesinde çalıştıktan sonra emekli olmuş yaşlı ve tutucu bir adamdı. Hayatını, özel ayinler için topladığı aziz kemiklerini kullanmaya ve çok büyük inzivalara önderlik etmeye adanmıştı. Azizlere ait bir yığın saç, kemik, deri, giysi vs. gibi eksik parçayı kutsal emanetler mahfazasında toplamıştı. Ermenistan ve Klikeya'daki manastır, mezar ve inziva yerlerinde birçok parça daha bulacağını umuyordu. Ayrıca, Kapadokya'daki eski peri bacalarını ve Ağrı Dağı'ndaki geminin sağa-sola saçılan parçalarını incelemeye de bir hayli ilgi duyuyordu. Kara Deniz'den güneye inmek; Suriye ve Ürdün'e, oradan Ölü Deniz civarındaki dağlara gitmek, Yunan Saba Manastırı'nda ayine katılmak ve halen mağaralarda bulunma ihtimali olan kimi yazıları araştırmak da istiyordu. Topladığı aziz kemiklerinden bir kısmını yanına alacak ve bunları dini piyeslerde kullanarak Müslümanları ve diğerlerini derinden etkileyecekti. Herşeye inanıyordu: Cennet Bahçesinden Mahşer Gününe dek, herşeye. Ama modern rasyonalist eleştiri mantığının soğuk ve aptal soluğunun, kararlı kuralcılığını etkilemesine asla izin vermiyordu. Dot hala da, kuralcı olmaktan çok uzak olmasına rağmen tüm çalışmalarını din değıştirme üzerine yoğunlaştırmıştı. Bu çalışmaların Müslümanlar üzerinde kolaylıkla sonuç vereceğini düşünüyordu. (Müslümanlar da kuralcıydı onlara göre. Ama onların, Hristiyanlar üzerinde böyle bir çalışma yapmaları zordu tabii.)

Peder Chantry-Pigg'in, benden ve Dot haladan hoşlanmadığını hissediyordum. Ama Peder yurtdışına seyahat şansını elde ettiği için mutluydu. Ayrıca, kiliseye ermiş ruhlar kazandıracaktı ve kemiklerinin gücünü sınaya-

bilecekti. Bu nedenle de, daveti hiç isteksizlik göstermeden kabul etti. Üstelik geçen sene, Londra'daki cemaatine Ölü Deniz'den bir grup cesur Arap Müslüman misyoner gelmişti. Onlarla büyük bir azimle çalışmış ve Cemaati arasında başarı kazanmıştı. Şimdi kendini bu maçın rövanşına gidiyormuş gibi hissediyordu Peder.

Dot hala, Rusya'ya bile gidebileceğimiz fikrindeydi. Hatta Rus vizesi almak üzere bir süre önce girişimde bulunmuş ama başarısız olmuştu. Çünkü Büyük Çözülme'den bir süre öncedeydik. Rusya için topu topu, bazı Rus edebiyatçıların ayin merasiminde korumalık yapan bir grupla birlikte olma izni alabilmiştik. Ayrıca; radyoya ve televizyona davet edilen ve barajlar, doğumevleri, üniversiteler, yeraltı istasyonları, model çiftlikler, tuvaletler, hastaneler gibi şeyleri konuşmaktan zevk alan Rus bilim adamlarıyla da birlikte olabilirdik.

- Kesinlikle hayır, dedi halam. Ben Kafkasları, Kırgız köleleri, Tatarları, vahşi kısrakları, kımızı, kiliseleri, rahipleri ve kadınları görmek istiyorum.

Halamın bunları telefonda Rus konsolosuna söylediğini duydum ve düş kurmaya başladım: Korkunç naralar atarak, uzun kuyruklu midillilerinin üzerinde Kafkas dağlarından dörtına inen Tatarlar, yeşil testileri kımızla köpüklendiren vahşi kısraklar, kızaklar, kürk şapkalı adamlarla dolu droskilerin* hızla aştığı tepeler, Kırgız köleleri izleyen kurtlar, onları oyalayan bir Kırgız köle, ama bunu asla başartmayan ve izlemeyi sürdüren ve sonunda bütün Kırgız köleleri yokeden kurtlar, atlar ve kürk şapkalı adamlar. Kırım'ı düşledim sonra. Deniz kıyısında, meyva bahçeleri arasında yıkık saraylar, soğan yığınları, dini şarkılar söyleyen topuzlu rahipler...

Peder Chantry-Pigg, Rusya'ya gitmemizin yanlış olduğunu düşünüyordu. Çünkü hükümet Hristiyanlara baskı

* Droski: Dört tekerlekli, üstü açık, küçük Rus arabası (B.C.)

yapılmasına göz yumuyordu. Ama Dot hala; "biri"nin hükümete karşı çıkması halinde, hep birlikte seyahat etmekten vazgeçmek durumunda kalacağını söyledi.

– Ve hatta İngiltere'de kalması bile zorlaşacak diye de ekledi.

Açıktı ki; bu "biri"nin görevi, Sovyet dinsizliğine yenik düşen Rusları kendilerine çekmeye çalışmaktı. Bu, Kafkasya'daki Tatarlar için de geçerliydi. Kendisi Araplar ve İsraililer hakkında da geleceğe yönelik önemli planlar yapıyordu. Ama öncelikle Kara Deniz'in en doğusuna gitmek gerekiyordu. Bir gemiye binecek, deveyi de yanımıza alacak ve sefer planımızı İstanbul'dan başlatacaktık.

– Konstantinopol, dedi Peder Chantry-Pigg.

Türklerin İstanbul'u işgalini kabul etmiyordu çünkü.

– Bizantium, dedim.

Çünkü ben de Romalıların İstanbul'u işgalini kabul etmiyordum.

Dot hala ise gerçekleri kabul etmişti. Konuyu değiştirerek:

– Şu anda Türkiye'de kaç arkadaşımız var? dedi.

– Bir yığın. Hepsi de Türkiye hakkında kendilerince kitap yazıyor. David ve Charles; Xenophon* ve Jason'ı* yazmak üzere Kara Deniz taraflarında. Charles Trebizond'dan kart atmıştı bana. Yol ayrımına geldiklerini ve David'le ayrı yönlere gideceklerini yazmıştı. David Rusya'ya gitmek istiyormuş. Freya ve Derek de Anadolu'da bir yerlerdeler. Margeret Beckford, Menderes ovasında. Son olarak, Hitlerler üzerine bir kazıda yer aldığını duydum. Patrik'in nerede olduğunu bilmiyorum. Belki Giresun civarındadır. Galiba Steven da İstanbul'da bir üniversitede hocalık yapıyor.

Dot hala Türkiye kitabını hızla yazmak zorunda ol-

* Xenophon: Trabzon adını ilk kez Trapezus olarak kullanan Atinalı (445-355)

* Jason: Thesalia Kralı Pelias'ın kardeşi Aeson'un oğlu.

duğunu söyledi. Galiba bütün bu sıkıcı insanlardan erken davranmış olacaktı böylece. Bütün yazarlar, aynı zamanda aynı fikirleri yazıyorlar gibi geliyor bana. Bir sene hep birlikte İspanya'ya koşuştular, sonraki sene İtalya adalarına, sonra Yunan adalarına, ardından Dalmaçya, Kıbrıs ve Akdeniz'e. Şimdi de hep birlikte Türkiye'deler.

– Bütün bunlar için gereken parayı nasıl buluyorlar, anlamıyorum. Türkiye'nin bir saati bir Sterlin tutar. Galiba bazı ilişkiler içine giriyorlar. Bu günlerde insanlar iyice terbiyesizleşti. Ya hep birlikte yazmalarına ne diyorsun? dedi Dot halam.

– Bildik şeyler galiba. Tarihi eserler, doğal manzara, kiliseler ve kasabalar ve insanlar... Xenophon ve Onbinler Trebizond'da ne yaptı, Bizanslılar ne yaptı, Boğaz'daki balığın tadı, sağda solda yapılan kazılar ve güzel köy görüntüleri falan...

– Galiba BBC kayıt arabası da oradaymış. BBC görevlileri, karşılaştıkları insanlar üzerinde olağanüstü bir etki yaratıyormuş. Bu bana çok ters geliyor. Ben seyahat ettiğim sürece, bunu asla yapamayacaklar. BBC onları rahat bırakmalı, programımızı bozuyorlar. Tam hoş bir yeri betimleyebileceğini sandığın sırada, birden herkes hep bir ağızdan şarkı söylemeye başlıyor. Sadece yersiz-yurtsuz insanlar yapar bunu. Ve, radyolardan yükselen şarkı sesleri her yerde aynı. O halde kapatırım ben de.

Belirsiz bir seyahat planı yapmıştık. Peder Chantry-Pigg, önce Ürdün-Kudüs'e gitmek ve Piskoposu görmek istiyordu. Sonra Filistinli mültecileri görmek ve büyük sınırı geçerek İsrail Çocuklarını ziyaret etmek istiyordu. Ama Dot hala bu plana karşı çıktı. İsrail'i en sona bırakmamız gerekiyordu ona göre. Ürdünlülerin, Suriyelilerin, Lübnanlıların ve Mısırlıların önyargıları nedeniyleydi bu. Ayrıca denize, buraları atlayarak ulaşmak da oldukça zordu. Peder Chantry-Pigg, Mısır'a da gidip Piramitleri ziyaret etmek iste-

diğini söyledi. Ama Dot hala, bir gezide her yere birden gidemeyeceğimizi ve Piramitleri görmeye gitmenin insanları deliliğe zorladığını (arkeologlar hariç) söyledi:

- Tıpkı Atlantis ve Kayıp Kabileler gibi, piramitleri görmeye gidenler de toplu olarak çıldırıyorlar. diye bitirdi sözlerini.

Sonunda, önce Kara Deniz'e gitmeye karar verdik. Dot hala, İstanbul'da çok tehlikeli dini rakiplerle karşılaşma olasılığından söz etti. Öyle görünüyordu ki Türkiye'de az sayıda taraftar vardı. Ama Amerikan Misyonu, Türkiye'de yaklaşık 2500 kişilik bir Hıristiyan-Türk topluluğu olduğunu iddia ediyordu.

Peder Chantry-Pigg, saldırgan bir tavırla ve küçümseyerek; yedinci gün serüvencilerinin Türkiye ve Akdeniz'de en fazla çalışan misyonerler olduğunu ve onların başarıya ulaştığını görmekten korktuğunu söyledi. Anglikan misyoner topluluklarının hiçbiri bu kadar çok çalışmıyordu. Ve ona öyle geliyordu ki, daha doğrusu, inanıyordu ki, Türkiye'de "İtalyan Misyonu" çok aktifti. Peder "İtalyan Misyonu" dediği zaman, mükemmel yüz hatlarını ve bakışlarını belli bir kötü niyetle çarpıttı: St. Brigid Papazı Peder Murphy'nin iyi huylu ve şişman İrlandalı yüzünde beliren o rahatsız edici ve çarpık ifade oluştu yüzünde. Peder Chantry-Pigg, St. Brigid'den gelen ve kendi kilisesindeki ilanları silmeyi alışkanlık edinmiş casusları görmüş gibiydi şimdi. Bu casuslar bazen kiliseye giriyor, sağa-sola anlaşılmaz işaretler çiziyor ve kin kusan broşürler bırakıyorlardı. Broşürlerin bir kısmında "Katolik Komandolar", bir kısmında da "Protestan Fırtına Birlikleri" ibaresi vardı. Ve Peder Chantry-Pigg, savaş yanlısı bu gruplardan hangisinin kendisine daha fazla tepki duyduğunu bilmiyordu. Kilisenin kapısına "Ayin" ve "Rahip" (bunlar, çoğunlukla rahip günah çıkaranları dinleyecekse yazılırdı) kelimelerini içeren bir not yazdığında, gerilla gruplarından biri ya da her ikisinin de ateşli temsilcileri

tarafından bu kelimeler siliniyordu. Katolik Komandolar silmişse, yerine "Ayin'iniz yok sizin" (ya da duruma göre, "Ayin" yerine "Rahip") yazıyorlardı. İlan Günah Çıkarma'yla ilgiliyse, "Niye? Rahibin günahları affetme yetkisi yoktur ki!" yazıyorlardı. Yazıları Protestan Fırtına Birlikleri silmişse, "Ayin" kelimesini "Beyefendinin Akşam Yemeği" olarak değiştiriyorlar, "Günah Çıkarma" yerine de, "Başkan nutuk atmak üzere kilisede olacak" yazıyorlardı. Takdis duasını da siliyorlardı. Her iki grubun elemanları da ilanlarla o kadar çok uğraşıyordu ki geriye hiçbir şey kalmıyordu ve sonunda herşeyi yeniden yazmak zorunda kalıyorlardı. Peder Chantry-Pigg'in de ifade ettiği üzere Komandolar Katolik mafya, Birlikler ise Protestan Mafya üyesiydi. Farklı görüşlere sahip olsalar bile, yeraltı dünyasının bu üyeleri birbirlerini belli ölçüler içinde koruyorlardı. Yeraltı dünyasında iki ayrı görüş (eğer buna görüş denebilirse), ama tek bir düşünce (eğer buna düşünce denebilirse) vardı: Peder'e ait Anglikan kilisesine duyulan güçlü bir düşmanlık. Tabii her iki yeraltı dünyası da daha ileri görüşlü ve daha kesin tavırlı dini partiler tarafından şiddetle desteklenmekteydi.

Fırtına Birlikleri (iki gruptan daha tehlikeli olanı) ara sıra St. Gregory'ye giriyor ve altarın arkasındaki süslü perdeyi çalışıyordu. Bir keresinde cemaat çadırını yerinden söktüler. Bunun üzerine mübarek Kutsal Ayine katılanlar açıkta kaldı ve kimse kendini koruyamadı. Giderken bir de pankart bıraktılar. Üzerinde "Bu Lord'umuzun masasıdır ve putperestlerin tapınması için değildir" yazıyordu. Komandolar da bir pankart bırakmıştı ama bu kez üzerinde "Bu bir sunak değildir, siz Ayine sahip değilsiniz ve hiçbir vaftiz ve hiçbir rahip Kutsal Kurban olamaz" yazıyordu.

Bu saldırılar farklı günlerde gerçekleşiyordu genellikle. Kural olarak iki grup birbiriyle karşılaşmıyordu. Ama bir gece Takdis duasından sonra aynı anda geldiler. O sırada Peder Chantry-Pigg güney kilisesi yolunda bir papaz da ku-

zey kilisesi yolunda günah çıkaranları dinliyordu. Komandolar güney yoluna, Fırtına Birlikleri kuzey yoluna yönel-diler. Komandolar Peder'e -ne yaptığını sanıyorsun ve ne derece doğru bu? diye sordular.

Şüphe yok ki Fırtına Birliği de güney yolundaki papaza benzer sorular yöneltmişti. Peder Chantry-Pigg, ayağa kal-karak anlatmayı sürdürdü:

- Bu kiliseyi hemen terkedin, dedim onlara. Yoksa polis mi çağırayım? Kapı dışarı edilmeyi ve kavgayla suçlanmayı mı istersiniz yoksa?

Bu sırada, genç ve güçlü biri olan papaz Fırtına Birliğini kovalamış ve batı kapısından dışarı atmıştı. Ardından güney yoluna ilerlemiş ve Komandoları da püskürtmüştü. Sonra da günah çıkarma dinlemeye, kaldıkları yerden devam etmişlerdi. Ama bütün bunlardan sonra tövbekarlar, büyük olasılıkla kendilerini işlerine veremediler. Bunun üzerine cemaate, böyle bir geceye şahit olduktan sonra daha fazla ve daha iyi günah çıkaracaklarının umulduğu söylendi.

Her neyse... Aslında bütün bunlar Peder Chantry-Pigg'in diğer mezheplere üye komşularıyla olan çeşitli ilişkileri. Peder, doğal olarak İtalyan Misyonu hakkında da kötü düşüncelere sahip.

Dot halam,

- Diğer misyonerleri asla ciddiye almayın. Bunların hiçbirinin kadınların konumu ile özel olarak ilgilendiğini sanmıyorum. Bildikleri en iyi yol, Türkiye'nin ücra köşelerinde çalışmak. Şu anda bunu yapıyorlar zaten. dedi.

Halam coştukça coştı. Bu konu ne zaman açılrsa hep aynı şeyi yapıyordu zaten:

- Biri Atatürk'ün bütün sorunları hallettiğini sanabilir ama halka bakınca, hiç de öyle görünmüyor. Bütün sorunlar halledilmemiş. Dr. Halide Tanpınar, bir keresinde "Ülkenin batılılaşmış büyük kentleri dışında kalan yerlerinde

kadınlar en sıcak havada bile örtünüyorlar hâlâ. Bir erkek geçerken duvar köşelerine sınıyorlar, restoranlarda yemek yemelerine izin verilmiyor, meydanlardaki parklarda ve kahvelerde oturamıyorlar. Erkekler keyiflerine bakıp denize girerlerken, onlar hiç eğlenmeden tarlalarda çalışıyorlar. Tavla oynayamıyorlar." demişti bana. İngiliz Konsolosu'nun karısı da, kocası Türklerle öğle yemeği yerken, kendisinin onlarla oturamadığını anlatmıştı. Buna çok şaşırılmışlardı. Camilerde kadınlar labirent gibi yerlerde saklanıyorlardı çünkü kadınlarla erkeklerin birlikte dua etmeleri günahı. Neden bazen de kadınlar orta yerde, erkekler labirentlerde olmuyorlar, bilmem. Ama Dr. Halide, imamlarının, "eski alışkanlıkları değişirse, her şeyin sarsılacağından korktuğunu" söylemişti. Ne denli hızlı olursa o denli derinden sarsılacağını söyledim ben de. Bu dinin çok asil ve mükemmel bir din olduğunu biliyorum ama dinsizliği tercih ederim. Hiç değilse kadınların yaşantısı kolaylaşsındı. Ama uğraşacağız ve onları Anglikanlara katacağız. Ne denli dindar kadınlar olduklarını biliyorsunuz. Onların bir dine ihtiyacı var. Akılcı bir din sahibi olmaları daha iyi değil mi?

Peder Chantry-Pigg;

– Akılcı mı? diye, iğrenç bir kelime duymuş gibi, sert bir sesle bağırdı. Onlar bunu anlayamazlar bile!

Cebinde duran aziz kemikleriyle Müslümanları hiçbir zaman etkileyemeyeceğini anlamış gibiydi. Bir süre sustuktan sonra konuşmaya devam etti:

– Kadınların, St. Paul'ün de ifade ettiği gibi, daha dikkatli davranmaları gerekiyor. Başlarını örtmeleri, kökü çok eski derinlerde yatan dini bir geleneğe dayanıyor.

Dot hala,

– Bu, doğu kökenli bir gelenek, dedi.

Peder Chantry-Pigg,

– Hristiyanlık da doğu kökenli bir din. diye hatırlatmada bulundu.

- Her neyse.. dedi Dot halam. Hıristiyanlık St. Paul'den türemez. Kitaplarımızda kilise içinde ya da dışındaki kadınların erkeklerden farklı davranmaları gerektiği hakkında hiçbir şey geçmiyor. Hatta tersi geçerli. Aslında, bu zavallı kadınlara ihtiyaç duymadıkları şeyleri anlatmaya kalkmanın alemi yok.

- Doğal olarak, dedi Peder Chantry-Pigg, oldukça sinirli bir sesle. Ben Türk kadınlarını kiliseye kazandırmak için varım. Museviler, Türkler, inançsızlar, mirasçılar; "İyi Cumalar" duasını okuyacağız hep birlikte. Nedense adetleri oldukça önemsiz geliyor bana. Ama tabii, büyük bir temkinlilikle yaklaşmak gerek. Londra'daki Arap misyonerler, cadelerde örtüsüz ve çarşafsız dolaşan kadınları gördüklerinde çok şaşırmışlardı. Bunun erkekler arasında önlenemez bir baştan çıkarmaya neden olacağını söylemişlerdi.

- Erkekler kendi baştan çıkışlarının önüne geçmeyi öğrenseler daha iyi olur. dedi Dot halam.

Her zaman böyle iyimserdi.

- Onlar da dönüştürülmeli. diye de ekledi.

- Müslümanlara en büyük engel Kutsal Üçlü. dedi Peder Chantry-Pigg. İnsanlar günde beş kere ve yüksek sesle tek tanrının varlığını dinlerlerse, Birde Üç Olma fikri düşünsel olarak zorluklar yaratır. Tıpkı eski Hıristiyanların çoğunun yaşamış olduğu gibi. Bunu aşmak için büyük bir incelelikle davranmak gerekir.

- O kadar da önemli değil canım! dedi Dot hala. Kutsal Üçlü'yü kafasından silmiş ve düşüncesini kadınların özgürlüğü meselesine yoğunlaştırmıştı.

- Hıristiyan inancının merkezi doktrini sadece bu. dedi Peder Chantry-Pigg, sanki gol atmış gibi, küçümseyen bir ifadeyle.

Belki de atmıştı, bilmiyorum. Türklerin Üçlü'yü anlamadıklarını, Yunanlı Hıristiyanların aksine bunu asla tartışmayacaklarını düşündüm. Yunanlı Hıristiyanlar Kim'in

Kim'den çıktığı (Kimse, "Kime?" sorusunu sormamalıydı ki sorun iyice tartışma konusu olabilsindi) konusunu bile derinlemesine tartışmışlardı. Oysa Allah yolunda en ufak bir karışıklık yaşanmıyordu. "Belki de Allah onların entellektüellik sınırındır" diye düşündüm. Ama kardeşlerimin cesaretlerini kırmak istemediğim için hiçbir şey söylemeden sustum. Onlar gezileri esnasında inançlarını yitirecek olsalar bile cesaretlerini asla yitirmezlerdi.

3

Cesaretimizi değilse bile deveyi az kalsın yitirecektik. Çünkü bütün gemiler "bazı özel nedenlerden dolayı" bu bahar deve taşımacılığı yapmayacaklarını söylediler. Bunun üzerine deveyi yanımıza almadan Landrover'la gitmeyi düşündük. Çünkü oraya giderken yanımızda götürmemiz gereken eşyalar vardı. Dot hala ve ben arabayı kullanacaktık. Peder Chantry-Pigg'in kullanmasına ise izin vermiyecektik çünkü çok tuhaf kullanıyordu arabayı. Dot hala zeki ve aceleci bir şofördü, en keskin virajları bile büyük bir gözüpeklikle dönüveriyordu. Çok zeki idi ve ortodoks olmayan, yaratıcı bir yanı vardı. Arızalara kendince çözümler buluyor ve bunu etrafa belli etmeden uygulayabiliyordu. Yugoslav dağlarında ilerlerken birkaç arıza meydana geldi. Civarında çok az servis yeri vardı (Nedense her zaman birbirinden çok uzakta olur bu yerler). Ama bol miktarda yol bakımıcısı, haydut, vs. vardı ve ceplerinde difransiyel, hava kasnakları gibi yedek parçalar taşırlardı. Genellikle tekerlekleri çıkarır, yama yaparlardı. Aslında ceplerinde taşıdıkları aletler, seyahat edenler için çok tehlikeliydi. Ve bu aletler üstlerinde doğal olarak, çok iğreti duruyordu. Üstelik parça

değiştirmek için de çok gerekliydi. Galiba biz hiçbir zaman yanımızda yeterli alet taşımadık. Haydutlar hiç şüph e yok ki bunları mağaralarda sakladıkları çalıntı otomobillerden söküyorlardı.

Bir Türk kargo gemisinin diğ er hayvanların yanısıra develeri de kabul ettiğ ini duyduğ umuzda, bütün bunların sıkıntısını yaşı yorduk. Bir hayvanımız oldu ğ u için kendi-mizi garipsememeliydik. Ama aslında kendimizi garipseme-miz de gerekirdi çünkü sahip olduğ umuz hayvan bir deveydi.

Ağ ırlıklı olarak kargo taşıyan bu gemi; Rotterdam, Londra gibi yerlere ve Akdeniz limanlarına uğ rayacaktı. Ge-mi o kadar az inş an taşı yordu ki deve olmak değ il de insan olmak tuhaf kaçı yordu asıl. İnsan türlerinin çoğ unu ise Türkler oluşt uruyordu. Peray Caddesi'nden iki Kıbrıslı, Ma-taxas Meydanı'ndaki restoranlardan çalışmak üzere gelenler ve yat sahibi İngiliz fizikç iler vardı yolcu olarak. Ve tümü de demir perde gerisine gideceklerdi. Nitekim gemiye Yunanlı balıkçı havasında binen Arnavutların kullandığı bir kayığ a binerek Pire'de bizden ayrıldılar. Dot hala Türklerden biri-nin aslında bir İngiliz diplomat olduğ unu düşünüyordu. İngilizce olarak konuşmaya kalkınca, adam sadece baş ını çevirdi ve

- Yok. dedi.

Türkiye'de çok sık kullanılan, bol bol duyacağ ımız ce-saret kırıcı, yıldırıcı bir kelimeydi bu.

Dokuz gün süren yolculuğ u, Türk yol arkadaş larımın resimlerini yaparak ve Türkçe öğ renerek geçirdim. Bir süre sonra, "Ayakkabı çekeceğ inizi kullanabilir miyim?" ve "Ce-ketimi ne kadar kötü ütölediğ ini görüyorsun değ il mi; bir daha ütölemelisin bunu" gibi cümleler kurabilmeye baş la-mış tım. Peder Chantry-Pigg, deyimler kitabının çok az iş e yaradığ ını söyledi. Kitapta İslam dinine ilişkin deyimler ye-rine, kiliseye ilişkin cümleler olması gerekirdi. Oysa topu to-

pu "Burada bir İngiliz Kilisesi var mı caba? Vaiz kim? Zangoç nerede? Koltuklar paralıdır. Çok güçlü bir korumuz var. Ayin için para alınır." türünden cümleler vardı. Ve Peder Chantry-Pigg, bu türden konuşmaları St. Gregory'deki cemaatiyle asla yapmazdı.

Sonunda Peder Yunanlılara güvenmeye karar verdi. Biraz Ermenice de biliyordu. Ama Dot hala, bu dili Türklerle konuşmanın yanlış olacağını söyledi. Bu onları sadece sinirlendirebilirdi. Dolayısıyla bu dili duymak istemeyeceklerdi. Kendisi yeterince Türkçe konuşabiliyordu ve gemi mürettebatıyla sohbet ederek pratik yapıyordu. Ama bir taraftan da Türklerin kendi dillerini yeterince hızlı konuşmadıklarından yakınıyordu.

4

Yolculuğumuzun dokuzuncu günüydü. Sabah Çanakkale boğazına vardık. Çanakkale'de inmeye ve Troy'u* ziyaret etmeye karar verdik. Deve ve eşyalarımız ise İstanbul'a gidecekti. Ertesi gün biz onlarla buluşana kadar da gemide kalacaktık. Kaptan Troy'u ziyaret edemeyeceğimizi, buranın askeri bölge sınırları içinde olduğunu söyledi. Ama Dot halam askeri bölgeden haberdar olmadığını söyleyince karaya çıktık. Gemi İstanbul'a doğru yol alırken, kirli küçük körfezde, denizi yukarıdan gören çay bahçesine girip kahve içtik. Yan masada kendini Türk olarak tanıtan ve Dot halaya "Yok" diyen İngiliz diplomat, bir başka Türkiyeli İngiliz ile oturuyordu. İki de kahve içiyor ve etrafı süzüyorlardı. Gerçekten Türkiye'de gizli ajanlık yapan o kadar çok İngiliz vardı ki bunların hepsini saptamak mümkün değildi. Gittikleri her yerde, güya açığa çıkmadan yaşıyorlardı. Ama tıpkı Türkiye üzerine kitap yazan insanlar, Atatürk resimleri ve heykelleri kadar belirgindiler ve ajan oldukları hemen an-

* Troy: Çanakkale Boğazı civarında, şimdiki Küçük Menderes çayının suladığı bölge. Başkenti Truva idi. (B.C.)

laşılıyordu. Örneğin Charles, ta Cambridge'den beri tanıdığım biriydi.

Biz orada otururken Charles geldi. Ona David'le birlikte Kara Deniz civarında olduklarını düşündüğümüzü söyledik. Charles, David'den ayrıldığını ve tek başına batı kıyılarına gittiğini söyledi. Bizim ne yaptığımızı, nereye gittiğimizi sordu sonra. Dot hala temel olarak misyon işleri yapmak üzere geldiğimizi söyleyerek yatıştırana kadar Charles, oldukça kaba davrandı. Dot hala kendisinin de kadınların ne durumda olduğuna dair bir kitap yazdığını söyledi ama Charles pek üzerinde durmadı bunun. Onu kızdırmak için Dot halanın kitabında yer almak üzere bazı arkeolojik yazılar yazacağımı ve kimi tarihi manzaraları resimleyeceğimi söyledim. Sonra da batı sahillerine gideceğimizi ekledim sözlerime. Ama Peder Chantry-Pigg ile birlikte olduğumuz için, Charles bizim oldukça zararsız olduğumuzu düşünmüş olacak ki epey keyiflendi. David'le aralarındaki sorunla ilgili olarak İstanbul'da duyacağımız masallara inanmamamızı söyledi. Asıl sorun, öyle farklıydı ki!" Ama bu konunun yayılması ve David'in bunu duyması iyi olmayacaktı. Dot hala merak içinde, Çanakkale civarına yayılmasının önemli olmadığını söyledi. Ne de olsa burada İngiliz kolonisi yoktu. Ama Charles sorunun henüz halledilmediğini söyledi. Dedikodu yapmamayı tercih ederdi. Çanakkale'de bile. Çünkü işin gerçeği burası çok dedikoducu bir yerdi Gelibolu'daki İngiliz savaş mezarlığı nedeniyle bu.

- Her neyse! dedi Charles. Ve sustu.

Yarın İstanbul'a gidecektik. Ankara'da bulunmayan tüm Elçilik yetkililerini, en betenden bir dolu dedikodu yapacak olan ve en az kediler kadar kötü niyetli ve muzip olan arkeologları İstanbul'da göreceğimizden ise en ufak bir şüphemiz yoktu.

Peder Chantry-Pigg,

- Kedileri karıştırmayın. dedi.

Çünkü evde bir kedisi vardı.

Dot hala,

- Ama develer dahil. dedi.

Sonra daha fazla dedikodu yapmaktan vazgeçti ve Troy'a nasıl gidebileceğimizi sordu. Charles,

- Bunu yapmaya değmez. dedi.

Çünkü Türkler orada sadece üzümlerin, deve dikenlerinin ve çiriş otlarının hızla büyümesine izin veriyordu.

Son yirmi yılda bir tek kazı bile yapılmamıştı o bölgede ve giriş izni almak da çok zordu. Bunun için önce Çanakkale valisini bulmak gerekiyordu. Ama vali asla evde olmuyordu. Polis ise hiçbir şekilde yardımcı olmuyordu. Oraya gerçekten gitmek istiyorsak bizimle karakola kadar geleceğini söyledi Charles. O "karakol" der demez, diplomat-casuslardan biri diğerine baktı, ayağa kalktılar ve bahçeyi terkettiler. Böylece Dot halam kim olduğunu sorduğunda "Yok" diyen adamın İngilizce biliyor olduğu kesinlik kazanmış oldu.

Sonra Charles'la birlikte karakola gittik. Ceketsiz, şişman bir komiser bahçede oturuyordu. Alnı sıkıntıyla kırışmıştı ve nargilesini tütürüyordu. Dot hala Troy'a gitmek istediğimizi söylediğinde komiser, valiyi bulmamız gerektiğini söyledi. Bir başka polise valinin evine telefon etmesini söyledi. Ama öyle anlaşıyordu ki vali Hellespont'u* geçmiş ve Gelibolu'ya öğle yemeğine gitmişti.

- Aman ne hoş! dedi Dot hala, Bizim sadece öğleden sonramız kaldı, başka bir çözüm yolu bulamaz mıyız acaba?

Komiser iyi kalpli bir adamdı. Pasaportlarımızı aldı ve okumaya çalıştı, Dot halam da açıklamalarda bulundu. Ama pasaportlarda Türk vizesinin olmaması komiserin

* Hellespont: Helles Pontos: Çanakkale Denizi: Çanakkale Boğazı (B.C.)

canını sıkırmıştı. Dot hala Türk vizesinin İngilizler için iki yıl önce iptal edildiğini açıklamaya çalıştı. Ama komiser bunu şüpheyile dinledi. Charles

- Türkçe biliyor olsanız bile daha iyi davranan bir Türk polisi bulamazsınız. Çünkü muhakeme etmeleri mümkün değil.

- Onlara Türk vizesinin İngilizler için iki yıl önce iptal edildiğini söylemiş olabilirsiniz. Ama onlar hâlâ, "Neden sizin vizeniz yok?" diye sorarlar. Mevzuat onlarla sınırlı olmadığı için böyledir bu. Dolayısıyla da asla "o halde" ve "bu durumda" demezler. diye de ekledi.

Peder Chantry-Pigg,

- Türklerin bu özelliği din üzerine tartışmamızı zorlaştıracak. dedi.

Örneğin Bizanslılar olsaydı uzun uzun muhakemede bulunurlardı, dünyadaki tüm mezheplerin içsel ve dışsal yapılarını araştırırlardı. Hiç şüphe yoktu ki kendilerini bu yüzden Anglikan mezhebine uygun görmüşlerdi. Peder Chantry-Pigg her zaman, Bizans'tan daha dün ayrılmış gibi konuşur ve onları özlediğini belirtmekten geri kalmazdı. Dot halanın da ifade ettiği gibi, onları beşyüz yıldır özlüyordu. Ama şurası gerçektir ki Peder Chantry-Pigg aslında Bizanslılarla karşı karşıya gelmekten hiç de hoşlanmıyordu. Üstelik onları Türkler ve diğer Müslümanlara tercih ettiği halde. Gerçekte, sevimli bir din adamı olduğu da söylenemezdi. 1203 yılında, Konstantinopol'e düzenlenen büyük seferde atasından yanaydı. Şimdilerde kayıbindan acı duyduğu büyük yapılara, o zamanlar bayraklarının dikilmesini savunmuştu. Ama suçlamak sevmekten daha kolay geliyordu artık ona. Dot hala ise İsa'nın bu konuda Peder'e neler söylediğini merak ediyordu.

Komiser "vize konusunda birkaç yere telefon etmek durumunda olduğunu" belirtti. Bu iş için de polisi yolladı.

Bir süre oturduk ve duvarda asılı duran büyük boy Ke-

mal Atatürk resmine uzun uzun baktık. O da bize kaşlarını çatıp sert sert baktı. Sonra polis geri geldi ve İngilizler için Türk vizesinin iptal edildiğini söyledi. Komiser polise bunu daha önce söylemesi gerektiğini söyledi ve pasaportlarımızın kopyasını çıkarmasını istedi. Bu epey zaman alacaktı. Özellikle Dot halaninkini. Çünkü on yıldır seyahat ediyordu ve Arabistan'dan Peru'ya, dünyanın değişik yerlerindeki yabancı konsoloslukların seyahat damgalarıyla doluydu pasaportu. Bu arada polis bir terslik saptamıştı. Yemen sınırında tutulan Arapça kayıtlara göre halamın, Rusların Kara Deniz'deki sınır kapısı olan Batum'dan çıkmış olduğuna inanıyordu. Komiser Dot halaya, "Rusya'ya gittiğini, bu nedenle de Türkiye'de seyahat edemeyeceğini" söyledi. Ama halam bu hatayı bir süre sonra düzeltmeyi başardı.

Türk polisinde işiniz varsa gerçekten de çok fazla zamana ihtiyacınız olacak demektir. Aslında son derece nazik insanlar. Ama fazla yavaşlar.

Kopyalama işi bittikten sonra Troy'u ziyaret izni için valiye bir dilekçe yazıldı, hepimiz altını imzaladık. Kağıtlar, Atatürk başıyla damgalandı ve pasaportlarımızın kopyası ile birlikte bir çekmeceye kondu. Artık Troy'a gitmemizde bir sakınca yoktu. Halamın pasaportundaki sorunu saptayan polis de bizimle gelecekti üstelik.

Hep birlikte bir arabaya bindik ve kaçır gibi Troy'a sürdük. Dot hala, Peder Chantry-Pigg, Charles, ben ve kendini ihtimal dışı ve yabancı gibi hisseden polisle birlikte.

Troy yirmi kilometre uzaktaydı. Çamaşaçları arasından İda dağının eteklerindeki inişli çıkışlı, tozlu yol boyunca ilerledi arabamız. Aşağıda Ege koyları uzanıyordu. Çok güzel görünüyorlardı. Toz ve tütsü kokuyordu orman. Charles bunları yazmaktan bizi vazgeçirmek için (çünkü çok kışkanç bir insandı) Troy'un gerçekten de çok sıradan bir yer olduğunu söyledi. Geçen yüzyıllar boyunca herkesin bu

raya akın ettiğini, ardından da daha aşağı kısımlara gittiğini, Priam'ın* mezarını aradığını ve Alexandria Troas'ta* coşkuya kapıldığını söyledi. O sırada Peder Chantry-Pigg Aenon'u ezbere okumaya başladı. İda'daki vadilerin, İyonya'daki tüm vadilerin en sevimlisi olduğuna dair di söyledikleri.

Tepelerden aşağıya inmeye başladık. Küçük bir müze gördük. Peder, geniş alanlara açılan geçitlerden, İlion'un* sütunlar üstünde duran kalesini göreceğimizi söylemişti. Gerçekten de sütunlardan arda kalan parçalardan bazıları hâlâ duruyordu. Biraz öteye daha çok sütunlu bir kale gibi görünecek şekilde yerleştirilmişti parçalar. Charles, Aenon'u biraz uzaktan dinlemişti. Ama bunları görünce Peder Chantry-Pigg'in atalarının ruhunun etrafta gezinmesine göz yumdu. Müze rehberinin ardından kaleye girdik. Rehber buranın Priam'ın sarayı olduğunu söyledi. Tahtlar, odalar, duvarlar... Ama duvarlardan geriye pek bir şey kalmamıştı. Duvarlar; beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci Troy kralarından kalmaydı. 1932'den bu yana hiç kazı yapılmamıştı. Her yeri otlar ve deve dikenleri kaplamıştı. Son derece bakımsız bir görünüm vardı etrafta. Schliemann'ın kendisi bile düzensiz bir insan olmasına rağmen, bu manzarayı görseydi nefret ederdi. Peder Chantry-Pigg, Bizans'ı ve rahiplerin Latin dünyasını öğrenmeden önceki klasik bakışa sahipti. Ama şimdi II. kitaptaki Eneid'i, alevler içindeki Troy ve zavallı Priam'a yakılmış bir ağıtı ezbere okumaya başlamıştı. Troy'dan geriye kalanlar kötü durumdaydı ve

* Priam: Truva şehrinin son kralı. Elli oğlundan en tanınmışları Hektor ve Paris'tir. (B.C.)

* Alexandria Troas: Eski İstanbul. Troy bölgesinde Antigonos tarafından kurulmuş ve Antigonos adını almıştır. Sonradan Lysimakhos tarafından Alexandria Troas olarak değiştirilmiştir. (B.C.)

*İlion: Çanakkale Boğazı'nda, bugün Hisarlık denilen yerde bulunan Truva kalesine verilen eski ad. Şehir adını Illos'tan aldı. (B.C.)

çoğu yakın geçmişe aitti. Ama gene de burada olması çok güzel ve çok ilginçti. Dümdüz uzanan oavadan aşağılara, denize bakıyordu. Yunan gemileri buraya gelmekten vazgeçtiğinden beri "bir yolunu bulup geri dönmeliler" der gibiydi. Ve Yunanlılar en son Yunanistan civarındaki savaşlar sırasında uğramışlardı buraya.

Dot hala ise Priam'ın buraların halini gördüğünde nasıl sinirleneceğini düşünüyordu sadece. Ve kimse bu duruma aldırılmıyordu. Ülkelerin buraya gelip çalışması ve her şeyi kazıp tekrar yer üstüne çıkarması gerektiğini, biraz rekonstrüksiyon işlemi gerekebileceğini düşünüyordu. Bu amaçla bir rekonstrüksiyon okuluna gidecekti. Troy duvarlarının ve kulelerinin bir Hollywood Troy'u gibi bir kez daha gökyüzüne yükseldiğini görmekten mutlu olacaktı. Tahtat, kulelerin yakınında bir yerde duracaktı ve her gösterilişinde otomatik olarak açılacaktı kapıları ve içi tepeden tırnağa silahlı Yunanlılarla dolu olacaktı.

Ama ben, "zaten dünyada öylesine duran yeterince kent varken, buna ne gerek var?" diye düşündüm. Tek başına olmaktan; böğürtlen çalılarının, çiriş otlarının, çayır çimenin altında kalmaktan, üstlerinde esecek olan rüzgara hasret kalmaktan, Yunan gemilerini on yıldır denize uzak bir köşede bekleyip durmaktan ve İda Dağı'nın ardındaki adaletsiz ve yarım tanrıların bütün bunları seyrediyor olmasından çok daha iyiydi yokolup gitmek.

Bizim hep birlikte Troy'a gelmemizden rahatsız olmuş olan Charles,

- Sadece çayır çimen değil, belki Troy da hiçbir zaman bütününüyle durmayacak burada. dedi.

Bu sırada müze rehberi, kayalıklara ve duvarlara seyirtti. Polis hariç hep birlikte ardından gittik. Polis ise Truva konusunda oldukça sıkıntılı idi. Hiç şüphe yoktu ki sık sık ziyaret ediyordu burayı. Öyle sıkıntılı, öyle kibirli bir ifadeyle bakıyordu ki buraya neden bizimle gelmek zorunda

kaldığını görmüyor gibiydi. Bunu biz de bilmiyorduk aslında. Ayrıca burası, kesinlikle askeri bölgeydi ama bir tek asker bile yoktu ortalıkta.

Türkler için; Büyük Kuşatma, Troylular, Yunanlılar ve Yunanlı kadın arasında bir ilişki anlamına geliyordu. Oysa bu konuda hiçbir şey bilmiyorlardı. Truva, Türkler buraya gelmeden çok önceleri vardı ve bu yüzden de fazlasıyla Yunanlılara hastı. Türkler bu durumu, Avrupalıların daha önce ya da şimdi yaptığı gibi Truva efsanesi haline getirmemişlerdi. Troy dönemi, Truva efsanesi, Arthur dönemi, Charlemagne dönemi, Roland dönemi, Christ dönemi,... bütün bunlar; Ortaçağı doldurup taşıran halk hikayeleri ve modern çağlara da yansımakta. Ama bu Türkler için geçerli değil. Onların kendi halk hikayeleri; yani Hz. Muhammed'e, halifelere, sultanlara, Selçuklulara, Memluklara, Osmanlılara ve Kemal Atatürk'e ait hikayeleri var. Bütün bunlar, Türk polisinin düşünce biçimini de şekillendirmişti elbet. Diğerleriyle aynı durumda olduğuna göre, tavırları gerçekten çok aşırı değildi.

Peder Chantry-Pigg, Troy'un yirmi mil güneyindeki Alexandria Troas'a gitmemiz gerektiğini söyledi birden.

Peder'in babası St. Paul'le ilgilenmişti ve 1880'de bu yeri ziyaret etmişti. St. Paul'ün burada yaptıklarını izlemek amacındaydı çünkü. Dediğine göre, dünyanın en güzel kalıntılarından biri vardı burada. Büyük bir kısmı meşe ormanında kaybolmuştu. Su kemerlerinin bir kısmı ise denizin içinde kalmıştı. Bunlar, 18. yüzyıl ve 19. yüzyıl seyyahlarının ve turistlerin çoğunun düşündüğü bir şeydi. Buna gerçekçi olmaktan çok romantik biri olan Dot hala da dahildi. Ne yazık ki buranın Troy olduğuna uzun süre inanılmadı.

Peder Chantry-Pigg'nin asıl görmek istediği yerde St. Paul, o denli uzun bir vaaz vermişti ki genç adam Eutychus uykuya dalmış ve üç efsane üzerine istiareye yatmış ve ölme kaymış ve fakat bir havari tarafından yeniden canlandı-

rilmiş ve Paul, Makedonya'dan gelen bir adamla karşılaşmış ve ondan misyonerliğine yardımcı olmasını ısrarla rica etmiş ve o derhal denize açılmış ve Musevi olmayanları dine kazandırmış ve pelerini Truva'nın ardında bırakmış ve vs. ve vs.'ydi. Bütün bunlar Peder Chantry-Pigg'e çok ilginç geliyordu. Ama şoförümüze oraya gideceğimizi söyleyince, şoför

– Yok. dedi. Orayı bilmiyordu çünkü.

Polis de böyle bir yerin bilinmediğini söyledi. Şurası bir gerçekti ki Türkiye'de büyük şehirler dışında çok az yer polis tarafından biliniyordu. Bu yerlerin hiçbirisi klasik antik döneme ait değildi zaten. Çünkü Türkler bu türden yerleri dikkate değer bulmuyorlardı. Charles bu yerin Türkçe adının Eski İstanbul olduğunu söyledi. David'le birlikte gitmişlerdi oraya. Şoföre,

– Eski-İstanbul. dedik ama o yine

– Yok. dedi. Orayı da bilmiyordu.

Polis bir kez daha şoförle hemfikir oldu. Sonunda Dot hala şoföre, biz ona dur diyene kadar arabayı yokuş aşağı, kıyıya doğru sürmesini söyledi. Ama polis sadece Troy'a gitmek üzere anlaşılmaya vardı bizimle. Bütün bölgenin askeriyeyle ait olduğunu ve oraya gitmemizin imkansız olduğunu söyledi. Peder Chantry-Pigg, 73 yaşında ve son derece inatçı bir insandı.

– Madem öyle, ben de yürüyerek giderim. dedi ve Dot haladan bunu polise Türkçe olarak söylemesini istedi.

Dot hala bu fikri polise söylemenin bir işe yaramayacağını, çünkü askeri bir bölgede arabayla gitmeye "yok" deniyorsa, yürüyerek gitmeye de "yok" deneceğini söyledi Peder'e. Onun yerine şoföre para önerdi. Bölge birden, daha az askeri bir bölge oluverdi. Polis biraz yumuşamış gibi görünüyordu. Peder Chantry-Pigg:

– Madem burası askeri bölge, etrafta asker olması gerekir. Ama biz bir tane bile görmedik, dedi.

Dot hala,

- Tartışmasak daha iyi olacak. dedi.

Polis yumuşamıştı. Polis yumuşayınca şoför de yumuşadı ve ikinci vaktinin solmaya yüz tutmuş ısıltıları altında, Truva'dan güneye doğru hareket ettik. İnişli çıkışlı bir yol boyunca ilerledik. Bir tarafımızda Ege denizi solumuzda, uzaklarda İda dağı... Yokuşu tırmandıkça, etrafında dolanan Yunus sürüsüyle kambur bir balınaya benzeyen Tenedos'un* uzaklara açılan kıyılarını gördük.

Şoför çok az İngilizce biliyordu. Tepeleri göstererek:

- "Kurt" buralara kadar iner, dedi.

- "Bir" kurt mu? dedi Dot hala, hayvanlara epey ilgisi vardı.

- Çok fazla kurt, dedi şoför. Kışın Çanak yakınlarına kadar inerler, koyunları avlar, insanları öldürürler.

- "Onlar" insanları avladığı zaman; "kurtlar" denir, diye düzeltti Peder. Avlanmaktan onlardı biraz. Kurtlardan da.

- Ama insanlar onları avladığı zaman "kurt" denir. diye de devam etti düzeltmeye.

Hem eski moda, hem de çok klasik biri olan Peder Chantry-Pigg, bu hayvanları "kurtlar" ve "kurt" olarak ayırıyordu. Bunu da sessiz harflerden önceki "l" harfini atarak yapıyordu.* Ama bunu sadece "kurt" için kesin olarak yapabiliyordu. İçinde "l" harfi olan başka bir yığın kelime için Peder'in kuralı geçerli değildi.

Şoför gerçekte avlayan ve avlananla ilgilenmediği için yeniden

- Çok kurt, çok çakal, çok domuz. dedi. Ardından biraz ötedeki yükseliyi göstererek,

- Eski-İstanbul. dedi.

- Her şeyi en iyi kendi biliyor, dedi Dot hala.

*Tenedos: Bozcaada (B.C.)

*İngilizcede wolf: kurt, wolves; kurtlar anlamına gelir. Peder 'wolfu' çoğul yaparken, 'wolves' yerine 'woves' diyor. (B.C.)

- Truva! dedi Peder Chantry-Pigg; St. Paul'ü ve Makedonya'dan gelen adamı düşünerek.

Yaklaştığımızda, her yerin kalıntılarla dolu olduğunu gördük. Eskiden Peder Chantry-Pigg'in babası zamanında daha iyi durumda olan kalıntılar... Babası 1880'de gelmişti buraya. Ama herşey yavaş yavaş ufalmıştı. Kalıntılar sultanlar tarafından taşınmış ve kendi binalarının yapımında kullanılmıştı. Yerli halk da kendi evlerinde kullanmak üzere kalıntıları kırmıştı. Gerçi çok iyi durumda olan birkaç parça vardı ama eskiden ne olduklarını anlamak mümkün değildi. Koyunlar, develer ve insanlar geziniyordu çevrede. Birkaç kadın çalışıp duruyordu. Yakınlarda bir köy vardı belli ki. Kimbilir belki de geçen yüzyıl Kırgız göçleri döneminde buraya yerleştirilmiş Kırgızlardan oluşan bir köydü burası. Kırgızlar için yapılan tek şey buydu belki de. Onları ağaçlar gibi dikersiniz bir yere, onlar da giderek artarlar. 19. yüzyılın seyyahları olarak bu perişan haldeki köylere rastlayan insanlar da, büyük bir zenginliğin içinde yer alan bu topraklara baka kalırlar.

Dr. Pococke kitabında, kendisi oradayken, Truva'nın dilenciler tarafından istila edildiğini anlatır. Bu iki yüzyılı aşkın bir zaman önceydi. Ama dilenciler bugün, kiliselerini inşa ederlerken etraftaki çer-çöpü toplayıp kullanmak zorunda kalmış gibiler.

Biz arabayla geçerken bir grup köylü yolun kıyısında durdu. Karamsar ve hüzünlüydüler. Dilenci olabilirlerdi. Ama onların şüphesi, karanlık, uyumsuz ve belaya meyilli kişiliklerine uygun bir ifadeyle baktıklarını düşündüm. Çünkü geldikleri ve kişiklerini aldıkları yer, Koyu Karanlık'tı. Acıtıcı bir gerginlikle konuşuyormuş gibi çıkardı sesleri ve söyledikleri "beni aydınlığa değil, karanlığın derinliklerine çekti", "beni kaba güç kullanarak ve sürükleyerek elde etti", "çevremi öyle bir sardı ki çıkmam mümkün değildi, yollarımı tıkadı" ya da "gözlerim

ağlamaktan yaş içinde kaldı, barsaklarım bozuldu, karaciğerim aktı" ve bu türden şeylerdi. Ta ki; bütün ışık yokolana ve geride karanlıktan başka hiçbir şey kalmayana dek.

- O iki ajan gene ortaya çıktı. dedi Dot hala.

Haklıydı da. İki İngiliz casus, Türkler öylece dururken ayağa kalktılar. Truva askeri bölgesini gözetliyorlardı besbelli. Anlaşılan Truva dilenciler tarafından istila edilmişti çoktan.

Su kemerini aştk ve sağda solda harabelerin bulunduğu uzun bir yol boyunca ilerlerdik. Birkaç mil uzunluğunda bir duvar kalıntısı gördük sonra. Etrafta kırık su kemerleri, tonozlar ve bir süre önce başlanan birkaç büyük hamam kazısı vardı. Bütün bunların Troy'dan çok daha iyi olduğunu düşündük. Konstantin'in Bizans'tan önce başkent olarak neden burayı düşündüğünü anlamak hiç de zor değildi. Etraf meşe ağaçlarıyla doluydu ve liman tümüyle dolmadan önce belli ki mükemmeldi.

Dot hala makinasını çıkarıp geniş bir su kemerini çekmeye kalkışınca polis hemen atılıp durdurdu onu. Develer ve iki İngiliz casus dahil her türden Koyu Karanlık, alaycı bir ifade takınarak baktılar. Bu, şüphelendikleri anlamına geliyordu. Bunun üzerine Peder Chantry-Pigg bölgenin babası tarafından çizilmiş bir planını çıkardı. Bütün harabeler "St. Paul'ün bütün gece vaaz verdiği ve Eutychus'un uyuduğu yer", "St. Paul'ün pelerinini, kitaplarını ve kağıtlarını bıraktığı Carpus'un evi", "Paul'ün düşünde Makedonya'dan gelen adamı gördüğü yer" vs. şeklinde işaretlenmişti. Baba Chantry-Pigg öğrendiklerinin çoğunu, düş gücüyle birleştirerek açıklamıştı haritada. Bir süre sonra da dünyadan elini eteğini çekip ailesinin evinde yaşamaya ve St. Paul üzerine çok kapsamlı bir kitap yazmaya başlamıştı. Ama bu kitabı öldüğü için hiçbir zaman tamamlayamadı.

Peder Chantry-Pigg babasının çizdiği plana bakarak etrafı incelemeye koyuldu. Ama elbette ki sürdüremedi bunu.

Çünkü casuslardan biri yanımıza geldi ve polisle konuşmaya başladı: "Tümüyle şüphedeydi". Polis Peder Chantry-Pigg'nin yanına gitti ve ne yaptığını sordu. Ardından planı Peder'in elinden aldı ve yukarıya doğru kaldırıp ne olduğunu anlamaya çalıştı. Casuslar da geldiler ve polise yardımcı olmak üzere onlar da plana bakmaya başladılar. O sırada Dot hala kazı halindeki hamamı incelemekle meşguldü. Peder'i çağırınca yukarı çıktı ve açıklama yapmaya girişti. Polis, planın Eski-İstanbul'a ait olduğunu ve üzerindeki yazıların düşmana bilgi verecek nitelikte olduğunu söyledi. Türkler için düşman, Rusya demekti. Çünkü Ruslar 1915'te Troy'da bir çalışma yapmışlardı.

Peder Chantry-Pigg Çanakkale'deki karakola teşekkür ederken ve açıklama yapacaktı. Dot hala çizimlerin çok eski bir tarihe ait olduğunu, Peder'in babası tarafından hazırlandığını ve yazıların ise Hristiyanlar için hac yeri olan (tıpkı Mekke gibi) Eski-İstanbul'a bir süre önce gelip kalan büyük bir Hristiyan ermişine ait olduğunu anlattı. Ama polis Dot halanın pasaportundaki Rusça yazıyı (halbuki halam o yazının Arapça olduğunu söylemişti) hatırlamışçasına baktı halama. O, iki casus ve şoför, "hemen" Çanakkale'ye dönmemizde fikir birliğine vardılar. Öyle de oldu.

Peder Chantry-Pigg çok kızmıştı. Daha Carpus'un evini bulamamış; St. Paul vaaz verirken genç adamın üç efsaneyi gördüğü yeri bile saptayamamıştı. Ama Charles,

- Türkler bakıp dururken kimsenin hiçbir şeyi saptaması mümkün değil. dedi.

Gerçekten de o ve David Truva'da çok iyi şeyler yapmışlardı. Bunun için önce David'in önemli mevkideki bir Türk arkadaşının yardımını almışlardı. Böylece sorun yaşamamışlardı. Hamamdaki kazıya katılan arkeologlardan biri onlara harabeleri göstermişti. Ardından limana ve kumsala inmişlerdi. Her şey çok hoştu. Charles bütün bunları anlatmıştı kitabında. Ve şu anda Çanakkale'ye geri

dönüyor olduğumuz için oldukça keyifliydi. Peder Chantry-Pigg aradığı o iki evin nerede olduğunu sordu Charles'a. Ama ne Charles, ne David, ne önemli mevkideki arkadaşı, ne de arkeolog, hiçbiri; St. Paul'un yerinden haberdar değildi. Charles hiçbir şey söyleyemediği için, Troy'da veya başka bir yerde bu havarinin yaşadığını asla bilemeyecekti. İnsanlar çok farklı konularda bilgi sahibi olduklarında, sohbet etmek genellikle zorlaşır. Örneğin Charles Anglikan ya da Roman Katolik değildi, gerçekte tam bir Hıristiyan da değildi. Koyu Karanlık'a ait kişilikler hakkında bilgisi yoktu. Ama "Koyu Karanlık"ı kişisel olarak yaşadığı belliydi davranışlarından.

Çanakkale'ye vardığımızda gece olmuştu. Polis Peder Chantry-Pigg ve Dot halayı karakola götürdü. Fotoğraf makinası ve plan olaylarını anlattı komiser. Charles ve ben gece kaldığımız otele döndük ve Çanakkale Boğazı'nı gören bahçede bir şeyler içtik.

Charles'a,

- Onları hapse atacaklar mı acaba? diye sordum.

Charles tıpkı bir Türk gibi davranarak,

- Yok dedi.

David ve o, casusluk yaptıkları gerekçesiyle defalarca karakola götürülmüş ama bir iki saatten fazla tutulmamışlardı. Polis geçmişlerini, ailelerinin hayatını ve diğer ilişkilerini derinlemesine incelemiş ve emniyet müdürlüğü için bir rapor yazmıştı. Ardından içecek bir şeyler ikram edilmişti onlara ve "casusluk yapmaları için"(!) gitmelerine izin verilmişti her defasında.

- Şimdi, plana ve makinadaki filme el koyacaklar. Planları, fotoğrafları ve turistlerin gizli özgeçmişlerini Ankara'daki Casusluk Dairesi'nde saklıyorlar. Böylece hiç zarar görmüyor onlar. Şimdi sana, David'le neden ayrıldığımızı anlatmak istiyorum. Gerçekdışı hikayelerin yayılmasını istemiyorum. İstanbul'da bu konuda bir şey duyarsan ki duya-

caksın çünkü David'in İngiltere baş mahkemesinde görevli olduğu bilinen bir adam hesabına çalıştığını biliyorum; bunları yalanlamadan mutluluk duyacağım. dedi ve başladı David'le neden ayrıldıklarını anlatmaya.

Anlattıkları, hemen hemen hiç şaşırtıcı gelmiyordu bana.

Çok uykum vardı, arabadan inince bir şeyler içmiştim ve oturduğumuz bahçenin duvarlarına çarpıyordu Boğaz'ın dalgaları ve etrafımızdaki masalarda oturan insanlar tavla oynuyorlardı ve zarlar tıkırdayıp duruyordu ve radyodaki Türkçe müzik sızlanıp, mırıldanıp duruyordu ve Türkler bu müziği o kadar çok seviyorlardı ki batı müziği nefret uyandırıcı geliyordu onlara ve Mozart kanal değiştiren bir gürültüydü sadece. Tıpkı genç Eutychus gibi uykunun derinliklerine kaydım ve orada üç efsaneyle karşılaştım ve Alexandria Troas'ı gördüm ve Koyu Karanlık türleri; Jod, Mem ve Nun inleyip duruyorlardı ve hepsi keder içindeydi ve hepsi kahr içindeydi ve hepsi başlarına her ne geldiyse, hüznü içindeydi ve karanlık mekan içine çekmişti onları ve acı içindeydiler ve yaralıydılar ve sonra son ışık da yok oldu ve her yer karanlığa boğuldu. Karanlığın içinde Jod, Mem ve Nun, Alexandria Troas'ın gitmesine feryad ediyorlardı hep birlikte. Ve Ilion'un devrilmiş sütunları arasında büyüyen çiriş otlarının ve çalılıkların denizden esen rüzgarla hışırdayışını, rüzgarın Priam'ın mezarının üzerinden geçişini ve Yunan gemilerinin saldırıya uğradığı ve Yunanlı gemicilerin ölüme direndiği deniz kıyısından başlayarak uzayıp giden Troy ovasını ve "trik-trak-trik-trak..." zar tıkırtilarını ve kumsala çarpan ve gemileri sallayan dalgaları ve Çanaklı keçi çobanının kavalından yükselen müziğin feryadını duydum düşümde. Bu böyle on uzun yıl boyunca sürdü. Bu on yıl boyunca Troylar bizim atamızdı ve o süre içinde dünyanın merkezi olmuşlardı. Ama Türkler bunu hiçbir zaman anlayamamıştı.

Ve sonra David dedi ki... ve ben dedim ki... ve o dedi ki... Bu tıpkı, otobüste yanımızda oturup durmadan konuşan bir kadını dinlemek gibiydi: O dedi ki, bu dedi ki, ben dedim ki... Ya da BBC haberleri gibi: "Mr. Attlee dedi ki; "Blackpool'de... Mr. Dulles dedi ki; "Washington'da..." Mr. Nehru dün Delhi'de dedi ki... York Başpiskoposu dedi ki... Papa dedi ki... dedi ki, dedi ki, dedi ki... Serbest Dünya insanları dedi ki: 'Saldırganlara karşı yek vücut olup direnmek gerek...' Serbest Dünya İnsanları dedi ki: "Her şey sadece tam barış için..." "Üzerine bu kadar çok konuştuğunuz şu serbest dünya nerede, söyler misiniz?" diye sorarak Haberler'i böldü Dot halam. "Ben hiç gitmedim oraya. Olağanüstü, mükemmel bir yer olmalı. Herkes o kadar nazik ki anlatamam. Kanun yok, polis yok, vergi yok, zorunlu eğitim yok, bunların hiçbiri yok ama gene de bir yığın insan saldırganlara karşı direniyor ve tam barışın özlemini çekiyor. Ha, sırası gelmişken; devam, o aptal polis tarafından alıkonuyor."....

Boğaz'ın dalgalarının duvara çarpmasıyla uyandım ve kendimi Leander* sandım bir an. Hero'nun kulesinde Avrupa kumsalını aydınlatan bir ışık gibi...

- Karşıya yüzmenin tam zamanı. dedim.

Charles

- Ne karşıya yüzmesi yahu?.. David'le birlikte olmanın gerçekten bir yararı yok, bunu daha yeni konuştuk. Olup bitenlerin sorumluluğunu taşıması gerek. Bu yüzden toparlanıp gideceğim ya! Yapılacak tek şey bu galiba. Haksız mıyım? dedi.

Ona hak veriyordum tabii ve -Leander, sen ve ben, karşıya yüzebilir miyiz? Eğer şimdi gidersek Sestos'ta* yeriz akşam yemeğini. Ama ya bunu yaparken Türkün biri kalkıp

*Leander: Hero'nun aşığı genç adam. (B.C.)

*Sestos: Yalıkabak: Gelibolu Yarımadası'nda Kserkses'in kurduğu yüzer köprü'nün Avrupa kıyısındaki kent. (B.C.)

da "Orası neresi?" diye sorarsa? Ama zaten bilmiyorlardır. Acaba Dot hala da gelmek ister miydi bizimle? dedim daldan dala atlayarak.

Dot hala çok iyi bir yüzücüydü ve belki de bizimle gelmek isterdi.

Charles,

– Yüzmek için önce akıntıların yerini bilmek gerek. dedi. Byron ve ben millerce yüzebilirken, Leander asla yapamadı bunu. Abydos*-Sestos arasındaki mesafe kısa değil elbet. İnsanlar şimdi Çanak'tan o kıyıya, vapurla yarım saatte gidiyorlar. Ben bu akşam nedense kendimi pek formda hissetmiyorum. Odama çekilmeliyim. Leander yüzüsü için umut dolu ve mutlu hissediyor olmalısın kendini.

Böylece Leander yüzüsünden vazgeçmiş olduk. Bir süre sonra, Dot hala ve Peder Chantry-Pigg karakoldan döndüler. Peder Chantry-Pigg babasının planı, Dot hala ise negatifleri alındığı için çok kızgındılar. Üstelik bir de sivil polis takip ediyordu onları. Biz yemek yerken masada oturdu. Türkiye'de çalışan geniş bir casus ordusuyla birlikte olduğumuzu anladık böylece.

Ertesi sabah Gelibolu yarımadasına gitmek üzere bir motor kiraladık. Pratik olarak herkesi etkilemiş olan İngiliz savaş mezarlığını ziyaret edecektik. Dot halanın erkek kardeşi bu mezarlıkta yatıyordu. Halam ona kırmızı çiçekler aldı. Mezarının başında dururken yeniden öfke duymaya başladı halam. 1915 yılında öldürüldüğünden bu yana, hep Gelibolu'yu ziyaret etmenin çok aptalca olduğunu ve kardeşinin hayatının çok korkunç bir biçimde sonlandığını düşünmüştü. Gene de kırmızı çiçekleri mezarın taştan vazosuna bıraktı. Peder Chantry-Pigg bu mezarlıkta yatan bütün ruhların huzur içinde uyumaları için dua okudu. Sonra mezarlığı gezdik. Çok güzel korunmuştu.

*Abydos: Nara: Lydia Kralı Gyges'in izniyle kurulmuş bir Miletos kolonisi. (B.C.)

Bütün bu insanların Gelibolu toprağının altında yatıyor olmalarının nasıl da korkunç bir şey olduğunu düşündüm. Belki şimdi hasta veya değil; yaşlı birer insan olacaktı, yaşasalardı. Ölüm çok erken yakalamış olacaktı onları, altmışlı yaşlarında ölecek olsalardı. Bu; Troy'da yatan bütün Truva'lılar, bütün Yunanlılar, Patroclos*, Achilles* ve Hektor için de geçerliydi çünkü onlar birkaç bin yaşındaydılar.

Ölüm korkunç bir şeydi ve bunu düşünmek bile ölümden nefret etmeye yetiyordu. Ama galiba, bunca yıldan sonra ölüme mutlaka gerçekleşecek bir olay gözüyle bakmak çok daha iyiydi.

* Patroclos: Menoltios'un oğlu, Akhilleus'un en yakın dostu, bir Yunan kahramanı. (B.C.)

* Achilles (Latince: Akhilleus): Ünlü Yunan kahramanı Tethys ile Peleus'un oğlu. (B.C.)

5

Çanak'a geri döndük ve İstanbul'a gitmek üzere bir gemiye bindik. Charles da bizimle geldi. David ve kendisi hakkında insanların yanlış iddialar öne sürmesi olasılığı nedeniyle, İstanbul'a dönüyor olmak onu gerginleştirmişti. Onlara, doğru iddiaları ilettikten sonra Türkiye'yi gezmeye devam edecek ve David ile birlikte yazdığından ayrı olarak yeni bir Türkiye kitabı yazacaktı. Bir an için bizimle Kara Deniz'den aşağılara gelme fikrine kapıldı. Ama ona, Türkler için bir Anglikan misyonu nedeniyle Türkiye'ye geldiğimizden, Dot halanın, Türk kadınlarının bağımsızlığa kavuşmaları için dönüştürme çalışması yapacağından ve İstanbul limanında buluşacağımız deveden sözeden sonra, hemen düşüncesini değiştirdi. "Bu gibi" işlere bulaşmak istemiyordu. Büyükelçilikte, üniversitede, Boğaz'ın iki yanındaki güzel evlerde, Be-yoğlu'ndaki zarif otellerde, arkeologlar arasında ve Kara De-niz'in aşağı kısımlarının tümünde bu konuda ne düşü-nüleceğini biliyordu. Peder Chantry-Pigg dine karşı çok kayıtsız olan Charles'ın kendilerine eşlik etmemesinden do-laylı mutlu olmuştu.

Gemide neşeli ve kalabalık bir topluluk vardı. Gemi,

Çanakkale boğazında ilerliyordu. Sağda Asya, solda Avrupa, Abydos ve Sestos'u geçtik. Xerxes'in* Yunanistan'ı işgal etmek için Boğaz'dan karşıya gemilerle köprü kurduğu yeri de geçtik. Avrupa yakası, dağlar gibi uzanıyordu yukarılara doğru. Beyaz evli köylerle bezeliydi her yer. Asya yakası Troy ovasına doğru akıyordu ve iki yaka arasında Boğaz'ın yeşil suları Marmara denizine doğru yayılarak koşuyordu.

Gün boyu yol aldık. Karanlık çökmeden İstanbul göründü uzaktan. Denizden ulaşılan diğer kentlere oranla gerçekten mükemmel bir manzarası olduğu doğruydu. Peder Chantry-Pigg, Konstantin'in şehri ve Bizans'ın başkenti olan bu yerdeki kubbe ve minarelerin; bir kitapta işlemlerini gördüğü eski bir Bizans yapısı üzerine inşa edildiğini düşünürdü hep. O bile, alaca-karanlıkta gökyüzüne yükselen minare ve kubbelerin Marmara Denizi'ne ve Boğaz'a çizdiği silueti görünce, kentin gerçekten muazzam bir manzarası olduğunu düşündü.

Dot hala daha önceden bildiği bu kenti bir kez daha görmekten memnundu. Buradan ayrılmadan önce yapmak istediği her şeyi yazmakla meşguldü. Üniversitede Türk arkadaşları vardı; Türk avukat, doktor, arkeolog ve imam tanıdıkları vardı. İstanbul entelektüel ve kültürlü Türklerle doluydu. Ama gezimizden imamlara çok az söz etmemiz gerektiğini söylüyordu. İmamların böylesi bir geziyi onaylamayacaklarını düşünüyordu. Gerçekten de, Dot halanın kendisi de zaman zaman, İslamiyet gibi köklü ve güçlü bir dinin inananlarını, bir başka dine dönüştürmeye çalışmanın saygısızlık olduğunu düşünüyordu. Ama Müslüman kadınların konumu aklına gelince kendi misyonerlik azmine dönüyordu yeniden. İstanbul'da "ülke çapında kadınların konumunu, kadınların Müslümanlığa nasıl da derinden bağlı olduğunu, Hristiyanlığı duyduklarında nasıl etkilen-

* Xerxes: Kserkses: Pers Kralı (B.C.)

diklerini ve kocaları ve babaları ne düşünüyor, ne yapıyorlarsa aynısını yaptıkları" gibi konuları konuşabildiği zeki ve kültür seviyesi yüksek bir kadın doktor biliyordu.

Peder Chantry-Pigg Bizans kiliselerini (St. Sophia, hâlâ ilk sırada yer alıyordu) görmek, Yedinci Gün Maceracılarına, (onlar kendisiyle konuşmasa bile) Misyonlarının haberlerini iletmek, Yunan Ortodoks rahipler ve Anglikan rahiplerle ilişkiye girmek istiyordu. Yunan Patriğiyle buluşmayı ve onunla ilginç bir çok konuda fikir teatisinde bulunmayı da istiyordu.

Charles karaya çıkar çıkmaz bizden ayrılmayı istiyordu.

Ben İstanbul'u gezmek, birkaç eskiz çizmek, Türkçemi öğrenmek ve deveden uzak durmak istiyordum.

Rıhtım da iskele de çok kalabalık ve gürültülüydü. İngiltere'den kalkan gemimiz de limandaydı. Bir süre sonra gemiye gittik ve Dot hala kalabalığa, devesinin nerede olduğunu sordu. Rıhtımda bir deve ahır olduğunu söylediler. Deve orada, bir direğe bağlı halde ve başka develerle birlikte duruyordu. Dot halayı tanımış gibi görünmüyordu ama geviş getirmeye ve mesafeli gözlerle bakmaya başladı. Onu orada bıraktık, bir taksiye binip Beyoğlu'ndaki otelimize geldik. Hoş bir oteldi burası. Çalışanlar, son derece istekliydiler bize yardımcı olmaya. Hatta yolculuk çeklerimizi, bankaların vereceğinden daha yüksek oranlarla nakite çevirmek istediklerini de söylediler. Bu çok uygun bir teklif gibi görünüyordu. Sterlinlerimiz için bankanın vereceğinden daha fazla Türk Lirası ödemek istiyorlardı. Bu konuda bizden çok daha istekliydiler. Ama bu sadece yatırımcıların anlayabileceği bilinmezliklerden biriydi ve bu dünyanın hemen her yerinde böyleydi. İngiliz Paundu ve Amerikan dolarına olan ilgi öyle büyüktü ki yabancılar bu konuda çok aceleci, her an hazır ve istek doluydular. Kimsenin duymasını istemiyorlarmış gibi davranıyorlardı üstelik. Halbuki herkes sohbetin ne üzerine olduğunu gayet iyi biliyordu. Dot hala

bu konuda da çok deneyimliydi. İsteksiz görünüyordu ama gene de sordu:

– Bugünkü karaborsa fiatları nasıl?

Bu yetmiyormuş gibi

– Hayır teşekkürler. Ben daha iyisini yaparım ve vs. vs. dedi ve çekleri cebine koydu.

Peder Chantry-Pigg hükümetleri dolandırıp duran Roman Katoliklerle anlaştığı için çok heyecanlıydı. Çünkü çok kötü para harcıyorlardı. Charles gibi insanlar bile daha iyiydi onlardan. Gerçekten de Dot hala, sıradan İngiliz bankerlerinin çeklerini nakite çeviren bir yığın insan tanıyordu dünyanın her yerinde ve nadiren zorlukla karşılaşıyordu.

– İyi arkadaşlar edinmeye bak, tatlım. dedi Dot halam bana.

– Kendine haksızlıkla kazanılmış paradan servet yapan insanlardan arkadaş seç, dünyanın hiçbir yerinde sırtın yere gelmez. diye de ekledi.

İstanbul'da geçen haftamızın çoğunu İngiliz ve Türk arkadaşlarını görmeye harcadı Dot halam. Üniversitedekiler, Robert Kolejdekiler, kadın avukatlar ve doktorlar, İngiliz Enstitüsü ve İngiliz Büyükelçiliği personeli, birkaç arkeolog, Shell Şirketi'nde çalışan birkaç kişi. Bu sonuncular için halam "dünyanın en konuksever insanları" dedi. Akdeniz'deki Irak Petrol Şirketi'yle eşit paya sahipti bu şirket. "Bu çok önemli" dedi halam, her zamanki gibi. Dünyanın her hangi bir yerinde petrol bulmak, Portekiz'de Porto şarabı bulmak kadar önemliydi dediğine göre.

İstanbul'daki arkadaşlarından birinin adı Dr. Halide Tanpınar'dı. Halam, onunla Türkiye'de kadının konumu üzerine epey konuşmuştu. Bu doktor bir Londra hastahanesinde çalışmıştı ve Londra'dayken İngiliz kilisesi ile tanışmıştı. Genç ve eğitilmiş çoğu Türk gibi ateistken, (çünkü Kemal Atatürk Müslümanlığı devre dışı bırakmıştı) Hristiyan olmuştu. Dot hala onu birkaç yıldır tanıyordu.

Misyon turumuza katılıp bize yardımcı olup olmayacağını, ilişkileri ve olasılıkları genişletmeye ve Anglikan kilisesi hakkında kadınlara Türkçe açıklama yapmaya katılmak isteyip istemeyeceğini sormuştu. Hristiyan kadınlar iyi vakit geçirirken, şapka giyerken ve erkeklerle rahat rahat konuşabilirken, yük taşımazken, erkeklerin gittiği yerlere gidip erkekler gibi eğlenebilirken, yürümek yerine eşeğe binebilirken neden Türk kadınlar da böyle yapmasındı? İşte bunları açıklamaya ve ayrıca misyon işlerinde her zaman en büyük yardım kabul edilen hastalıkları tedavi etmeye, acaba yardımcı olabilir miydi? Dr. Halide, bu teklifi hem Türk kadınına, hem de kiliseye karşı kendini sorumlu hissettiği için kabul etti. Kuşkusuz işi çok yoğundu, ama Dr. Watson gibi yardımsever bir komşusu vardı ve görevini ona devredebilirdi bir süreliğine. Bu geziye katılmaktan büyük zevk duyacaktı.

Dot hala arkadaşlarını ziyaret ederken, ben de İstanbul'u ziyaret ettim. Müzeleri ve sarayları ve harem dairesini ve sarnıçları ve Türk mezarlığını ve surları ve Pazarı ve Justinyen'in sarayında devam eden kazıları ve habire kazıp duran arkeologları ve Justinyen'in deniz kıyısındaki evini, ve vs. vs.. Bir gün de boğaz'a gittim ve kıyıdaki kaleleri, sarayları, camileri ve eski ahşap evleri ve köyleri gördüm. Ama akşamları, eski İstanbul'u geziyordum. Rıhtımın aşağı kısmını, dar caddeleri, kaleleri, eski mağazaları. Ve limandaki gemileri ve insanları seyrediyordum. Ta ki Beyoğlu'na gidecek olan tramvayın kalkış saatinde kadar. Sonra otelde akşam yemeğini yiyordum.

Peder Chantry-Pigg ve ben, sık sık başbaşa yiyorduk akşam yemeklerini. Dot hala arkadaşlarıyla yiyordu ve gecenin geç saatlerinde geliyordu. Her gün insanlar bir yığın şey anlatıyordu ona. Bir süredir İstanbul'da yaşayan birkaç tanıdıkla karşılaştım. Çoğu kendi Türkiye kitabını yazıyordu. Batı, doğu ya da güney Türkiye'den yeni gelmişleri,

diğer kısımlara henüz gitmemişlerdi. Bunlardan biri de Charles'ın terkettiği David idi. Tıpkı Charles gibi, neden ayrıldıklarını anlattı bize ama aynı hikaye değildi anlattığı. Ve Charles anlatırken olduğu gibi, gene akşamdı ve ben gene uyukladım. Sonunda iki hikayeyi birbirine karıştırdım ve neden ayrıldıklarını asla tam olarak kavrayamayacak hale geldim. David, Charles'ı görüp görmediğimizi ve şimdi nerede olduğunu sordu, bilmediğimizi söyledik. Ama ertesi gün Konak otelin barında rastladılar birbirlerine. Çok soğuk ve mesafeliydi birbirlerine davranışları. Her biri, Trabzon'dayken olanlar üzerine düşüncelerini anlattılar ve yeniden birlikte olmanın bütün bunları bilmekten daha kötü olduğundan sözettiler. Charles, David'in çizimlerine, David de Charles'in açıklamalarına muhtaçtı. Her ne kadar Charles'in arkeoloji bilgisi daha fazla (bundan pek sözetmezdi) ve David'in de Türkçesi daha iyi (bundan pek sözetmezdi) olsa da bütün bu nedenlerden dolayı birleşmek yerine kalpleri ayrı kaldı. Charles bir gemi ile İzmir'e giderken David, bir uçak ile İskenderon'a gitti. Her biri kendi Türkiye kitaplarını tek başına yazacaklardı. Birlikte yolculuk etmek büyük bir sınavdır. Birçok dostluk, hatta evlilik zarara uğrar. Gray ve Horace Walpole gibi bazı insanlar, birbirlerini bir daha asla eskisi gibi hissedemezler. Biri hikayeler anlatırken, diğeri dinliyorsa, bunda kimsenin hatası yoktur. Halbuki biri, hep diğerinden daha hatalı gibi görünür.

Bir akşam Dot hala, Dr. Halide Tanpınar'ı akşam yemeğine davet etti. 35 yaşlarında, sık giyimli bir kadındı. Şapkayı serbest bırakan ve eğitime önem veren Kemal Atatürk'ten sonra bile hâlâ peygambere inanan ve geri kalmış Türk kadınları için çok güçlü duygular besliyordu. Peder Chantry-Pigg ona, zavallı Türk kadınlarının eğitime, Hristiyanlığa ve şapkaya hazır olup olmadığı konusundaki düşüncelerini sordu. Dr. Halide, onların bütün bunlara henüz yeterince hazır olmamalarından korktuğunu söyledi.

Ama iknaya açık olabileceklerini düşünüyordu. Onlar Kuran'a, Peygambere ve imamlara inanmayı bıraktığında, öncelikle kilise devreye girmeliydi. Bunlara itaat etmemek onlar için çok yanlıştı. Peder Chantry-Pigg bu noktada biraz zorlanacaktı. Hele ikinci adı Müslümanlar için tam bir handikap* ve bunu onlardan gizlemekte yarar vardı. Bunun üzerine Peder Chantry-Pigg, Dr. Halide'nin tam bir Katolik Anglikan olması nedeniyle, tam imana gelmeleri için insanlara yol göstermeye yardımcı olmasının gerekip gerekmediğini sordu. Bir de Londra'dayken gittiği kiliseleri bilmek istiyordu. Dr. Halide deneyim sahibiydi epey; Tüm Azizler (Margaret Caddesi), St. Stephen (Gloucester Sokağı), St. Augustine (Kilburn), St. Paul (Knightsbridge), St. Magnus (Martyr), St. Thomas (Regent Caddesi), St. John (Hollanda Yolu), Grosvenor Kilisesi (Bryanston Caddesi), St. Michael (Meleklerin Portobello Yolu), Tüm Ruhların Portland'daki Yeri,... gibi bir yığın yere gitmişti.

O, "Tüm Ruhların Portland'daki Yeri" der demez Peder Chantry-Pigg (diğer kiliseleri onaylamışken) Türk kadınlarının ne yaptıklarını çok iyi bilirmiş gibi baktı. Dr. Halide'nin orada öğrendiklerinden Türk kadınlarını korumak ister gibi, soğuk bir ifade belirdi yüzünde.

Ama ben, imajlara dayanan küçük bir kilisenin, Büyük kiliseden çok daha iyi bir biçimde Müslümanları birleştirebileceğini düşündüm. Bana Peder Chantry-Pigg'nin düşünüşünde bir yanlışlık var gibi geliyordu. Tüm Anglikan kiliseleri aynı türden ibadetler düzenliyordu ama tüm Anglikanlar aynı doğaya sahip olduğu için değildi bu. Kilise Kongresinde ya da bu gibi toplantıların birinde Komandolar şikayette bulunmuşlardı: "Farklı kilise ve cemaatlerdeki ibadet farklılığı, İngiliz kilisesinin en berbat skandallardan biriydi". "Bu skandal", diyerek sözlerini sürdüren Ko-

* Pigg: İngilizce'de pig, domuz anlamına gelir. (B.C.)

mando, bunun, birçok insanın kiliseye gelmesini engellediğini öne sürmüştü. Gerçi neden böyle bir etki yarattığı net değildi ama bu farklılık insanlarda yaratıcı düşünce gelişimini teşvik ederdi. Çünkü bu komando için böyle şeyler her zaman olacaktı. Benim ve Dot hala için de olacaktı bu. Ama Peder için, bunlar fazlasıyla aşırıydı. Çünkü Peder'in kendisi fazlasıyla üst düzeyde bir kilise oluşturmuştu ve tüm Azizler (Margaret Caddesi) gibi kiliseler ona pratik olarak tehlike gibi görünüyordu.

"Bizim kilisemiz çok harikaydı ve çok anlayışlıydı ve denilebilirdi ki başka kilise yoktu." Bu farklılık onların tapınmalarından biriydi ve bir skandal nedeni olamazdı bu. Bunların bolluğu, kendilerinin bile inanmak istemediği Otuzdokuz Makale'nin bir kısmı gibi son derece yabancı şeyleri ezbere okumak türünden yeni bazı yükümlülükler doğuruyordu. Anglikan olmayan bir Parlamento tarafından dua kitaplarının gözden geçirilmesi yasaklanıyordu. Böylece Anglikanlar "Gözden Geçirilmiş" emirleri, üstelik yetkililere haber vermeden, gizlice kullanmak zorunda kalıyorlardı. Bu gibi skandallar, ibaret farklılığının bir hiç değil, bir fazilet olduğunu gösteriyordu.

Dr. Halide'nin tam katolikliğini oldukça yakından inceleyen Peder Chantry-Pigg onu denediğini, dini ayin ve günah çıkarma öğrenmeye hazır olduğunu varsaydığını söyledi. Dr. Halide, bu düşüncenin Türk kadınlarına kesinlikle etki edeceğini söyledi. Ama kendisi ilk günahını çıkardıktan sonra ikinciye asla çıkarmamıştı. Çünkü çok meşguldü.

- Hiç zamanım yok. dedi. Ne söylediğimi düşünmeye bile.

Dr. Halide'nin benden ne denli farklı olduğunu düşündüm. Ne söyleyeceğimi çok iyi bilmeme ve düşünmeme rağmen, bunu söyleyecek gücüm yoktu.

Peder Chantry-Pigg anlamışçasına başını salladı ve bir

biçimde zaman yaratılması gerektiğini söyledi.

– Evet. dedi Peder. Bunu onlara söyleyeceğiz. Ama acele etmeyeceklerini düşünüyorum. Bu onlar için çok yeni.

Dot hala

– Ama onları anlayacak kadar Türkçe bilmiyorsunuz siz. Halide orada tercüme yapamaz, bunu unutmamalısınız.

Peder Yunanca bir şeyler mırıldandı. Dot halam:

– Sevgili Peder. Onlar tek kelime bile Yunanca bilmezler. Hem neden bilsinler ki? Sizin Türkçenizi geliştirmeniz gerek. Artık İslamiyete ait olan Bizans'la herhangi bir buluşma umudundan ve Bizans'ın yeniden Hristiyanlara ait olmasını istemekten vazgeçmelisiniz. Her neyse... Patrik'le görüşünüz mü?

Peder görüşüklerini ve kilisenin, rakiplerinin engellemesine rağmen saf Katolik mirasın sahibi olmak için özgürleşmekte çok geç kaldığını resmen ilan etmedikleri sürece Patriğin, ne Kusursuzluk kavramına, ne de varsayımlara inanmayacağını, ama Peder'in her ikisine de inandığını ortaya koyan çok ilginç bir konuşma yaptıklarını anlattı. Böylece yürekten inandığı her ne olursa olsun, St. Bernard, St. Thomas Aquinas ve St. Bonaventura'yı izlediğini, görüşünde bir doktrini reddettiğini ve eski pederlerin diğerini kabul etmediğini ve özgür olarak Müslümanları dönüştürmeyi tercih etmediğini ve onlar bir misyona başlasalar bile, ACMS'nin bunu yapmamalarını önermesi gerektiğini konuştuklarını da sözlerine ekledi. Peder, Anglikan kilisesinin rahibiyle de dönüşüm üzerine konuşmuştu. Ayrıca Robert Kolej'de görevli Amerikalı bir hoca ile de görüşmüş ve Kara Deniz'in aşağılarındaki insanları dönüştürmekle meşgul olan Dr. Billy Graham'ın müritlerinin oluşturduğu bir misyonun varlığını öğrenmişti. Söylediğine göre bu misyon büyük bir başarı elde etmişti. Mr. Grahamdan söz ederken Peder'in yüzü, Tüm Ruhların Portland'daki Yeri'nde olduğu gibi, küçümseyen ve anlaşması mümkün olmayan bir ifade

almıştı. Sanki bu türden şeyleri dikkate almazmış gibi ve Kara Deniz'de onlarla karşılaşırса çok sinirlenecekmiş gibi. Ona editör arkadaşım Joe ile bir gece Harringay'de yaşadıklarımızı anlattım.

– John Betjeman'ın verdiği biletlerimiz vardı. Arabadan indik. Biletler numaralı olduğu için, alanın ön tarafında, sağda bir yer gösterildi bize. Platformun hemen altındaki sandalyelere oturduk. Binlerce insanın hepsi arkamızdan görüyordu bizi. Çok sıkıntı verici, nahoş bir durumdu bu. Sonra biraz yukarıımızda duran Dr. Graham'a baktık. Elindeki İncili havaya kaldırdı. Çok dokunaklıydı görünümü. Tüm alan, kelimelerine asılı kalmıştı sanki. On emir'deki Öldürmek üzerindeydi söyledikleri. O gece sadece yedinciye, yani Öldürmeyeceksin'i okuyacaktı. Öldürmenin diğer bütün günahlardan daha fena olduğunu söyledi. O'nun; kumsallarda, tarlalarda, caddelerde, her yerde, sürekli olarak varolduğunu söyledi. Mahşer Günü'nde tanrının katile "Geceleyin kumsalda, sizi kimsenin görmediğini düşündünüz; ama ben sizi gördüm ve görüntünüzü kafama kazıdım." dediğini söyledi. Joe çıkmak istedi. En önde oturuyorken bunu yapamayacağımızı söyledim. Böylece Joe konuşmaya katlanmak zorunda kaldı. Daha sonra Dr. Graham Hristiyan olmaya karar verenlerin bir adım öne çıkmalarını söyledi. Yavaş tempolu bir dini müzik çalıyordu. Yüzlerce veya binlerce insan oturduğu yerden kalktı ve platforma doğru ilerledi. Bu durumun, eğer Hristiyan olmaya karar verirse, Joe için çok hoş olacağını düşündüm. Bu onun edebi dünyasını da geliştirirdi üstelik. Çünkü edebiyat dünyası, öldürmek türünde günahlarla doluydu. Ama Joe, "Niye sen olmuyorsun ki?" dedi. Ama ben Hristiyan olmaya her karar verişimde (Bunu ara sıra yaparım ama bir türlü gerçekleşmez), bir Anglikan kilisesine (Büyük) giderim her zaman. O gece Harringay'de böyle bir karar vermek aklıma bile gelmedi. Sonra oradan ayrıldık zaten.

Dr. Graham'ın öğrencilerinin Türkler üzerindeki etkisinin ne olacağını, Harringay'deki olay tekrarlanırsa Türklerin bir adım öne çıkıp çıkmayacağını merak ettim. Bunu sadece Peygambere inanma konusunda yapabileceklerini, misyonerlerin de imamlara bir not yazarak, bir adım öne çıkanların camilerde kalmasının daha uygun olduğunu belirteceklerini düşündüm.

6

Bir hafta sonra, Türkçede Trebizond anlamına gelen "Trabzon" adlı gemiye eşyalarımızı ve deveyi yükleyip İstanbul'dan ayrıldık. Gemide Türkler, Amerikalılar, Almanlar, İskandinavlılar ve az sayıda da İngiliz vardı. Çok zarif, çok temiz ve çok rahat olan birinci mevkiye yerleşmişlerdi. Az zarif, az temiz ve az rahat olan mevkiyi ise Türkler tıklım tıklım doldurmuşlardı. Kocaman yiyecek sepetleri vardı ve sıralarda uyuyorlardı. Her sabah ve her akşam Türk erkekleri namaz kılıyor, hep birlikte dua ediyor ve yüksek sesle Kuran okuyorlardı. Ortalıkta dua eden bir tek Türk kadın yoktu. Dua edecekleri zaman saklanıyor ve örtünüyorlardı çünkü. Dot hala bunun misyonumuz açısından umut verici olduğunu düşündü. Kadınlar her yerde daha dindar olan cinsti. Toplu olarak ibadet ediyorlardı ve böylece bunu yapmalarına izin veren bir dine zaten dönmüş oluyorlardı. Ama yolculuk boyunca son derece düzenli bir biçimde ibadet eden Türk erkeklerinin bu hallerinin çok güzel ve takdire değer olduğunu da düşündük hep birlikte. Hristiyan yolcuların hacılar hariç, nadiren ibadet ettiklerini gördük. Peder Chantry-Pigg, güverteyi gören üstteki sıraların bir köşesine

portatif altarını kurdu ve her sabah ayin olacağını söyledi. Dr. Halide, Dot hala ve ben gittik. Bar görevlileri, yolcular, gemi görevlileri ve güverte sıralarında oturan Türkler bizi seyrediyordu. Yolcular arasında bulunan iki Amerikalı genç kız, bikiniler içinde güneş banyosu yapıyordu ve Türklerin çoğu bizden çok onları seyrediyordu. Kızlar; altarin, kandillerin ve Ayin'in çok kurnazca bir fikir olduğunu düşündüler. Biri Manastır dediği bir yerde (Cambridge'deyken) bu türden bir Ayin'e birkaç kez katılmıştı. Peder Chantry-Pigg, Cowley pederlerinin Amerika'da yaşadığını söyledi. Diğer kız ve ailesi Kilise mensubu değildi. Amerikalılara has mezheplerden birine mensuplardı ve İngilizlerin bunu kavraması çok zordu (Her ne kadar bu, öz olarak İngiltere'den geçmiş olsa da). Ardından, Amerika'ya varan mezhepler orada da çoğalmaya başlamışlardı (Tıpkı Avustralya'da tavşanların çoğalması gibi). Sonunda köyü İngiltere olan yüzlerce mezhep doğmuştu Amerika'da. Bunda iklimin teşvik edici etkisi de sözkonusu olabilirdi ve bu her eyalette farklıydı. Mezheplerin en iyi ırk kabul edildiği Kaliforniya'da ve güney-iç kısımların tümünde müthiş bir coşku vardı. Kızın ailesi Kaliforniya'da bulunan bu şüpheli mezheplerden birine mensuptu. Bol miktarda petrolü ve parası vardı. Soyadları Van Damm'dı ve şimdi Türkiye'yi geziyorlardı. Mr. Van Damm petrol üzerine çalışıyordu. Ayrıca Rusya'ya karşı kendini savunan Türklere, kablolar ve petrol tankları ve kıyılarını temiz tutmaları için her türden metal çöp kutuları satıyordu. O da en az Türkler kadar hoşlanmıyordu Ruslardan. Türk kıyılarındaki toprakları Rusların almaması için yardım ediyordu Türklere. Mrs. Van Damm, çok şık ve yumuşak bir kadındı. Mavi saçları ve gözleri vardı. Park Avenue'den giyiniyordu ve Billy Graham'a ilgi duyuyordu. Graham'ın müritlerinden bazıları, Kara Deniz'in aşağılarına gideceklerini söylemişlerdi. Arada sırada bağa gözlüklerinin ardından, orada olup ol-

madıklarını anlamak istercesine, kıyıya bakıyordu.

– Onları duymamız gerekirdi. dedi, Kıyının biraz dışında olacaktı. Her biri şarkı söyler onların. Siz kilise mensupları, çok fazla şarkı da söylemezsiniz. Ama kiliselerinizin bazılarında çok güzel korolar var. Bence yanınızda bir de koro getirmeliydiniz. Ah, dinleyin! Şarkıyı duyuyor musunuz?

Zonguldak limanının hemen dışındaydık. Her yer kömür doluydu. Kömür gürültülerinin üzerinden yükselen şarkı sesini duyuyorduk. Mrs. Van Damm bağa gözlüklerini çıkardı, baktı. Hep birlikte baktığı yöne çevirdik başımızı. Kıyıda kömürler arasında küçük bir karavan gördük. Çevresini Türkçe şarkılar söyleyen Türkler sarmıştı. Türkçe müzik sızlanıp duruyordu. Yalnız karavan misyonerlerin değildi. Üzerinde BBC yazıyordu ve BBC'nin teypli kayıt karavanlarından biriydi. Dot hala nefret ederdi onlardan. Bir Ev Hizmetleri Programı için "Kara Deniz'de Hayat" üzerine kayıt yapıyorlardı.

Mrs. Van Damm,

– Bu hiç de zekice değil. Herkes nasıl da toplanmış başlarına. dedi.

Dot halam,

– Bu bahar Türkiye'de başka kimlerin geziye çıktığını merak etmeye başladım. Yedinci Gün Serüvencileri, Billy Graham yanlıları, yazarlar, kazıcılar, fotoğrafçılar, casuslar, biz,... şimdi de BBC! Hepimiz birbirimize rastlayabiliriz. Yabancı bir ülkede olmayacak şey... dedi.

Sonra; gençliğinin büyük, uçsuz bucaksız boşluğuna dönüp baktı. Çölde deveye binip gezecek olsanız, karşılaştığınız sadece Araplar, develer, koyun sürüleri ve Gertrude Bell olurdu.

– Tuhaf... dedi halam, O kadar az parayla onca uzağa gidilirken, parası bol olanlar buraya nasıl gelebiliyor... Ama tabii, bütün bu insanlar iş nedeniyle buradalar ve istedikleri-

ni fazlasıyla buluyorlar.

Peder Chantry-Pigg, İstanbul'dayken bir grup Yedinci Gün Serüvencisinin İsa'nın İkinci Gelişi için Ağrı Dağı'nı ziyaret edeceklerini duyduğunu söyledi. Bu yaz gelişin gerçekleştiği dağın zirvesinde olacaktı. Tüm Avrupadan hacılar geliş karşılamak için daha önce birkaç kez tırmanmışlardı oraya. Ama gecikmişlerdi. Bu kez tam zamanında orada olmaları gerekiyordu. Peder Chantry-Pigg'in yapmaya niyetlendiği gibi Ağrı Dağı'na tırmanacak olursak hacıları, zirveye yakın bir yerde beklerken bulmamız mümkündü. Hacılar, Nuhun Gemisinden arda kalan parçaları topluyor, ilahiler söylüyor ve ruhlarını Geliş'e hazırlıyor olacaktı o sırada. Öyle görünüyordu ki Ağrı'daki yaşantı her zaman sınırsız düzeyde tuhaftı.

– Pek öyle bize uygun bir dağ değil. dedi Dot hala.

1920 yılında Frank amcam ile çıkmışlardı Ağrı Dağı'na.

– O zaman da vardı hacılar. İkinci Gelişi bekliyorlardı. Çoğu Kafkaslardan gelmişti. Bir zamanların yeni ırk ve dinleri, eskiden Kafkaslarda toplanmıştı. Şimdiki Kafkaslı hacılar yoktu tabii.

– O zavallı Kafkaslara bir biçimde ulaşmamız gerek. dedi Dot halam.

Sonra halam ve Peder Chantry-Pigg gizlice bakıştılar ve anlaştılar. Sanki Demir Perdeyi aşmayı planlıyorlarmış gibi. Demir Perdeyi aşmak çok yaygın bir girişimdir. Tıpkı Everest'e tırmanmak gibi. Ama bu daha özeldir, çok sayıda insan denemiştir bunu. Hemen sözlerini geri almışlardır ve bir daha duymak istememişlerdir. Kimileri de başarıya ulaşmıştır ama hiçbirisi bir daha gitmeye kalkışmamıştır. Aradan yıllar geçse bile kendileri yorgun hissetmişlerdir. Tabii en iyi plan, bilim adamı ya da mühendis olmak ve kaybolmak. Ama insanların çoğu bundan daha kısa süreli ziyaretler yapmak ister. Moskova'ya atandıkları zaman elçilerin

ve elçilik görevlilerinin yaptığı gibi, hemen girip çıkmak isterler. Sadece Rusya ile ilgili kitapların kopyalarını toplayacak kadar vakitleri vardır. Ardından yeniden çıkarlar ve bunları yazarlar. Dot hala ve Peder Chantry-Pigg'in Kafkasları dönüştürmek için Demir Perde'yi aşmaları durumunda, ben de onlarla gitmek zorunda kalacaktım. Ama Dr. Halide'nin gelmeyeceğini düşünüyordum. Kendi adıma ise, Türkiye'de kalıp Kara Deniz'e doğru inmeyi ve çok ama çok hoş yerler bulmayı tercih ederdim. Türkiye-rehber kitabımı anlatıldığına göre, Kara Deniz korkutucuydu, rüzgar ve ansızın yükseliveren dalgalar, birçok insanın ölümüne neden olmuştu.

Aradan günler geçmesine rağmen rengi kararmıyor, dalgaları yükselmiyor ve kimseyi yutmuyordu. Koyu maviydi rengi, kıyıya yaklaştıkça açık yeşile dönüyordu ve ormanlarla kaplı dağ yamaçları boyunca ilerliyordu. Bir zamanlar Yunanlıların ticaret için kullandığı küçük körfezler... Bu körfezlerde Altın Post'u bulmak için Argonotlar* denize açılmıştı. Yunan tarihinde önemli yeri olan bu olayın tarihi 1275 olarak geçer. Ama kimse bundan emin değildir. Bu küçükken çok kızdırdı beni, hâlâ da kızdırıyor.

Bir süre sonra, etraf daha net görünmeye başladı. O zaman Kara Deniz'in kuzey tarafında silik bir gölge belirdi. Bu, Kırım'ın gölgesiydi. Geminin kaptanına Kırım olup olmadığını sorduğumda, o ve İkinci Kaptan o yana doğru ters ters baktılar. Türkler Rusya ile barış içinde ve yan yana yaşayabileceklerine inanmıyorlar. Hiç inanmamışlar buna ve Peder Chantry-Pigg de onlar gibi düşünüyor. Kuşkusuz yolculuğumuza Rusya dahil değildi. Dot hala, gözlüklerinin ardından Kırım'a doğru baktı ve bir tehdit gibi duran gölgeyi işaret etti. O tarafa baktım: Deniz kıyısındaki villaları, sarayları ve meyva bahçelerini bir daha göreme-

*Argonotlar: Gürcistan'daki Altın Post'u getirmek için Argo gemisine binip yola çıkan elli kahramana verilen ad.(B.C.)

yebilirdim. Ama güney kıyısı kıpır kıpırdı. Limandaki bütün takalar tıklım tıklım insan, sepet, yiyecek yığını ve güvertedeki yolcular için meyva ile doluydu ve gemimize doğru ilerliyorlardı. Kimi takalar ise dişi keçiler, koyunlar, domuzlar, eşekler, kümes hayvanları, tekerlekler, traktörler, metal aletler, kalaslar taşıyordu. Bunlar Trabzon'dan diğer limanlara yollanıyordu.

Karaya çıkacak olan yolcularla geri döndü takalar. Ama inenden çok binen vardı ve sıralardaki kalabalık artmıştı. Çok hoş ve sevimli bir görünümüleri vardı. Bütün bu limanlar ve kıyı boyunca ilerlemek çok güzeldi ama buna izin verilmiyordu. Ben de oturduğum yerden çizmekle yetindim. Türklerden çok hoşlandığımı biliyordum artık.

İnebolu'da demir attık. O sırada bir motor rampasındaki BBC kayıt karavanı çak çuk sesler çıkararak geçip gitti. Diğer limana doğru ilerliyordu, orada daha doğal bir hayatı kaydedecekti. Belki Trebizond'da yeniden karşılaştık onlarla. Trebizond, Doğu Kara Deniz'in sosyal merkezi idi. Gerçi Samsun daha önemli bir liman olmaya başladı şimdilerde. Bir zamanlar Trebizond, yedi yıl süreyle Bizans İmparatorluğu'nun son dönemini yaşamıştı. Gizemli, efsanevi ve nitelikli bir yerdi. Dağlardan inen ve yerel güzelliğin aşırılığından çılgına dönen Onbinler ve Xenophon'a da çok yakındı üstelik.

Billy Graham'ın misyonerleri de buralarda olabilirdi. Belki Yedinci Gün Maceracıları da, İkinci Geliş için Ağrı'ya çıkmadan önce bu civarda dinleniyorlardı. Ayrıca, Türkiye kitaplarını çalakalem yazan yazarların da burada olduklarına şüphe yoktu. Ve tabii; bir miktar da Rus ve İngiliz casus burada olmalıydı. "Trebizond'da hayat" diye düşündüm "çok sosyal; hayat dolu ve kendine has olmalı."

Ve gerçekten de Trebizond'da hayat dediğim gibiydi. Van Damm'larıyla, gemi görevlileri, güvertede dolaşan Türk yolcularıyla, kabin pencerelerinden bakan turistleriyle

İstanbul'dan binen bir grup üniversite öğrencisiyle, her limandan binen hayvan ve insanlarla, güvertede ibadet eden İslam yanlılarıyla, güverte sıralarında ibadet eden Hristiyan yanlılarıyla; bir uçtan bir uca değişik dillerde konuşan casuslarıyla,...

Dot halam, Türk kadınlarını dönüştürme görevini yerine getirmek üzere güvertedekilerin yanına gitti.

Üniversite öğrencileri; İngilizce pratiklerini geliştirmek üzere bizimle ve Van Damm'larla sohbete girdi. Bize Türk edebiyatını anlattılar. Oldukça gelişmiş ve ilginç bir konumda olduğu anlaşıyordu edebiyatlarının. İçlerinden kızlı erkekli bir grup, şiir yazıyordu. Bunları bize Türkçe olarak ezbere okumaya ve İngilizcedeki anlamını konuşma diliyle aktarmaya meylettiler. Diğer Türk şairlerinin şiirlerini de okudular. Dr. Halide de dinledi onları. Sonra Peder Chantry-Pigg'e şiirleri iyi bulup bulmadığını sordular.

- Şüpheli. dedi Peder. Ama o çoğu modern şiiri de beğenmezdi zaten. Ona göre modern Türk şiiri, modern İngiliz şiirinden pek de farklı değildi. Dot hala ise şiirden çok nesiri severdi.

- Şüpheli mi? diye sordular. Anlamı ne bunun? Sevdiniz mi yani?

- Yani hiçbir şey anlamadı. diye açıklamada bulundum.

Dr. Halide, yeni Türkiye sözkonusu olduğunda çok yurtsever biri oluyordu.

- Ah, hemen İngilizceye çevireyim o zaman. dedi.

Bunun bir işe yaramayacağını, Peder Chantry-Pigg'in gene anlamayacağını söyledim.

- Peder modern İngiliz şiirinden de bir şey anlamıyor. dedim.

Hep birlikte Peder'e baktılar. Peder'in gözleri; uyuyor ya da dua ediyormuş gibi merhametle, şaşkınlıktan uzak bir ifadeyle kapanmıştı. Kilisenin, gerici ve tepkisel bir ku-

rum olduğunu ve Atatürk'ün modern laik Türkiye'sinin olağanüstü kalkınmasının gerisinde kaldığını biliyordu. İmamlar, rahipler, patrik, peygamberler.. Türkiye hepsini geride bırakmıştı; şüphesiz İngiltere'yi de. Gerçi İngiltere'de epey ilerleme vardı ama Türkiye daha çok ilerlemişti.

– İngiliz şiirini de okuduk. dediler. Dylan Thomas, Spender, Mac Neice, Lewis, Eliot, Sitwell, Frost, Charlotte Mew. Bunlar bizimkiler gibi çok iyi, öyle mi? diye sordular.

– Öyle, dedim, Çok iyi.

– Az iyi olmasından daha iyidir. Hemen hemen aynılar değil mi?

– Hemen hemen aynılar. dedim.

Hayal kırıklığına uğramış gibi baktılar. Kendilerinin kinin daha iyi olduğunu biliyorlardı.

– İngiliz yazarlar İstanbul'a geldiler ve İngiliz Enstitüsü'nde şiir ve roman üzerine konuştular. Siz de konuştunuz mu?

– Hayır. dedim.

– Yazıyor musunuz?

– Bazen. dedim.

– Afedersiniz. O halde neden şiir ve roman üzerine konuşmadınız?

– Ne söylemem gerektiğini düşünme yetim yok. Zaten söylenmedik bir şey de kalmadı. dedim.

Bunun mümkün olabileceği konusunda fikir birliğine vardılar.

– Evet. Anlıyoruz. dediler. Sonra,

– Bugünün şiirini anlıyor musunuz peki? diye sordular.

Türkler soru sormaktan bir türlü vazgeçmiyorlardı. Bir kısmını anladığımı söyledim.

– Seviyor musunuz peki?

Bir kısmını sevdiğimi söyledim.

Dot hala, şiir konusunun tatsız bir biçimde çoktan bit-

tiğinin farkına varınca, konuyu Türk kadınına getirdi. Bu da onların ilgi alanlarından biriydi. Türk konuşmacılar dediler ki; Dr. Halide gibi Türkler –bu arada Dr. Halide fazlasıyla alışkın olduğu bu gençlik saçmalıklarından yorgun düşmüş ve Birinci Kaptanla sohbete girişmişti. Yakışıklı bir adamdı ve Dr. Halide'nin beğenisini kazanmıştı– yurtdışına gitmiş ve Milan, New York, Londra, Paris ve Edinburg'da Kadın üzerine ders almışlardı. Tıpkı edebiyat, politika ve eğitimde olduğu gibi, bu konu da, Yeni Türkiye'de yeni yeni tartışılmaktaydı.

– Doktorlar, avukatlar, öğretmenler, yazarlar, yargıçlar, ressamalar, balerinler, terziler, güzellik uzmanları ve daha birçok önemli kadın. Kimi genç kız, kimi kadın. Bugünün Türkiye'sinde sorun yok. Her şey yolunda. dediler.

– O kadar da yolunda değil, dedi Dot hala. Bu önemli kadınların çoğu Müslüman değil mi?

Hep bir ağızdan "Hayır" dediler, ama hemen

– Kuşkusuz bir kısmı öyle. diye eklediler.

O an, zamanın gerisinde kalan önemli kadınları görmüş gibi bir halleri vardı. En gençleri,

– Halam çok dindar bir Müslüman ve çok önemli bir kadın. Robert Kolej'de öğretmenlik yapıyor. dedi.

– Ya sizler? Büyük ölçüde, Müslümanlık yüzünden geri kaldığınızı biliyorsunuzdur. Müslümanlık her şeyi eski moda geleneklerle sınırlamakta. Ama ya Hristiyanlık? Örneğin, biliyorsunuz Dr. Halide bir Hristiyan ve ona zamanın gerisinde kalmış gözüyle bakamazsınız. Çünkü çok kalkınmacı bir dine inanıyor! Siz de böyle düşünmüyor musunuz?

– Çok geride kaldık. Bunlar uzun zamanda aşılacak. Dr. Halide zamanı İngiltere'de yakaladı. Orada zaman ileri-geçti. Ama burada hâlâ geçmiş var.

Konuşan, heykellerdeki gibi tombul bir Yunanlı gençti. Güvertede kabukla keçisini besleyen ve zeytin peynir yiyen

iki Yunanlı rahibe küçümseyici bir bakış fırlattı. Açıklı ki rahipler de yeni Türkiye tarafından geri bırakılmıştı.

- Ailem; evet. dedi sesini abartılı bir biçimde yükselterek. Ama biz; hayır. Camiyle kilise aynı. Arkadaşlarımın büyük babaları gidiyor camilere.

- Ve büyük annelerimiz de gidiyor. diye ekledi arkadaşları. Annelerimizin bir kısmı. Halalarımızın çok azı. Mihri hala gitmiyor sadece. Ama, anneler, avukatlar, öğretmenler, doktorlar, terziler gidiyor camiye.

- Tabii ki önemli kadınlar. diye sözlerini kesti halam. Siz hiç Anglikan kilisesi diye bir şey duydunuz mu?

Nazik bir anlamazlık ifadesiyle baktılar.

- Sizin bir kiliseniz var değil mi? diye varsayımda bulundular.

- Tabii ki var! diye sinirli sinirli konuştu halam. Tam bu sırada Peder Chantry-Pigg, uyukladığı koltukta kıpırdadı ve konuşmaya başladı.

- Sadece, dedi yumuşak bir sesle, Hristiyanlığın Sonsuz Kilisesi. Tek kutsal, Katolik ve İncil'e inanan kilise. Bunu biliyorsunuz, değil mi? Hı?

Sanki zil çalmış gibiydi.

- Katolik kilisesini mi? Ha, evet. İstanbul'da bir yığın var, değil mi? Görmüştük.

- Bizimkinden sadece bir tane var. diye açıkladı Peder Chantry-Pigg. Anglikan topluluğunun İstiklal Caddesi'nin sonundaki küçük meydana bir kilisesi var.

- A, onu görmedik. diye üzdüler. Çok güzeldir her halde, değil mi?

- Hayır. dedi Peder Chantry-Pigg, Çok güzel değil.

Ve çok güzel olmadığı için üzgün üzgün baktı. Diğer cemaatlerin kardeş kiliselerinin çoğundan daha az güzeldi onun kilisesi.

- Gene de, diye sert bir sesle ekledi Dot halam, sahip olunan en iyi kilise, çünkü daha fazla doğruluğa sahip.

Nazik bir ifadeyle baktılar. Ama biri görse, söylenen üzerine fazla düşünmediklerini anlardı hemen.

İçlerinden biri birşeyler hatırladı.

- Yoksa o, Billy Graham'ın kilisesi mi? Taksim Meydanı'nda büyük bir miting düzenlemiş, şarkılar söylemişlerdi. Sizin kiliseye mensuplardı onlar, değil mi?

- Hayır. dedi Peder Chantry-Pigg, kesin bir dille. Hayır değil. O insanlar Amerikan Baptistleridir.

- A, evet, evet, Amerikan Kilisesi. Amerika, Türkiye'nin en büyük müttefikidir. O kilise de doğruluk sahibi değil mi?

Peder Chantry-Pigg, kendini konuya kaptırmadan önce Dot hala erken davranıp,

- Tüm kiliseler biraz olsun doğruluk sahibidir. dedi.

- Ama, ya, diye devam etti halam kadın konusuna geri dönerek, ya şu anda burada bulunan bütün kadınların aşağıda oturması hakkında ne düşünüyorsunuz?

Eliyle, güverte sıralarını gösterdi. O sırada Türk erkekleri dua etmeye başlamıştı

- Türkiye'nin bütün küçük kasaba ve köylerinde kadınlar yüzlerini gizliyorlar ve erkeklerle birlikte oturup yemek yiyemiyorlar ve onlarla birlikte yürüyemiyorlar ve onlarla birlikte dua edemiyorlar ve oyun oynayamıyorlar ve kahvelerde ve bahçelerde oturamıyorlar ve denize giremiyorlar ama ağır işlerde çalışıyorlar, kocaları eşeğe binerken onlar peşisıra yürüyorlar. Evet, ya bu 'önemsiz' kadınlar hakkında ne düşünüyorsunuz?

- Öğrenciler, onlar henüz geri kalmış durumdalar. diyerek ezilen kızkardeşlerini neşyle dışladılar.

- Daha doğrusu geri kalmadılar da, öyle görünüyorlar! Kemal Atatürk onlara ileriye görmeleri ve şapka giymeleri konularında önderlik etti. Ama onlar çok basit kadınlar ve hâlâ başörtüsü ve peçe kullanıyorlar ve erkekler ne derlerse onu yapıyorlar. Zaman içinde, onlar da düzelecekler. Ayrıca onların tümü de Türk değil. Fetih öncesinde Yunanlıydı on-

lar, Bizanslıydı.

- Bu doğru değil. dedi genç Yunanlı. Müslümanlar öyledir, Yunanlılar değil.

Türkler ellerini havada sallayarak; büyük, kalkınmış başkent Ankara'daki kadınların, tıpkı büyük binalara ve ünlü bir üniversiteye sahip olan İstanbul'daki gibi, peçesiz ve özgür olduklarını söylediler. 'Ankara'ya gitmiştik tabii', değil mi?

Dot halam,

- Gitmiştik. dedi.

Ardından bize Ankara'yı anlatmaya başladılar. Hükümet binaları, Başkanın yüzme havuzlu evi, elçilik ve konsoloslukları, Atatürk müzesi, Atatürk "örnek" çiftliği, kurucu Baba'nın yattığı yeni Atatürk mozalesi, işyerleri, mağazalarla dolu pırıl pırıl caddeleri, bol miktarda Amerikalı ve onların yarış pistleri, "Genelik" Parkı, kolejleri ve okulları ve enstitüleri, tren garı, bulvarları, ışıklı tabelaları, otelleri, ... Kısacası Ankara, Yeni Türkiye'ydi. Büyük Devrim'in doğuşu, otuz yıl önce ailelerini harekete geçirmiş ve ayaklandırmıştı ve ne garipti ki bir daha geriye dönmemişlerdi. İngiltere'deki devrimde ise aileler kesin olarak devre dışıydı, ayaklanma başlamıştı ve Atatürk'ün at üstündeki heykelleri taklit edilmişti. Genç Türkler çok dindar görünüyorlardı.

Ankara üzerine konuşmaya devam ettiler. Orada görmek istediğim, sadece eski kentteki Selçuk kalesi ve Augustus'un Roma Mabeti ve kentin Akropolis'ten görünüşü ve her ne kadar Hititlilerle ilgilenmesem de Hitit müzesi oldu. Açıkta ki Modern Ankara tam bir sıkıntı kaynağıydı.

Türkler tıpkı Ruslar ve İsraililer gibi, sadece nesneleri görmemizi istiyorlardı. Atatürk'ten bu yana nasıl da kalkınmışlar ya da Bolşevik devriminden ya da Filistin'den sonra nasıl da kalkınmışlar... İnsanların nasıl kalkındığı dışında; bir ülkeyi gerçekten ilginç kılan hiçbir şey yoktur aslında. Yabancı turistler, ilerleme başlamadan önce orada

neler olduğuna da dikkat ederler. İngiltere'ye giden yabancı turistlerin; gerçekte sadece Stonehenge'yi, Roma surları ve binalarını, Silchester'ın gömüldüğü yeri, Norman kale ve kiliselerini ve Ortaçağa ait ibadetevi harabelerini görmek istediklerini düşünüyorum. Ama Sheffield ve Birmingham'a örnek çiftliklerimize ve yeni kentlere ve üniversitelere ve okullara ve barajlara ve havaalanlarına ve bu gibi şeylere bir nebze olsun dikkat etmezler. Bunlara bizler de pek dikkat etmeyiz zaten. Ama kendi ülkelerine gelen yabancı turistlere (Ruslar en beteri ama Türkler de berbat bu konuda) nedense bu tüyler ürpertici şeyleri göstermekten hoşlanırlar ve onlara, bunları görmenin bize nasıl da iğrenç ve basit geldiğini anlatmamız çok zor olur hep. Hele de daha önce oraya gittiğimizde ülkede nelerin değiştiğinin anlatılması! Kendilerini çok sevmiştik ama Türk öğrencilerle konuşmak çok sıkıcıydı. Türkiye'de çok ilginç şeyler vardı ve Türkiye, Yeni Türkiye olmadan önce de onlar orada duruyorlardı. Hatta Türkler henüz Doğudaki dağlarda ve ovalarda yaşarken bile (Belki de oradan hiç ayrılmadılar. Ama gerçekte tam olarak nereye ait olduğunu bilmeyen bu öğrencilere bunu söylemek yanlış olurdu. Belki de çok azımız, nereye ait olduğunu tam olarak biliyor).

Ve yolculuğa devam ettik. Peder Chantry-Pigg, Xenophon'un kaldığı yerleri ve Heraclea'yı* gösterdi. Ertesi gün Zonguldak-Inebolu arasında bir sahilden geçtik. Burada Jason, Argo'ya* demir attırması. Parthenius*, Halys* ve Thermodon'u* ve Paphlagonluların* ülkesini gördük. Paphlagonlar, Xenop-

* Heraclea: Herakles (Latince: Hercüles): Zeus'un oğlu, kuvvet tanrısı.(B.C.)

* Argo: Argonotların gemisini yapan usta. Elli kürekle çekilen bu gemiye ustanın adı verildi. (B.C.)

* Parthenius: Bartın Çayı'nın eski adı. (B.C.)

* Halys: Kızılırmak (B.C.)

* Thermodon: Amazonlar diyarında akan Terme Çayı (B.C.)

* Paphlagon: Kuzeyde Kara Deniz, doğuda Pontus, batıda Bithynia, güneyde Galatia ile sınırlanmış bölge (Paphlagon: Kirke'nin oğlu) (B.C.)

hon'un askerleriyle dans ediyor ve eğleniyordu sanki. Sonra Sinop'a geldik. Diyojen burada yaşamıştı. Peder Chantry-Pigg bu konuda her şeyi biliyordu. Van Dammlar ve Türk öğrenciler çok saygı duydular bunları biliyor olmasına. Bunu İngiliz kilisesine yönelik büyük bir ilgi olarak düşündük. Aslında hiçbiri, Peder'in sözünü ettiği bu yer ve insanların nerede ve kim olduğunu ya da anlatılanları ne zaman ve niye yaptığını bilmiyordu. Bunun için geniş kapsamlı bir Türkiye-öncesi ve hatta uzun süreli bir Amerika-öncesi bilgiye sahip olmak gerekti ama örneğin Hititleri bilmek gerekmiyordu. Şimdi onun ne denli bilgili bir insan olduğunu görmüşlerdi. Kendimi, Jason'ı ve diğer Arıgonotları bu kıyılar boyunca yelken açıp dümen kırarken, oraya-buraya demir atarken, dev dalgalarla boğuşurken ve Altın Post'un peşine takılmış giderken düşündüm.

7

Paskalya yortusunun son pazar günü öğleden sonra Trebizond'a ulaştık. O sabah Peder Chantry-Pigg güvertenin sakın bir köşesinde her zamanki gibi saat sekiz ayinini gerçekleştirmişti. Birkaç Türk ayini seyrederken, Yunanlı Papaz, Amerikalılar, Halide, ben ve Dot hala katılmıştık. Yunanlı papaz İngilizce bilmediği halde rahatsız olmamıştı. Van Dammlar ise daha çok Peder Chantry-Pigg'nin "bir adım öne ilerleyin" deyip demeyeceğini merak ettikleri için katılmışlardı ayine. Peder onların böyle bir şey beklediklerini biliyordu ama gene de katılmalarına izin vermişti.

Ayinden sonra Trebizond evlerinden yansıyan ilk ışıkları seyrederken, Peder Chantry-Pigg yanıma geldi. Bir an durup baktı ve konuşmaya başladı:

– Böyle yaşamayı daha ne kadar sürdüreceksin? Tanrıya kapılarını kapatarak?

Bu soru her zaman rahatsız etmiştir beni. Arasına ben de sorarım kendime bunu ama bir türlü veremem karşılığını. Belki de bu her zaman böyle olmak durumundaydı. Çünkü bazı şeylere çok derinden bağlıydım ve bu bağları kırmak çok zor oluyordu.

- Bilmiyorum ki.. dedim.

- İnsan yaptığı işi bilmeli Laurie. Soru yok. Önce sen karar vermelisin. Yıllar geçtikçe daha fazla günaha batıp inanmayı redderek, Kutsal Ruh'u kabul etmeyerek nereye varacağını sanıyorsun? Ya her şey sona erdiğinde, o zaman ne olacak peki? Sona erecek; her şey gün gelir biter çünkü. Ama ya sonra? Geri dönebilecek misin? Her şey elinden alındığında ve hiçbir şey ödeyemeyeceğini anladığında? tanrıya hiçbir şey sunamadığından ve ateşte yandığından ve acıya ve boş sona ulaştığında ne olacak? O bizi alacak, sunduğumuz hiçbir şeyi kabul etmeyecek. Geriye ne kadar zamanının kaldığını nasıl bilebilirsin Laurie? Şimdi, kıramadığın bu zincirin bir sonraki halkasına geçebilirsin. Düşünebiliyor musun bunu? Ya da, kendini anlayabiliyor musun Laurie?

Tümüyle değil, asla değil... Çok denedim ama asla gerçekleştiremedim bunu. Zaman zaman, neyi kaybettiğimi anladım ama çoğu kere Tanrı ikinci planda kaldı. İncitti ama tedavi edemedi. Sakladı birşeyleri ama bulmama yardımcı olmadı. Ölürken bana neler söyleyeceğini duymuştum çoktan:

- Uzak dur benden. Seni tanımıyorum.

İşte her şeyin sonu buydu, her şeyin. Ve bütün bunlardan sonra benim de onu tanımam mümkün değildi. Onu tanısam bile isteyeceğim tek şey; hiçbir şey olacaktı. Ve onu tanımazsam cehennemi yaşayacaktım. Ama ben zaten yaşıyordum cehennemi. Hayatımdaki engelleri ortadan kaldırıp onu tanımak için yeterli değildi bu.

Peder Chantry-Pigg'in beni karmaşaya itmesine ve işi büyütmesine canım sıkılmıştı. Ayin dinlemek yeterince beter bir şeydi zaten. Ayini dinlemek ama katılmamak; görtmek ama yaklaşmamak; sunulani anlamak ama kapı dışarı etmek... İngiltere'de kalmak mahvediyordu beni!..

Peder'e cevap veremezdim. "Bilmiyorum" dışında hiçbir

şey diyemezdim ona. Sert sert baktı yüzüme ve

- Umarım, çok geç olmadan katılırsın bize. Senin için dua edeceğim Laurie. Kapı asla kapanmayacak. İstedğin kadar karşı koy. Bir gün tanrı yoluna gireceksin. Yavaş yavaş inanacaksın. Tanrı kör ruhlara bile kuvvet uygulamaz. Sakat, sağır, kör iken; gören, duyan, hareket eden hale getiren tanrı. Senden, bu kutsal paskalya gününde, tanrının Kutsal Ruh'unu onaylamayı rica ediyorum. Bütün söyleyeceğim bu.

Yanımdan uzaklaştı. Oturduğum yerde öylece kaldım. Kara Deniz'in acımsı rengine baktım. Argonotların demir attığı ve Trebizond'u yitik bir İmparatorluğun dik, ormanlarla kaplı yamaçlarından seyreden ve uzun zaman önce mağlup olan ve batıp giden Bizans'ı zorlukla tanıyan ya da hatırlayan; değersiz, sakat, kör ve sağır ve hatta inançsız ve belki de son cehennemi yaşayan Kara Deniz'e.. Hemen gitmeliydim, zaten gidiyordum. Sığınak olacaktı bana. Yok olmak üzere olduğum bilinmezlikten kurtaracaktı beni. O, her zaman uzak olmuştu bilinmezlikten. Ama ayin her zaman işkence olmuştu. Bir zamanlar Anglikanlık sistemin içindeydi. Ama kimse kavrayamamıştı onu. Yüzyıllar boyu aileme miras kalmıştı. Ve bu bizim belki de son şansımızdı.

Çocukken dindardım ben. Zaman geçtikçe, bana verdiği akılla düşünmeye başladım ve ondört yaşında ona inanmamaya başladım. Onaylamadığım için suçlu hissettim kendimi ama suçlu değildim. Lise ve üniversitede de inançsızdım. Yirmiüç yaşında kiliseye gittim. Ama kilise kendi Waterloo'sunu birkaç yıl sonra kabul etti, yani ben gençlikten çıkınca. (Fransızlar açısından Waterloo'ya bakmak nasıl da tuhaftır bizim için. Onlar Waterloo'yu yenilgi kabul etmişlerdir hep).

Çocukluk dönemim uzadıkça uzadı. Şu anda, Kara Deniz'de ilerleyen bir vapurdayım ve Trebizond'a gidiyorum ama hâlâ çocukluktaayım. Ölümünden başka gerçek son bilmiyorum. Sevdığım üç insanın ölümü, sahip olabileceğim tek

ölüm türü. O gün her şey bitecek, tükenecek. Gerçek inançsızlık: Tek reddediş bu benim için. Sabahın, kanatlarını takıp denizin üstünden süzülmesi umut aşlamıyor bana. Sadece bir tür yüzleşme bu.

8

Yüksek tepelerin gerisindeki kıyı; ormanları yararak, derin vadilerden aşağılara inerek denize ulaşıyordu. Kırmızı çatılı evler ve tabii ki beyaz cami ve minerelerle bezeli eski Yunan limanları; Türkler tarafından modern binalar kurmak için altüst edilmiş olan Ortaçağ'dan kalma Bizans yapılarına ulaşıyordu ötelerde.

Tirebolu'nun küçük limanını koruyan hisarlar ya da Samsun'un kalabalık limanının yanında Trebizond bizim için öyle uzak, öylesine farklı bir yerleşim yeri idi ki.. Tüm limanlar gemilerle doluydu. Sandallar, motorlar, takalar, botlar bu gemilerden yükledikleri eşyaları ve insanları Trebizond'a götürüyorlardı. Aynı şekilde, yüklenen eşyalar ve insanlar da Trebizond'dan bu gemilere doğru yola çıkıyordu. Son derece canlı bir görünüm vardı. Belki Jason'ın gününden hatta bir yüzyıl öncesinden bile daha canlıydı ama o zamanlarki gibi neşeli ve gösterişli olmadığı kesindi. O zamanlar Trebizond özgür bir Roma kentiydi ve Ermenistan'a açılan kapıydı. Konstantinopolis'in Latinler tarafından işgalinden sonra Yunan İmparatorluğu'na katıldı Ege Kraliçesi ve tüm Asya'nın gözdesi haline geldikten sonra

ticaret, Ege Denizi'nden aşığalara yöneldi. Ama savaşlar, entrikalar ve saray ayaklanmaları hiç bitmedi. Bütün bunların sonucunda Konstantinopolis Türklerin eline geçti ve Bizans İmparatorluğu sekiz yıl boyunca Trebizond'da kaldı ve Trebizond bir efsaneydi ve düştükten yıllar sonra bile İngiliz şairler onu yazdılar ve Trebizond, tıpkı Venedik ve Truva gibi bir masal kenti olup çıktı.

Karayı gördüğümüzde, Dot hala ve Peder Chantry-Pigg bu konuda konuşmaya başladılar Türk öğrencilerle. Ama öğrenciler hiçbirini duymadılar söylenenlerin. Trebizond'da Trabzon diyorlardı ve burayı ezelden beri bir Türk kenti sanıyorlardı: Türk denizinde bir liman sadece. Dr. Halide bile Trebizond'un Yunanlı geçmişinden haberdar değildi.

Trebizond'un o gösterişli körfezde, denize nazır, dağların önünde, uçurumlar ve zorlu dağ geçitleri arasında; eski kalesi, tepelere uzanan beyaz evleriyle öylece durduğunu gördüğümde, eski bir düşün şekil değiştirdiğini düşündüm. Bir şeyler olmuştu düşüme. Bu kent o eski Bizans İmparatorluğu'nun başkentine hiç mi hiç benzemiyordu. Etkileyici bir Türk limanıydı. Tepeler boyunca uzanan küçük evleri, inşaatları, minareleri, karman-çorman, kir-pas içindeki kumsalıyla, rıhtımdaki garip mimari yerleşimiyle bir Türk kentiydi burası. Kale ve imparatorluk sarayından arda kalan harabeler tepelerden birinde olsa gerekti. Ağaçlar, çalılıklar ve böğürtlenler gizlemiş olmalıydı. Kenti ikiye bölen ve üzerinde fundalıkların boy attığı o büyük uçurum da öyle. Yitik ve yenik bir imparatorluğun muhteşem ve düşünceli hayaletiyle karşılaşacağımı umuyordum. Oysa düzensiz ve abartılı bir Türk limanıydı gördüğüm. Hayalet, ağaçların gizlediği uçurumlarda ve dağ geçitlerinde sıkılıyor ve kaleyi, sarayı kasvet içinde geziyor olmalıydı. Kente küçümseyen gözlerle bakıyor olmalıydı. Yirmi yıl önce Türklerin atası tarafından kovulan son Yu-

nanlılarla birlikte olmalıydı. Kahvelerden ve çay bahçelerinden cayır cayır yükselen ve Türklerin o sonsuz ve erotik sızlanmalarını anlatan radyoların sesi denizi aşarak kulaklarımıza doluyordu. İngiliz tarzı Gündüz Programı'ndan daha etkili olmasa da ondan çok daha dipsiz bucaksız olduğu kesindi. Gündüz Programı'nda ara sıra değişiklik olur hiç değilse. Bazen sever, bazen sızlanır. Dot hala bile bu programı dinlerken nadiren ayinleri dinlemeye kalkışır. Ama asla sürekli olarak sevmekten sözmez ve asla sürekli olarak sızlanıp durmaz. Oysa Türklerin radyo programlarında sürekli, sonsuzcasına sürekli bir sevmeye söz konusu. Türkler aşırı derecede ve sürekli olarak seven insanlar besbelli. Hiç durmaksızın "seni sadece ben severim bebeğim, sen sadece ve her zaman benimsin bebeğim, benim için sevinecek tek insan sadece sensin bebeğim" diyor şarkılar.

Trebizond'dan hareket eden ve yolcu ve yük alarak geri dönecek olan takalar bizleri, birinci-sınıf yolcularını ve Sam-sun'da karşılaştığımız BBC karavanı ve görevlilerini kıyıya taşıdılar. Van Damm ailesi, öğrenciler ve diğer turistler de sarayı ve çarşıları gezmek üzere kıyıya yığıldılar. Ama onlar gemiye dönecek ve gezilerine devam edeceklerdi. Ho-pa'ya; Demir Perde öncesindeki bu son Türk limanına gideceklerdi.

Trebizond'da yaşayan veya iş için Trebizond'a gelen yolcularla doluydu takalar. Büyük baş örtülerinin ardına gizlenmiş kadınlar ellerinde tıklım tıklım dolu çantalar taşıyorlardı. Erkeklerse ellerinde köşeli iş çantalarıyla takarlarda duruyor ve kadınlara yardım etmiyorlardı. Son derece acıtıcı ve ağır bir görüntüydü bu. Karaya çıkma savaşı veren kadınların birkaçı denize düştü bu arada. Bir tanesi tam kocasının uzattığı eli tutmuş, kıyıya ayak basmıştı ki olmadı. Kadının sırtındaki küfeden onlarca elma denize döküldü ve dalgalara takıldı. Kadının, elmalar gibi denize

düşmediği için çok şanssız olduğunu düşündüm o an. O kargaşada kadınların çoğu denize düşebilir ve unutulabilir-di tıpkı elmalar gibi. Ama bu, örneğin çocuklar için geçerli değildi. Çünkü Türkler çocukları kadınlardan daha çok seviyorlardı, hatta kız çocuklarını bile.

Deve, hayvan taşıyan bir takaya bindirildi. Koyunlar, keçiler, domuzlar, eşekler arasında beyaz rengi ve upuzun boyuyla ayrıksı bir görünümü vardı. Ruola kabilesinden olduğu belliydi. Üzerinde kışlık bir palto gibi duruyordu beyaz tüyleri. Dot hala deveyi Trebizond gezisi için almıştı ama henüz kullanmamıştı. Oxford'daki evde olsaydı bu deve, çok daha kullanışlı olurdu. Dot hala onunla Ağrı dağına tırmanacak ve din dönüştürme amaçlı gezisinde ondan da yararlanacaktı. Güçlü bir hayvandı. İkimizi ve ayrıca birkaç bavulu taşıyabilirdi rahatlıkla. Dot hala beyaz devenin dinsel açıdan bize puan kazandırdığını düşünüyordu.

Yessilyurt Otel'ine yakın hoş bir ahır bulduk ve deveyi yerleştirdik. Sonra da biz otele yerleştik.

Sonra gezmeye çıktık ve ilk karşılaştığımız kalabalığa yaklaştık. BBC kayıt yapıyordu. Muhabir kalabalığa en çok hangi oyunları oynadıklarını sordu, ardından mikrofonu uzattı. Ama kimse cevap vermeyince, kendisi "tavla" diye cevap verdi. Dot hala Türkçe olarak;

– Peki ya kızlar?

diye sordu. Sonra cevap beklemeden kızların evde oturup iş yaptıklarını, tarlada çalıştıklarını, akşamları erkekler kahvelerde tavla oynarken onların Çerkes köleler gibi pence-relerin ardından dışarıyı seyrettiklerini söyledi. Söyledikçe öfkелendi, öfkелendikçe söyledi. Sonunda Dr. Halide araya girip;

– Bu kadar sabırsız olma. Türkler aceleyi sevmez. Gel gezelim etrafı.

dedi ve oradan uzaklaştık.

9

Gerçek Trebizond, yani BBC Ev Programını dinleyenlerin duymadığı Trebizond, denize inen dar sokaklar labirentinde ve meydanlardaydı. Harabe halindeki Bizans kalesi, ağaçlarla kaplı iki büyük dağ geçiti arasındaki tepeler üzerine kurulmuştu. Tepeleri birbirlerine bağlayan derin vadiler Boztepe dağındaki düzlüklerden sahile doğru iniyordu. Kullanılamaz haldeki yıkık Bizans kiliselerinin düşünceli, kimsesiz, sevgi dolu, alımlı ve dinden dönmüş hayaletleri, son imparatorluğun kıyıları ve tepelerinde dolanıyordu.

Trebizond'u, özellikle de eskiden çok hoş olduğu anlaşılan yıkık kale ve sarayları gezmeyi çok istiyordum. Bütün bunlar tüm ayrıntıları, haritaları ve planlarıyla, H.F.B. Lynch tarafından Ermenistan Gezisi adlı kitapta verilmişti. Lynch, 60 yıl önce buraya gelmiş ve bugünkü Trebizond'u ayrıntılarıyla anlatmıştı. Bütün Bizans kiliseleri, Patrick Kinross'un Türkiye kitabında da ayrıntılı bir tarihçe ile ama Almanca olarak verilmişti. Bu yüzden de okumak zor oluyordu. Ayrıca, hoş-kısa hikayeler ve kilise resimleri de Prof. Talbot Rice tarafından derlenmişti. Ve Trebizond İmparatorluğu, Finlay'in Yunan tarihi kitabında da uzun uzun anlatılıyordu.

Ama Finlay, Trebizondlulardan hoşlanmamıştı ve sonunda şöyle demişti (Bu kısım Dr. Halide'nin çok hoşuna gidiyordu ve sık sık aktarıyordu bunu)

– Bu Yunan Devletinin tarihi değerlendirmesini yaparken, insana has bir yararcılığın söz konusu olmamasını boşu boşuna diledik. Akıntısının kargaşalı coşkusu, hayat suyunun bir tek damlasını bile arındırmadı.

diye devam eden Finlay, böylece imparatorların neler ;aptığını anlatmıştı. Ama bütün bunlardan sonra imparatorlar bu türden şeyleri çok nadiren yaptılar. Ve Finlay; tüm Bizans kilise ve Comnenus* saraylarını unuttu. Çoğu Bizanslı gibi, Trebizondluları inkar etmek sözkonusu değil. Belki çok berbat ve sert, çoğu kere vahşice davranıyorlardı. Birçok imparatorluk gibi burayı da yerin dibine batırmak mümkündü. Ama Trebizond'daki kadar derinlemesine yapılması gerekmiyordu bunun. Örneğin Trebizond'un, Trabzon olması gibi. Kara kirli kumsallar ve geçmişten habersiz insanlar ve bir zamanlar burada bir Yunan imparatorluğu olduğunu ve bu yerin asıl adının Trebizond olduğunu bilmeyen insanlar ve örtü ve peçe takan kadınlar ve camiye dönüştürülmüş ya da silah deposuna çevrilmiş Bizans kiliseleri yaratacak düzeyde bir yerin dibine batırma gerekmiyordu gene de.

Peder Chantry-Pigg önce kiliseleri görmek istedi. Ama Dot hala, bunu daha sonraya bırakalım dedi. Önce Trebizond'daki kaleye gidecek ve manzarayı seyredecektik. Her zaman önce Dot halamın söylediği yere gidildiği için meydandaki taksilerden birine bindik. Batı geçidinden geçerek tepeye tırmandık. Sonra taksiden inip yokuş yukarı yürümeye başladık. Duvarlarla çevrili bir kapıya ulaştık. Duvarların ardına Türk evleri kurulmuştu. Her yer son de-

* Comnenus: Komnenos: İmparator I. Andronikos Komnenos'un 1204 yılında Trabzon'da bağımsız olarak kurduğu Komnenos Krallığı (B.C.)

rece bakımsızdı. Bahçeler; incir ağaçları, böğürtlenler, çalılıklar, keçiler ve tavuklarla doluydu. Tepedeki saraya doğru tırmanmayı sürdürdük. Hangi harabenin ne olduğuna dair bir takım karışıklıklar vardı. Ama sarayın ziyafet salonunun sekiz köşeli pencerelerini görmek mümkündü hâlâ. Pencerelerden, yıkık kale duvarlarından oluşan bir manzara görölüyordu. Küçük bahçeleri, yazlık evleri ve ağaç ve çalılık kümelerini kıvrıla büküle sarıyor ve batı geçidine doğru ilerliyordu yıkık duvar. Ve uzaklarda deniz ve Trebizond'un batı körfezi görünüyordu. Bir başka yöne bakınca, Boztepe dağlarını görüyordunuz. Bu dağ Mithras* için kullanılıyordu. Mithras'ın heykeli, şehit St. Eugenios tarafından Hristiyan olmadığı için yıkılana kadar orada durmuştu. Bütün bunlar dinsel önyargı ve nefretin sonuçlarıydı. Ve Eugenios'un kilisesi, saraya yakın bir tepede duruyordu ve şu anda bir camiydi. Muhammed, Mithras'ı ve Eugenios'u yenmişti. Büyük Comnenus'un sarayı el-değmemiş vahşiliğin verimli doğasında yıkık dökük bir harabe halinde, çevresi beyaz minarelerle çevrili, öylece duruyordu.

Peder Chantry-Pigg, bize sarayın 14. yüzyılda Kardinal Bessarion'un gözüyle nasıl olduğunu anlatan açıklamayı okudu. O zamanlar nasıl da büyüleyici bir görünümü olduğu anlatılıyordu açıklamada. Oysa şimdi duvarları alt üst olmuş, çatısız bir harabeydi saray. Duvarlarında resim yoktu. Mermer-mozaik yer döşemelerini güneşin sıcaklığıyla filiz veren incir ağaçları ve fundalıklar ve otlar bürümüşü. Duvarlarının ardında kümesler, barakalar yığınlar halinde duruyordu ve keçiler vardı her yerde. Dağ, deniz ve geçitler; her şey aynıydı. Ama yukarıdan Trebizond'a doğru bakınca; minareler, beyaz evler, limana uzanan kırmızı kiremitli çatılar, iskele vardı sadece. Türk geleneği hüküm

* Mithras: İ.Ö. 280-66 yılları arasında varlığını sürdüren Pontus devletinin I. kralı. (B.C.)

sürüyordu burada ve son Yunanlılar gitmişti çoktan.

Peder Chantry-Pigg, Türk ilgisizlik ve bakımsızlığının bu soylu saray ve kaleyi harabeye çevirdiğini anlatan şarkısını okudu bize. Türkiye'de tüm antik eserler harabeye dönüyordu. St. Sophia'yı, eski İstanbul camilerini unutmuştu. Dr. Halide'nin orada olduğunu ve sıkı bir Türk yurtseveri olduğunu da. Dr. Halide halkın bakış açısındaki düzeysizliği biliyordu, Bizanslıların kişisel-ahlaki değerlerini de tabii. Bize Bizans imparatorları, grandükler, asilzadeler, piskoposlar, haremağaları, halk, kötü yöneticiler ve vs.nin ve cinayet dolu ahlaksızlıkların, şiddetin, katılığın ve acımasızlığın anlaşılabilir şeyler olduğunu söyledi. Bütün Trebizond-Comnenus hanedanı tarihçilerinin –ki bunlardan Anna tek değerli temsilcisiydi onların– anlaşılabilir olduğunu söyledi. Gerçekten de Trebizond tarihinde kadınların erkeklere göre büyük bir üstünlüğü vardı. Dr. Halide, bu namussuz ve hain imparatorluğu devralan Osmanlıların, hazineler ve halkın kanı dışında kalan değerleri korumaya önem vermemesinin de anlaşılabilir bir şey olduğunu söyledi. Osmanlılar en sağlıklı ve en sağlam yapılı olanları ortadan kaldırmış, İslamın gücüyle silahlanmış ve yeni ve soylu bir yönetim oluşturmuştu. Geçmişte çok zarar vermişlerdi belki ama bu bağışlanabilirdi.

Peder Chantry-Pigg'in ve Dot halanın, Osmanlılar ve İslamiyet üzerine ayrıntılarla dolu bu anlatımdan hoşlanması hemen hemen imkansızdı. Dot hala şunları söylemeden edemedi gene de:

– Konu kana susamışlık, cinayet, işkence, şiddetse, Bizanslılarla Türkler arasında ortak bir nokta var: Daha önce de söylediğim gibi, hem Comneni, hem de onun fetihçileri Asya kökenlidir ve kendilerini yoğun bir biçimde katılığa adanmışlardır. Bak, II. Muhammet zamanında, Trebizond'daki Hristiyan Yunanlılar ya katledildi ya da köleleştirildi.

Dr. Halide, 18. yüzyıl İstanbul'unda Muhteşem Süleyman'ın dini hoşgörüsünden sözetti.

– Süleyman, Batıdan çok daha hoşgörülüydü. Atalarınızın bir kısmının ülkelerindeki zulümden kaçıp İstanbul'a sığındıklarına şüphe yok.

Bunun atalarımıza has bir tavır olduğunu düşündüm. Zulüm altındaydılar belki ama İstanbul da sığınılacak kadar güzel ve romantik bir kentti.

Ama Dr. Halide de kabul ediyordu ki hem Müslümanlık hem de Hristiyanlık, geçmiş çağlardan bu yana hiç de ılımlı bir zulüm ve baskı uygulamamışlardı. Aslında her ikisi de bunun etkisini artırmış gibiydiler. Ama Dr. Halide aynı dönemde batıdaki baskının doğudaki baskıdan daha az olduğuna inanmıyordu. Hepsini üst olmuştuk çünkü Haçlı Seferleri yapılmıştı.

Peder Chantry-Pigg, Dr. Halide'ye sanki ondan çekiniyormuş gibi baktı. Dr. Halide, bütün bu Hristiyan ve Müslüman kötülüklerine karşı çıkıyordu ve bu onu Agnostisizm* itebilirdi. Onun Hristiyanlığı Peder'in söylediğine göre daha çok, hassas bir gösterişten ibaretti. Bütün bunlardan sonra Peder, Dr. Halide'nin, Hristiyanlığa bizim gibi yoğunlaşamadığına dikkati çekti. Hristiyan olmak Anglikan atalara sahip olmak demek değildi. Ama bu göçebe, kana susamış, vahşi ırk ve Peygamberin takipçileri; (Peder Chantry-Pigg, Peygambere inananlara önyargı ve antipati ile bakıyordu) çok kültürsüz insanlardı. Dr. Halide yanlış bir noktaya kayarsa çok zor duruma düşecektik. Çünkü bizim ricamızla da olsa onun yardımına ihtiyacımız vardı ve onun sevecen yardımları sayesinde rahat gezebiliyorduk. İşte bu yüzden, Peder Chantry-Pigg, konuyu İslam kötülüklerinden Bizans mimarisine çevirdi. Kaleden gördüğümüz St. Eugenios kilisesine şimdi gidebileceğimizi söyledi. Ve sanıyordu ki

* Agnostisizm: Tanrı hakkında hiçbir şey bilinemeyeceğine inanan akım. (B.C.)

bu kilise de, diğer Yunan kiliseleri gibi çok harap ve berbat durumdaydı veya camiye çevrilmişti. Duvarlardaki resimler kireç kaymağıyla boyanmıştı. Bütün bunlar Dr. Halide'ye barbar atalarının kültürden ne denli yoksun olduğunu gösterecekti.

Trebizond'da birkaç gün daha geçirdik. Şehir sakinleriyle konuştuk, sağı solu gezdik. Dot hala ve Dr. Halide, belediye başkanı ile görüşüp, çocuklara İngilizce ve Hıristiyanlık öğretmeyi amaçlayan bir Anglikan okulu kurma fikrini anlattılar. Belediye başkanına

- Bu türden bir okul Trebizond ailelerince kabul görür mü? diye sorduk. O

- Yok. diye cevapladı.

Trebizond insanları Müslümandı; çok ileri görüşlü değildi, mükemmel okulları vardı ve değişiklik istemiyorlardı. Kendisi de ilericiydi, hem de Müslüman ve Hıristiyan olacak ve imamları ve Yunanlı papazları sevecek kadar. Ama zavallı Trebizond geri kalmış bir yerdii. Belediye başkanı;

- Bugün hayatta olsaydı o ne derdi acaba? diye sordu başını en yakın Atatürk heykelinin olduğu yöne çevirerek.

- Gerçekten, ne derdi acaba?.. diye tekrarladı Dr. Halide. Örneğin, şuradan geçen kadınlara bakın.

Eliyle o sırada caddeden geçen ve erkekler geçerken yüzlerini örtüveren kadınları gösterdi.

Belediye başkanı başını salladı.

- Yine de, dedi, kadınlarımızın böyle mahçup olmaları hoş bir şey.

Böylece, Dr. Halide ve Dot hala gördüler ki belediye başkanı kadınlar konusunda gerçekten de pek ilerici biri değildi. Ama din, eğitim, batı ile ilişkiler ve bu gibi, şeyler konusunda ilericiydi tabii. Dot halanın da dediği gibi asıl önemli sorun kadınlardı ve erkeklerden daha mahçup olmaları için hiçbir neden yoktu. Başını salladı yeniden. Aslında

iyi biriydi. Ama dışarıdan bakan biri bunu anlayamazdı. Kadınlar sadece tarla işlerinde, ev işlerinde, erkek evlat doğurmada önem kazanıyorlardı. D.H.Lawrence'ın sözünü ettiği o küçük, o çirkin kelime; "seks" sözkonusu olunca bir de. Gerçi, D.H.Lawrence'ın bu kelime için "çirkin" ve "küçük" sıfatlarını kullanması bana her zaman tuhaf gelmiştir ama..

Her neyse, belediye başkanı Trebizond'da bir Anglikan okulu açılması konusunda bizi cesaretlendirememiştir.

Ertesi gün Katolik Yortu günü idi. Peder Chantry-Pigg halk bahçesinin bir köşesine portatif altarını kurdu ve saat sekiz de Ayin olduğunu söyledi. Kalabalık toplanıp seyretmeye başladı. Bizim Yunan kilisesinden olduğumuzu düşündüler. Ama gene de kayıtsız ve hoşgörülü davrandılar. Bize Protestan Fırtına Birlikleri ya da Katolik Komandolar gibi davranmadıkları kesindi. Ayinden sonra Peder Chantry-Pigg bahçe etrafında bir geçit töreni yapmanın hoş olabileceğini düşündü. Sonra portatif altarını da alarak ve Ave Verum söyleyerek yürümeye başladı. Dot hala, Dr. Halide ve ben ardı sıra yürüdük ve şarkı söyledik. Birkaç Türk çocuk ve birkaç adam ne olduğunu ve biraz sonra ne olacağını görmek üzere peşimize takıldılar. Peder Chantry-Pigg durdu ve kısa bir İngilizce ayine başladı. Dr. Halide de Peder'in söylediklerini Türkçeye çevirmeye koyuldu. Buradaki en önemli şey, bugünün büyük bir Hristiyan bayramı ve kutsal olduğunu, İngiliz Kilisesinin bunu sürekli olarak kutladığını haber veriyor olmasıydı. O an, Tüm Ruhların Portland'daki Yeri cemaatine mensup Mr. Scott'un bu konuda neler söylediğini merak ettim. Ama bunu hiçbir zaman bilemeyeceğim galiba.

Bildiğim, Trebizond imamının bu konuda söyledikleri oldu. Birden, ayinin sonuna yakın bir zamandı, ortaya çıkıverdi. Türkçe konuşuyordu gerçi ama ne dediği gayet açıktı. Sert hareketlerle kollarını sallıyor ve ayıplama

çığlıkları atıyordu. Arada duruyor ve hayretle bizi seyreden çocuklardan birine tokadı yapıştırıyordu. Peder Chantry-Pigg'nin sesini kendi sesiyle bastırmaya çalışıyor ve korkunç olması gereken birşeyler söylüyordu ki sonunda çocuklar ve adamlar sığılmaya başladılar. Derken tam bu sırada imam, tüyler ürpertici bir manzara ile karşılaştı: Kollarında büyük sepetlerle öylece durmuş kendisini seyreden iki kadındı bu. Peygamberin kadınlara beslediği dizginsiz bir öfke ile onlara yöneldi ama daha yetişmeden kadınlar yüzlerini örterek kaçtılar. İmam bizden yana döndü ve Kuran okumaya başladı. Kollarını havaya kaldırdı, saç ve sakalı sarsıldı. Cemaati üzerinde nasıl hakimiyet kurduğunu anlardı biri görse. Dr. Halide ve Xenophon büyük bir nefretle izliyorlardı imamı. Ama hali, Dot halanın ilgisini çekmişti.

- Diğer din adamları bizimkilere oranla çok daha tuhaf-
lar. dedi.

Dünyadaki bütün din adamlarını, mollaları, Budistleri, Ortodoksları, Eski Katolikleri, Anglikanları, Lutherçileri, Musevileri,... hatırladığını görüyordum. Gerçekten hepsi de çok tuhaflardı. Dot hala yabancı inanç ve ayinleri onaylıyor ve ne olduğunu biliyordu ve Anglikanların en az tuhaf olanlar olduğunu düşünmekte haklı olabilirdi. Ya da belki de bu bizim onlara alışkın olmamızdan dolayı böyleydi. Ama Peder Chantry-Pigg daha sonra, imamın St. Gregory'ye gelen Arap misyonerler gibi davranmadığını söyledi. İmam, cemaatini yabancı bir doktrine karşı korumakta çok haklıydı.

Ayini durdurduktan sonra Peder Chantry-Pigg nazik bir sesle imama bir şeyler söyledi ve Halide'den Türkçeye çevirmesini istedi.

- Öfkeye gerek yok. diyordu Peder.

Ama Halide

- Bunu imama söyleyemem. dedi.

İmam fazlasıyla öfkeliydi çünkü. Onun yerine imama,

- Onlar İngiliz kilisesinden ve Hristiyanlar. Amaçları

Hristiyan olmayanlara kendi dinlerini anlatmak. Çünkü bu onların dinlerindeki kurallardan biri. dediğini söyledi.

İmamın bizi şikayet etmek üzere Belediye Başkanına gideceğini öğrendik.

Sonra kahvaltı için Yessilyurt'a gittik. Orada Dot hala bize güzel bir başlangıç yaptığımızı söyledi.

Öğleden sonra Dot hala ve Dr. Halide, misyon hakkında fikir danışmak üzere İngiliz konsolosuyla konuşmaya gittiler. Yüzeysel bakışa sahip biriydi konsolos. Onların zaten mükemmel bir dinleri varken; birilerinin, bir başka ülkenin dinini değiştirmeye çalışmasının nasıl bir şey olduğunu anlamıyordu. Yortu Günü'nün tören ve ayini hakkında bir şeyler duymuştu ve biraz merhametliydi bu konuda. Dot hala Asya'da, Afrika'da, vs.'de yabancıların sık sık misyonerlik çalışması yaptıklarını anlattı. Geçmişte bunun bütün ülkelerde olan bir şey olduğunu açıkladı.

- Biz kendimiz Romalı ve İrlandalı misyonerler tarafından, Romalılar Yahudiler ve Yunanlılar tarafından, Yunanlılar Yahudiler tarafından, Kuzey Amerikalılar Fransız ve İngiliz göçmenler tarafından, Güney Amerikalılar İspanyol ve Portekizliler tarafından dönüştürüldü. Şimdi de Amerika, İngiltere'yi dönüştürmek üzere misyon çalışması yapıyor. Bu her zaman böyle olmuştur. Suriye'de Haçlılar azimle giriştiler bu işe. Bugün Türkiye'de çalışan birkaç misyon var ve hiçbirisi istediğine ulaşmış gibi görünmüyor. dedi.

Konsolos İncil'i okumuştur. Hatırladığına göre müritlerin dünyanın her yerine gitmesi ve Hristiyanlık ibadeti yapması emredilmişti. Konsolos, gerçi çok yüzeysel düşünüyordu ama bunu durduracak hiçbir gücü tanımadığını da söyledi. Bunu yapmaları gerekiyorsa, yapmalıydılar.

- Zaten Trabzon'a İngiliz turistlerin gelmesi hep tuhaf karşılanmıştır ve bu gerçekten de hep böyle olmuştur. dedi.

Ermenistan konusunda hastalıklı bir ilgiye sahip olan Türkler, gelenlerin taraf tuttıklarını düşünürler. Örneğin H.F.B. Lynch, 18. yüzyılda keşiflerde bulunmak üzere uzun süre kalmıştı burada. Haritalar, planlar hazırlamış, bütün bunlarla geniş kapsamlı ve değerli bir kitap yazmıştı. Sonra da Ermenistan'a gitmiş ve Ağrı'ya tırmanmıştı. Katledilen Ermenilerle ilgili tavrı nedeniyle büyük bir ilgi gösterilmişti kendisine, Trebizond'da efsanevi biridir hâlâ. Lord Kinross da Trebizond'da bulunmuştu ve Ermenistan Kilise mimarisine ilgi gösterilmesi gerektiğini düşünmüştü. Şimdi de BBC'den insanlar buradaydı ve halk onlar nereye gitse arlarından gidiyordu. Dünyada neler olup bittiğini görmeye hevesliydi halk. Çocuklara şarkı söylemeleri için para verilirken, kadınlar ve kızlar biraz ötede kıkırdıyorlardı. Bir de Billy Graham misyonu vardı ki belediye binalarında oda kiralamış ve sohbet sırasında son derece etkili bir telkinde bulunmuştu. İnsanlara,

- Yirmi dört saat içinde ölmeniz kuvvetle muhtemel. Bu nedenle ölmenden önce Hıristiyanlığa dönmenizde yarar var. demişti.

İmam bunu onaylamamış ve

- Eğer cemaatin dönmesi gereken bir din varsa bu ancak Allah'ın dini olabilir. demişti.

- Çok dikkatli olmalısınız dedi konsolos, bu din konularında. İmamlar bu işi çok ciddiye alıyorlar ve ulusal gurusu devreye sokuyorlar. Ayrıca erkekler de kadınların ayaklanmasından korkuyorlar. Demek istediğim, kadınlar Hıristiyanlığa geçmezlerse bu iş asla gerçekleşemez. Her türden devrimci fikir kafalarına yerleştirilebilir. Bunu siz de farkettiniz, değil mi?

Dot hala ve Dr. Halide'yle konuştuğumuz bu konu ile yeni bir tartışma başlatacağı ki hemen sona erdi. Vali konsolosu bir iş konusunda görüşmek üzere çağırdı. Hanımlar geri çekilmek durumundaydı. Bunun üzerine konsolosun

karısı tarafından bir başka odaya davet edildiler. Konsolosun karısı, denize girme cesareti gösterdiklerinde, onları zevkle seyrettiğini söyledi. Kendi adına böyle bir şey'e cesaret edemezdi doğrusu.

Gerçekten de denize girme partilerimizin kumsalda büyük bir kalabalığı topladığı doğrudur. Oğlan çocuklar Dot halaya domates ve elma atıyordu, Dot halaysa dalıyor ve bir yunus gibi yüzüyordu. Kadınlarsa örtülerini ağızlarının üstünden geçirerek yüzlerini kapatmış halde, sersemlemiş, şaşkınlıkla bakıyorlardı halama. Konsolosun karısı Dot halaya uyarıda bulundu. Kadınların, Karadeniz'in bu taraflarında denize girmesi çok açık-saçık bir davranıştı ve çok ayıptı. Ve bu Hristiyan kilisesi için iyi bir reklam değildi. Ama Dot hala denize girme konusunda öylesine üçkağıtçıydı ki, "bu ancak hiçbir şey için iyi bir reklam olmalı" diye düşündü. Ama hem konsolosu hem de karısını çok sevmişti. Çok hoş ve nazik davranmışlardı ve onlarla bir sorun yaşamak istemiyordu. "Gerçi aslında bu bütün konsolosların beklediği ve istediği bir şeydi ama olsun"du. Böylece Dot halam, Trebizond'un Anglikan misyonu için iyi bir merkezi hareket noktası olmadığında, belki de dağların ardındaki köylerden başlamanın daha iyi olabileceğinde karar kıldı. Konsolos ve karısı bunu duyunca Anglikan misyonunun dağların ardında büyük zarara uğrayacağını, oraların diğer Karadeniz limanları ve Trebizond gibi olmadığını, bunun iyi bir fikir olmadığını söylediler. Orada çok fazla gevezelik ve dedikodu ve skandal olacağını ve konsolosların vatandaşlarının neler yaptığını duyunca sinirleneceklerini de söylediler. Dağların ardında hayat çok katı ve cehalet yüklü idi her zaman için. Yeni olan her şey çok kötüydü ve çok sorunluydu ve konsoloslar bunu aşmayı asla başaramayabilirlerdi. Sonunda konsolos ve karısından dost olarak ayrıldık.

Konsolos Yedinci Gün Serüvencilerinin Ağrı'daki İkinci

Geliş buluşmasında karşılaşacağımızı umud ettiğini söyledi. Onlar için katı ve cehalet yüklü hayatın bir kısmı devam ediyordu ve bu civarda oldukları sürece de daima devam edecekti. Bu ülkede olup biten şeyler kimse için sürpriz değildi. Örneğin Ağrı Dağı zirvesindeki Nuhun Gemisi ya da bütün yapıtların kaybolması gibi. İkinci Geliş gerçekleşirse bu da kimse için sürpriz olmayacaktı. Tek dini inanış şu olabilirdi: Yedinci Gün Serüvencileri, Peder Chantry-Pigg'e katılabilirdi. Onların yaptıklarına gerçekten inanmıyordu Peder. Bu geçen sene Ağrı'da görülmelerinden dolayıldı. Ama bu da ne Peder için ne benim için ne Dot halam için ve ne de onun için sürpriz olmamıştı. Dr. Halide İngiltere'de bir yerlerde modernizmle tanışmış (Bize anlattığına göre kiliselerden birindeydi belki de), hatta Oxford Somerville kolejinde bir yaz boyunca Modern Kilise Elemanları Birliği'nin konferanslarına bile katılmıştı. Bu konferans, Nuh tufanının bütün dünyayı kapsamadığını savunan kısmi-tufan yanlısı bir mezhebin düşüncelerini aktarmaktaydı. Dr. Halide Peder Chantry-Pigg'le bu konuyu konuşurken, (Dr. Halide henüz Hristiyan dini aşamasındaydı. Bu aşamadaki insanlar, inanılmaz olayların ve mezheplerin önemli olduğunu düşünürler. Dot hala ve Peder, bunları eski Anglikan düşüncesindeyken aşmıştı. Bu türden düşünceler artık onlara ulaşamazdı.)

Peder Chantry-Pigg, Dr. Halide'ye:

– Türklere bu konudan bahsedilmemeli. Büyük İncil hikayesinin henüz başındayken bu teoriyi duymaları düşünce sistemlerini bozabilir. Hem zaten Türkler büyük ve toptan Tufan'a inanıyorlar. Çünkü Peygamberleri öyle söylemişti. dedi. Böylece Peygamber ve Peder Chantry-Pigg yüzünden ve Yedinci Gün Serüvencileri ve Billy Graham yüzünden ve tabii ki Dot hala ve benim yüzümden; Dr. Halide'nin kısmi-tufancılık konusunda dağlarda yaşayan kadınları ikna etme şansı yok oldu. Dr. Halide Türkçe ko-

nuşuyor olsa da bütün bunlardan birine karşı olmak durumunda kalacaktı. Dr. Halide ise şöyle düşünüyordu bu konuda: -Modern ve aydın bir eğitim, alışkanlıklar ve şapka devrimi; ki bunları yerleştirmeye çalışmıştı Atatürk; hepsinin de başarıya ulaşması çok hoş olacak... Ama Türk kadınları modern ve aydın bir Anglikanizmi benimserlerse tabii. Ve tabii ki bu türden bir Anglikanizm öyle olacak ki Atatürk de onaylayacak...

Tabii Anglikanizmin bir türüyle diğer türünü birbirinden ayırabilecek kadar biliniyorsa Atatürk. Ama öyle görünüyordu ki sunulacak olan tür Peder Chantry-Pigg'in türü olacaktı. Peder Chantry-Pigg'in Anglikanizmi ise batıl itikatları olan, aşırı bir türdü. Zaten kendileri de batıl itikat sahibi olan ve uçlarda dolaşan Türk kadınları için bunun çok daha iyi olacağını düşündüm. Gerçekten de; Roma Katolikliği veya Yunan kilisesi onların çizgisinin biraz üstünde kalacaktı. Dr. Halide peygamberin imajlara bakışının soğuk ve mesafeli olması nedeniyle Türk kadınlarının iyi birer Roma Katoliki olamayacağını söyledi. İmajları ciddiye almadıkları sürece, Peder Chantry-Pigg'in dönüştürme çabalarının hiçbir işe yaramayacağını söyledim. Küçük Kili-se'ye katılmaları daha iyi olurdu. Dr. Halide bilgiç bilgiç,

- Ah evet; 'Portland'daki Yer' cemaatinden Mr. Scott burada olmalıydı. dedi. Dot hala,

- Bu çok tuhaf kaçardı. dedi.

Peder Chantry-Pigg de Dot halayla aynı fikirdeymiş gibi baktı.

Ertesi gün kıyı boyunca ilerleyerek, Rize ve Hopa'nın Anglikan misyonuna Trebizond'dan daha uygun olup olmadığını görmeye gittik. Xenophon'un Bin Gün konakladığı ve Pyxitis'in* doğduğu dağları aştık. Ama öyle sarptı ki!

* Pyxitis: Prytanis: Trabzon'un doğusunda denize dökülen Değirmen Dere'nin Bizans çağındaki adı (B.C.)

Hiç de iyi bir konaklama yerine benzemiyordu. Ve etrafta hiç zehirli bal yoktu. İnsanlar ırmakta kayıklarla balık avlıyordu. "Bir gün buraya gelip balık avlamalıyım" diye düşündüm.

Rize'ye geldik sonra. Rus sınırına yakın bir limandı burası. Büyüleyici bir kumsaldan denize girdik. Liman karmaşasında boğulmuş Trebizond'un kara-kirli kumsalından çok daha hoştu. Rizeliler mutlu görünüyordu. Burada daha fazla kadın vardı. Dot hala buranın misyon merkezi olmaya daha uygun olabileceğine karar verdi. Kıyıda genç bir Yunanlı öğrenciyle tanıştık. Adı Xenophon Paraclydes'ti. Burada anne tarafından büyükbabasıyla birlikte yaşıyordu. Büyükbabası çay bahçeleri olan zengin bir Türktü. Ona buradan Ermenistan'a gideceğimizi söyledik. Heveslenerek, bizimle gelmeyi çok istediğini söyledi.

Bir sonraki liman Hopa'ydı. Rus sınırına en yakın limandı ve misyon merkezi olma açısından daha az başarı ve umut vaadediyordu. Dot hala yüzünde anlamlı bir ifadeyle sınıra doğru baktı. İlerisi Kafkasya'ydı. Dot halanın yeni ve değişik yerlere olan tutkusunun Hristiyanlık, İngiliz Kilisesi ve hatta kadınların özgürlüğünden daha önce geldiğini biliyordum. O an ACMS ile olan ilişkisinin aslında bu hoş hobiye olan düşkünlüğünün ve büyük hırsının, bilinçsiz de olsa kamufle etmek için olduğunu hissettim.

Öte yandan Dr. Halide yüzünde kesin bir düşmanlık ifadesiyle dürbününü Rusya'ya çevirip dik dik baktı.

- Seni büyük şeytan... dedi, Ölüm fermanını uygulamak için bekleyen vahşi bozayılar gibi orada, kafesinde duruyorsun. Ama hele bir dene, hele bir! Biz bunun için buradayız.

Dot hala

- Halide, tatlım; Rusya hakkında biraz katı düşüncelere sahipsin sanırım. O orada tatlım ve hep de orada olacak. Bunu değiştirecek hiçbir şey yapamayız. O halde bir arada va-

roluşumuzu kabul etmemiz gerek.

Peder Chantry-Pigg, St. Michael ve meleklerinin bil, cennetten kovmak yerine şeytan'la bir arada olmayı kabul ettiğini söyledi. Dot hala da Yüce Tanrının şeytan'la birlikte olmayı kabullendiğini söyledi. Ayrıca uğraşsak bile Sovyet Rusya'yı buradan defedip etmeyeceğimizi bilmediğini de sözlerine ekledi. Peder Chantry-Pigg bunun St. Michael ve meleklerinin olgunlaşma zamanına ait bir iş olabileceğini söyledi.

– Yaşarsam, eski Rusya'daki ikonları ve azizleri serbest serbest görmeyi isterim. diye de ekledi.

Dr. Halide,

– Ortodoks papalarını İstanbul'da görecek olursam, onların Rusya'da bile eski glerine ulaşmalarını istemem. Hatta bu Rusların işine yarasa bile istemem bunu. Bitti onlar, geçmişte kaldılar. Gelecekleri yok. dedi.

Peder Chantry-Pigg, bizim Katolik kilisesinin bu papazlarla işbirliği yaptığını söyledi. Ama bunun; Dr. Halide'nin Katolik kilisesinin bize ait kısmı üzerinde daha fazla düşünmesine neden olmadığını anladım. Bunu Dot hala da anladı ve konuyu değiştirdi.

Ara sıra Londra, Harwell gibi yerlerden gelip Demir Perde gerisinde kaybolma başarısı gösteren İngilizleri konuşmaya başladık. Çünkü Dr. Halide onlardan gıptayla bahsedirdi. Nasıl oluşturduğunu bir türlü anlayamadığım bir teorisi vardı ve doğru olabilirdi.

Teoriye göre bu kayıplar; Ruslara, büyük bir gizlilik içinde, bizim Hidrojen bombası ya da bu düzeyde ve bu özelliklere sahip başka şeylere sahip olmadığımızı anlatıyordu. Bunların nasıl yapıldığına dair ne fikir ne de para sahibiydik. Üstelik bu bombaları gerçekten yapmaya kalksaydık çok tehlikeli, pahalı ve berbat kalitede olurdu. Ayrıca yanlış zamanda yanlış yerde patlamasından da sorumlu olurduk. Böylece gizlilik, karmaşık ve sınırsız bir hale getiri-

liyordu. Bunun yanı sıra, içi su dolu yalancı bombalar yapmakla meşguldük. Arada sırada aslında çok pahalıya mal olan bu bombaların yalan olduğunu bilenler, Demir Perde gerisindeki Kraliçenin düşmanlarına bu sırrı söylüyor ve onları rahatlatıyorlardı. Dot hala, Dr. Halide'ye

- Madem bu sırrı biliyorsun neden sen de söylemiyorsun? diye soramayacak kadar dışındaydı bu olayın.

O gece yatmak için odaya gittiğimde, çekmecedeki gazetenin altında bir defter buldum. Baştan sona yazı ve resimlerle doluydu. Yazılar Charles'a aitti. David ile birlikte gittikleri yerler üzerindeydi yazılanlar. Galiba bu Charles'ın Türkiye üzerine yazdığı kitabın bir kısmıydı. David ve O Trebizond'a geldiklerinde bu odada kalmış olmalıydılar. Şimdi neredeydi kimbilir.. Daha sonra ulaştırmak üzere defteri çantama koydum. İlginç bir deftere benziyordu. "İlk fırsatta okuyacağım" dedim kendi kendime. Ama okuduklarımı Dot halanın kitabı için yazdıklarım eklemeyecektim. Kitap yazan insanlar için geçerli olan duygular vardı. Birinin bir konuda kendi kendine yazdığı şeyler bazen bir başkasında kızgınlık yaratır, can sıkardı. Çünkü biri bunları okuduğunda, bir başkası aynı şeyleri söylemekten kaçınmalıydı. Biri bunları okumadan aynı şeyleri söyleyecek olursa bu sefer de okuyucular birinden alıntı yaptığını düşünecekti. Ve birinin kitabı daha önce basılacak olursa, her iki kitap da biri diğerinden alıntı yapsın ya da yapmasın; farketmezdi, önem kazanırdı. Birbirlerinden alıntı yaptıklarında ikisinin de değeri artardı. Çünkü okuyucu hangi kitabın daha önce yazıldığını unuturdu. Birbirlerinden alıntı yapmadıklarında, bunu hor görüyorlarmış ve birbirlerinin tersi şeyler söylüyorlarmış gibi olurdu. En iyisi her konuda sadece bir yazarın ve tek bir zaman diliminde yazmasıydı ama bu mümkün değildi tabii. Ve konu bir ülke ise bunu, yazmak için yurtdışına giden ve bu iş için orada para harcayan yazarlara güvenen insanlara uygulamak,

haksızlık olurdu.

Bu aralar çok sayıda yazar Türkiye ile ilgileniyordu ve büyük bir kısmı da bu konuda kitap yazıyordu. Bu duruma katlanmak zorundaydılar. Dot halanın Türkiye kitabını resimliyor ve belli çizimleri hazırlıyordum. Bu kitap gerçekten diğer kitaplar gibi olmayacaktı. Çünkü ağırlıklı olarak Müslüman kadınların talihsiz yaşantılarını ve din değiştirmeleri halinde talihlerinin değişeceğini anlatacaktı. Ama Türk kadınları din değiştirmeye karşı çıkıyormuş gibi görünüyordardı. Bu da kitabın kötü bir sonla biteceği anlamına geliyordu.

Gerçi, tabii ki kilise onlara bu konuda asla umut vadetmemeliydi ama, gene de kiliseyi destekleyecek kadar cesur değillerdi. Benim çizceklerim; doğal manzara, kiliseler, kaleler, harabeler ve kentlere dairdi. Bütün bunlar daha önce defalarca çizildiği için çok dikkatli çalışmam gerekiyordu. Ülkelerin yarattığı sorun, çok eskilerden başlayarak insanlar tarafından gezilip görülmüş olmalarından kaynaklanıyordu. İnsanlar defalarca gezmişlerdi Türkiye'yi. En az Yunanistan kadar Türkiye de aşırı derecede yazılmıştı. Avrupa'daki bütün ülkeler, örneğin İtalya, Fransa ve İspanya da bu durumdaydı. Ama örneğin İngiltere üzerine, en azından yabancıların yazdığı kitap sayısı aşırı değildi. Yazılanlar da çok ilgi çekici değildi zaten. Hava koşulları, Atlantik Okyanusu, İngiliz Kanalı, Kuzey Denizi, endüstrileşmiş kentler, vs. o kadar da ilginç bulunmuyordu. Çok fazla antik harabe olmadığı için dışarıdan gelenlerin bunları görmek için uzun süre kalmaları da gerekmiyordu. Gerçekte biz de fazla zaman ayırmayız bunlara. Ama ayırmak zorundayız. Aynı nedenle İskandinav ülkeleri üzerine de çok az kitap yazılmıştır. Çünkü kimse kar yağarken dışarıda oturmayı istemez. Uzun ve karanlık geceler boyunca salamura ya da kurutulmuş balık yiyip güzel bile olsa neler gördüğünü uzun uzun yazmak istemez. Dolayısıyla

İskandinav ülkeleri üzerine çok az kitap vardır ki bunlar da çok fazla satılmaz zaten. Çünkü çok az turist buraları görmeyi ister. Rusya üzerine her zaman için, "Kim ne iş yapabilir?" türü kitaplar yazılmıştır. 16. yüzyılda çok sayıda İngiliz tüccar ve denizci Rusya'ya gitmişti ve Moskova üzerine birşeyler yazılmıştı. Çok tuhaf insanlardı ve bugün de fazla değişmiş değiller zaten. Öncelikle Rusya'ya gitmek çok zor. Ama bunu başaranlar yani elçiler, diplomatlar, bilimadamları, komünistler ve casuslar, hepsi Rusya üzerine birşeyler yazmıştır. Casusların, kayıp bilim adamlarının ve diplomatların yazdıklarıysa henüz yayınlanmadı ve belki de asla yayınlanmayacak. Ama belki de Pazar gazetelerinden birinde "Demir Perdeyi Nasıl Aştım?" türü bir dizi olarak yayınlatacaklardır yazdıklarını, kimbilir.

Kısaca 'şu anda çoğumuz Türkiye hakkında yazıyoruz' demek istiyordum. Charles'ın defterini kendisine vermek üzere saklamadan önce, içinde Trebizond hakkında hayli uzun bir bölüm olduğunu gördüm. Benimkinden farklı bir düşünüşle yazmış olmasını umarak defteri çantama yerleştirdim.

Ertesi sabah konsolos Dot halama telefon etti ve Charles Dagenhaw ile ilgili bir haber aldığını söyledi. Charles bir arkadaşıyla birlikte bir süre önce Yessilyurt'a gitmiş. Oradan da İzmir'e geçmiş ve İzmir'de yüzerken bir köpekbalığı tarafından öldürülmüş. Bu olaya çok üzülmüştüm. Charles'ı yıllardır tanırdım. Bu gerçekten korkunç bir sondu. Peder Chantry-Pigg haç çıkardı kendi kendine ve zavallı Charles'ın rahat uyuması ve üzerinden ışığın eksilmemesi için dua etti.

Oysa o ışık, yaşarken pek de aydınlatmamıştı Charles'ın hayatını.

Peder Chantry-Pigg, Charles'ın denize girmesinin tesadüfi olduğunu ve kendi denizlerini tanıyan Türklerin büyük olasılıkla böyle bir şeye kalkışmadığını da sözlerine

ekledi. Dot hala,

- Zavallı çocuk.. Köpek balığından korunmayı öğrenmesi imkansızdı. Gereken tek şey buydu oysa. dedi.

Hepimiz çok üzülmüştük.

David'in, bozuşmalarıyla ilgili olarak şimdi neler düşüneceğini merak ediyordum. Charles'in defterini ne yapacağımı bilmiyordum. Ama sanırım İngiltere'ye götüreceğim ve yakınlarına teslim edecektim. Zavallı Charles'in başına gelenleri unutmak için Pyxitis'te balık tutmaya gittim.

Daha çok alabalık olmak üzere epey balık tuttum. O akşam Yessilyurt'ta pişirdik bu balıkları ve yedik. Yemek sırasında Dot hala, Ermenistan'a gitmek üzere iki gün içinde Trebizond'dan ayrılacağımızı söyledi. Trebizond'dan ayrılacağım, kenti, hisar ve saray harabelerini keşfetmeyi bırakacağım ve Pyxitis'te balık tutamayacağım için üzüliyordum. Kendimi çökmüş gibi hissettim bir an. Burada bir iki ay geçirmek çok mutlu kılabilirdi beni. Ama Türkiye gezisine Dot hala ile başlamıştım. Ona yardım etmek amacıyla gelmiştim Türkiye'ye. Ayrıca Ermenistan ve Ağrı'yı görmek, resim yapmak da çok hoş olacaktı. Haritada işaretlediğim küçük göl ve ırmaklarda balık tutmak da öyle. Aslında Dot hala da zevk alıyordu bundan. Ama onu baştan çıkarıp da misyonerlik işlerinden uzaklaştırmayı başaramadığım zamanlarda tabii. Misyonerlik işini yapabilecek iki kişi vardı nasıl olsa. Biri doktor ve Türk olan Dr. Halide, diğeri de rahip olan Peder Chantry-Pigg.

Geziye başlamadan önceki en önemli ve en zor iş, deveyi yüklemektir. Yarış devesi olması, 350-400 kg. ağırlık taşımasını engelliyordu. Ama 250-300 kg.lık bir yükü rahatlıkla taşıyabilirdi. Dot hala 60 kg. Peder Chantry-Pigg ise 75 kg. geliyordu. İkisi biklikte 140 kg. çekiyordu. Her ikisi de deveye binecek olsalar; eşya ve ek yolcu için yaklaşık 150 kg. kalıyordu. Böylece deve yüklüyken keyifle (asla develer için değil. Çünkü bunun onlara keyif vermediği bir gerçektir)

günde yirmibeş mil yapabilirdik ki bu da oldukça iyi bir hızdı. Üstelik deve her üç-dört günde bir su içme ihtiyacı duyuyordu. Bu, her gün çok hızlı ve çok fazla yol katedeceğiz demek değildi tabii. Bilakis, yavaş yavaş gidebilecek, yolda durup insanlarla konuşabilecek ve köylere uğrayabilecektik.

Yola çıkmadan önceki gün, Xenophon Paraclydes; Rize'de büyük babası ile birlikte yaşayan Yunanlı öğrenci, bir jiple otele geldi ve jiple gitmek istemeyeceğimizi sordu. Jipin büyük babasına ait olduğu ve kullanmak için izin aldığı anlaşıyordu. Dediğine göre bu jip engebeli arazide kullanılırmış.

- Karşılaştığımız insanlar çevremizi sardığında ve onlarla Türkçe konuşmak gerektiğinde, bu jip ve ben yeterli olacağız. dedi.

O an Dot hala Xenophon'un, Türk kadınlarının din değiştirmesini büyük ölçüde onayladığını, Türk erkeklerine kızgınlık duyduğunu, Müslümanlığa da en az Yunan kilisesi kadar tepki duyan kalıtsal bir bakışa sahip olduğunu, ayrıca Yunanlıları Türkiye'den atan Kemal Atatürk'e de kızgın olduğunu kavradı. Xenophon, bu insanların Müslüman kalmasını istemiyordu. Atatürk rejim ve isteklerini onaylayan ateistler gibi olmalarını da istemiyordu. Yunan kilisesini ise hiç mi hiç istemiyordu. Bu insanlar için İngiliz kilisesinin çok iyi olacağını düşünüyordu.

Peder Chantry-Pigg Xenophon'a; onun hiçbir Hristiyan grubuna dahil olmadığını ve olmayı da düşünmediğini ama dahil olmak isteseydi Anglikan olmayı seçeceğini sandığını söyledi. Çünkü Yunanlı papazlar çok gericiydi, Romalı Katolikler putperest olarak biliniyordu, Yedinci Gün Maceracıları çılgındı, Amerikalı Hristiyanlar çok konuşuyordu. Ama Xenophon, şu an için hiçbirini seçmeyi düşünmediğini söyledi. Peder Chantry-Pigg,

- Tabii anlıyorum. İnanç konusunda seni cesaretlendir-

mek dışında hiçbir amacım yoktu. dedi.

Xenophon bizimle birlikteydi ama bizden yana değildi. Peder Xenophon'un, inancın büyük bir hediyesi olarak bize yollanmış olabileceğini düşündü. Belki de Anglikan dinini seçen ilk kişi Xenophon olacaktı. Damarlarında dolaşan ikonların uzun tarihiyle ve annesiyle, camiden gerçekten de hoşlanmıyormuş gibiydi. Ama o büyük bir kibarlıkla,

– Eminim ki bu çok hoş olurdu. dedi.

Her neyse, şimdi buradaydı ve bir jipi vardı. Jip, bütün taşıma zorluklarını halledecekti. Ermenistan dağları için de idealdi. Gerçekte Dr. Halide, Peder Chantry-Pigg ve ben jipi deveye tercih ediyorduk. Sonunda yol boyunca Dot halanın deveye binmesinde anlaştık. Ama köylerde, insanlar bizi göreceği için deveye Peder Chantry-Pigg'in binmesi daha iyi olacaktı. Beyaz Arap develeri bir başarı işaretiydi, ağırbaşlı bir hava yaratıyorlardı, çok dindar ve mükemmel bir görünümüleri vardı. Ama jipler son derece sefil ve dinsiz bir görünüme sahipti.

Trebizond'daki tanıdıklarımıza hoşçakalın dedik. Gene gelmemizi söylediler. Okul müdürü ve konsolos hariç herkes sevmişti bizi. Okul müdürü, belediye başkanından bizim kentte bir İngiliz okulu kurmak istediğimizi duyduğundan beri, hoşlanmıyordu bizden. Konsolos ise, konsolosların meslek hastalığına tutulmuştu. Ülkelerinin canını sıkacak, onları kızdıracak bir şey yapacağımızdan endişeleniyordu.

Kendimizi ertesi sabah saat yedide yola koyulacak şekilde ayarladık. Uyumadan önce, Vere'e bir haftadır yazdığım mektubu bitirdim. İkimizden biri diğeri olmaksızın yurtdışına gidecek olursa, her ikimiz de günlük tutuyor ve bir hafta dolunca bunu birbirimize yolluyorduk. Vere'in dinle en ufak bir ilişkisi yoktu. Misyon işlerinin; aptalca, sıkıcı ve Türkiye'ye gitmenin akılcı olmayan bir yolu olduğunu düşünüyordu. Gerçi bu uygun bir yoldu ama Dot halanın girişimciliğine bağlıydı yolumuz.

10

Sabah, devenin yüklenmesi sırasında yaşadığımız zorluklar yüzünden saat yedi yerine saat onbirde yola koyulduk. Deveyi üzerindeki yüklerin ikide bir kaymasını önleyecek şekilde yüklemek epey zaman almıştı. Ama saat yedide yüklemeye başlayınca saat onbirde yola çıkmamız doğaldı. Ardımızdan gelen kalabalıkla birlikte, sahil boyunca uzanan dar caddelerden geçtik. En önde jip vardı. Xenophon jipi kullanıyordu, yanında Dr. Halide vardı. Ben jipin arkasında oturmuş, manzarayı seyrediyordum. Deve jipin ardısıra, hızlı adımlarla yürüyordu. Dot hala, üstünde mavi ketenden bol pantolonu ve kolonyal şapkasıyla, bacakları iki yana açık, devenin hörgücünün önünde oturmuş, devenin kırımızı dizginlerini tutuyordu. Peder Chantry-Pigg, üzerinde haki renkte yarış pantolonu ve dolaklarıyla, hörgücün üstüne oturmuştu. Her yandan yük sarkıyordu. Halbuki yükün çoğu jipteydi. Kesin olarak sansasyonel bir tablo çizdiğimizi düşündüm. Vere olsaydı bütün bunlardan rahatsız olurdu. Aslında Vere gerçek bir varoluşçu değildi. Dot halanın yapısında ise doğal drama vardı ve buna sahip olması son derece yararlıydı; bir dolu değişikliğe önderlik

edebiliyordu zira. Ayrıca seyredenlerin zevk almasına da neden oluyordu bu durum. Trebizondlular ardımızdan koşuyor ve gülüyorlardı. Okulda biraz İngilizce öğrenen çocuklar, liman işçiliği yapan iri kıyım ve kaba Britanyalıları benziyorlardı. Ağızlarından çıkan "bye bye, cheerio, cheery bye, yaşlı alabalık" gibi alt kültür kelimeleri, fırlıyordu sağa sola. Ardımızdan bu kelimeleri sıraladıktan sonra; "güle güle yaşlı alabalık" diye bağırdılar. O sırada deve; arkada Peder, önde Dot hala ile geçiyordu ve devenin başındaki tüyler savrulup duruyordu.

Peder Chantry-Pigg öfkeyle kaşlarını çattı ve

– Bu delikanlıların iyi bir derse ihtiyacı var. Bir hanıma bu şekilde hitap etmek ha! Biri duysa bunları bizim ülkemizden birinden öğrendiklerini düşünüp utanır. dedi.

Dot hala,

– Sanırım kastettikleri ben değil, sendin. dedi.

Ama Peder Chantry-Pigg,

– Korkarım yaşlı alabalıklar dişi oluyor. dedi.

– Hepsi de dişi olamaz ya! dedi Dot hala.

Balık dünyasının gerçeklerini ve doğal tarihini gayet iyi biliyor olması nedeniyle Peder'in hatasını düzeltmişti. Ama Peder hâlâ kendisinin yaşlı bir alabalık olmadığını düşünüyordu. Eğer biri yaşlı alabalık olacaksa, bu ancak Dot hala olabilirdi. Ayrıca şu da bir gerçektir ki erkeklerden çok kadınlara takılırdı kaba adlar. Çünkü onlardan, kendilerine ad takan insanlara karşı koymaları beklenmezdi. Yaşlı alabalık, yaşlı bavul, öküz, serseri, köpek, fahişe ve diğerleri.. Bunların hiçbirini, bir erkeğin ardından sarfedecek cesaretleri yoktu kadınların. Oysa erkekler; köpekbalığı, domuz, yılan, sokak köpeği ve diğer hayvanların adıyla çağırılabilirdi en çok.

Kenti ardımızda bırakarak Boztepe ile deniz arasında uzanan yola saptık. Eleouse* ile doğu körfezi arasındaydık.

* Eleouse: Bozburun yarımadasının uç noktası. (B.C.)

Körfez arduvaz rengindeydi ve gemilerle dolup taşıyordu. Küçük kaba dalgalar sağa sola deviriyordu gemileri. Pyxitis'i ve Xenophon'un konakladıkları yeri geçtik. Öğrenci Xenophon, babasının annesini kızdırmak için ona bu adı taktığını, annesininse kendisini Mehmet adıyla çağırdığını söyledi.

Pyxitis'ten Trebizond ve Trapesus'a* baktım: Ağaçlarla kaplı iki büyük geçit arasında bir çıkıntı yaparak duruşuna. Bizans sarayını sararak uzanan yıkık hisar duvarlarına. Küçük Türk evlerine. Avluları tıklım tıklım dolu bahçelerine. Aşağılara, denize. Yunan ve Roma gemilerinin girip çıktığı limana ve demir atıp bekledikleri körfeze. Küçük Asya'dan ticaret için akın akın gelen ve Trebizond'a Ege Kraliçesinin sağlık, gurur ve gücünü taşıyan gemi ve teknelere. Şimdilerde bu sağlık, gurur ve güç azaldı ve Trebizond büyük bir hattın giderek küçülmesiyle zayıflayan bir tarih gibi artık. Usanç verici bir nama sahip, ihtişam ve maceradan yoksun. Ama gene de canlılığını koruyan bir kent. Kir içindeki sahilde perişanlık ve düzensizlik yaratan yeni liman çalışmalarıyla, kir-pas içinde bir kara parçasına dönüşmesine rağmen.

Aslında kenti ve insanlarını sevmiştim. Buraya yeniden geleceğimi biliyordum. O eski ihtişamını ve efsanevi havasını bulmak, eski Trebizond'u bulmak, Trebizond'a sık uğrayan o hayaleti bulmak için.

Şimdi, Onbinlere çılgın bir tatlılık sunan açelyalar ve zakkumlar arasındaydık. Mayıs meltemi hafif hafif esiyordu. Limon ve incir ağaçlarının, meyvaların, narların, salatalıkların, tütün bitkilerinin ve su kabaklarının ve aklınıza gelen bütün meyvaların hoş kokusuyla doluydu hava. Yolun iki yanı ağaçlarla kaplıydı. Cennet Bahçesinin büyük olasılıkla burada kurulduğunu düşündüm. Yemek yemek için bir ağacın altına oturduğumuzda, Peder Chantry-Pigg'e sordum, ama Peder

* Trapesus: Trabzon'a Xenophon tarafından verilen ad. (B.C.)

– Yok. Cennet bahçesi Mezopotamya'dadır. dedi.

Jipte bir de çadır bulunduğunu söylemeyi unuttum. Çadır her akşam kuruluyordu. Çok can sıkıcı bir işti bu. Ama yol kıyısında bir handa ya da en yakın köydeki Saray Oteli'nde uyumak yerine daha doğal renklerle bezeli yerel yataklarda uyumamızı sağlıyordu. Dot halanın, hava güzelken müzmin bir kampçı olduğu ortaya çıkıyordu. Ama çadır ile uğraşmak, her zaman için işimin bir parçası olarak bana kalıyordu. Kamp kurmaya uygun bir dere kıyısı buluyorduk öncelikle. Ve bu dereyi bulmak da gene işimin bir parçası olarak bana kalıyordu. Jip ilerleyerek bir dere kıyısında durdu. Xenophon ve ben çadırı kurduk. Deve eşkin yürüme temposuyla bize ulaştı. Peder Chantry-Pigg ve Dot hala üzerindeydi. Devenin her adım atışıyla eşyalar bir aşağı bir yukarı zıplayıp duruyordu.

Xenophon uzaktan,

– Buradayınız! diye seslendi.

Peder deveden inerken, cesaret ve umut dolu gözlerle baktı Xenophon'dan yana. Sanki Xenophon'un bir sonraki cümlesi, haremağasının Philip'e söyledikleri olacaktı gibi, bakıyordu Peder:

– Vaftiz olmaktan kim alıkoyabilir beni?

Ama Xenophon'un bir sonraki cümlesi,

– Köydeki Saray Oteli'nin yemekleri acaip güzeldir! oldu.

Bir taraftan da tepenin yamacındaki yıkık dökük evleri işaret ediyordu. Gösterdiği yer hiç de güzel yemekleri olan bir yermiş gibi durmuyordu. Ama Türkiye'de neyin ne olduğunu asla bilemezsiniz. Zaten etrafta da yemek yenilecek başka bir yer görünmüyordu. Dot hala deveyle tepeye tırmanırken Peder Chantry-Pigg ve Xenophon yürüdüler. Dr. Halide ve ben geride kalarak, onlar geri dönene kadar çadırı ve jipi bekledik. Bu, çadırın yarattığı sorunlardan sadece biriydi. Çadırı yalnız başına ve kilitlemeksizin bırak-

mak mümkün değildi. Gittiğimiz ülkeler içinde Türkiye en dürüstü olmasına karşın, köylüler her yerde bir yolunu bulup hırsızlık yapmaya kalkışabiliyordu. Çoğu ülkede, hem köylüler hem de turistler dürüst değildi. Çingeneler, seyyar satıcılar, göçebeler, serseriler, hepsi, sürekli olarak hareket halinde ve kötü niyetliydi. Ama köylüler sürekli hareket halinde değillerdi. Ve kimden olursa olsun bir şeyler yürütüyorlardı. Onlar da kötü kalpliydiler. İşte bu yüzden çadırı başıboş bırakmak hiç de güvenli bir yol değildi.

– Halan dedi Dr. Halide, diğerleri yemek yemek üzere giderlerken ve biz tenteyi düzeltmekle boğuşurken; halan yemek yemenin yanı sıra, kadınların ve kızların ve belki erkeklerin de din konusundaki düşüncelerini öğrenecek. Ama ben ona ne olduğunu hemen söyleyebilirim. Türkiye'nin geri kalmış bu bölgesindeki zavallı halkım, geçmişe sınıksız bağlıdır ve eğer halan bu civarda okullar ve bir misyon kurmak üzere kilise toplumu çalışmaları yapacak olursa, bir tane bile katılmayacaktır. Erkekler kadınların gitmesine izin vermeyecektir. Ne kadınlar ne de çocuklar okullarla uğraşmak istemeyecektir zaten. Neden istesinler ki hem? Tüm Türkiye çapında köy ilkokulları var, hatta kızlar bile gidebiliyor bu okullara. Tıpkı dine ve göreneklere olduğu gibi, geleneklere de bağlı bu insanlar ve henüz değişmeye hazır değiller. Atatürk en iyisini yaptı ama bugünleri de gördü. Onların tek şansı kentlere gitmek ve orada yaşamak, hepsi bu. Diğer ırkların dinleri onlara ulaşamayacak. Dot'un "kadın enstitüleri" dediği şey de ulaşamayacak onlara. Bu enstitüler nedir, ne işe yarar, bir bilgin var mı?

Bu enstitülerden İngiltere'nin her köyünde bir tane olduğunu söyledim. Kadınlar burada buluşup konuşurlar, çay içerler, reçel yaparlar ve kavanoza meyva basarlardı.

– Konuşma, çay, reçel, kavanoza meyva basma! dedi Halide. Bütün bunlar Türkiye'de de var. Ama bunlar özgür kılmıyor kadınları. Eğitilmeleri gerek. Eğitim onlara

başlarındaki örtüyü fırlatıp atmalarını ve onlar yük taşıırken kahvelerde tavla oynayan ve şapka giyen erkeklere karşı çıkmalarını sağlayacak öğretiyi verecek. Ama Hristiyan kilisesi bunları yapamaz. O kadar uzak ki onlardan.. Onlar Müslümanlığı reddetseler bile kiliseyi kabul etmeyeceklerdir. Londra'dan bir Hristiyan olarak döndükten sonra İstanbul'da Müslümanlarla ve genç tıplılarla konuştum bu konuda. Bir kısmı anlattıklarımın bir bölümünü onaylayıp İncil'i okumaya başladı, bir kısmı İsa'ya hayran oldu, tıpkı Peygambere hayran oldukları gibi. Ama daha öteye gidemediler. Bana ne dediler biliyor musun? "İncil, tamam. İsa, o da tamam. Ama Kutsal Üçlü, işte buna tamam demek mümkün değil." Ve İngiliz kilisesi de Kutsal Üçlü düşüncesi üzerine kurulu, değil mi? Peder Chantry-Pigg'in insanlara söylediği de bu. Ama bu Müslümanlara uymaz, emin ol, uymaz. Ne dediğimin farkında olmadığımı sanma. Dot romantik bir kadın, ayakları yere basmıyor. Kendini pratik bir iş kadını olarak düşünüyor ama aslında düşlerin kadını o. Çılgın düşler, delice düşler, gerçekleşmesi imkansız düşlerin kadını. Ve kiliseye toplu olarak katılacaklar ha? Yo, bu imkansız. Kadınlar toplu olarak özgürleşecekler ha? Yo, bu da imkansız. Dot'un gözleri uzak dağlarda, nereye giderse gitsin, gözleri hep en uzak tepesinde dağların. Çok kararlı ve pratik bir insan gibi duruyor. Hoş bir yüz ifadesi var. Çok inançlı, tombul ve kurnaz. Ama bazen gözlerinde tuhaf bir pırıltı yakalıyorum. Öyle değil mi, yanılıyor muyum?

- Yo, haklısın. Dot hala her zaman düşler kurar. Düşleri, onun bu dünyadan ne anladığıdır. Bir maceracıdır o.

- Bu dünyadan, evet. Söylesene Laurie, Dot ülkesini seviyor mu?

- Tam olarak bilemiyorum. Neden sevsin ki? Yani, Dot halam mümkün olduğunca ülkesinden başka yerlerde olmayı tercih eder. Galiba Britanyalıların çoğu böyle. Belki de

iklimden dolayı. Ayrıca bizler göçebe ruhlu insanlarız. Manzaranın değışkenliğini severiz.

– İnsan seyahat etmekten ne kadar hoşlanırsa hoşlansın ülkesini seviyordur sonuçta. Biz Türkler ülkemizi çok derinden severiz. Yanlışlarını biliriz ama severiz gene de; böyle değil mi, Laurie?

– Bir kısmımız böyle galiba. Ama çoğunluk, şu veya bu özelliğinden dolayı çok fazla sevmiyor İngiltere'yi.

– Herkes ülkesini sevmeli.

diyerek kararlı ve yurtsever bir ifadeyle güzel güzel baktı Halide. Türkiye uğruna gerekirse ölümü bile göze alacakmışcasına.

– Neden sevsinler ki? diye sordum. İnsanın, salt orada doğduğı ya da orada yaşadığı için ülkesini sevmesinin ne anlamı var? Biri Birmingham'da doğdu diye Birmingham'ı sevmek zorunda mı? Ya da Leeds'i veya Kent'i ya da Surrey'i?

Zaten bunun neden böyle olduğunu hiçbir zaman anlamamışımıdır. Her insanı ve her yeri sevmenin çok daha iyi olduğuna inanmışımıdır hep. Halide'yi kızdırmak için;

– Yani Moskova'da doğdu diye Moskova'yı sevmeli mi bir insan? diye de ekledim.

– Moskova! diye bağırıldı Halide beddua eder gibi.

– Sanırım Moskova'yı sadece Ruslar sevebilir. Başkasının ülkesine sevgi beslenmesini anlamam mümkün değil. Bir çocuğun, başkasının annesini sevmesi gibi bir şey bu.

– Ben annemi çok az gördüm. Başka bir erkek için babamı terketti ve biz onunla teması kaybettik. Hiçbir zaman çocuklarıyla ilgilenen ve onlara sahip çıkan bir anne olmadı. Babam rahipti. Bu yüzden annemden boşanmadı. Annem çoğunlukla yurtdışında bir yerlerdedir. Onunla karşılaşmayı çok isterim. dedim.

– Benim annem dedi Halide, büyük bir sıkıntı kaynağı. Babam da öyle. İkisi de çok sıkıcı insanlar.

Bir süre ailelerimiz üzerine düşüncelere dalıp sustuk. Ardından, bir başkasının ülkesinin, şehrinin, köyünün ya da evinin neden daha çok sevildiğini düşünmeye başladım. Belki de daha geniş olduğu içindi. Galiba en iyisi bir başkasının yaşadığı kıtayı sevmektir. Ama hepsinden güzeli; insanın yaşadığı gezegeni sevmesiydi.

Halide,

- Bazen Dot'un dürüst olup olmadığından şüpheye düşüyorum. Aslında dürüst biri olabilir. Yani genelde dürüst bir insan demek istedim. Ama belki de değildir. Gözleri hep uzaktaki dağlarda. Bu, zaman zaman rahatsız ediyor beni. dedi.

- Ağrı dağına tırmanmayı benden daha çok istediği içindir belki. Bana kalsa, Ağrı'nın en alt yamaçlarında kalıp Nuh'un Gemisi'nden artakalan parçaları toplamakla yetinirim.

- Ağrı! dedim.

Halide, Ağrı'yı silip Nuh'un Gemisi'ni uzaklaştırmaya çalışıyordu.

- Ağrı'dan korkmuyorum..

diye de ekledi. Bir süre, karanlık düşüncelerin dipsiz kuyusuna daldı. O an Halide'nin aslında Ağrı dışında kalan dağlardan korktuğunu düşündüm. Türkiye'nin dört bir yanı dağlarla kaplıydı ve çoğu tehlikeliydi. Ama bu konuyu tartışma fırsatımız olmadı. Çünkü o sırada bizimkiler Saray Oteli'nden döndüler.

- Yemekler nasıldı? Neler yediniz? diye sordum.

- Etli pilav, şiş kebabi, simit, zeytin yağlı bakla, şekerli meyvalar ve yogurt. Civardaki bağların üzümünden yapılmış şarap, ama o iyi değildi. Yemekler köylü işiydi ama pişirilişleri mükemmeldi. Mutlaka tadına bakmalısın. Meyvalar çok hoşuna gidecek. Bunlar Trebizond civarındaki otellerin spesiyalitesi. dedi Xenophon.

Dot hala başka şeyler düşünüyordu besbelli.

- Çok can sıkıcı. Bütün kadınlar evlerine hapsedilmiş. Billy Graham'ın misyonerleri geçen gün buradaymışlar. Köy meydanında bir miting düzenlemişler. Çok sayıda kadın bir adım öne çıkmış ve Hristiyan olmaya karar vermiş. Erkekler bu duruma çok sinirlenip karılarını, kızlarını eve hapsetmişler. Şimdi tarlada çalışmak için bile çıkmalarına izin verilmiyor. Karşılaştıkları insanlarla bu konuda tek kelime konuşmalarına da izin yok. Dolayısıyla sohbet etmeye imkan yok. Graham'ın misyonerleri bütün Ermenistan'ı gezerek işimize engel olacaksa, oraya buraya gitmekten vazgeçelim daha iyi.

- Onların önüne geçsek daha iyi olmaz mı? dedi Peder Chantry-Pigg. Anladığım kadarıyla çok yavaş ilerliyorlar. Bu uzun mitingler yüzünden her gün biraz daha geç kalıyorlar. Jiple gidecek olursak, onları geçeriz ve Ağrı'ya ilk ulaşan biz oluruz.

- Ben jipe binmem. dedi Dot hala. Ben deveye bineceğim. Deve'nin Ağrı'ya ulaşması ise bir haftayı alır. Her neyse... Aslında Ağrı hiç mi hiç çekmiyor beni. Son derece can sıkıcı bir dağ. Ayrıca Yedinci Gün'cüler tarafından da istila edilmiş durumda. Maceracılar, İkinci Gelişi beklemekte. Hepsinin, ibadetleri yönlendireceklerini de biliyoruz üstelik. Ermenistan, belki de bütün Anadolu, aşırı derecede dini propagandaya maruz kalıyor açıkçası. Bütün bunları raporumda belirteceğim. Halide ve Laurie! Hadi gidip yemeğinizi yiyin.

Dot hala sarsılmıştı ve mutsuzdu. Deveden indi. O ve Xenophon, uyku tulumlarını ve kilimleri indirip, deveyi su ve tımar için dere kıyısına götürdüler. Dot hala deveyi o tatlı-sarı renkteki dişlerine iyi gelen bitki özleri, açelyalar, kökler ve geviş getirmeyi unutmaması için de geviş bitkileriyle besledi. Xenophon jip motorunu gözden geçirdi ve jipi su ve yağ ile besledi, tamponlarını ve her çeşit ayrıntıyı elden geçirip temizledi. Peder Chantry-Pigg, dua kitaplarını

ıkarıp akşam duasına hazır hale getirdi. Ardından, akşam duasında okuyacaklarını hazırlamaya koyuldu.

Halide ile birlikte ormandaki patikada yürümeye başladı. İki yanımız açelyalar ve zakkumlar, meşeler, ladin ve kknarlarla kaplıydı. Yolumuzu kesen ırmağı taşlara basarak aştık ve köy evlerinin olduğu tepeye tırmanmaya başladık. Evlerden biri Saray Otel'di. Küçük, beyaz kemerli bir evdi burası. Avlusunda keçiler, tavuklar geziniyordu. Kapının üzerinde asılı duran metal lamba içeriye çevrilmişti. Radyodan durmaksızın sızlanan ve feryad eden şarkılar yükseliyordu. Batıda olsa radyo zaman zaman susar. Burada kanal da değiştirilse hep aynı tür şarkılar, sürekli olarak çalıyordu.

Yemek salonunun arkasındaki mutfağa yöneldik. Ocakların üzerinde, geniş kazanlarda pişen yemeklere baktık. Ne yiyeimize karar verdik. Türk lkantalarının çoğunun Avrupa lokantalarına göre çok daha güzel olduğunu gördüm. Bu sadece görünüş açısından değil temizlik açısından da böyleydi. Belirtmemize rağmen bu durum, Türkler açısından hiç de önemli değildi. Tabii bu, Halide için de geçerliydi. Hepsi Türktü ve O, Türkleri tanıyordu doğallıkla. Yemek olarak pirinç pilavı; keçi güveç; sulu hamur ve soğanla kavrulmuş pirinçli et yemeği; kıyılmış koyun eti ve pirinçle yoğrulmuş hamurun asma ya da lahana yapraklarıyla sarılarak hazırlanan yemeği; sebzelerle birlikte kapalı kapta yavaş yavaş pişirilerek hazırlanan tavuk vardı. Halide – Alabalık var mı? diye sordu.

Ama bütün alabalıklar yenilmişti. Sonunda, kazanlarda pişen farklı yemeklerden bol bol yedik. Xenophon, küçük yerlerde yemeğin çok güzel olduğunu ama şarabın çok da iyi olmadığını söylemekte gerçekten haklıydı. Avluda yedik yemeğimizi. Radyo yle yüksek sesle çalıyordu ki ona rağmen konuşmak meseleydi. Sonuçta ara sıra kısa konuşmalar yapmak dışında sadece yemek yemekle meşgul

olmak durumunda kaldık.

Halide, içi kıyılmış koyun eti ve pirinçle doldurulmuş asma yapraklarını yedikten sonra, İngiliz kilisesinin Müslümanlık karşısında çok fazla şansa sahip olmadığını açıkça görüldüğünü söyledi. Ama başka bir Hıristiyan dini olsaydı her şeyin daha basit ve daha hızlı olacağını, örneğin Billy Graham misyonunun böyle olduğunu, onların bütün doktrinler yerine sadece hissedişe dayalı bir şeyi; "Geliş'i ve teslimiyeti" sunduğunu, ardından da kiliselerine dönüp ibadet ettiğini, düşündürmediğini ama hissettirdiğini de sözlerine ekledi. Böylece Billy Graham yanlılarının fazla sorun yaratmadan Muhammet yerine İsa'yı sunabildiğini söyledi. Onların; Kuran'ın yerine de İncil'i önerdiklerini söyledi. Ama Halide bu insanların entellektüel olmadığını ve bu kitaplar arasındaki farklara fazla dikkat etmediklerini söyledi. Anglikanlar gibi organize olabilmiş Hıristiyan kiliselerinde varolan dini inançların, doktrinlerin, vaftizlerin, onaylamaların, günah çıkarmaların ve Üçlü Birlik'ten hiçbirinin Muhammet tarafından onaylanmadığını; dolayısıyla da bütün bunların Türkleri telaşa düşürdüğünü söyledi.

- Yani, dedi Halide, Dot'un Anglo-Katolik misyon toplumu düşüncesinin ülkemde başarıya ulaşacağını sanmıyorum. Ve Dot onları böyle düşünmemeleri konusunda cesaretlendirmek için çok istekli davranıyor. Türk kadınının ve erkeğinin ilerlemesi, içeriden başlamak zorunda. Doğru bir yurtseverlik çizgisinde olmak zorunda, tıpkı geçmişte olduğu gibi. İşte o zaman çok fazla ve çok hızlı bir ilerleme kaydedebileceğiz. Cemaatler kalkınmaya katılacak o zaman. Tıpkı atalarımızın Asya dağlarını ve ovalarını aşarken geride hiçbir şey bırakmaması gibi. Bu yeniden gerçekleşebilir. Türkler bir ordu gibi düşünce ürettiği ve tüm kültür alanlarını ve tüm ileri düşünceleri fethettiği zaman gerçekleşebilir bu ancak. İşte o zaman, kadınlar erkeklerle yanyana olabilirler. Sadece üniversitelerde değil; köylerde, şehirlerde, her

yerde serbestçe yürüyüp konuşabilir, para harcayabilir, uzmanlık kitaplarını okuyabilir, büyük düşünceler üretip yazabilirler. Düşmanlarına karşı evlerini tıpkı erkekler gibi koruyabilirler. Bütün bunlar tümüyle Türklere ait bir hareket olmak zorunda. Atatürk'ün de dediği gibi, İslamiyetle bağlarımızı zayıflatırız ama Hristiyan olamayız diye düşünüyorum. Biz Hristiyan değiliz çünkü. Londra'da iken, "bunu yapmamalıyım, ülkeme ihanet ediyorum" diye düşündüğüm zamanlar oldu. Ve şimdi dini bütün bir Müslümanı seviyorum ve bu her şeyi zorlaştırıyor. O da doktor. İngiliz kilisesini bırakmamı ve evlenmemizi istiyor. Ama ben bir Müslüman karısı olamam ve çocuklarımı ona göre yetiştiremem ki?

Yogurdunu yerken iç geçirdi. Ne denli mutsuz olduğunu düşündüm Halide'nin. Bütün bu kalkınmacılık, yurtseverlik, ilerleme ve kültür krallığını fethetme denemleri aşk, tek başına ele geçirip alt edebiliyor ve geriye sadece kendisi kalıyordu. Bu yıkık insan soyu karşısında Hristiyan kilisesinin ve Müslüman camisinin ne işi vardı? Ama her zaman var olmuştu? Bu durum Anthony ve Kleopatra'yı da yıkmıştı. Abelard ve Heloise'i, Lancelot ve Guinevere'i, Paolo ve Francesca'yı, Romeo ve Juliet'i, Charles Parnell ve Faust'u, Oscar Wilde ve beni, Halide ve Müslüman sevgilisini ve daha sayısız insanı yıkıma uğratmıştı. Beni kilise dışında tuttuğu gibi Halide'yi de kilise dışına sürükleyebilirdi. Çok büyük bir güce sahipti. Yoluna çıkan her şeyi, kasırğa olup parçalıyor ve kimseye karşısında durma şansı tanıımıyordu. Geriye kalan tek şey kendini ona bırakmaktı, her zaman kazanıyordu çünkü. "Her şey nasıl da tuhaf..." diye düşündüm. Ama şu anda buradaydım. Pırafımı bitirdikten sonra yogurt ve simit yedim. Birlikte çok güzel oluyorlardı çünkü. Ardından kahvelerimizi içtik ve çadırın olduğu yöne doğru yürümeye başladık.

Ay, tepelerin ardından gülümsüyordu. Çadır sisli bir

ışık seli altında parlıyordu. Fenerlerimiz çadırın önündeki toprakta öylece duruyordu. Bir ağacın altında dizlerinin üzerine çökmüş oturuyordu beyaz deve. Şapur şapur sesler çıkararak geviş getiriyordu. Xenophon sırtını jipin motoruna dayamış duruyordu sessiz sessiz. Dot hala aşağıdaki ırmakta yüzüyor, arada etrafa sular sıçratarak dalıyordu. Peder Chantry-Pigg gece duası için kitabındaki yerleri saptamakla meşguldü. Havada toprağın, ağaçların ve çiçeklerin hoş kokusu vardı. Irmağın akışının sesi yayılıyordu gecenin sessizliğine. Aşk ve din üzerine konuşup düşündüklerimizi unuttum o an. "Sabah erkenden uyanıp ırmağa balık tutmaya gideceğim" diye düşündüm. Ardından ırmağa yöneldim, Dot hala çıkarken ben yüzmeye başlamıştım çoktan.

Bir süre sonra çadırın çevresini köyden bir grup oğlan sardı. Oturdular ve hayretle seyretmeye başladılar bizi. Arada birbirlerine bir şeyler söylüyorlardı. Bu bir ormanda köleler tarafından gözlenmeye benziyordu. Ayışığı gözlerinde parlıyordu. Xenophon ve Halide onlara gitmelerin söyleyince yolun biraz uzağına gittiler. Ama biraz sonra geri geldiler ve sabit bakışlarını üzerimize diktiler yeniden. Ayışığında parlayan dişleri görünüyordu. Xenophon yanlarına gitti ve uzun uzun konuştu onlarla. Ardından yanımıza gelip Türklerin iri kafalı birer kurbağa olduğunu, utanma nedir bilmediklerini ve Yunanlı oğlanların asla böyle davranmayacağını söyledi. Tüm Yunanistan'ı gezmiş olan Dot hala; yarı uykulu, gözlerini açarak,

- Saçma.. dedi. Sonra battaniyesine sıkıca sarılıp döndü ve uyumaya başladı. Halide sadece Yunanlı oğlanların değil Avrupa'nın yarısındaki oğlanların Türklerden daha terbiyesiz olduklarını ve sık sık belirttiği üzere, Türklerin nedimli centilmen olduğunu anlatmaya başladı. Xenophon ve Halide Türkçe konuşmayı sürdürdüler bir süre. Tartışma sesleri ırmağın akışına, ağaçların hışırtısına, çadırın

ötesinde gevezelik eden Türk oğlanlarının seslerine ve uzaklardan feryad eden radyonun sesine karıştı. Hep birlikte ormanda uyuyan birinin karanlık rüyalarına kayıp gitti ardından.

Ormanda uyuyan insan hemen uyanır. Şafakla birlikte, çadırdaki yarıktan süzülen ışığın yüzüme vurmasıyla uyandım. Uyku tulumundan çıktım. Oltamı alıp ırmağın kıyısına indim. Deve gözleri kapalı, dizlerinin üzerine çökmüş, geniş getiriyordu. Tam önünden geçerken, gözlerini açıp her zaman yaptığı gibi kötü kötü baktı yüzüme. Zakkumların arasından geçip ırmak kıyısına indim. Bir gölcüğe rastlayana kadar yürüdüm. Kıyısında oturup seyrettim biraz. Üç tane mercan balığı yakaladım gölcükte. Sonra bir başka gölcüğe gittim, iki balık da orada yakaladım. Toplam beş tane balık yakalamıştım. Her biri bir sabah kahvaltısı içindi. Ardından, ırmağın aşağılarına ilerledim ve yüzdüm. Güneş altında kurulanmak üzere kendimi çimenlik bir bayıra attım ve bu gezimin ne kadar keyifli geçtiğini düşündüm. Dot halanın dünyanın her yerine gidip görevini yerine getirmesi mutlu ediyordu beni. Gezmek, seyahat etmek; insanın asıl sona ulaşmasıydı çünkü. Sonra Türklerin de sürekli olarak Asya ile Avrupa arasında, kesin bir belirleyicilik ve dini inançla gezdiklerini düşündüm. Peder Chantry-Pigg Türk-karşıtı önyargılara sahipti, Yunanlılara ve Üçlü Birlik'e inanan biriydi. Peder'e göre Türk göçebe aşiretleri her zaman sadece develere uygun olan verimsiz çöllere yerleşiyorlardı ve birkaç yüzyılda bir de yer değiştiriyorlardı. Gittikleri yer ise daha kurak ve verimsiz bir çöl oluyordu. Ama bütün bunları yaşayanlar parasız ve kültürsüz Türklerdi. Paralı ve kültürlü Türkler, yani Sultanlar, Paşalar, haremağaları, soylular ve kodamanlar ise, saraylar, camiler, haremeler, kaleler ve şehirler kurmuşlardı kendilerine. İşgal ettikleri Yunan ve Roma kentleri ve mezarları, avlularında çeşmeler, huzurlarında danseden güzel

kızları, şölenlerinde hizmet eden yakışıklı delikanlıları vardı. Develeri ve cariyeleri ve kültürleri vardı. Türklerin o büyük göçlerden birini daha ne zaman gerçekleştireceklerini çok merak ediyordum. Bence bu kez Yunanistan'a göçeceklerdi. Daha önce onlarındı çünkü Yunan toprakları. Belki de Parthenon'da* minareler yükselecekti yeniden. Eski resimlerdeki görüntüleri öyle hoştu ki! Stillerin karışımının Parthenon'u geliştirebileceğini düşündüm. Belki de Akropolis'in gerisinde küçük Türk evleri olacaktı ve yavaş yavaş saracaktı Akropolis'i bu evler. Böylece Akropolis son derece çekici ve gerçekten gözalıcı bir görünüme sahip olacaktı. "Bu düşünceleri Xenophon'a anlatmalıyım" diye düşündüm.

İrmağın kıyısındaki uzun eğrelti otlarının arasına attım kendimi. Kıyı zakkumlar ve açelyalarla kaplıydı. Her yer pembe, beyaz, sarı ve kırmızıya boyanmıştı. Alaçamların ve büyük meşelerin altı çalılarla kaplıydı. Orman toprağının, nemli yosunun, çiçeklerin kokusu birbirine karışmıştı. Irmak, İskoç yanığı gibi kahverengiydi. Perthshire'da bir ormanda büyük annem ve büyük babamla birlikte yaşıyormuşum gibi hissettim kendimi. Koku aynı kokuydu. Ben ve ailem erkenden dışarı çıkıyorduk ve alabalık avlamaya gidiyorduk. Orada nasıl da mutluydum! "Türkler burayı terkedecek olursa aptal demektir." diye düşündüm. İsterlerse Yunanistan'ı ele geçirsinler ve hatta Parthenon'a cami kursunlar, hiç önemli değildi.

Ben bunları düşünmeye dalmışken, Xenophon'un yüzmek için ırmağa doğru indiğini gördüm. Ağ gerdiğim gölcüklerden birine girdi ve balıklarla oynamaya başladı. Balıkları oltayla yakalamaktan daha kolay olduğunu söyledi bunun. Bu şekilde balık avlamanın Dot hala ya da rahip atalarımız tarafından asla onaylanmayacağını düşündüm. Ama önemli olan kahvaltı için balık avlamaktı ve biz bol miktarda balık yakalamıştık.

* Parthenon: Samos adası. (B.C.)

Irmaktan dönerken Xenophon'a, Türkler Yunanistan'a girerse ve Atina'da oturmaya başlarsa ne düşüneceğini sordum. Bu onun için yeni bir fikir değildi. Bu konuda yaşıtı Türk arkadaşlarıyla konuşuyorlardı ve arkadaşları Yunanistan'ın hâlâ onların olduğunu ve bu amaçla bir başka savaşın gerçekleşmesi gerektiğini söylüyorlardı. Türklerin Ruslar için her zaman söyledikleri şeyi söyledi Xenophon:

– Onları altetmeye çalışalım. Bunun için hazırız üstelik.

O an, ülkelerin her zaman savaşa hazır olduklarını düşündüm. Nasıl olabiliyordu bu?

Devenin yanından geçerken çiğnemesi için biraz açelya verdim, sevmiş gibi göründü.

Kamp kurduğumuz yere geldik. Dot halayla Halide küçük ocakta kahve için su kaynatıyorlardı. Balıkları bir tavaya koyduk. Kızarmış balık kokusunu duyan Peder Chantry-Pigg çadırdan çıktı. Balıktan etkilenmişti çünkü oruç günündeydi.

– Bugün jipe ben bineceğim. dedi.

Dolayısıyla deveye ben binecektim.

Tepeye tırmanan yolda ilerlemeye başladık. Ama deve kendi patikasından gidiyordu. Büyük bir hız ve gürültü çıkarıyordu bu sırada. Dot hala mevsimi olmamasına rağmen devenin aşık olduğunu düşünüyordu. Yemek yemek için durduğumuzda, zihinsel rahatsızlıklar konusunda epey deneyim sahibi olan Halide, deveyi yakından inceledi. Gözlerine baktı ve geviş getirirken yaptığı duduk hareketlerini izledi. Sonunda,

– Daha önce zihinsel bir sorun yaşad mı acaba? Yaşamadıysa bile şu anda yaşadığını düşünüyorum. dedi.

Dot hala,

– Develerin doğuştan sorunlu olduklarına inanıyorum. dedi.

Ona göre, sorunsuz olduklarında develer asla özel bir hayata sahip olamıyorlardı. Ama onun devesi sorun sahibiy-

di ve henüz viraj alacak durumda değildi. Peder Chantry-Pigg,

– Kitap develerin viraj alacak şekilde yaratıldıklarını belirtiyor. Bunu yaptıklarında tehlikeli olmaya yatkınlaşıyorlarmış ve zaten de öyleler. Kitap 'aşk hayatı engellendiğinde develer tehlikeli olurlar', diyor. dedi.

Hâlâ deveyi inceleyen Halide,

– Gerçekten de çok tuhaf bir hali var. dedi.

Dot hala

– Tuhaf bir hali var, çünkü tuhaf. Aslında bütün develer tuhaf. dedi.

Bu yorumla sorunun hallolduğunu düşünüyordu Dot hala ama tabii ki öyle olmuyordu. Bir devenin diğer develerden daha tuhaf olması ya da bir insanın diğerlerinden daha tuhaf olması mümkün müydü?

Halide,

– Bu hayvan yüzünden başımızın belaya girmesinden korkuyorum. Bir psikiyatriste görünmeli bence hatta belki de bir akıl hastalıkları uzmanına. Hemen hemen eminim Dot hala, bu hayvanın aklından zoru var. dedi.

Ama Dot hala sadece,

– Hiçbir deve böyle değildir. dedi ve "Kara Deniz Kadınları" adlı kitabına eklenmek üzere not defterini çıkarıp birkaç satır yazdı. Yazdıkları gördüğü kadınlardan çok, o kadınlar hakkında söylenmesi gerekenlerle ilgiliydi. Şimdi onlar prangaya vurulmuş, rehin alınmış, zulüm altında inleyen kölelerdi. Bir an önce özgürleştirilmeleri gerekiyordu. Halide de onların özgür kılınmasından yanaydı. Ama şu anda bunun kendi ülkesinin insanları tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğine inanıyordu. Yabancılar yabancı bir dinle geliyorlardı ve bu, kadınlara sahip durumdaki erkeklerin canını sıkıyordu. Bu, kadınların durumunun daha da kötüleşmesine neden oluyordu.

– Özellikle de diye ekledi Halide, Misyonun rahibinin

soyadı Domuz olursa.

Kara Deniz'de kadınlar, devenin zihinsel sorunu, Peder Chantry-Pigg'in 'Hristiyanlık evrensel bir tedavi yöntemi olmalıdır.' şeklindeki görüşü, benim, 'birileri devenin dönüştürülmesiyle ilgilenmeli' şeklindeki görüşüm,... derken; yemek boyunca hep birlikte tartışıp durduk. Peder Chantry-Pigg her zaman kahve, ekmek, peynir ve meyvadan oluşan öğle yemeğimizi hazırlamaya koyuldu. Ama Dot hâlâ ve ben öğle yemeği için bir masa gerektiğini hatta, elimizde çatallarla bu masa etrafında dönerek istediğimizi yememiz gerektiğini düşünüyorduk. Ayrıca ev dışında kayaların üzerinde kahvaltı da yapılabilirdi. Ama Peder Chantry-Pigg daha önce de söylediğim gibi, eski kafalı bir insandı ve bir öğün ne zaman ve ne şekilde yenilirse yenilsin, mutlaka kahvaltı türü olmalıydı. Genellikle, mevcut olan en uzun Latince sofrâ duasını okuyordu. Hepimiz aşırı derecede acıkıyorduk ve dua, aslından çok daha uzun geliyordu. Bazen de duayı Yunanca okuyordu. Sonunda kahvaltı gerçekten de öğle yemeği saatine denk geliyordu. Xenophon açelya çiçeklerini, yoğurt, şeker ve fındık-fıstıkla karıştırarak Saray Oteli'nde yediğimiz türden bir tatlı hazırlıyordu.

11

Günler çok güzel geçiyordu. Dağların doruklarına tırmanıyorduk. Manzara son derece etkileyici ve zengindi. Büyük bir deneyime sahip olan Dot hala hariç hepimiz, derin uçurumlar üzerindeki dar yollar ve patikalardan geçerken aşağıya uçmaktan korkuyorduk. Peder Chantry-Pigg, jipten ve Xenophon'un jipi sürüşünden dehşete düşerek deveye geçti. Başlangıçta hiç de öyle düşünmüyordu ama şimdi devenin çok daha emniyetli olduğuna karar vermişti. İlerledikçe, kayalıklar üzerine kurulmuş Ermeni kiliseleri ve hisarlarıyla karşılaşılıyor ve incelemek üzere duruyorduk.

Dot halamın kitabına ek yazılar yazmak yerine sadece resim yapmaya karar verdim. Ayrı bir Türkiye kitabı yazacaktım ve adı olasılıkla "Araba, Gemi ve Deve ile Anadolu'da Seyahat" olacaktı. Bu kitap üzerine düşünmek hoşuma gidiyordu. Arasıra kitap için notlar alıyordum, hatta birkaç bölüm bile yazdım. Dot halanın "Kara Deniz Kadınları" kitabının adının çok da iyi olmadığını düşünüyordum. Kitapta hayvanlar, balıklar, bitkiler ve Kara Deniz kadınlarıyla ilgisi olmayan konular yer alıyordu. Ama bu Dot halam için sorun değilmiş gibi görünüyordu.

Jip kullanmaktan artan zamanda Xenophon, Yunanca bir şiir, Halide ise İstanbul Üniversitesi Dergisi için "Bugünkü Toroslar'da Kültür Hareketleri" başlıklı bir makale yazdı. Xenophon bu makalenin çok kısa olduğunu ama uzun yazmak için de çok uzun zaman gerektiğini, bu hareketlerin kaynağına inmenin yıllar alacağını söyledi. Peder Chantry-Pigg, Ermeni kiliseleri hakkında son derece geriye yönelik bir şeyler yazıyordu. Sonuç olarak hepimiz, kendi Türkiye kitaplarımızı yazıyorduk. Başka bir şey olmadığı sürece bu iş bizi oyalıyordu ve genellikle de başka bir şey olmuyordu. Bu arada bir dizi resim yaptım.

Köylerde, küçük kasabalarda, hanlarda ve kahvelerde oturan insanlarla sohbet ettik bol bol. Küçük bürolarda polislerle konuştuk. Bize çok nazik davranıyorlardı ama gitmek istediğimiz bir yeri sormaya kalktığımızda,

- Yok. diyorlardı genellikle.

Ya yolu olmayan dağ doruklarındaydı sorduğumuz yer ya sınıra çok yakın bir yasak bölgeydi ya da Türkler "Yok" kelimesini çok seviyorlardı. Sonunda yer sormaktan vazgeçtik ve birileri bizi durdurana kadar kimseye bir şey söylemeden, dolaşmaya başladık. Deve bizimle dolaşmaya pek istekli değildi. Gürültü çıkararak yürüyordu ve koşarak jipin önüne geçiyordu. Dot hala ve Peder Chantry-Pigg devenin dizginlerine sıkı sıkı yapışıyordu.

Artvin gibi illerde büyük bir ilgi ile karşılandık. Ama Dot hala ve Halide yerli halka Anglikan misyon okulundan söz ettiği zaman, bu hiç hoşlarına gitmedi. Bizden bir süre önce Graham'ın misyonerleri motosikletleriyle buraya gelmişti. İmamlar da cemaatin bu bağımsız din savunucularıyla konuşmasını yasaklamıştı. Peder Chantry-Pigg meydana ayın olacağını söylediği zaman, Artvinli erkekler ve delikanlılar, bir yandan kahvede tavla oynayıp bir yandan da bizi seyrettiler. Ama kadınlar ve genç kızların yaklaşmalarına izin verilmedi. Çünkü kadınlar ve kızlar kolay-

ca uyum sağlıyor ve baştan çıkmaya, erkekler kadar güçlü bir biçimde karşı koyamıyorlardı. Bu diğer kentlerde de aynı şekildeydi. Ardahan'da bir gece konakladık. Dot hala kilise için araştırma yapmaktan yorgun düşmüştü. Oysa, bunun Türkler için çok iyi olacağını düşünmeye başlamıştı bir süre önce. Sonunda haritada gördüğü ve Ardahan'dan yirmi-otuz mil ötede, dağlar arasındaki bir göle gitmeye içten içe hazırlamaya başladı kendini.

Dot hala uzun zaman önce bu göle gitmişti. Gölde çok iyi balık olduğunu biliyordu. Böylece bir süre orada kalıp dinlenmenin, bize iyi geleceğine karar verdik. Hem deve de gevşeme şansına sahip olacaktı böylece. Oradan da Peder Chantry-Pigg'in kalbinde yaşattığı Ani'ye gidecektik. Ani sınırda, harap haldeki eski Ermenistan'ın başkentiydi.

Ardahan'dan haritadaki göle tırmanmak çok zahmetli oldu. Jip su kaynatı, deve homurdanıp durdu. Sadece Dot hala çok keyifli görünüyordu. Su kaynatmış bir jiple veya yürüyerek aşmak, sanki kirletmişti dağları. Aşağı inişte tünellerden geçiyordunuz ve bu çok daha iyiydi.

Patikadan aşağıya baktığımızda gölü gördük. Kaya-lıklar arasına gizlenmiş küçük bir göldü. Çam ağaçları ve tepelerin hüznünlü gölgesi, derin koyu bir yeşil renk vermişti göle. Üzerinde yaban kazları uçuyordu. Batı kıyısındaki bir köyden yaklaşık bir mil kadar aşağıya indik. Sahilde demir atmış kayıklar ve balıkçı kulübeleri gördük. Hemen yanlarında da bir han vardı. Göl yaklaşık yarım mil uzunluğundaydı ve küçük bir de adası vardı. Yasak sınır bölgesine çok yakındı.

Çadırı kurmaya başladık ve bir kayık kiralayıp gece basmadan balık avlamaya çıktık. Daha doğrusu Dot halam ve ben bu işi yaparken, diğerleri kıyı boyunca gezinip yiyecek ne var ne yok diye köyü araştırmaya gittiler. Birkaç alabalık avladık. İki tane de göle has olduğunu tahmin ettiğimiz balık yakaladık. Bu balıkları daha önce hiç

görmemiştik. Her şeyiyle çok güzel bir göle benziyordu burası. "Yarın adaya giderim" diye düşündüm. Göl içinde düz bir kayalık üzerinde yıkık bir kilise vardı.

Akşam yemeğinde köydeki handa balıklarımızı kızartıp yedik. O tuhaf balıkların tadı hiç de fena değildi. Bu gölde ne kadar kalacağımızı bir türlü tahmin edemediğimi söyledim yemekte. Peder Chantry-Pigg de aynı fikirde olduğunu söyledi. Birkaç Ermeni kilise harabesini yakından incelemeyi istiyordu. Gerçi, bunlardan biri olan St. Saba kilisesi Türk-Rus sınırının Rusya tarafındaydı ama bu önemli değildi. Ertesi sabah ben göle, Dot hala ve Halide, Anglikan kilisesi tarafından özgürleştirilecek kadın olup olmadığını ve Halide'nin kitabı için -Bugünkü Toros Kültür Hareketlerine dair- bilgi araştırmak üzere köye giderken, Peder Chantry-Pigg ile Xenophon da yürüyüşe çıktılar.

Akşam yemeğinde Dot hala, köyde bir okul ve bir köy enstitüsü olmasına rağmen pek tatmin olmadığını söyledi.

Peder Chantry-Pigg,

- Ya kadınlar? diye sordu.

- Yıldırıncı dedi Dot hala. Hiçbir şey ilgilerini çekmedi. Konuşmaya bile korkuyorlar. Aslında erkekler, kadınların yabancılarla konuşmasına izin vermiyorlar. Lynch'in kitabında Türk kadınları için ne yazdığını hatırlıyor musunuz?: "Sınırsız ve telafisi imkansız günahlarının bilincinde gibi görünüyorlardı."

Peder Chantry-Pigg, hiç ses çıkarmadan durdu. Türk kadınlarını düşünüyormuş gibi baktı. Gerçekten de bütün kadınlar bunun bilincinde gibi görünüyorlardı. Sanki günahlarının cezasını, Cennet'e gittiklerinde çekeceklerdi ve bunu şu anda 'sadece var olarak' ödüyorlardı. Ne düşündüğünü Dot hala ve Halide'nin yanında ifade etmeye cesaret edemedi ama Peder Chantry-Pigg erkeklerin de en az kadınlar kadar, hatta belki onlardan da çok (Türkiye'deki erkeklerin tabii ki) suçlulukla dolu olduğuna inanıyordu.

- Ha, bu arada; o iki casus köydeki çay bahçesindeydi. Hani şu Troy'da karşılaştıklarımız. Görür görmez tanıdım onları. dedi Dot halam.

- Burada ne yaptıkları hakkında bir fikrin var mı? diye sordum.

- Casusluk tabii ki. dedi Dot hala. Elleriinde oltalar vardı. Onlarla gölde karşılaşacağımızdan en ufak bir şüphem yok. Harabeli küçük ada civarında harika balıklar olduğunu öğrendim. Belki bu gece oraya balık avlamaya gideriz, ne desin Laurie? dedi.

Peder Chantry-Pigg,

- Ben bugün yeterince tırmandım. Üstelik yarın dağın arkasındaki kiliseyi deve ile ziyaret etmeyi düşünüyorum.

- Aaa, çok iyi! Ben de sizinle geleceğim. Hem devenin de biraz idmana ihtiyacı var. Gece çok aksileşti. Tepindi, toprağı eşeleyip durdu, bağırdı, böğürdü. İnsanların hoşuna gitmiyor bu. dedi Dot hala.

- Çıldırdı iyice.. dedi Halide kayıtsız kayıtsız. Bunun ona hiçbir yararı olmayacak.

Dot hala ve ben gölde harika bir gece geçirdik ve bol bol balık avladık. Bu arada iki casus göle yöneldi ve adaya çıktı. Küçük harap kiliseyi gözetlediler. Büyük olasılıkla orada kendileri için bırakılmış bir mesaj vardı ama ne yazık ki bu mesajı ilk bulan biz olamadık. Bir duvarın dibine çöküp kağıtları çantalarına yerleştirdiler. Ben en azından ne yaptıklarını anlamıştım. Ama Dot hala yeniden ortaya çıktıklarında bir şeyler çiğnediklerini söyledi. Olsa olsa kendilerine bırakılan mesaj kağıtlarını çiğniyor olabilirlerdi. Bütün bunlar bize çok ilginç geliyordu. Bu konuda bir sürü hikaye dinlemiştik ama Türkiye'de şahit olacağımız hiç aklımıza gelmemişti.

- Ne kadar para aldıklarını çok merak ediyorum doğrusu. dedi Dot halam.

– Ve kim tarafından. dedim. Galiba ödemeler adada yapılıyor, ne dersin hala?

Dot hala,

– Öyle olsaydı yemezlerdi o paraları. dedi. Bağlantıları olduğu bir gerçek. Ama ödemeler genellikle otel barlarında yapılır. Böylece bu iş sıradan bir karaborsa işlemi gibi görünür. Maaşlarının çok yüksek olduğuna inanıyorum.

Bu ödemeye gıpta ettiğinden emindim halamın. Bir kısmının kendisine verilmesinden çok mutlu olurdu. Halam, derin derin iç çekti.

– Biz kendi maaşımızı kendimiz öduyoruz. Ama hükümetimiz Türkiye'de olanlar hakkında bana ödeme yapacak olsaydı onlara bol miktarda bilgi ulaştırırdım. Gecele-ri oradan oraya dolaşarak ülkelerin birbiri hakkında öğrendikleri şeyleri hiçbir zaman hayal edemeyebilirim. Ayrıca öğrendiklerinin hiçbirini gerçekten kullandıklarına da inanmıyorum. Ama hükümetler belki de bu bilgilerle eğleniyordur, bunun için para ödüyorlardır casuslara; olamaz mı yani? Türkiye'de kaç tane casus var?

– Elli ya da daha fazla gibime geliyor. Ama yüzlerce olduğundan eminim. İstanbul, evleri; Trebizond ise otelleri. Bu göl de, av alanları olsa gerek.

– O halde dedi Dot halam, göldeki balık sayısı azalmaya başlayacak. Başka yerde olsalardı sayıları giderek artardı. Konserve sardunya, mersin, som, ringa harika bir tada sahipken herkes gelip burada balık yakalamaya çalışıyor. Burası göl değil bir deniz sanki. Ve ne yazık ki Türkiye buna izin veriyor.

Kafkas denizinin balık kaynağını, ormanların dağlardan kıyılara dek uzandığını düşünerek, iç geçirdi.

– Ve diye ekledi, ve sınırın hemen yanındaki bu küçük, bu sevgili göl... Her neyse, artık geri dönsək iyi olacak. Devenin bağırdığını duyar gibiyim. Akşam yemeğini istiyor galiba. Berbat kökler çiğnemekten yorgun düştüğünü düşün-

yorum. Yarın sabah erkenden bizimle yola koyulacak. Peder Hugh istediği tüm kiliseleri ziyaret edebilecek. Ve ben bir an önce sabah olmasını istiyorum. Deve benimle birlikte iken kaçmaya çalışıyor nedense. Dizginlerine asılmak zorunda kalıyorum hep. Bir kopsa ipleri, roket gibi fırlayacak ve Arabistan'daki sürüsüne katılacak sanki. Onun sıla hasreti çektiğini ve Türkiye'den zevk almadığını düşünüyorum. Zaman zaman ben de kendimi onun gibi hissediyorum.

Bir süre sessiz kaldıktan sonra,

- Rusya'daki Troglodyte'i* görmekten nasıl da mutlu olacağım, bir bilsen! Ya da Terek ırmağından ve Tolstoy'un sözünü ettiği tüm Kazak ülkelerinden. O, bu konuda yeterince yazdı aslında. "Kazaklar", Maryana'sız, daha iyi bir kitap olacak ve daha çok sevinecekti. Bunu diğer romanlarında da görüyorum. Bütün ülkeyi görmekten büyük bir tad alacağım, Tatarlar'ı, at sürülerini, ovaları, dağları, ormanları ve köyleri görmekten. Ama ne yazık, demir perdenin yanlış tarafındayız şu anda.

Dot halanın görmeyi dilediği ne çok şey vardı orada! Ama gerçekten de malesef bunların çoğu demir perdenin öbür tarafındaydı.

Kürek çekerek kamp yerine döndük ve tulumlarımıza girdik. Bütün gece uykuyla uyanıklık arasında, kıyıya vuran göl dalgalarının sesini duydum. Tepelerdeki çam ağaçlarının şarkısını, sivrisineklerin vızıltısını, acı acı bağırان yaban kazlarının sesini ve handaki radyodan yükselen feryatları, çadırın dışında tepinip duran ve homurdanan devenin sesini dinledim. Devenin bir başka deveye aşık olduğuna iyice inandım. Acısı tümüyle dinmemişti henüz. Yanına gidip benzer durumda olduğumuzu, benim de acımın henüz dinmediğini söylemek istedim. Böylece o da ben de huzura kavuşacaktık. Deve sabah er-

* Troglodyte: Geçmiş zamandan kalma mağara-kent. (B.C.)

kenden, sırtında Dot hala ve Peder Chantry-Pigg ile kiliselerin olduğu tepeleri tırmanmaya başladı. Köknar ve meşe ağaçları ve kayalıklarla dolu dağlar, her şeyi teslim almıştı sanki ondan.

12

Gölde çok güzel bir gün geçirdim. Balık avladım, yaban kazlarının uçuşunu seyrettim, Halide ile kıyı boyunca yürüdük. Xenophon köydeki kahvede köylülerle oturdu o gün. Casuslar hâlâ buradaydı. Halide onlarla birkaç kelime konuştu. Onlarsa sadece Türkçe konuşabiliyorlarmış gibi davranıyorlardı. Halide'yle gölde yüzmeye gittik. Ama casuslar gelmediler. Bu, Dot halanın teorisine olan güvenimi sarstı. Bu casuslar Britanyalıydı ve Türklere kimlik kazandırmak için buradaydılar. Türkler keyifle yüzmeye gidiyorlardı ama casuslarla birlikteyken o kadar hevesli görünmüyorlardı. Belki de Türklerin elbisesiz ve donlarını da çıkarıp yüzmeleri casuslara çok münasebetsizce bir hareket gibi geliyordu. Çok güzel ve sıcak bir gündü. Gece olunca balıklar aceleyle derinlerden yüzeye geliyor ve havaya sıçırıyorlardı. Kayıktayken Halide,

– Dot hala ve sen nasıl da balık tutuyorsunuz.. Bu sizin en hoşunuza giden meşgale değil mi? diye sordu.

– Hayır.

– Öyleyse neden yapıyorsunuz?

– Galiba seviyorum.

- Ah, sevmek! Hiçbir şey söylemeden gider. Ve biri çıkıp en iyisinin sevmek olduğunu söyleyiverir. Ben de bir sürü şeyi hoşuma gittiği için yaparım. Ama sevmek, hüznü dolu ve sevmek, yürek yaralayıcı.

- Evet.

- Bunu sen de yaşamışsın sevgili Laurie. Ama hâlâ sevmenin büyük bir mutluluk olduğunu söylüyorsun.

- Büyük bir mutluluk, evet.

Sevmek üzerine düşüncelere daldık. Sevmenin yarattığı acıları ve sevinçleri düşündüm Yeşil göl üzerinde uçan yaban kazlarına bakarak. Halide; aşık olduğu ama Müslüman bir kadın isteyen Müslüman sevgilisini, bense Vere'i hatırlamıştık.

- Örneğin Dot hala. dedi Halide. Yaşlı bir insan. Acıyı ve sevinci geride bıraktı belki de. Ya da hiç aşamadı geçmiş. Sen ve ben Laurie, bir gün aşabileceğiz bunu. Ama Dot hala tüm yüreğini diğer maceralara ayırmış görünüyor. Dünyayı gezmek, kiliseyi yaygınlaştırmak, balık avlamak, o berbat deveye binmek, acılı bir yığın kadın üzerine araştırma yapmak... Oysa onlar hâlâ yaşıyorlar. Yani önlerinde uzun bir zaman var. Umarım istedikleri yaşantıya ulaşırlar. Şu deveyi düşün bir de. Hiç de güven telkin etmiyor. Hiçbir deveye güvenmiyorum. Her an yoldan çıkabilir, vahşice koşabilir, dizginlerini kırabilir, bunayabilir. O hızla koşarken burnunu kırabilir, falan filan. Karanlık bastı Laurie, geri dönelim istersen.

Geri döndük. Karanlık basmıştı. Dot halayla Peder Chantry-Pigg ve deve geç kalmışlardı. Akşam yemeğini handa yedik. Bol bol sigara ve raki içip sohbet ettik. Türkler ağaçlar altına attıkları küçük masalarda tavla oynuyorlardı. Bu tepelerde geç saatlere kalmanın tehlikeli olduğunu, patikaların dar ve dik olduğunu, devenin ya da arabanın rahatlıkla yolu kaybedebileceğini söylediler. Ayrıca yasak sınır bölgesine çok yakın oldukları için korumalarla ara-

larında sorun da çıkmış olabilirdi. Ya da sınırın öbür tarafındaki Rus korumalarla aralarında bir sorun çıkmış olabilirdi. Halide, Xenophon ve Türkler, bütün olasılıklar üzerine derin bir tartışmaya giriştiler. Sonunda Xenophon, ormandaki patikaya kadar gidip araştırma yapmanın daha iyi olacağını söyledi. Gölün batı kıyısını kaplayan yalçın dağlara serilmiş duran çam ağaçları arasındaki dar patikaya doğru yürümeye başladık. Sıcak bir geceydi. Görmeye gittikleri kilise dağın öte yanındaydı ve yürüyerek dört-beş mil uzaktaydı. Oraya ulaşmamız iki saatimizi aldı. Handan bize katılan genç bir adam, rehberimizdi. Varlıklarını belirten en ufak bir ize rastlamadık ve bu yoldan geçtiklerine dair en ufak bir ipucu göremedik. Küçük Ermeni kilisesi dik bir tepenin yamacındaydı. Etrafı fundalıklar ve ağaçlarla kaplıydı. Dallar çatıyı örtmüştü ve sarı zambak kokuları sarmıştı her yanı. Tepenin ardından yükselen ay, gölün uzak kıyılarını ışıltılar altında bırakmıştı. Ama kilise öyle karanlıktı ki! Tıpkı öldürülmüş Ermenilerin hayaletlerine ait perili bir ev gibiydi.

– Şimdi ne olacak? dedi yıkık bir duvarın üstünde oturan Halide. Şimdi ne yöne gideceğiz? Her yöne gitmiş olabilirler. Bunu bilmenin imkanı yok.

Genç Türk rehber aramayı sürdürmek yerine sabah olmasını beklemenin daha doğru olacağını söyledi. Sabah olunca en yakın köydeki polisle birlikte bir araştırma yapılabilirdi. Yön bilmeksizin bu tepeleri ve ırmakları aşmanın bir anlamı olmadığını söyledi. Kendimizi yanlışlıkla sınırın öbür tarafında bulmamız işten bile değildi. Bu durumda Rus korumalar bizi tutuklayacaktı tabii. O halde en doğrusu polis karakoluna gitmekti.

– Bunlar Rus ne de olsa dedi Halide.

Sesinde, kıyamete inanan insanların kullandığı bir tonlama vardı.

– Sovyet Rusya'ya geçmiş olabilirler. Tutuklanmış ya

da öldürölmüş olabilirler. Ne düşünüyorum biliyor musun? Dot halanın aklında sınırı geçme fikri vardı. Sakın o deve koşayım derken, onları sınırın öbür tarafına geçirmiş olmasın? Ya da kiliseleri gören Peder'in aklı çelinmiş ve diğer taraftaki kiliseleri de görmek istemiş olmasın sakın? Ama sanırım onlar sınırı aştılar. Ve şu anda demir perde gerisin-deler. Tabii hâlâ yaşıyorlarsa. diye ekledi Halide.

Sesi öfke ve yorgunluktan titriyordu.

Burada kalmanın ya da karanlıkta ilerlemenin yararı yoktu. İlerleyecek olursak korumalar haricinde girilmesi yasak olan sınır bölgesine girebilirdik. Sonunda göle doğru yürümeye başladık. Dönüş iki buçuk saat sürdü. Gölgele ve ayışığı yanıltıyordu bizi. Sonunda yolumuzu kaybettik ve ormanın derinliklerinde, geçitler arasında ilerlemeye başladık. Geçitler ve orman, mis gibi ağaç ve su kokuyordu. Ve ay yükselmeye devam ediyordu. Öyle sıcaktı ki terden sıırılsıklam kesilmişti. Bilmediğimiz vahşi yaratıklar bizi çalılıkların içine çekmek istiyordu sanki. Bu arada Xenophon'un kolunu küçük bir çakal yavrusu ısırıdı.

Göl kıyısına ulaştığımızda saat üç olmuştu. İnceden bir rüzgar esiyordu. Yaptığımız ilk iş göle girip yüzmek oldu. Sıcaktan ve bir inip bir çıkmaktan öyle yorğun düşmüştük ki kendimizi gölün yumuşak ve karanlık sularına bıraktık. Gümüştten ay ışığıyla parlayan dalgalar arasına salıverdık bedenlerimizi. Şafağın zayıf ışıkları üstümüze düşerken ağrılarımızdan, sızılarımızdan ve terden arınmış haldeydik. Ardından Halide, Xenophon'un kolunu tedavi etti ve sardı. Uyku tulumlarımızı serdik, sivrisinek ağlarımızı gerdik ve sabah olurken çadırımıza çekildik.

Gecenin sesleri arasında, devenin homurdanan ve höyküren sesini duymamak çok tuhaftı. Düş gördüğü zamanlar attığı o ince çığlıklar ve inleme sesleri de yoktu. Sanki yaban kazlarına bir şeyler anlatır gibiydi sesi. Şu anda o sesleri çıkardığı yeri çok merak ettim.

Günle birlikte en yakın köyden yanımıza aldığımız birkaç polis, Halide ve ben -Xenophon, kolu nedeniyle bizimle gelememişti- küçük ama güçlü midillilere binerek tepelere doğru yol aldık. Bu, yürümekten çok daha iyiydi. Midilliler yıkık kiliseye sığıyarak ulaştıktan sonra ırmağa yöneltiler. Polisler bir yandan, biz bir yandan, seslenip duruyorduk. Aynı zamanda gruptan birinin başına bir şey gelmişse haberdar olmak içindi bu. Ama kimse karşılık vermedi bağırtılarımıza. Halide,

- Başka bir yerde iseler nasıl karşılık verebilirler ki? Biz onları duyamayız bile... dedi.

Başka yer dediği, bir Rus sığınağıydı veya belki de onları toprağa kazdıkları bir çukura gömüp üstlerini örtmüşlerdi. Deve şu anda sırtında Sovyet Ermenistanı askerleriyle koşuyordu ve belki de yeni bir sevgiliyle karşılaşmak için yüksek sesle yalvarıyordu, kimbilir...

Halide

- Sınıra gidip bilgi almalıyız. dedi. Ama polis

- Yok. dedi.

İzinsiz olarak vatandaşların sınıra gitmesi imkansızdı. Bizi görür görmez ateş ederlerdi. Polise göre üçü keşif yaparken, kalan iki kişi haber var mı yok mu diye bizimle geri gelmeliydi.

Halide,

- Eminim yeni bir haber almayacağız. dedi.

Ben, Halide ve iki polis memuru geri döndük. Yol boyunca neler olmuş olabileceğini ve sonra ne yapacaklarını konuştular. Bir ara Halide bana dönüp, İngilizce olarak,

- Bunların hiçbir yararı yok. Hiçbir şeyin yararı yok. Onlar gittiler. Kısacası Sibiry'a'da sürgünlerle birlikte tuz kazısı yapacaklar, tabii hâlâ yaşıyorlarsa. Daha yüksekliklere gitmeli. Konsoloslara, başkanlara, devlet başkanlarına, piskoposunuza, Sir Winston Churchill'e, cumhurbaşkanımıza, evet hatta genel kurmay başkanımıza, evet evet,

hepsine gitmeliyiz, onlar da Ruslara yazmalılar durumu. Arkadaşlarımızın izi kimse bilmeden silinip gitmemeli. Götürülmüş olmalılar.

Götürülmüş olduklarına ben de katılıyordum. Bile bile gözden kaybolmuş olamazlardı. Gerçi Rusya'yı görmek istiyorlardı ama... Birden, Dot halanın Rusya'daki mağara-kent betimlemesini hatırladım. Her zaman Kafkaslardan, Kazaklardan sözederdi. Sonra, "sınırdaki küçük göl"den bahsedişini ve Peder'in, St. Saba Ermeni kilisesini anlatışını hatırladım. Her ikisi de herhangi bir şeyin yüreklerini ayartmasına ses çıkaramayacak kadar fanatik insanlardı. Ayrıca bir ülkeyi araştırmaktan büyük tad alıyorlardı ve onları bundan vazgeçirmek imkansızdı. Sonunda Rusya'dan sağ salım çıkacaklarını düşündüm. Dot hala, Afrika yamyamlarının haremde düştüğü durum dahil, içine düştüğü tüm zor durumlardan her zaman çıkmıştır çünkü.

Hiçbir haber alamayacağımızı söyleyen Halide yanıltıcıydı. Yoldan göl kıyısına inerken aralarında Xenophon'un da bulunduğu bir grup Türk gördük. Devenin çevresini sarmışlardı. Deve burnunu havaya dikmiş, alt çenesini yana doğru sön derece çirkin bir biçimde kaydırmış, bir şeyler çiğniyordu. Develerden hoşlanmama nedenlerimden biriydi bu hareket. Yorgun görünmüyordu. Ama bir farklılık vardı. Canı sıkın görünüyordu. Kırmızı dizginleri kırılmış, burnunun iki yanından sarkıyordu.

– Deve! diye çığlık attı Halide.

– Dot'un devesi! Dot vurulmuş olmalı!

Ama midillilerden inip deveye yöneldiğimizde Xenophon, üzerinde adımın yazılı olduğu bir zarf uzattı. Eyerde bulmuştu zarfı ve Dot halanın aceleyle karaladığı belli olan sevgili yazısı vardı üzerinde. Zarfı açıp mektubu okumaya başladım:

"Sevgili Laurie. Biz gidiyoruz. Ama deveyi bırakıyoruz. O kendi yoluna gitmeli. Ayrıca çok dikkat çekiyor. Lütfen polisle,

konsolosla, kilise, vs. ile ilişkiye girilmesine izin verme. Biz iyiyiz. İstedığımız şeyleri görebilir ve yapabiliriz artık. Ne zaman döneceğimizi bilmiyorum. Bizi Türkiye’de beklemeyin. Neden de-
veyle Suriye, Lübnan ve Ürdün’e gitmiyorsunuz? Eğer Kudüs’e gidecek olursanız -planladığımız gibi- Piskoposa, Stewart Perowne’a ve Katy Antonius’a bizim gelemeyeceğimizi söyleyiver. Deveye iyi bak; ona güzel, sert kökler ver, dışlerine iyi gelir. Beni özleyeceğini sanıyorum. Ondan hoşlanmadığını biliyorum ama bazen çok sevimli oluyor, sen onu sevmesen bile. Bu aralar çok içe kapanık ve isteksiz. Kişisel sorunları ve istekleri olduğunu düşünüyorum. Geçmişte yaşar gibi bir hali var. Seks konusunda derin düşüncelere dalar, kuruntulara kapılıyor olabilir. Böyle dolaşıp durması, diğer develerin ardından koşturmasından daha iyi değil. Çok hassas bir deve o. Neyse... Sevgili Laurie, yeniden görüşeceğimizden hiç kuşum yok, kendine iyi bak.

Sevgili halan Dorothea Foulkes-Corbett. "

Yazıda yiğit, hanımefendice bir nezaket ve vakur bir veda ifadesi vardı. Bilinmeyene gitmeye hazır, gururlu bir maceracının simgesel hoşçakalıydı sanki mektup. Dot halanın canlı tuhaflıklarından ve hayatın tadı olarak kabul ettiği kararlı geçmişinden bir örnek gibiydi.

Mektubu Halide’ye verdim. Yüzünde bir kıyamet ifadesiyle okudu. Ardından kağıdı sinirli sinirli katlayıp geri verdi.

-Bunu tahmin etmiştim. dedi.

Alçak bir sesle ve aceleyle konuşuyordu.

- Dorothea, Perde’nin öteyakası için casusluk yapmayı kabul etti. Böyle bir oyunu planladığını düşünüyordum zaten. Ama kim ödeme yapacak ona bu iş için? Ne sizin devletiniz, ne de bizimki. Ödemeyi Sovyet Rusya yapacak ve Dot da Türkiye hakkında bilgi verecek onlara. Peder de tabii. Aman tanrım, bu kadar alçalabileceklerini düşünemezdim doğrusu! Zafer kazanma adına düşmandan yana olup Türkiye’ye ihanet ediyorlar. Oysa Kafkasya’yı, Rusya Erme-

nistanı'ndaki kiliseleri, mağara yazılarını, Tatarları, Kazakları görebilir, Hazar'dan dışı mersin balığı avlayabilir ve sınır bölgesindeki küçük gölü gezebilir ve havyar yiyebilir ve vahşi kısrakların kımızından tadabilirlerdi. Ama tabii, Dorothea bütün bunları çok istedi ve ruhunu sattı. Ama bunları gerçekleştiremeyecek. Yakalanacak ve Moskova'ya götürülerek İngiltere ve Türkiye hakkında söyledikleri konusunda sorgulanacak.

– Türkiye ve İngiltere hakkında bildikleri kimseye ilginç gelmez ki?

– İlginç! Değişik maceralar peşinde koşacaklar, onların duymak istedikleri türden mükemmel hikayeler anlatacaklar, anlattıklarını etrafa yayacaklar. İşte Dorothea ve Peder Pigg'in asıl yapmak istediği de bu! Yoksa Kafkasya'da boş boş gezip, Hazar'da havyar yemek ve o salak gölde balık avlamak değil amaçları. Aman ne hoş! Hemen İngiliz kiliselerinden ayrılıp bir Müslümanla evleneyim bari! Ama hayır, bu mümkün değil. Ben bir Müslüman karısı olamam. Şu andan itibaren serbest düşüncelere sahip bir Türk kadınıyım. Sizin Ayinleriniz, akşam duanız, güne veda duanız, sabah duanız, gece duanız ve o müthiş ve güzel dua kitabınız ve ayin kitaplarınız; hepsi ama hepsi hoş, üstelik Türklerin dönüşümü için yararlı. Ama Türkleri ihanete uğramaktan korumuyor.

– İyi ama, dedim, bu nasıl olabilir ki? Hiçbir kilisenin bunu gerçekleştirebileceğini sanmam. Ne yazık, böyle düşünüyorum. Gerçi bizim kimseye ihanet ettiğimiz falan yok ama, neyse. Belki de Dot hala ile Peder, Rusya'yı gezmek istediler sadece, olamaz mı?

– Vizesiz, hoşçakalsız, Rus parası olmaksızın; öyle mi? Ah sevgili Laurie! Bir mektup bıraktılar ve ortadan yokoldular. Hapsedilmiş olabilirlerdi ya da vurulabilirlerdi. Sibirya'da sürgüne, tuz kazmaya yollanabilirlerdi. Hem o kadar tuz ne işe yarayacak? Ne için, havyarı tuzla yemek için mi?

Ringa balığını salamura yapmak için mi yoksa? Hayır, hiçbirisi değil. Tabii ki bomba yapmak için. Ya da Dot ve Peder Pigg yaşlı oldukları için, Ruslar onları bir hücreye atacaklar. Bilmiyorum. Her şey karıştı.

– Böyle olmasındansa İngiltere hakkında hikayeler uydurmaları daha iyi. Dot hala bizim atom bombası yapamayacağımızı düşünürdü hep. Ruslarla da böyle konuşmak zorunda. Onlara, Rusya'nın ne denli ilerici, sosyal düzenlemelerle nasıl da kalkınmacı bir yolda olduğunu da söyleyecek.

– Bunları söylemek için önce hücreden çıkması gerekecek. dedi Halide acı acı. Bu konuda konuşmaması gerek. Buradakilere de bu konudan söz etmeyeceğiz. Onların kaçırıldığını söylemek zorundayız. Laurie, o mektubu kimseye göstermemeliyiz, yoksa başımız belaya girecek. O mektubu yoketmelisin.

Mektubu Türklere göstermememiz gerektiğini düşünüyordum ben de. Xenophon mektupta ne yazdığını sorduğunda,

– Özel bir şey yok, sadece deve ile ilgili birkaç ayrıntı var. dedim.

Xenophon,

– Ama neden? Geri gelmemeyi mi düşünüyorlar yoksa? dedi.

– O kadar da emin olma. Sınıra yakın bir yerde olabilirler, sınırı geçmiş de olabilirler. Ama Dot hala bunu bir biçimde halledecektir. Merak etme Xenophon. dedim.

– Yanlarında para var mıydı? Elbise, eşya, harita var mıydı? Hapse atılacaklarından eminim. Trabzon'daki İngiliz Konsolosu bir şeyler yapabilir mi acaba? dedi Xenophon.

– Olabilir. dedim. Ona söyleriz, ama ancak uzun süre geri gelmezlerse. Ortallığı telaşa vermeye gerek yok Xen. Önemli bir şey yok aslında. Polise bir süreliğine Türkiye'den gittiklerini söyleriz. En iyisi bu konuda onlarla

Halide'nin konuşması.

– Yarın buradan gitsek iyi olacak dedi Halide. –Zaten İstanbul'a gidecektik.

– O zaman ben de Rize'ye döneyim. dedi Xenophon. Dedem jipi merak etmeye başlamıştır.

Halide polislerle konuştu. Polisler aramaktan vazgeçtiler. Böylece iki yabancı turistin kaybolmasıyla ilgili dosya karakoldaki rafa kaldırıldı. "Turistler ya Ruslar tarafından sınırışı edilecekti ya da Ruslar tarafından tutuklanacaktı": Türk polisi sıkıntılı, bıkkın gözlerle bakarak bu alternatifleri saydı.

Deveyi bir ağaca bağladım. Eyerini aldım, karnını doyurdum, kırık dizginlerini tamir ettirdim. Yorgun görünüyordu. Dünden bu yana neler yaşadığını merak ediyordum. Çadıra gittiğimde Halide'nin Dot halanın eşyalarını karıştırdığını gördüm.

– Keten çantasını yanına almış. Sırt çantası zaten hep yanında olurdu. Gitmeyi planlamış, ah evet, kesinlikle planlamış bunu. Sırt çantasında seyahat çekleri ve pasaportu vardı muhakkak. Tabii Peder Pigg de öyle. Senin çeklerin ve pasaportun nerede Laurie? dedi Halide.

– Yanımda. dedim.

Ama Dot hala sadece bilet paramı ödemişti. Bu onun gezisiydi ve para da onun parasıydı. Dolayısıyla yanımda çok az çek ve para vardı. Biraz daha bulmak zorunda kalacaktım belli ki. Belki konsolostan yardım isterdim. Ya da istemezdim. Çünkü konsoloslar bu tür ilişkilerden pek hoşlanmazdı. Zaman gösterecekti. Ama kesin olan bir şey vardı ki konsoloslar korumaları altındaki vatandaşları pek dikkate almıyorlardı. Halide'nin ne kadar sıcakkanlı ve iyi yürekli bir insan olduğunu düşündüm o an.

Halide'yle birlikte Dot halanın yanına neler aldığına baktık. Karman çorman ilaç kutularını bırakmıştı. Çok fazla ilaç kutusu vardı. Bunların çoğunun ne olduğunu bilmiyor-

du. Hangisi ne işe yarar, bilmiyordu. Etiketle yazılanın dışında fazla bir şey söylemeyen kimyagerler sayesinde üzerinde sadece "Haplar", "Tabletler", "Karışım" gibi yazılar olan şişeler vardı etrafta. Bir de etiketsiz şişeler vardı tabii. Bu yüzden Dot hala hastalandığı zaman her zaman yanında taşıdığı bu etiketsiz şişelerden rastgele ilaç içerdi. Dot hala bu isimsiz şişelerin, reçete yazan doktorlar gibi bir el yazısına sahip olma yetisi bulunmayan ya da Latince kısaltmalara aklı ermeyen kimyagerlerin becerisi olduğunu söylerdi hep. Dot halaya göre kimyagerler, hazırladıkları ilaçlardan haberdar bile olmadıkları için, şişelerin etiketsiz olmasının daha iyi olduğunu düşünüyorlardı. Bir keresinde doktorun birine

– İlaçların üzerine, ne oldukları daha net ve İngilizce olarak yazılrsa daha iyi olmaz mı acaba? diye sormuştum.

Doktor,

– O zaman, hasta ne olduğunu anlar ve o ilacı içmez. demişti.

Kimyagerler de doktorlar gibi düşünüyordu anlaşılan. Hasta, içtiği ilacın ne olduğunu bilirse bu, psikolojik olarak öldürücü bir etki yapabilirdi. İlacın adına bakarak, hastalığının ne olduğuna dair tahminde bulunabilirdi ki bu, ilacın psikolojik açıdan öldürücü etkisini artıracaktı. Aynı nedenden dolayı, hemşireler hastanın ateşinin kaç derece olduğunu, hastaya asla söylemezlerdi. Termometrenin neyi gösterdiği, hastayı ölüme gönderebilirdi. Ne durumda olduğunu anlamak isteyen kimi hastalar, özel termometrelerini gizlice yanlarında getirir ve kendi ateşlerini ölçerlerdi.

Her neyse.. Dot hala etiketsiz birkaç şişeyi yanına almıştı. "Zor durumda kalacak olursam bu ilaçlardan içerim" düşüncesiyle birkaç şişe de ben yanıma aldım.

Dot hala uyku tulumunu, birkaç giysisini, makyaj malzemelerini ve haritasını yanına almıştı.

– Peder Pigg de, dedi Halide, traş takımını almış yanı-

na. Ŗu anda Anglikan Kilisesinden caymış durumda olduğu için Pederden de "Peder Pİgg" diye söz ediyordu ve tonlamasından, Müslümanlara has o nefret dalgası yayılıyordu etrafa.

– Bunu birlikte planladılar. dedi Halide.

– Bunu asla bilemezsin, değil mi? dedim.

Karşılık vermedi. Eşyalarımızı topladık. Xenephon jipe yükledi eşyaları. Sabah erkenden yola koyulduk. Ben deveye binmiştim, diğerleri jipe. Xenephon kederli görünüyordu.

13

Ertesi sabah Kara Deniz'e doğru yola çıktık. Ben deveye biniyordum ve jip, devenin hızına uymakta epey zorlanıyordu. Çöle benzeyen arazide bu tür develer saatte kırk mil civarında koşarken, bizim devenin hızı bu engebeli dağ yolunda yirmibeş mile yakındı. Hörgücün üstünde oturmayı çok sevmiştim Böylece ilk defa Dot halanın bu hayvana binmekten neden bu kadar çok hoşlandığını anladım.

Sırtımızı dağdaki göle ve onun ötesindeki dağlara, Kars, Ani ve Ağrı'ya (Bu alçak yamaçlarda Yedinci Gün Maceracıları İkinci Gelişi bekliyordu. Bu arada Ev Hizmetleri Programı için BBC tarafından kayıt edilmiş olan ilahileri dinliyorlardı.), güzelliklere, adalara, balık avlanan yerlere, Ermeni kiliselerine ve Ermenilerin Van Gölü çevresinde eskiden yaşadıkları ve bizim de görmeyi umduğumuz yerlere dönünce; içimizi hüznün kaplıyordu. Ama bu gezi için paramız yoktu. Zaten bu gezinin ruhu ve tadı da kaçmıştı. Dot halaya neler olduğunu ve onlardan ne zaman haber alacağımızı merak ediyordum. Trebizond'a ve konsolosa gitmek istiyordum. Birbirimize ve deveye homurdanarak, yolda hüznünlü yemekler yiyerek, çadırda sıkıntılı geceler

geçirdik. Halide, Dot halanın Türkiye'ye ihaneti ve kendisinin Anglikan kilisesinden ayrılışı; aşkın ve İslamiyetin kadınlar üzerindeki baskıcı tutumu arasındaki ikilemler üzerine derin düşüncelere dalmıştı. Xenophon ise Rize'ye varınca büyükbabasının ona jiple ilgili neler söyleyeceği üzerine düşünüyordu.

Üçüncü gün, tıpkı Xenophon'un ordusu gibi, Kara Deniz'i görmek isteyen turistlerin de "Vazgeçelim!", "Geri dönelim!" haykırımlarına uygun olan dağ sırasına vardık. Ama haykırmak için yeterli morale sahip değildik. Yunan ordusunu horgören Halide, zakkumların balı ile hastalansa hatta çıldırsa bile gene de onların yöntemlerini taklit etmezdi. Şu anda, devenin bunu yaptığında emindi ve hatta Dot hala ve Peder Chantry-Pigg'den de şüpheleniyordu. Böylece dağdan hemen hemen hiç konuşmadan indik. Hemen hemen diyorum, çünkü deve Kara Deniz zakkumlarının kokusunu alınca kükremeye ve jipin önünden dörtnala koşmaya başladı.

İzlediğimiz yol bizi; aşağıya, yani Trebizond kıyısına değil de kıyıdan seksen mil yukarıda, sınıra en yakın liman kenti olan Hopa'ya çıkardı. Halide, Hopa'da 'Trabzon' adlı buharlı gemiye binip İstanbul'a geri dönecekti. Xenophon, jiple bir sonraki liman olan Rize'ye gidecekti. Ben ise kıyıyı takip ederek Trebizond'a gidecektim. Böylece Hopa'da yollarımız ayrıldı.

Halide,

- İstanbul'a gider gitmez İngiliz konsolosluğu, istihbarat teşkilatı ve polisle görüşeceğim. Onlar kurtulmayı istemiyor olsalar da, kurtarılmaları için yapılması gereken her türlü yol denenecektir. Bundan emin olabilirsiniz, sevgili Laurie. Ama fazla umuda kapılmanın da yararı yok. Arkadaşlarımızı yeniden görebilmemiz seneler alabilir. dedi.

Halide, o Türklere has tarzıyla böyle umutsuz konuşunca kendimi çok mutsuz hissettim. Gözümün önünde;

alacakaranlıkta tuz kazan sürgünlerle dolu uçsuz bucaksız bir çöl ya da dipsiz zindanlarda zincire vurulmuş, kimseyle görüştürülmeyen tutuklular belirdi. Belki de Moskova'daki karakollardan birinde tutuyorlardı. Kremlin'e gönderilmek üzere notlar alan ahmak yüzlü Slavları İngiltere hakkında hiç düşünmeden bilgi yağmuruna tutuyorlardı. Dot halayı en berbat binalarda; hastaneler, hapishaneler, okullar, kuruluşlar, fabrikalar, doğumevleri ve kollektif binalarda dolaştıran ahmak adamlarla birlikte dölşüyordum. Bunlar Dot halanın asla görmek istemediğine yemin ettiğı türden görüntülerdi. Dağlardaki vahşi kısraklar, Kazaklar, dondurucu Kafkaslar ve diğı Mersin balıklarıyla dolup taşan göller neredeydi? Bu cehennem ya da Araf benzeri bir şey olmalıydı. Çünkü çevresinde artık adlarını duymadığımız, kaybolup gitmiş, fizik, nükleer veya Karl Marx üzerine derin derin düşünen soluk yüzlü İngilizler geziniyor şimdi. Bu kişiler İngiltere'yi sanki karanlık ve anmak istemedikleri bir düş gibi hatırlıyorlardı. Aynı zamanda karanlık, endişe verici, hüznölü, dışlanmış ve karanlığa itilmiş olan bu kişilerin etrafı, küstahlık ve ağır işlerle çevrilmişti. Bunların çok azı, Sovyetler Birliğı için taşıdıkları değeri ve bu devlete verdikleri hizmetlerden dolayı ödüllendirilmişti. Diğeriylese Çerkes köleleri gibi, haşlanmış kestane ile tıkabasa doymuş olup, geniş evlerde şarap içip zar atıyor ve etraflarında dans eden kızlarla yaşıyorlardı. Ama Dot hala ve Peder Chantry-Pigg için bu insanlar önemsizdi. Sabahları, üniversite öğrencilerinin kollektif çiftliklerin verimi üzerine söyledikleri şarkılarla uyandırılıyorlardı. Ve gün, tıpkı bir toplama kampundaymış gibi devam ediyordu.

Belki de vurulmuşlardı ve artık yaşamıyorlardı.

Halide olayları her zaman olumsuz yönden ele alıyordu. Ondan ayrıldıktan sonra, Dot hala ve Peder'in (polis tarafından gözetlenerek de olsa) istedikleri yerde dolaşabilen, Rus papazlarıyla dinsel konuları tartışan Sovyet-

ler Birliği'ndeki şımarık turistler gibi olduklarını düşünmenin daha kolay olacağına karar verdim. Ertesi sabah Halide'nin Trabzon adlı gemiye binip (tabii yeterli kargo ve yolcu aldığına inanarak) İstanbul'a doğru yola çıkmasıyla kendimi rahatlamış hissettim. Xenophon zaten Rize'ye doğru yola çıkmıştı. Ben de deveyi hazırladım ve öğle vakti sahil yolunu tuttum. Yaklaşık seksen mil sonra Rize'ye ulaşacaktım. Orada dinlenip ertesi akşam Trebizond'a hareket etmeye karar verdim.

Rize yolu çok güzeldi. Sağda, yeşil ve sıcak deniz; balıkçı motorlar ve takalarla doluydu. Solda; dimdik yükselen dağlar, köknar ormanları, kıyıya inen dar ve derin vadiler (bir zamanlar nehir iken kurumuş olmalıydılar) vardı. Tütün ve çay kokan tarlalar, güller ve zakkumlardan yayılan güzelim kokular ormanlarından gelen bal kokusu... Bazen üç ila dört mil, bazen daha hızlı, bazen ise saatte yirmibeş mil hızla, gezine gezine yol alıyorduk. Devenin üzerinde keyfim yerindeydi ve İngiltere'ye döndüğümüz zaman deveye eskisinden daha sık binmeyi düşünüyordum. Sonra Dot halanın güneye Lübnan, Suriye ve Ürdün'e gitme kararına uyarsam bunun deve sırtında olacağını düşündüm. Develer yiyecek ve içecek konusunda arabalardan daha az harcama gerektirdiklerinden arabayla gitmekten daha ucuza gelecekti ve hemen hemen hiçbir tamirat masrafı olmayacaktı. Böylece yeni (daha ucuz ve daha fazla dolacağı) bir yaşamın önümde uzandığını düşünüyordum. Dot hala geri dönüp de devesine bindiğinde kendime (yine beyaz Arap yarış devesi olan) yeni bir deve alacaktım ve birlikte tüm doğuyu gezecektik. Deve sırtına bir kişinin yeterli olduğu şüphe götürmez. Ama bir deveye iki kişi binerse arkada oturan pek rahat edemez. Dot halanın deve alacağını söylediğimde memnun olacağını düşünüyordum. Sürekli olarak ona söyleyeceğim şeyleri düşünüyordum ve düşünmediğim tek şey onunla bir daha asla ko-

nuşamayacağımdı. Aslında onunla ilgili her türlü sonu kafamda hazırlamıştım.

Rize'ye yeni girmiştik ki dönemecin biraz ilerisinden gelen çan sesleri ve kükremeler duyduk. Virajı döndüğümüzde bir deve kervanı gördük. Kervanda bavullarla yüklenmiş iki hörgüçlü, altı büyük kahverengi deve vardı. Binicileri; gömlek, bol mavi pantolon ve dağlardaki Kürtler gibi deri şapka giymişti. Yük indiriyor ve derin vadiden denize inen nehirin çimenli kıyısında develerini otlatıyorlardı. Kıyı sulaktı ve kayalıklardan oluşan bir gölcüğe akarak sahile ulaşıyordu. Develer bu gölcüğe girmiş, dizlerinin üzerinde su içiyorlardı. Arasıra kafalarını kaldırıp tüm heybetleri ile kükrüyorlardı. Tıpkı Matthew Arnold'un, Dover kıyısına vururken çıkan dalga seslerini, Hıristiyanlık kaderinin kötüye gidişine benzetmesi gibi. Develer kafalarını tekrar nehre daldırıp dört gün boyunca kendilerine yetecek kadar doyasıya su içiyorlardı. Çanları, Alplerdeki keçilerin çanları gibi çalıyordu. Biniciler bağırarak ve şarkılar söyleyerek dizginlerinden çekiyorlar ve onları suya doğru sürüyor ve diz çöktürüyorlardı. Yıkamak için üzerlerine kovalarla su döküyorlardı.

Devem diğerlerini görünce heyecanla bağırmaya ve toprağı eşelemeye başladı. Dot hala devenin bu haline karşı gelmenin olanaksız olduğunu söylemişti. Onu gören develer de heyecanlandılar. Benimkinin dişi, diğerlerinin çoğunun erkek olması ve benimkinin Arap, beyaz ve daha asil bir soydan gelmesi bir aşk yaşanacağı korkusuna kapılmama yol açtı. Biniciler de bundan endişelenmiş olsa gerek ki bir an önce oradan uzaklaşmam için bana bağırıp işaret ediyorlardı. Dizginlerini sıkıca tutuyor ve etraflarına bakmalarını önlemek için başlarını suya batırıyorlardı. Böylece aşkı düşünmelerinin önüne geçmeye çalışıyorlardı. Devemi hızla nehrin içinden denize doğru sürdüm. Ayaklarıyla küçük dalgalara çarparak, suları hava-

ya sıçratarak, sabırsızlıkla bağıırıyordu. Elimdeki ince değnekle dürterek, acele etmesi için uyardım. Diğer devele-
rin binicileri arkamızdan hiç de cesaret verici şeyler
söylemiyorlardı. Yüzümüze grubun ışığı vururken, devemi
büyük, pembe bir zakkum gibi açamış yumuşak-yeşil koya,
çay bahçelerine, dağlık tepeler boyunca uzanan zengin mey-
ve bahçelerinin bulunduğu körfeze ve limanın etrafında
kümelenmiş beyaz Rize evlerine doğru sürdüm.

Şehirde bir kahvenin önünde durdum. Ama büyükba-
basının çay bahçesinde, başının dertte olduğunu tahmin et-
tiğim Xenophon'u ziyaret etmedim. Benim de başım dert-
teydi ve hiç sohbet havasında değildim. Böylece kahveni
içip, bir karpuz, birkaç incir ve fındık yedikten sonra, devam
için bir ahır, kendim için bir oda buldum. Ilık akşam denizi-
ne girdikten sonra, meydandaki bahçede yemeğimi yiyip
yattım. Çok hoş bir kent olan Rize'de daha uzun kalmak is-
terdim, ama Trebizond'a gitmem ve orada Dot hala ile ilgili
haberleri beklemem gerektiğini biliyordum. Trebizond'da
beni bekleyen bir şeylerin olduğunu biliyordum. Sorun-
larımı gözden geçirebileceğim yer orası olacaktı. Trebizond;
terkedilmiş, umutsuz ve görkemli Pontus İmparator-
luğu'nun zengin, tatlı meyvaları hakkında çok şey duy-
duğum ve yakalamak istediğim balıklarla dolu denizin bu-
lunduğu yerdı. Yeşilyurt Oteli'nde kalacak ve kaybolmuş
vatandaşları ile ilgili her ne yapıyorsa onu yapacak olan
konsolosu ve nazik karısını görmeye gidecektim. Konsolo-
sun karısı, Dot halayı sevmişti, belki beni biraz neşelen-
dirirdi. Seyahat çeklerim bittiğinde konsolosun yola devam
etmem için bana borç para verebileceğini düşünüyordum.
Ve belki de postanede Vere'den mektup gelmiş olduğunu
görecektim.

Tüm bunlar beni bekliyordu. Ertesi sabah erkenden Ri-
ze'den ayrıldım. Öğle vakti Xenophon'un kampına gel-
diğimde denize doğru yayılan Pyxitis'i, ileride Boztepe'yi,

Boztepe burnunu, koyu mavi renkteki denizde balıkçı tekneleriyle limanı, limanın batısındaki beyaz duvarlı, kırmızı çatılı şehri; yıkılmış duvarların ardısıra yayılan bahçeleri ve binası ile harap haldeki tarihi kaleyi ve iki derin vadi arasındaki ormanlarla kaplı alanı görünce; hiç de evime gelmiş duygusuna kapılmadım. Hiçbir şekilde evime gelmiş gibi değildim. Ama açığa çıkarmam gereken tuhaf ve gizemli bir yere gelmişim gibi bir his vardı içimde. Bu duyguya tüm Kara Deniz'de ama özellikle Trebizond'da sürekli olarak kapıldım. Ondokuzuncu yüzyıla ait bir gezginci, Kara Deniz'deki tek güzelliğin balık olduğunu söylemiş. Özellikle, sırtında siyah düğmeleri olan kalkan balığı en lezzetlilerindenmiş. Ben kalkan balıklarıyla pek ilgilenmiyorum. Ayrıca, uzun, tuhaf, ürkütücü ve romantik bir oyunun sergilendiği bir sahneye benzeyen Kara Deniz'in ormanlık kıyılarında bu balık, ötekilerin arasında yitip gitmiş ve önemsizleşmiş gibi görünüyordu. Argonotlar, Jason ve Medea, Rumlar, Onbinler, Roma İmparatorluğu, Gotlar, Hristiyan şehitler, Jüstinyen Belisarius, Bizanslılar, Comneni, Latinler, Kara Deniz'in Yunan bölgesini yöneten son Pontus İmparatorları ve sonunda İmparatorluğu yokeden Türkler tarafından; eski, tarihi ve dehşet verici tiyatro oyunları sahneleniyordu burada. Bu sahne hâlâ kuruluydu ve kulislerinde esrarengiz tiyatro oyunları beklemekteydi. Ormanlarla vahşi bir görünüm almış olan derin, dar-vadi, harabe halindeki saray ve kale, dağınık sahilin ötesinde engin pırıltılarla uzanan deniz, sağlı sollu yükselen heybetli ormanlarla kaplı dağlar, bunların tümü Yunanlıydı. Ama artık camiye dönüşmüş olan Bizans kilisesiyle ve yamaçlara tırmanan karman-çorman dar sokaklarıyla bütün kıyı ve şehir, artık Türktü.

Dar sokaklardan geçerek şehrin merkezine, Yeşilyurt Otel'i'nin bulunduğu yere geldim. Otel; tahıl, sebze, alet-edavat, kapkacak ve hırdavatların satıldığı küçük sokak-

ların arasındaydı. Cephesi, bir meydana ve halka açık bir bahçeye bakıyordu. Biraz ileride, yokuş aşağı inen dik cad-delerin bitiminde liman ve iskeleler bulunuyordu. Yeşilyurt Oteli'nin müdürü kapının önünde oturmuş, sigara içiyor ve beni gördüğüne sevinmişe benziyordu. Neredeyse hiç İngilizce bilmiyordu. Deyimler kitabımda "Hangi odanız ki-ralık?" cümlesi vardı. Bana verebileceği bir odası vardı ve sanırım arkadaşlarımı soruyordu. Ama kitabımda: "Benden ayrılıp Rusya'ya gittiler" diye bir cümle olmadığından, bir parmağımı kaldırıp yeniden;

– Bir oda lütfen. dedim.

Komi bavulumu deveden indirmeme yardımcı oldu ve merdivenden yukarı çıkarak, tüm odalara açılan büyük, ana salona götürdü. Daha önce tutmuş olduğum oda gene bana verilmişti. Sonra tekrar deveye döndüm ve onu ahıra götürdüm. Biraz kök verip, "Yat. Uyu" dedim. Deve dizleri-nin üzerine çöktü ve geniş getirmeye başladı. Ona Dot ha-lanın bir eczaneden aldığı ilaçların arasından, üzerinde "Karışım" yazan, ama halamın etiketini "Develer için ağrı kesici. Dozu ihtiyaca göre ayarlanır", olarak değiştirdiği ilaçtan biraz vermeyi düşünüyordum. Halamın bu ilaçtan deveye ya hiç vermediğini düşünüyordum ya da bu ilaç iyi değildi. Ama gece devenin tepinmesini ve daha az kükremesini sağlayacaksa, biraz vermeye kararlıydım. Aksi takdirde çevredeki insanlar rahatsız olacaktı.

Konsolosu ararken beni akşam yemeğine davet edip et-meyeceğini merak ediyordum. Böylece bundan sonra neler yapacağımızı konuşabilirdik. Ama telefon edip kendisiyle görüşmek istediğimde aldığım cevap "Yok" oldu. Üç gün önce İstanbul'a, oradan da Londra'ya gitmişti. Beni Kıbrıslı bir Türk olan, tabii ki bir parça da İngilizce konuşabilen yardımcısına bağladılar. Ona kendisiyle görüşmeye gele-ceğimi söyledim.

Gittiğimde onu daha önce konsolosla birlikteyken, bir

kez gördüğümü hatırladım. Rıhtımda oturuyor ve daha çok; gemiler, İngiliz tüccar ve kaptanların kargoları ve yük belgeleri ile ilgileniyordu. Dot halayı Rusya'dan çıkarmak veya ona neler olduğunu veya nerede olduğunu bulmakla uğraşmayacağını anladım. İstanbul'la görüşmeye hiç niyeti yoktu, çünkü nedense bir türlü bağlantı kurulamıyordu. Halbuki konsolos sık sık telefonla konuşuyordu. Onun, iki İngiliz'in Rusya'da kaybolduklarını önemsemediğini anladım. Böyle şeylerin olağan olduğunu söylüyordu.

– Belki sınırı çok yaklaştırmışlardır ve Ruslar da onları vurmuşlardır. Veya Rus askerleri sınırı geçip onları tutuklamışlardır. dedi.

Ben,

– Veya, bir şeyler görebilmek için kendileri sınırı bile-rek geçmişlerdir. dedim.

Konsolos yardımcısı böyle bir şeyin imkansız olduğunu, sınırı oluşturan Arpa Çayı'nın dik bir vadide aktığını ve askerler tarafından kontrol altında tutulduğunu söyledi.

– Ne göreceklerini umuyorlar ki? diye de ekledi.

Ben,

– Belki manzarayı. Dağları, gölleri, nehirleri ve bu tür şeyleri. dedim.

Konsolos yardımcısının bu düşüncenin saçma bulunduğunu görünce,

– Belki de İngiliz ve Türk Hükümeti'ne bilgi vermek üzere, askeri sırlar. diye ekledim.

Bu onun ilgisini daha çok çekmişti, daha akla yakındı. Casusluk tam ona göre bir şeydi. İlgisini çekmeyi başarmışım, ablak yüzü gülüyordu.

– Ah! Arkadaşlarınızın bizim için casusluk yaptıklarını düşünüyorsunuz. Bu durumda onlara bol şans dilememiz gerekiyor. Onlara yardım etmek için yapabileceğimiz bir şey yok. Belki büyükelçimiz bir soruşturma yapabilir. Ama

casusluk yapıyorlarsa, onlara bir yardımımız söz konusu olamaz. Kendi kendilerine yardım etmek zorundalar. Üzgünüm. dedi.

Onlar casusluk yapmıyorlar diye düşündüm. En azından göller ve nehirlerdeki balıklar dışındaki şeylerle ilgili casusluk yaptıklarını düşünmüyordum. Ama büyükelçimiz bir soruşturma açacaktı. Halide bu konuyla ilgilenirdi. Belki gazetelere bilgi vermeliydik, belki basın ateşesi bunu yapardı, geri dönecekleri yer Trebizond olacağı için bana düşen burada beklemektir.

Konsolosluktan ayrıldım. Konsolos ve eşinin burada olmamasına üzüliyordum, konsolos yardımcısının hiçbir faydası olmayacaktı. Yeşilyurt Lokantasında tek başıma yemek yedim. Daha önce tanışmış olduğumuz genç ve nazik bir Türk yanıma geldi ve sohbet ettik. Onun Dot hala ve Peder Chantry-Piggi'yi tekrar göremeyeceğimizi düşündüğünü anladım. Çünkü Türkler Rusya'da kaybolan kişiler hakkında bu görüşü savunuyorlardı. Ama yarın benimle birlikte rıhtıma ineceğini ve birkaç balıkçı bulup beni onların teknesiyle kalkan balığı avına çıkaracağını söyledi. Ben ise hâlâ çok revaçta olan hamsi balığı avlamayı tercih ediyordum. Bu beğenilen balık ne zaman pazar yerine gelse büyük kavgaların çıktığını daha önce okumuştum. Birçok şehire, özellikle Trebizond'a birçok iyiliği dokunan Hadrian, şehir kapısının dışındaki sütuna bir hamsi yaptırmıştı. Pirinçten yapılmış bu balık, denizdeki benzer balıkların karaya vurmasını sağlayan, böylece balıkçıları birçok dertten kurtaran bir uğurdu. Bu durum, o oyun bozan peygamberin doğuşuna kadar devam etmişti. Başlattığı Hristiyanlık dinine uymayan bir tarzda, uğur ve büyücülerini denetimi altına almıştı. Hristiyan asıllı bir Bizans şehri olan Trebizond'da büyüü durdurmakla ne yapmaya çalışıyordu? Aslında anlatılanlara göre, sihirbaz ve büyücüler için önemli bir şehir olan Trebizond'da Ortaçağ boyunca büyücülük oldukça

yaygın bir şekilde hüküm sürmüş. Ama güney rüzgarları mevsimindeki elli gün boyunca balık kaynayan denizdeki hamsi karaya vurmaz olmuş. Şu anda da denizin hamsi balığı ile dolu olduğunu sanıyorum. Onyedinci yüzyıl yazarı Evliya Efendi, "hamsi dolu kayıklar limana girdiğinde, balık satıcıları bir boru çalar, ve insanlar her ne yapmakta iseler her şeyi olduğu gibi bırakır, hatta dua eder ve deliler gibi balıkların peşinden koşar" diye anlatır. Hamsinin, balık gibi kokmayan, parıldayan, beyaz, ateşi dindiren, ağız yaralarını iyileştiren, olağanüstü bir afrodisyak etkisi olan bir balık olmasına hiç şaşmamalı. Bu afrodisyak özellik Türklerin önem verdiği bir etkidir. Bu balık birçok yemekte kullanılır ve yemeklere, kendine has bir lezzet katar. Ayrıca bir dostluk ve sevgi yemeğidir. Şu anda hamsi mevsimi olduğundan birkaç tane yakalayacağımı umuyordum.

Yemekten sonra deveye bakmaya gittim ve ona bir doz ağrı kesici verdim. Daha sonra bahçede oturup postahane-den almış olduğum mektupları okumaya koyuldum. Bir tanesi Vere'den geliyordu. Ege'de bir basın patronunun yatıyla denize açılmış olan bir gruba katılmıştı. Önümüzdeki haftaya İzmir'e varabilirlermiş. Vere'in mektuplarını okuyup onları cevaplarırken içimi yeniden zina duygusu kapladı. Aşkımız çok büyüktü. Vere çok eğlendirici ve tatlıydı. Çok iyi bir dostluğumuz vardı. Yatlar beni her zaman tutsa da bu basın patronunun yatında olmayı isterdim. Karanlık bastıktan sonraki geç saatlere kadar, Vere'e olup biten herşeyi yazdım. Diğer masalarda erkekler tavla oynuyorlardı. Ağaçlara asıllı elektrik lambalarının arasındaki radyo, çatılarda dolaşan kediler gibi mırıldanıyordu. Körfezde balıkçı teknelerinin ışıkları parıldıyordu.

Daha sonra Yeşilyurt'un birinci katındaki yuvarlak ana salondan dışarıya açılan odalardan biri olan sigara salonuna çıktım. Burada Türk tüccarlar su, raki veya kahve içiyor, gazete okuyup, sigara içiyorlardı. Otel, Samsun ile telefon

görüşmesi yapmaya çalışan iş adamlarının sesleri ile çınliyordu. Bunun gece-gündüz denenmekte olan bir şey olduğunu ve bizim gruptan biri ne zaman Konsolosluğu veya İstanbul'u aramaya çalışsa, Samsun'dan gelen bir telefon yüzünden bizim görüşmemizin yarıda kaldığını hatırladım. Ondokuzuncu yüzyılda Yeşilyurt'un, Hotel d'Italie ve sonre Hotel des Voyageurs olduğu günlerde, Trebizond ile Samsun arasında nasıl iş yapıldığını merak ediyordum. Burada pek iyi çalışmayan bir telefonla, yine pek iyi çalışmayan bir çekme zinciri haricinde fazla değişiklik olmamıştı. Ama hoş bir oteldi ve ben idareyi, komiyi, lokantayı, odaları toparlayan yaşlı bayanı beğeniyordum. Burada kendimi evimdeymişim gibi hissediyordum. Bu binanın ne zaman yapıldığını bilmiyorum.

Türkçe deyimler kitabımı inceledim ve en faydalı birkaç cümleyi ezberledim. Bir tanesi Türkçeyi iyi anlamadığımı belirtiyordu ki bunu not defterime yazdım. Ayrıca, "Burada İngilizce konuşan biri var mı, bana yolu tarif edebir misiniz lütfen; teşekkür ederim; bunun fiyatı nedir; bu çok pahalı" anlamına gelen cümleleri ve yemekler hakkında bazı soruları da not ettim. Daha önce yazmış olduğum, örneğin, "otobüs, tren veya başka bir taşıt ne zaman yola çıkacak" gibi bazı ifadeleri sildim, çünkü artık de ve sırtında seyahat edecektim. Şimdiden: "Devemi nereye götürebilirim?", cümlesini öğrenmişim. Bir parça Türkçe çalıştıktan sonra Charles'ın Trebizond hakkındaki el yazmasını okudum. Bu el yazması çok iyi ve ayrıntılı hazırlanmıştı. Şehri dolaşırken onu yanıma almaya karar verdim. Böylece binaları ve diğer yerleri saptamama yardımcı olacaktı. Birçok konuda çok güzel bilgiler veriyordu. Charles; aynı zamanda onbeşinci yüzyıldan Besarion, onyedinci yüzyıldan Evliya Efendi gibi eski gezginler ve ondokuzuncu yüzyıldan kalma çeşitli turist kitaplarından alıntılara yer veriyordu. Böylece Trebizond hakkında birçok bakış açısı ve

farklı zamanlarda nasıl görüldüğüne dair fikir sahibi olmak mümkündü. H.F.B. Lynch'den bazı alıntılara ve Profesör David Rice'ın kilise tablolarının tasvirine ve daha birçok konuya ve kendi keşiflerine de yer vermekteydi. Bunların tümü bir arada oldukça ilginç bir elyazması ortaya çıkarmıştı. Elimdeki yazmanın bir taslak olduğunu ve bir gün bir yerlerde yayınlanacak olan bir başka kopyası olduğunu tahmin ediyordum. Bu el yazması, şehri ve çevresini çok güzel anlattığı için, Trebizond'da bulunduğum süre içinde onu yanımdan ayırmamaya karar vermiştim. Evliya Efendi'den yaptığı alıntılar; lezzetli şarap ve meyvelerden, eşsiz bir tada sahip üzümlerden, kadın dudağı kadar kırmızı kirazlardan, Sinope adındaki elmalardan, dünyanın en tatlı incirlerinden, mor portakallardan, narlardan ve zeytinlerden bahsediyor. Çiçeklere gelince; bu yöreye özgü ve her bir çiçeği kırmızı bir güle benzeyen ve çok güzel bir kokusu olan yakut renkli bir karanfilden söz ediyor. Hem bu karanfili hem de bütün bu meyveleri ve bol miktarda bulunan lezzetli balıkları arayacaktım.

Trebizond yaşamının ilgimi çeken bir başka özelliği de Charles'ın kendi keşifleri oldu. Ortaçağ'da tanınmış, ama ücra bir köşede bulunan bu Bizans şehrinin büyüye olan düşkünlüğü genel olarak dikkatini çekmiş. Hizmetleri karşılığında para veren kişilere becerilerini gösteren ünlü sihirbazlar, büyücüler ve simyagerlerle doluymuş. Tabii ki bu bir Bizans sanatı ve endüstrisi idi; gerçeklik akımıyla, yani Osmanlıların gelişiyile, her şey büyük bir gizlilik içinde yürütülmeye başlamış. Ne akıl ne de hayal gücüne sahip olan Osmanlılar büyücülüğün yanlış bir iş olduğunu düşünüyorlardı. Böylece büyücülük, Türklerin katliamından sonra şehirde kalan Rumlar tarafından gizli ve kârlı bir uygulamaya dönüştürülmüş. Büyücülük eski zaman sanatlarındandı. Geriye kalan Rumların Atatürk tarafından ülkeden çıkarılmasının, mutlak bir yokedici darbe

olduğunu sanabilirsiniz. Ama görünüşe bakılırsa durum böyle değil. Rum asıllı Türklerden bazıları; balıkçı kayıklarına büyü rüzgarlar yaratmak, avlanması istenen balıklara büyü yaparak ağlara takılmalarını sağlamak, aşk iksirleri yapmak (ki bunlar şüphesiz sadece "Karışım" adını taşıyorlardı), evlilikleri verimli kılmak, kadınlara gençlik güzelliği, erkeklere gençlik kudreti vermek (büyü tutmadığı taktirde; yani büyücü direktiflerine sadık kalınmadığını kanıtlayamadığında aldığı parayı iade ederdi), servet kazandırmak, işle ilgili girişimlerde hayır-dua etmek, hasımları balmumundan yapılmış heykellerle her türlü zarara uğratmak ve benzeri büyülerle para kazanıyorlardı hâlâ.

Charles ve David; arka sokaklarda, kalelerde, duvarlarla çevrili bahçelerde sade becerilerini icra eden bazı büyücülerle tanışmışlardı. Büyücüler burada büyülerini hazırlıyor ve bitkilerden, meyvelerden ve balıklardan yaptıkları; kullananlara ölüm ya da aşk, şans ya da üzüntü, başarı da felaket getirecek olan içecek ve yiyecekler yapıyorlardı. Charles, el yazmasında, bunlardan bazılarının isim ve adreslerini not etmiş. Bunları yayınlamak amacıyla not almış olduğunu sanmıyordum. Ama onları bulup kendim ve bir parça da deve için biraz şans satın alabileceğimi düşündüm. Bir bütün olarak düşünülürse; Trebizond'a Trabzon denmediği sürece, burada bir anınız dahi can sıkıcı geçmez.

Odama çekildim ve Samsun ile görüşememiş, oradaki iş arkadaşlarının dikkatini bile çekememiş olanların bağırışları arasında uykuya daldım. Akşamın ilerlemiş saati olduğu için ve Samsunlu iş adamları zaten pek bulunmadıkları bürolarından ayrılmış oldukları için, onlara ulaşamamalarına şaşmamak gerekirdi.

14

Ertesi sabah kahvaltımı yaparken, Yortu günü meydanda yapılan geçit töreni ve ayin esnasında bizi takip eden ve karşı saldırıya geçen imam lokantaya geldi. Geri döndüğümü duyduğundan beni uyarmak için gelmiş benziyordu. Ben anlamakta zorlandığım konularda, bazen otel idaresine benim yerime açıklama yapan Türk arkadaşım Odabasioglu vasıtasıyla uyardı. Rıhtımda bir bürosu vardı. İmamın, "Trabzon'da hiçbir ayin yapmamamı söylediğini" iletti; aksi taktirde polis çağırırmış. Ona, kendisinin de görebileceği gibi, benim bir rahip olmadığımı ve ayin yapmayacağımı ilet-tim. Benden, "halka yönelik hiçbir konuşma yapmamamı" istiyordu, ben de söz verdim. Dot hala ve Peder Chantry-Pigg'i anımsayarak beni şüpheyle süzdü ve onların nerede olduklarını sordu. Ben de, bunu bilmeyi arzu ettiğimi söyledim. İmam, onların bir yerlerde bir şeyler çevirdiklerini çok iyi biliyormuş gibi görünüyordu. Ama bunu Trabzon'da yapmadıkları sürece yapabileceği bir şey yoktu. İmam iki kahve içtikten sonra oradan ayrıldı. Bu beni rahatlatmıştı. Çünkü bu şahıs, çok ağırbaşlı, asil ve ciddiye alınması gereken bir din adamı olduğundan beni oldukça tedirgin ediyordu.

Kahvaltıdan sonra dışarıya çıkıp deveyle tepeye, oradan da vadiyi aşarak saray ve kalenin olduğu yere çıktım. Yanımda Charles'ın Lynch'ten kopya ettiği, kalenin güzel bir planı vardı. Tam dışarıya çıkıyordum ki komi bana Türkçe bir şeyler söyledi. Ama ben Türkçe anlayamadığıma dair kalıp cümlemi söyledim. Birçok Türk, bir insanın gerçekten Türkçe bilmediğini anlayamıyor. Aynı şeyi sık sık ve yüksek sesle tekrarladıklarında anlaşılır olduklarını düşünüyorlar. Bu cümleyi her söyleyişimde hep aynı tavırla karşılaşıyordum. Bu onlara soru sormaya benzer bir şeyler söylemeleri için harekete geçmelerini sağlayan bir şeymiş gibi geliyordu. Ama ben sadece kendime ait standart kalıp cümlemi tekrar ediyordum ve bir süre sonra umutlarını kesiyorlardı. Bazen bir soru soruyormuş gibi:

– Yorum, yorum, yorum? diyorlardı.

Ama bu kelimenin ne anlama geldiğini bilmiyordum. Söylemiş olduğumu tahmin ettikleri şeyi taklit ettiklerini düşünüyordum. Birkaç gün boyunca olup bitenler, bundan ibaretti.

Bir gün bu cümleyi komiye söylediğimde başını salladı ve telefona gidip bir yeri aradı. Kısa bir süre sonra, salona bir bey indi ve bana selam vererek Türkçe bir şeyler söyledi. Şimdi en iyisi, bunun benim hatamdan kaynaklanan bir durum olduğunu anlatmam galiba. Çünkü bu olaydan bir süre sonra, kitapta "Ben Türkçe anlamıyorum" anlamına gelen cümlemin hemen altındaki cümleyi söylemiş olduğumu keşfettim. Öğrenmiş olduğum ve günlerdir herkese söylediğim bu cümlemin anlamı şuydu:

– Bay Yorum'u aramanızı istiyorum.

Gerçi bunun Bay Yorum'u hiç tanımayan ve bu yüzden onu hiçbir zaman aramak istemeyecek olan benim için kitaba yazılması aptalcaydı. Ama Bay Yorum bir gün Yeşilyurt Oteli'nde kalmaya gelmişti. Bizim komi de ondan yapmasını istediğim şeyi anlayıp Bay Yorum'u odasından aramış ve

onun aşığıya gelmesini rica etmişti. Ama o sırada yaptığım hatanın farkında değildim. Bay Yorum bana yönelerek konuştuğunda, Türkçe anlamadığımı tekrar ettim. O da eğilerek selam verdi ve kendisini işaret etti. Ben kendisinin bana tercümanlık yapmayı teklif ettiğini zannettim ama onunla İngilizce konuşmaya çalıştığımda başını sallayarak:

– Yok, yok. dedi

Böylece İngilizce bilmediğini anlamış oldum. Ben de "Size nasıl yardımcı olabilirim?" cümlesinin Türkçe karşılığını aradım ve bu cümleyi söyledim. Tabii ki verdiği cevabı anlayamadım. Yabancı dilin en kötü yanı da bu işte. Onlara ne söylediğini siz anlıyabiliyorsunuz, çünkü bunu söylemeden önce kitaptan bakıyorsunuz. Ama çok ender olarak yabancıların size söylediğini anlayabiliyorsunuz, çünkü kitaptan buna bakmamışsınızdır. "Bayım, siz kimsiniz?" cümlesini bulana kadar tüm kitabı gözden geçirdim. Bana cevap olarak

– Yorum, Yorum, Yorum dedi.

Bir yerlerde bir karışıklık olduğunu anladım ama Türkiye'de o kadar çok karmaşa vardı ki üzerinde durmadım ve ikimize de içecek bir şeyler ısmarladım. İçkilerimizi içtik ve Bay Yorum onu bir şeyler içmek için telefon edip aşığıya çağırdığımı düşündüğünden, çok hoşnut bir şekilde yanımdan ayrıldı. Otel işletmesi de benden daha hoşnut olmaya başladığından, Bay Yorum'un oldukça önemli bir insan olduğunu düşündüm. Daha sonraki günlerde onlara birçok kez Türkçe anlamadığımı söyledim ve her kezinde Bay Yorum'u aradılar ve o da geldi. İçkileri bazen ben, bazen de o ısmarlıyorduk. O ve otel çalışanları, ondan çok hoşlandığımı veya onunla ilgili bir planım olduğundan böyle bir çaba içinde olduğumu düşünüyor olmalıydılar.

Dördüncü buluşmamızda aklıma parlak bir fikir geldi. Dot halanın, yerliler üzerindeki Anglikan çalışmasını benim

devam ettirmemi isteyeceği düşüncesiyle sırt çantasında bırakmış olduğu kitapçıklardan birini ona verecektim. Ayrıca koştukça devenin sırtına çarpan sırt çantası da, elden çıkardığım her kitapçıkla hafifleyecekti. Böylece, gidip "Niçin İngiliz Kilisesine Mensubum?" adlı kitapçığı getirdim. Halide tarafından bir parça Türkçe'ye çevrilmiş olan bu kitapçığı Bay Yorum'a verdim. Bay Yorum teşekkür etti ve şaşkınlıkla kitaba baktı. Kafasında benim bir misyoner olduğum, onun dinini değiştirmeye çalıştığım ve bu yüzden onu çağırttığım düşüncesi şekillenmeye başlamış olmalıydı.

Bu olaydan sonra otel çalışanlarına kendisini bir daha aramamamı sağlamalarını tembih etmiş olmalı ki "Onu bir kez daha arayabilir misiniz lütfen?" dediğimde omuzlarını silkip, ellerini sallayıp küçümseyen bir ifadeyle baktılar. Bundan kısa bir süre sonra deyimler kitabıma baktım ve tüm bu zaman zarfında ne söylemiş olduğumu anladım. Bu kitapta bulunup bulunmamasının gerekli olup olmadığını yanısıra, söylenmesi çok olağandışı bir şeymiş gibi görünse de, hiç kimse bu gelişmelere şaşırmışa benzemiyordu.

Gerçek şu ki Türkiye'de hiç kimse hiçbir şey şaşırmıyordu ve buna ben de dahildim. Hatta yabancı ülkelerdeki çoğu insanın aksine Anglikan kilisesine de çok şaşırmışa benzemiyorlardı. Gerçi Anglikan kilisesini, İslam camisi ve Rum kilisesi ile yan yana gördüğümde, ben de bunun o kadar tuhaf olmadığını gördüm. Aslında tuhaftı. Çünkü kiliseler zaten tümüyle tuhaftı. Yani yeni bir din ile bambaşka bir gezegene gidiyorsunuz, her şey çok garip geliyor. İnsanoğlunun tuhaf bir yaratık olduğunu göstermeye yarıyor. Çünkü bir bütün olarak değerlendirildiğinde, insanoğlu her zaman kendi dinine çok bağlı kalmış bir yaratık.

Günlerim tek düze geçiyordu. Sabahları çoğunlukla denize ağ seren balıkçıların teknelerinde bir olta ve misina ile balık tutuyor veya deveyle deniz kenarında Pyxitis'e veya bir nehre iniyor ve orada her ne tür balık olursa olsun tutu-

çerçedim. Bazen güzel alabalık oluyordu. Denize açıldığında bazen birkaç kalkan, hamsi mevsimi olduğu için de hamsi yakalıyordum. Onları akşam yemeği için arzu ettiğim şekilde pişirmesi için otelin aşçısına veriyordum. Sabah balık tuttuktan sonra öğle yemeğinde sandviç yiyor, rakı içiyor ve öğleden sonramı çoğunlukla araştırma ve resim yaparak geçiriyordum. Charles'ın Lynch'den kopya ettiği Kale ve Bizans Sarayı'nın yüzyılın sonundaki planından arta kalanlar çok azdı. O zamanlar dış duvarlar neredeyse sağlamış ve kocaman kuleler varmış. Bunların içine ve bitişğine evler yapılmıştı. Ama şimdi taşları, vahşi bir bahçe içindeki kulübe ve küçük evleri yapmakta kullanılmışlardı. Kalan taşlar karışık bir harabe yığını halindeydi. Böylece planda görülen yerler yok olmuştu. Çatılar ağaç dalları ve çalılarla kaplanmıştı. Gene de plan gözönüne alındığında, buranın bir zamanlar nasıl olduğunu ve diğer kale ve kapıların bir zamanlar nerede olabileceği anlaşılabilirdi. Sarayın şimdi artık çatısız olan ziyafet salonu, uzamış otlar ve incir ağaçlarıyla kaplıydı. Salonun ince ayırıcı kolonları ve sekiz penceresi vardı. Zamanımın çoğunu bu salonda resim yaparak ve Bizans tarzı pencerelerden arkadaki dağları, aşağıya denize doğru inen dik ve derin vadiyi seyrederek geçiriyordum. Tasvirlerle dolu duvarlar, mermer döşeme ve altın yaldızlı çatı. Ve ben; altın tahtlarında oturan Comnenus İmparatorlarını; sohbet eden, entrikalar çeviren, cinayetler düzenleyen, Kutsal Üçlüyü muazzam bir ilgi ile tartışan imparatorluğu tehdit eden barbarlardan bahseden, daha sonra Konstanipol düşüp Trebizond İmparatorluk olunca bunu nasıl koruyacaklarını, Türklere ne kadar haraç vereceklerini, gözleri oyulacak olanlar için en iyi Türk karşıtı birliğin nasıl oluşturulacağını ve Roma'ya hangi elçilerin gönderileceğini planlayan saray adamlarını ve papazları düşünüyordum. İncir ağaçlarına güneşin vurduğu, hafif rüzgarın estiği ve hayvanların

uzamış otlar arasında koşturduğu bu yerde yüzyıllardır süregelmış heyecan verici Bizans dedikodularından arta kalan, o fısıltıların yankısıydı sadece. Bizanslılar Türkler gibi uyusuk değil, aksine kafaları ve dilleri iş yapan bir topluluktuk. Durgun ve renksiz anları olmamıştı hiç: Devamlı tartışmış, bir şeyler inşa etmiş, resim yapmış, kavga etmiş, cinayet işlemiş, işkence yapmış, dua etmiş, karşıt mezhepler kurmuş, öğretiler yaratmış, itikatlara sahip olmuş ve ayinler düzenlemişlerdi. Tartışmalar, itilaflar, nifaklar, isyanlar ve saray ayaklanmaları yaşamış bir topluluktur. Bir zamanlar mermer olan şimdi ise otlarla kaplı döşemede bir ileri bir geri yürüyor gibiydiler. İssız, terkedilmiş ve zaman dışı bu yerde devam, harabeye dönmüş dış duvarlardan fırlamış frenk ağacının yapraklarını kemiriyordu. Bense kendimi kaybolup gitmiş hissediyor ve ne aradığımı bilmeden, bir hayalet gibi, havada asılı duran son Rum İmparatorluğu'nu seyreliyordum.

Buralarda bir zamanlar kiliseler varmış. Pencereden, ikisi de camiye dönüşmüş olan ve sarayın altındaki tepelerden birinde kurulu olan St. Eugenios ve Altınbaşlı Bakire Katedrali görünüyordu. Trebizond'da bir zamanlar bin tane kilisenin olduğu söyleniyor. Çoğu yıkılmış, bir kısmı camiye dönüşmüştü. Yine bir kısmı konut veya cephanelik olarak kullanılıyordu. Charles'da, bunların çoğunun listesi ve şimdiki durumları vardı. Bunları Lynch, David Talbot Rice ve Patrick Kinross'dan almış olduğunu biliyordum. Onun bunu itiraf etmesi gerektiğini düşünüyordum. Ama bunu belki de kendi kitabı basıldığı zaman yapmayı düşünüyordu. Belki de insanların; bütün bunların kendi izlenimleri olduğunu veya yenilere oranla daha fazla saygı gören eski yazarları araştırarak derlemiş olduğunu görmelerini ummuştu. Ama zavallı Charles şimdi Araf'da. Şüphesiz daha dürüst olmayı öğreniyordur. Ne olursa olsun, el yazmaları bana Trebizond ve çevresini gezerken çok yardımcı oldu.

Bazen kalenin ve sarayın krokisini çizerken, kulübe veya bahçelerden birileri, gelip benimle sohbet ediyordu. Harabeleri göstererek, gurur ve memnuniyetle:

– Turkceji, diyorlardı.

Ben de başımı sallayarak:

– Yok. Ellenceji, diyordum.

Ama, Rumca'nın Türkçe karşılığını tam olarak bilmiyordum. Deyimler kitabım bunu atlamıştı, tıpkı Ermeniceyi atladığı gibi. Oysa kitap Rusya hariç neredeyse tüm diğer ülkeleri içeriyordu. Bunun Atatürk'ün Rumları Türkiye'den çıkarması yüzünden olduğunu sanıyorum. Böylece onlar hakkında konuşulmasına gerek kalmıyordu. Her yerde görülen eski Rum ve Bizans usulü ve hatta eski Roma'ya ait Helen tarzı yapılar, bana hep Türk tarzıymış gibi görünüyordu. Çünkü bütün bu yapılar Türkiye'deydi. Bu yapıların Türklere birçok da yararı oluyordu. Yeni binaların inşasında buradaki antik taşlar kullanılıyordu. Türkler gelip de Comnenus Sarayı'nın ve Kale'nin "Turkceji" olduğunu söyleyip durdukça, sinirlendim ve Rumca'yı kabul etmedikleri için "İngilizce" dedim. Böyle konuşmamın nedeni; Türkler kadar bizim de bu Saray ve Kaleyi yaptığımızı iddia etmeye hakkımız olduğuna inanmamdandı. Bunu söylediğim zaman beni, sanki İngilizler Trebizond'u ele geçirip işgal etmeyi düşünüyorlarmış gibi, şüphe dolu bakışlarla süzdüler. Bunu yapmış olmamızı isterdim. Ama bu gerçekleştiği taktirde, tıpkı Kıbrıs ve Cebelitarık'ta olduğu gibi, işgal ettiğimiz her yeri kışlalar, ruhsuz villalar ve prefabrik evlerle bozardık. Gerçekten de, Trebizond'u ele geçirdiğimiz taktirde, Türk evlerini, bahçelerini ve kalenin patikalarını muhtemelen ortadan kaldırır ve ağaçları, çalıları tümüyle keserek etrafı tarihi eser gibi çırılçıplak bırakırdık. Buralara, yük gemileri ve birkaç savaş gemisi ile dolduracağımız büyük bir liman yapardık. Ayrıca, bir golf ve yat klübü, bir kumarhane, bir sinema ve bir dans salonu,

yeni bir genelev, bir hastahane ve villalardan oluşmuş bir bina yığını ve polis ve askerlerle doldururduk. Denizciler sokaklara doluşup kente kısaca Treb derlerdi. Her gün İstanbul'a gidip gelecek olan koca buharlı gemiler turist getirirdi ve burası biraz daha gelişirdi. Bu gelişme tabii ki ticaretin İran ve Arabistan arasında deniz yolu veya kervanlarla yapıldığı ve Saraydaki altın ve mücevherlerin güneş, ay ve yıldızlar gibi parladığı o muhteşem günlerde olduğu gibi olamazdı. Çünkü hiçbir yer artık böyle gelişip büyüyemezdi. Yine de bolluk içinde yaşanır, ticaret ve iletişim hatları kurulur ve yeni buluşlarla gelişirdi. Rıhtımda büyük depolar ve yoğun bir trafik olurdu. Böylece Rum büyücüler daha da derinlerde kaybolur, İngilizlerin dua edeceği Hristiyan kiliseleri de fışkırırcasına çoğalırdı. Bir Genç Hristiyan Erkekler Birliği (YMCA) ve bir de Genç Hristiyan Kadınlar Birliği (YWCA)'nın bulunduğu, bilardo oynanan ve boks yapılan yerler olurdu. İngiliz kadınları ise tıpkı İstanbul, Ankara ve İzmirli kadınlar gibi utanmadan ve yüzleri açık olarak sokaklarda dolaşırlardı. Bu da hem efsane ve romantizm kenti Trebizond'un hem de Türklerin ağırlığı altında çökmüş ama gene de sekiz Bizans penceresinin altında dolaşıp duran kedileriyle, dikenli çalılarla kaplı ziyafet salonuyla; hâlâ entrikalar, saray ayaklanmaları, kafirce düşünceler fısıldayan eziyetçi, ahlakdışı ve katliamlar gerçekleştiren bir hayalet olan Bizans İmparatorluğu'nun gerçek sonu olurdu.

İngiliz işgali için kafamda kurmuş olduğum bu planı farkedene ve biraz önce 'Turkceji' diyen Türkler omuzlarını saçma bir öfkeyle silkip karılarının sezbe topladığı, kendilerininse kahve içtikleri küçük bahçelerine geri döndüler. Ama hemen ardından, ufak tefek, yaşlıca bir adam, yıkılmış bir duvardan destek alan ve büyük bir incir ağacının neredeyse tümüyle gizlediği bitişik binadan süzülerek dışarıya çıktı. Kırık basamakları tırmanarak ziyafet salonuna girdi. Dikkat-

le çevresinde Türk olup olmadığına bakarak, bana: "Ellenes, Ellenes", diye fısıldadı. Ben de onun fikrini ne kadar çok benimsediğimi göstermek için başımı sallayıp gülümseyerek: "Panu", dedim. Ama, o aynı şeyi tekrarladıktan sonra ekledi: "Ellene. Ou Barbaros". Ben de onu taklit ederek: "Ou Barbaros" dedim. Türk veya İngiliz, kim olursa olsun barbarlık yapana barbar denmesini onun da anlayacağı şekilde kesin olarak desteklediğimi çok büyük bir inançla söylemiştim. Trebizond'da kalan Rumların kendilerini fethedenlere hâlâ (benim gibi kuzeyli yabancılarla birlikte) barbarlar demesi beni memnun etmişti. Onun bozuk, benim ise yarım yamalak bildiğimiz Rumcayla kısa bir süre sohbet ettik. Herhangi bir gücenmeye yer vermemek için aslında büyücülüğü kastederek, ama simyager anlamına da gelebilecek şekilde onun pharmakeus* olup olmadığını sordum. Bir aşk iksiri veya hafif bir rüzgar satmak üzere anlaşılmaya varmayı umarcasına, kurnaz kurnaz bakarak, başını salladı. Böylece boş zamanlarında büyücülük yapmakta olduğunu anladım ve ona tekrar buluşmayı teklif ettim. Pahalı bir büyücülük işine girmemek için oradan uzaklaştım. Deveyi çözüp bir mil batıdaki tepeden denize bakan Aya Sofya'ya gitmek için vadiye doğru inmeye başladım. Bu da Bizans kiliselerinin en güzeliydi. Bir camiye dönüştürülmüştü ama şimdi birçok cami gibi o da yıkılmaya yüz tutmuş ve önemini yitirmişti. Bu kadar çok camiyle ne yapılabilirdi ki? Bu yüzden de bu binalar döküntülerin, araç gereçlerin, merdivenlerin ve kovaların yığıldığı depolar niyetine kullanılıyordu. Yerlerde, çamur göllerinin içine atılmış kalaslar vardı. Bizans fresklerinin boyaları, koca parçalar halinde dökülüyordu. Aya Sofya'nın içi bir keşmekeşten ibaretti. Trebizond'dayken durumun böyle olduğunu anlatmak istiyorum. Belki şimdi buraları temizlenmiştir. Bu freskler, bir zamanlar çok görkemli ve zariflermiş. Oymalar bir kısmı

*Pharmakeus: İlaç yapan (B.C.)

için artık önemini yitirmiş kavramlardır. Korku içindedir ve belirsizlik içinde yaşamak daha iyi gibi görünür. Daha sonra sıra, ansızın uyandığın zamanlara gelir, sis dağılır ve doğru ve yanlış, sisin içinden bir kayalığın zirvesi gibi keskin, berrak ve ürkütücü bir biçimde ortaya çıkar. Yanlış uçtasındır ve bunu biliyordur. Oradan ayrılmadığın sürece tüm yaşamın boyunca, hatta sonsuza kadar terk edilmeye mahkumsundur. Sonra oradan ayrılmadığın için çevre tekrar sise bürünerek diğer ucu da kaplar. Ona sırtını dönersin, unutmaya çalışırsın ve bunda başarılı da olursun.

Günah hakkında öğrendiğim bir başka şey de, yaptığın bir şeyin diğerinden üstün olmadığıdır. Gerçi kilise, bunların bazılarını "fani", bazılarını "fani değil" diyor. Ama en kötülerini bile bir zincirin halkası gibi, biri diğerini takip eden bir seçimin sonucudur. Örneğin zina; çocukken şeker çalmakla veya kırmış olduğunuz bir şeyi bir başkasının kırdığının düşünülmesini sağlamamakla, sözünden dönmekle veya başkasının sırlarını anlatmakla bir. Bunların tümü bir bütündür ve zinciri kırana kadar bunların parçasıdır. Kilise buna, "Tanrı'nın inayetine sahip olmamak" diyor. Bu da hiç kimsenin sana yardım edemeyeceği anlamına gelir. Bu böylece devam eden bir kısır döngüdür ve buradan hiçbir zaman kurtulma ihtimalin yoktur. Günah işlerken hemen hemen hepimizin, iyi ile kötü arasında verdiğimiz kavgaya, yani yaşamımızın bu en önemli parçası hakkında kilise dışında utanç duymadan konuşulamayacağının oldukça tuhaf olduğunu sık sık düşünmüşümdür. T.S.Eliot'ın da belirttiği gibi, her şey her zamanki gibi aynen sürüp gitmekte:

*"Dünya dönüyor ve değişiyor dünya biteviye
Bir tek şey ama değişmiyor gene de
Bütün hayatım süresince, bir tek şey...
Çünkü gizliyorum onu ve o da değişmiyor işte:
O: iyi ile kötü arasındaki sonsuz kavgaya sadece"*

Kendi kavganı verirken onun hakkında konuşamazsın. Arkadaşlarına iyi bir insan olmak istediğini söyleyemezsin. Senin Buchman'cı veya Graham'cı veya ne düşündüğünü hiç önemsemeyeceğin başka bir şeyci olacağını düşünürler. İnsanlar bir zamanlar, iyi veya kötü olmak üzerine konuşurlarmış. Mektuplarda arkadaşlarına bu konu hakkında açıkça yazarlarmış. Yunanlılar ve Romalılar da yaparlarmış bunu. Ve sonra yaşam Hristiyanlığa döndüğünde, insanlar bunu her zamankinden daha yaygın bir şekilde gerçekleştirdiler. Bu, tüm Ortaçağ ve Rönesans boyunca süregeldi. Tiyatro devamlı bu konuları işliyordu. Cennet ve cehennem sonsuza kadar yanışımızdaymış gibiydi. İnsanlar, asla ne olacağını ve ölümsüzlüklerini hangi tarafta geçireceklerini bilmeden, belirsizliklerle dolu bir kavganın içindeydiler. Bu, her konu hakkında tartışmaya yol açıyordu ve oldukça ilginç ve heyecan vericiydi. Anlaşmazlıklar üzerine tartışmalar; tüm onyedinci, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıl boyunca devam etti. Birçok kişiye oranla kendi kişilik ve davranışlarında çok duyarlı olan James Boswell, arkadaşlarına şöyle yazıyordu: "En büyük hedefim yaşamımda en uygun davranış biçimine erişmek. Olduğumdan daha iyiye yönelmezsem çok üzüleceğim!" ve mektubu alan barones bunu muhtemelen garip karşılamamıştır. Dr. Johnson bu düşüncenin ne kadar doğru ve uygun olduğunu düşünmüştür. Ama, Horrace Walpole benzeri bazı kişiler; doğal olarak Boswell'in tuhaf bir insan olduğunu düşünüyorlardı. Horace Boswell'le karşılaştığında 'kandırılamayacak bir kahin gibi, keskin cevaplar veriyordu'. Ama hemen hemen tüm ondokuzuncu yüzyıl boyunca; evangelist veya benzeri bir gruba dahil olmadıkları zamanlarda bile bu böyle devam etmişti. Ondokuzuncu yüzyıl romanları bu tür ilginç sohbetlerle doludur. Viktoria zamanındaki agnostikler, birbirlerine sürekli bu konuyla ilgili yazılar yazıyorlardı. Bu onların en sevdiği konulardandı, çünkü dinin üzerine ne

kadar az gidiyorlarsa, adabın üzerine de o derece fazla gidiyorlardı. Bu, bugünkünden çok daha fazla üzerinde durulan bir konuydu.

Bütün bunların ne zaman bittiğini bilmiyorum. Ama bu konu artık hemen hemen hiç tartışılmıyor. Cambridge'deyken bu türden konular hakkında fazla konuştuğumuzu hatırlamıyorum. Herkes bu konular hakkında konuşmaktan kaçınırdı. Biz de din, sevgi, insanlar, psikoanaliz, kitaplar, sanat, şehirler, yemek pişirmek, arabalar, yemek, seks ve iyi/kötü dışında kalan konular hakkında konuşmaya devam ediyoruz. İyi bir yazar veya ressam veya mimar veya yüzücü veya marangoz veya aşçı veya oyuncu veya dağcı veya konuşmacı veya hatta sanıyorum iyi bir eş olmak istediğimizi söyleyebiliriz ama iyi bir insan olmak istediğimizi söyleyemeyiz. Bu ancak din adamına sözünü edeceğimiz bir dilektir. Çünkü bu onun işidir ve o buna itiraz etmez veya bize kandırılmayacak bir kahin gibi keskin cevaplar vermez. Dinler ve bu boş çabada bize yardımcı olmaya çalışır.

Kısa bir süre daha Aya Sofya'yı seyredip kiremitle kaplı mihrabının resmini çizdikten sonra, devamla kıyıya indim. Kıyıyı izleyerek; kargoların gemilere yüklenip indirilmesini seyretmeyi sevdiğim iskeleyle gittim. Zamanımın çoğunu bu faaliyeti izlemekle geçiriyordum. Hep güzeller güzeli Çerkes kölelerle dolu bir geminin limana girişini ve onların rıhtımda satışa çıkarılışını düşünüyordum. Gerçi hiçbir zaman onlardan birini satın alacak param olmuyordu ama yine de bekliyordum. Bir süre sonra sahil yolundan batı tarafındaki dar vadiye yöneldim. Bu vadi çok derin, ağaçlık ve serindi. İçinden geçen ve eğrelti otları, zakkumlar, yosunlar ve zehirli mantarların arasından akıp giden nehri takip ederek vadiye girdim. Burada deve ve ben, sıcak öğleden sonraları oturup dinlenmeyi seviyorduk.

Sonra camileri, kiliseleri ve pazar yerlerini gezmek için şehre girdik. Charles'ın bir başka eski kitaptan çizmiş ol-

duğu planda, bu yerlerin çoğu yoktu. Ama bazıları ev veya dükkanlara dönüşmüş olarak yerinde duruyordu. Bazıları kısmen vardı. Oldukça ilginç bir araştırmaydı. Mektup gelip gelmediğini öğrenmek için postaneye uğradım. Dot halaya bir yığın, Peder Chantry-Pigg'e birkaç tane ve bana da bir tanesi Vere'den, bir tanesi Halide'den olmak üzere iki mektup gelmişti. İlk olarak herhangi bir haber olup olmadığını görmek için Halide'den geleni açtım. İstanbul'da aldığı birkaç Londra gazetesi yollamıştı. İngiliz Konsolosluğu'nu aramış ve onlara arkadaşlarımızın ortadan yokoluşlarını anlatmıştı. Şöyle diyordu: "Onlara bunun, gönüllü bir gidişe benzediğini söylemedim. Hayır, onlara bu olayın da bilinen diğer olaylar gibi insanların sınırda yakalanıp, zorla Sovyet bölgesine götürüldükleri ve orada esir olarak tutuldukları olası bir kaçırılma olayı olduğunu söyledim. Bu tür olaylara sık rastlanıyor. Konsolosluktan, Rusya'nın esirleri ne yaptığını bilmediklerini söylediler. Belki onları çalıştırıyor veya konuşmaya zorluyorlardır, kim bilir?"

Dot halayı konuşturmanın çok kolay olacağını düşünüyordum. Bunu isteyen istediği zaman başarabilirdi. Şimdi belki de neşe içinde oturmuş, votka ile tıka basa dolu kadeh elinde, rubleleri sayarak oradan buradan konuşuyor, batı, Türkiye, Londra ve bütün dünya hakkında bilgi veriyordu. Böyle olduğunu umuyordum. Her zaman, ülkelerin, dosane olmayan yaklaşımlar, ırk ayrımı ve gizlilik yerine dostça yenilikleri paylaşımları ve açıkça sohbet etmeleri gerektiğini düşünmüşümdür. Zaten pek konuşkan bir insan olmayan ve Sovyetlere karşı güçlü bir önyargıya sahip Peder Chantry-Pigg, Dot hala kadar hoş sohbet olmasa da onlara Anglikan kilisesi hakkında bazı şeyler anlatabilirdi. Aslında onların öğrenmek istediği asıl olayların bu seneki futbol karşılaşmalarının nasıl gittiğiyle ve Dinamo'nun Arsenall'i bozguna uğratma ihtimaliyle ilgili olduğunu düşünüyorum. Her iki taraf da bu konuda bilgi sahibi olma-

sa bile şüphesiz bir şeyler uydurabilirdi.

Halide: "Konsolosluk araştırma yaptı ve Sovyet Konsololuğu'na bu konuyu ciddiyle değerlendirildiklerinin bildirdi. Tabii ki basın bu haberi yakaladı. Bunu sana göndermiş olduğum gazetelerden anlayacaksın. Bana yaptıkları gibi her hangi bir gazeteci sana da soru sormak isterse, Dot'un mektuplarından bahsetme, yoksa Demir Perde gerisini seçenler ordusuna katılmış olacaklar ve hükümetiniz de onlar için çaba harcamayacak. Gene de yaptıklarına çok üzülürüm ve bunun olmamasını dilerdim."

Gazeteleri açtım. Dört tane Sunday ve bir tane de Church Times vardı. İki Sunday'den biri yüksek tabakaya, diğeri yüksek-orta sınıf arası tabakaya hitap ediyordu. Bir diğeri, orta sınıfın alt tabakasına ve bir diğeri de az çok okur-yazar olan sınıfa hitap ediyordu. Yüksek tabaka gazetelerinden birinin iç sayfalarından birinde Türkiye'de birkaç gün önce kaybolan iki İngiliz turistten bahsediyordu. Bayan Foulkes-Courbett ile Türkiye'de Anglikan misyonunu gerçekleştirmenin uygun olup olmadığını araştırmakta olan yeni emekli, ünlü St. Georgy Kilisesi papazı muhterem Hugh Chantry Pigg'in Türkiye'deyken, eskiden Ermenilerin oturduğu Cildir'e yakın yasak sınır bölgesine girmiş oldukları sanılıyordu. Beyaz Arap develeri arkadaşları ile kamp kurdukları küçük göle dönmüş ama onlar ortadan kaybolmuştu. Haberde benim ve Halide'nin de adı geçiyordu. Church Times'da daha çok haber vardı. Anglo-Katolik Misyonerlik Birliği ve ünlü bir papaz olan Peder Chantry-Pigg'den bahsediliyordu. Tanınmış diğer iki gazete, bu konu hakkında daha fazla yazmıştı. Özellikle cahil tabakaya seslenen gazete de konuya geniş yer vermiş ve birinci sayfasına fiyakalı başlıklar atmıştı:

"İki İngiliz daha demir perdeyi aştı!"

"Din adamı ve dul kadın kayıp!"

"Önceden planlanmış mıydı yoksa Sovyet sınırında mı yakalandılar?"

"Türk kadın doktor ipucu yok diyor"

"Konsolosluktan ciddi değerlendirme: Dul kadın Maclean'ları tanıyor"

Bu başlıkların hemen altında, her ikisi için de ama papazların dullara oranla daha fazla 'haber olma' özelliği taşımaları nedeniyle özellikle Peder Chantry-Pigg için derlenmiş magazin içerikli haberler yer alıyordu. İlerlemiş yaşta olduklarından 'Aşk meleği' bu konuda başarı elde edemezdi. Ama St. Gregory ve yöntemleri hakkında yazılacak bir yığın şey vardı. Cemaatin toplanmasından tutun da, yeni papaz ve yardımcılarından, St. Gregory'nin tutucu geleneği ve isminden gurur duyan ve diğer tüm tutucu Londra kiliselerini geride bırakması ile böbürlenlen Kilise Heyeti'nden vs. bahsediyordu.

Muhabir:

- Sanırım, Katolikliğe oldukça yakın, değil mi? diye soruyordu.

- Biz tam bir Katolik kilisesiyiz.

Cevabını alan zavallı muhabirin aklı karışmış olmalı ki, St. Gregory hakkında başka bir şey yazmamıştı. Okuyucuları bu konu ile başbaşa bırakıp dulun, beyaz deve ve Maclean ailesi ile tanışmasına yönelmişti. Benim bahsim ise, "Kara Deniz'de, halamın çok düşkün olduğu devesiyle birlikte, onlardan haber beklediğim" şeklinde geçiyordu.

Tüm bunları okuduktan sonra daha entellektüel gazetelere döndüm. Kitap eleştirilerini okurken başlığı "Trebizond'un Cazibesi" olan ve David Lanley imzalı, tam sayfa bir makale gördüm. Okudum ve bunun tam olarak Charles'ın elyazmalarındaki bölüm olduğunu gördüm. Yaklaşık ikibin kelimeydi ve gelecek Sunday gazetelerinde devamı yayınlanacaktı. Hemen yukarısında David hakkında, o ve Charles'ın Türkiye'deki gezilerinden bahseden kısa bir yazı yer

alıyordu. Bay Dagenham ne yazık, bir köpekbalığının kurbanı olmuştu. Bu makaleler Bay Langley'in yazmakta olduğu ve seneye yayınlanacak olan bir kitabın bölümleri idi.

Bendeki yazı tümüyle Charles'ın kendi elyazısı, düzeltmeleri ve eklemeleri ile yazılmış olduğundan; David'in, ihaneti için bir özür olamazdı. Bir sonraki buluşmamızda ona tüm bunlardan haberdar olduğumu söyleyip söylemeyeceğimi bilemiyordum. Aynı şekilde Charles'ın elyazmasını ailesine gönderip göndermeyeceğime de karar veremiyordum. Zavallı Charles'ın öcünü almak için her ikisini de yapmam gerekebileceğine karar verdim. Belki de Türkiye'nin her hangi bir yerinde David'le buluşup ona bendeki elyazmasından bahsetmeliydim. Bu, Türkiye'yi dolaşmaya yetecek kadar para bulmak üzere şantaj yapmak için çok iyi bir yol gibi görünüyordu. Daha önce de belirttiğim gibi doğru ve yanlış konusunda oldukça bulanık düşüncelere sahip olduğumdan, sonunda bunu yapmaya karar verebilirdim.

David'in bu davranışının benim için bir sürpriz olup olmadığından pek emin değilim. Onu pek iyi tanımıyordum. Ama yaptığının kesinlikle zinadan daha kötü bir şey olduğunu düşünüyordum ve onun da en az benim kadar "Tanrının inayetine sahip" olmadığını düşünüyordum. Aradaki tek fark, David'in Hristiyan olmamasıydı. Dolayısıyla inayette olup olmaması gibi bir durum sözkonusu olamazdı. Bu sadece Hristiyanların sorunu olsa bile Hristiyan olmayanlar da doğru ve yanlışın ne olduğunu biliyor ve bunları tıpkı Hristiyanlar gibi yapıyorlar, ama belki çok azı buna dikkat ediyordu. David'in kendi hainliğini aşağılayıp aşağılamadığını, aşağılıyorsa boyutunun ne olduğunu merak ediyordum. Bir gün bu duyguya kapılırsa itirafta bulunmak zorundaydı. Bu arada zavallı Charles, kitabı ile kazanaacağı itibardan mahrum kalıyordu. Ama David'in nasıl da alçalabildiğini bilmesinin, kendi Araf'ının parçası olmadıkça Charles için sorun olacağını sanmıyordum. Bununla birlikte

Charles'ın bu durumu tahmin ettiğini hatırlıyordum. Çanakkale'deki çay bahçesinde uyuklarken bana bu konudan bahsediyordu. David birçok kişiden daha kötü bir karaktere sahip gibi görünüyordu. Aklıma gelenlerden biri David'in arkadaşlarının çoğunun bu makaleyi okuyunca şaşıracaklarıydı. Çünkü yazı çok iyi kaleme alınmıştı ve David'den çok Charles'ın yazdığı anlaşılıyordu. İnsanların doğru tahminde bulunup bulunmayacaklarını merak ediyordum. Şöyle düşündüm: "Bu sonucu yaşa ve başkalarının yaşamasına da izin ver." Bir şey söylemenin bana düşmeyeceğini ve edebi hileye başvurmuş çoğu insan gibi David'in yaptığı hainliğin de eninde sonunda ortaya çıkacağını düşündüm. Bizim bildiğimiz tabii ki sadece ortaya çıkartılabilmiş olanlardı. Belki de okumakta olduklarımızın çoğu aslında ölmüş ve müsveddelerini çekmecelerde bırakmış olan başka bir yazar tarafından yazılmıştı. Bu, gerçekten de ilginç bir düşünceydi.

Gezi yazılarını ve Halide'nin mektuplarını okuduktan sonra deveyi ahırına götürdüm. Sonra Vere'in Yunan Adaları ve basın patronunu anlattığı mektuplarını okumaya koyuldum. Yatın Oniki Ada, Rodos ve Antalya üzerinden İskenderun'a doğru yol alışı anlatıyordu. Yaklaşık üç hafta sonra İskenderun'da olup, orada yatın gelmesini bekleyemez miydim? Bitmek üzere olan para yüzünden bunu nasıl yapacağımı bilemiyordum. Gerçekten de param oldukça azalmıştı ve seyahat çeki olarak sadece yirmi Sterlinim kalmıştı. Trebizond'da borç para isteyeceğim kimse de yoktu. Konsolos yardımcısı oldukça cinri birine benziyordu. Gerçekten ne İstanbul'a gidecek ne de çoğu Türk oteli gibi çok ucuz olan Yeşilyurt Oteli'nde kalacak maddi gücüm yoktu. Türk arkadaşım Odabasioglu'na durumumu anlattım ve birkaç gün kalabileceğim ucuz bir oda bilip bilmediğini sordum. Bana nalbant dükkanının üstünde bir oda olduğunu söyledi. Bu odayı tuttum ve taşındım. Dot hala ile

ilgili bir haber alabileceğim ihtimaline karşı haftanın geri kalanını burada geçirebileceğimi düşünüyordum. Sonra İskenderun'a gitmek üzere, güneye doğru yolculuğa çıkacaktım. Bunun için para bulmam gerekiyordu.

Artık Yeşilyurt Lokantası'nda değil de, ucuz lokantalarda yemek yiyerek çok basit bir yaşam sürmeye başlamıştım. Bazen, küçük ocağımda tuttuğum balıkları kızartıyordum. Bazen çok acıkiyordum. Odabasioglu'nun beni Yeşilyurt'ta yemeğe davet etmesi haricinde parasızlık yüzünden, kitabımda sözettiğim yemekleri yiyemediğim için çok sinirleniyordum. Ama bazen o da iş için Samsun'a gidiyordu. Kitabımın kahramanı çok obur bir adamdı. Benim için her biri zengin birer yemek olan koyun etinden kıyma sebzele taze kabak dolması, yumurtalı hamurla kızarmış pirinçli köfte, ayrı ayrı kızarmış ve sonra birlikte kendi etinin suyuyla ağır ateşte pişirilmiş patlıcan ve parça et, kuru üzümlü pirinç pilavı, çam sakızı ve karaciğer, şişte koyun eti, tereyağında kızarmış hamurlu soğan ve çam sakızı, tereyağında kızarmış parça etli yaprak dolması, tavuk göğsü ve diğer lezzetli yemekleri birbiri ardına ısmarlıyordu. O bunları bir taraftan ekzotik şaraplarla midesine indirirken (ki onun bunlardan hastalanmasını umuyorum), benim ekmek, peynir, çorba, yoğurt ve löp yumurtayla idare etmem gerekiyordu. Köle olarak satın alınmamın mümkün olup olmadığını merak ediyordum; en azından gücümü kaybetmemek için, beni doyuracaklarını varsayıyordum. Devenin durumu daha iyiydi, çünkü o kök yemeğe alıştı ve ona kök veriyordum.

Bu arada Dot halanın ve hatta Peder Chantry-Pigg'in eşyalarını gözden geçiriyordum. Bu davranışımın doğru veya yanlış olması önemli değildi. Hatalı olduğumu biliyordum. Ama İskenderun'a Vere'i görmeye gitmek için bunların çoğunu satmaya karar vermiştim. Bu bana sadece para kazandırmayacak aynı zamanda yanımda götüreceğini

eşyaların da azalmasını sağlayacaktı ki böylece benim ve devenin canını sıkın bir sorunu da çözmüş olacaktım. Ağır bir yük olan çadırı da elden çıkarmaya karar vermiştim. Sadece küçük bir tencereye ihtiyacım olduğundan, yemek kaplarının çoğunu da gözden çıkarmıştım. Dot halanın küçük seyahat saatini, uyku tulumunu, resim takımlarını, iki çift pijamasını, bazı giysilerini, saç toniğini, kimyagerin satın alacağını düşündüğüm ve üzerinde "Karışım" yazan çok sayıda şişeyi, yedek kol saatini, bir termos, sekiz Anglikan dua kitabı ve "Niçin Anglikanım?"'ın altı kopyasını satılmak üzere bir kenara ayırdım. Dua kitabı ve "Niçin Anglikanım?"'ın kopyalarını imama satmaya çalışacaktım, böylece o da ne ile karşı karşıya olduğunu öğrenmiş olurdu. Bir de Atatürk'ün peçeli kadınlardan birine satmamı isteyeceğini bildiğim Özgürlük örtüsü, yani bir hasır şapka vardı. Peder Chantry-Pigg kamerasını unutmuştu ki bu onun olduğu kadar benim de işime yarayacak bir şeydi. İçindeki filmi çıkardım ve iyi para edeceğine karar verdim. Pederin uyku tulumunu, birkaç gömlek, bir saat, bir dolmakalem, bir köpek tasma ve mukaddes yadigarlarından birkaçını ve küçük resimlerini bırakmıştım. Dini eşyaları karaborsada satan küçük bir Kıbrıs-Rum dükkanı biliyordum. Bu eşyaların seyahat eden kafirlerin eline geçmesi yerine Bizans Hristiyanlığının bu eski yuvasında kullanılmaları bana daha uygun geliyordu. Kişisel eşyaların satılması ise ağır geliyordu. Ama sevgilimi görmek için Türkiye'yi bir uçtan öbür uca geçmem gerekiyordu ve bu kaçınılmazdı. Bunları ve bana ait bazı eşyaları sattığım zaman İskenderun'a gitmek için yeterli parayı bulmuş olacağımı tahmin ediyordum. Ayrıca deve de eskisine oranla hafiflemiş olacaktı.

Hafta sonuna doğru, yola çıkmaya hazırdım. Gelen mektupları göndermeleri için postaneye birkaç adres verdim. Bunlardan biri (Türklerin 'Caesaraea Mazaca' ve Alexandratta'ya vermiş oldukları ve Peder Chantry-Pigg'in hiç kullanmadığı

isimler olan) Kayseri'de, diğeri İskenderun'daydı.

Son akşam, kaleye çıktım ve Rum büyücüye güneye gideceğimi söyledim. Bana bir gün geri döneceğimi söyledi. Ben de geleceğimi tahmin ediyordum. Dot halanın kaynağı belirsiz şişe koleksiyonunu ve ilaç kutularını kendisine satmayı teklif ettim. Etiketlere baktı, kokladı ve ne olduklarını sordu. Bilmediğimi, ama her türlü hastalık ve ağrıya çok iyi geldiğini söyledim. Bunlar için ne istediğimi sordu. Tümüne, neredeyse bedava olduğunu söyleyerek, beş lira önerdim. O ise beş kuruş vereceğini söyledi. İçten bir kahkaha atarak şişeler sırt çantama koymaya başladım. Sekiz kuruş dedi. Ben ise daha içten bir kahkaha atarak, ona karışımın bir başka türü olan ve üzerinde "İksir" yazan bir şişe gösterdim. Ona bunun Hayat İksiri olduğunu söyledim. Kuruş sözkonusu bile olamazdı. Bunun üzerine düşünceli düşünceli bakmaya başladı. Derme çatma evine geri dönünce vazgeçtiğini düşündüm. Ama içinde yeşil bir sıvıyla dolu bir şişeyle geri geldi. Şişeyi gökyüzüne tuttu ve övercesine "Ah!" diye haykırdı. Bana çok özel bir şey gösterdiği belliydi. Benim şişe ve haplarıma sekiz kuruş ve bu şişeyi vereceğini söyledi. Onun bu gururlu tavrından dolayı bu şişenin içindeki sıvının güçlü bir büyülü ilaç olduğunu tahmin ediyordum. Daha fazla pazarlık ve tartışma istemiyordum. Sadece ne alabilirsem alıp bu şişelerden kurtulmak istiyordum. Ona elimdekileri verdim, o da bana sekiz kuruş ve yeşil sıvısını verdi. Nasıl bir şey olduğunu göstermek için kulübesinden iki küçük şarap bardağı kapıp geldi ve birlikte içmemiz için doldurdu. Konuşmasından ve hareketlerinden bunun basit bir şarap değil de aksine bana mucizeler getirecek bir ilaç olduğunu anlıyordum.

– Ne diliyorsun? diye sordu.

– İskenderun'a ulaşmak. dedim ben de.

Don Kişot ve diğerlerinin olmayı diledikleri gibi Trebizond İmparatoru olmanın çok hoş olacağını da ekledim. Bunu

duyunca asasını salladı. Bana büyü lü kadehi uzatırken yaşlı bir tanrıya benziyordu. O an beni mütevazı bir canavara veya cesaretimi taş a zincirleyen bir heykele dönüştüreceğini sandım. Belki de bu, unutkanlık ilacı veya insanlara bebekliklerini ve döl yatağındaki yaşamlarını anımsatan bir başka içkiydi. Belki de Türkiye'yi dolaşmış atalarımızın yakalandıkları ve beni de etkisi altına almış olan Türkiye hastalığına iyi geliyordu. Belki de bir aş k iksiriydi ki buna gerçekten ihtiyacım yoktu; tam aksine. Büyücüler bunun herkesi mutlu ettiğini düşünebilirlerdi. Ama bu iksir, buna en az benim kadar ihtiyacı olan Türkler arasında çok meşhurdu.

Bardağı mı şerefe kaldırdım ve ilacı üç yudumda içtim. Çok güçlü ve tatlıydı. Kendimi sersemlemiş hissettiğimden düşünmek için bir incir ağacının altına oturdum. Gece sıcak ve sessizdi. Hoş bir çiçek ve ağ a kokusu vardı havada. Gözlerimi kapattım. Aşağılarda kıyıya vuran dalgaların inlemesini ve birinin şarkı söylediğini duyuyordum. Ziyafet salonundaki dizi dizi pencerelerin altında otuyordum. Yerler altın mozaikli beyaz mermerlerle kaplıydı. Çatı altın yaldızla boyanmıştı. Dört yüksek duvar; imparatorların, azizlerin ve İsa'nın parlak freskleriyle kaplıydı ve ihtişamla yükseliyordu. Bütün imparatorların gözü mücevherle kaplı tahtında oturan altın sakallı temsilcideydi. Saray adamları girişte duruyorlardı. Bizans yüz lü ruhaniler birarada oturmuş, Justinyen'in ölümüne ve kilisenin neredeyse yıkılmasına neden olan sapkın düşünceleri ateşli ateşli tartışıyorlardı. Mermer sütunlar yaldızlı çatıyı destekliyordu. Revaklar, hoş görünümlü altın meyvalar veren zakkumlara ve balsam yumuşaklığında ormanlara dönüşüyorlardı. Zarif sütunlardan destek alan ince parmaklıklı balkonlar, dışarıdan pencereleri sarıyordu. Açık pencerelerden freskli odalar, ayin odaları, kütüphane, huzura çağrı salonu ve dışarıda vadiye kadar inen heybetli duvar sırası görünüyordu. Pencereden

günbatımında çivit, kahverengi ve şeftali pembesine bürünen Çerkes dağ sırasını ve yamaçlarında doğudan getirdikleri yükleri taşıyan bir deve kervanı görüyordum. Diğer tarafta bir yük filosu, körfezde demirlemiş duruyordu. Ziyafet salonundaki prensesler divanda arkalarına yaslanmış otururlarken, ellerinde eğrelti otundan yelpazeleriyle köleler önlerinde diz çökmüşlerdi. Salonun bir köşesinde genç bir adam, bir taş kaybettiğinde dişlerini kızgınlıkla takırdatan bir maymunla satranç oynuyordu. Büyücüler, hokkabazlar, astrologlar ve simyagerlerden oluşan bir grup; hanımefendileri ve saray adamlarını eğlendirmek için hileli gösteriler yapıyordu ve içlerinden biri benim Rum büyücüme benziyordu.

Birden, Bizans İmparatorluk ailelerinin alışılmış hastalığı olan bir saray ayaklanması patlak verdi. Ayaklanmayı görüyordum: Tüm sarayı tarayarak ziyafet salonuna geldi. Her yer gürültü, karmaşa ve telaş içindeydi. Zincire vurulmuş iki genç prens içeriye sürüklendiler; acı çığlıklar atıyorlardı. Cellat gözlerini çıkarıyor ve hanımlar yelpazele-ri ile yüzlerini kapatıyorlardı.

İmparator bir el işareti ile: "Çekin şunları", diye emre- diyor, "dansözleri getirin" diyordu.

Saray ayaklanması bastırılmıştı. Çerkes kölelere benze- yen dansözler, İmparator esneyip hipodroma gitme zamanının geldiğine karar verene kadar dans edip şarkılar söylediler. Çok dik ve sakın oturduğu altın bir tahtirevalli üzerinde taşınyordu. Papazlar, büyücüler ve dansözler, ondördüncü yüzyıl Trebizond'una ait bir Rumca olduğunu sandığım ga- rip bir Rumcayla dini şarkılar söyleyerek, onu takip ediyorlardı.

Şarkı giderek azaldı; mırıltıya, büyücü ve karısının se- sine ve yüksek otların akşam rüzgarındaki fısıltılarına dönüştü.

Büyücü güzel bir rüya görüp görmediğimi sordu, ben

de gördüğümü söyledim.

Yeşil şişeyi havaya kaldırarak, "Hoşuna gitti mi?" diye sordu.

Hoşuma gittiğini söyledim ve şişeyi alıp, çantama attım. El sıkıştık ve ayrıldık. İşte; Bizans'ın görkemine ve eski Trebizond İmparatorluğuna böyle veda ettim.

15

Güneye yolculuğumun ilk bölümünde; kıyı boyunca batıya doğru yol aldım. İçerilere, Kayseri'ye giden karayolu, Giresun limanından başlıyordu ve mümkün olduğunca uzun süre sahil yolunu izlemenin hoş olacağını düşündüm. Giresun, kirazların geldiği ve erkek çocukların haşlanmış kestaneyle semirtildikleri eski Cerasus olmalıydı. Xenophon'un ordusu Trebizond'dan buraya üç günde gelmiş. Bu durumda, iyi bir hız tutturabildiğimiz taktirde, devenin bu yolu iki günde alabileceğini tahmin ediyorum. Ama elimdeki kitapta, Hamilton adındaki bir jeolog, 1836'da Trebizond'dan bir yük hayvanıyla yola çıkmıştı. Hamilton'a göre, orduların hızı gözönüne alınırsa, hem de dağlık bölgede, On Binler'in bu mesafeyi on günden önce almaları imkansızmış. Böylece, Cerasus mevkiinin Trebizond'a bilindiğinden daha yakın olduğuna karar vermiş ve Giresun'un Cerasus olmadığını düşünmüş. Eski kentlerin bulundukları yerlerin, yeniden düzenlenmesine ve değiştirilmesine ne demeli? Ya bu jeologun atının yavaşlığına ve hiçbirini Trebizond'da satmamış olduğu yükünün miktarına ne demeli? Bir de yanında mutlaka jeologların topladıkları ve seyahat ederken yanlarında

taşıdıkları ağır taşlar (gezerken kayalar ve minerallerden büyük bir koleksiyon yapmış ki bu da gecikmesinin nedenini açıklamakta) vardı. Yol üzerinde rastlayıp gezdiği taş ocaklarını da gözönüne alınca, Hamilton oldukça yavaş bir gezgin olsa gerek. Galiba bu yüzden Xenophon'un ordusunun, Giresun yolunu on günde aldığını düşünmüş. Kendisi de, yolların bozuk olması ve köylülerin ilgisizliği yüzünden bir çok güçlükle karşılaşacağına dair uyarılmış. Ama devam için aşılmaz bir yol hemen hemen yoktu. Köylülerin ilgisizliğine gelince; bu beni yavaşlatan bir etken değildi, çünkü bunu önemsemiyordum. Ayrıca, asla kaya veya mineral toplayarak ve taş ocaklarını gezmek için de yolumu değiştirmeyecektim. Aslında bol zaman olduğu taktirde, cazip bir eğlence olabilecek olan eski kentlerin yerlerini değiştirmekle pek ilgilenmediğimden, Giresun'a ikibuçuk günde gidebileceğimizi sanıyordum.

Bu iki geceyi nerede geçireceğimi bilmiyordum. Hamilton yanına, konforlu bir konakta oda ayarlayan bir Tatar almıştı. Hemen Trebizond'ın dışında, çok hoş olduğunu tahmin ettiğim deniz kenarında bir lokantada, bir mekanı vardı. Sonunda ulaşabildiği Giresun'da, bir lokantanın üst katındaki odalara yerleşmişti. Bunu yaparken birilerinden izin almışa benzemiyordu. Bir Tatarla seyahat edince durum böyle oluyordu. Ben, her şeye rağmen, Pontus kıyılarını izleyerek yoluma devam etmekten mutluydum. Argo'nun buradan; üç bin yıl önce değil de şimdi geçiyor olsaydı; o günlerde sadece ilgisiz değil, aynı zamanda korkutucu olan köylülerin ortaya çıkmasından korktuğu için kıyıyı izleyerek gittiğini görecektim. İzlediğimiz yol; ormanlar, mersin ağaçları ve denize uzanan kayalık burunlar arasından ilerleyip tepeleri ve vadileri aşarak bir tırmanıyor, bir yokuş aşağı iniyordu. Deve saatte yaklaşık on mille gidiyor ve hoş bir düzlüğe geldiğimizde hızı onbeş mile çıkıyordu. Bir yük hayvanı yerine böylesine çabuk giden bir yarış devesine

binmekten hoşnuttum.

İlk gün kırk mil yol aldık ve geceyi Yeros Burnu'nu hemen geçince bulduğumuz küçük bir liman kentinde geçirdik. Burada konaklar, hanlar veya odalı sahil lokantaları yoktu ama bu, para harcamamı sağlıyordu. Benim ondokuzuncu yüzyılda yaşayan Murray'im; çoğu hanın çok kötü ve kirli olduğunu düşünüyor. Ama Murray; yurtdışında kalınacak çok az yerin dışında her yerin kötü ve kirli olduğunu düşünüyordu. Yeşilyurt Otel'i'ni (Adının Hotel des Voyageur olduğu zamanları kastettiğini sanıyorum) buna örnek olarak gösteriyordu ki burası ne kötü, ne de kirli bir oteldi ve belki de hiçbir zaman olmamıştı. Ama son yüzyılda İngiliz standartları çok yükselmişti ve kirliliği her zamankinden daha çok fark ediyorlardı. Herkesden daha fazla yakınmalarına rağmen, onların bu kadar çok yeri dolaşmaları ve bu kadar uzaklara gitmeleri ve bunu herkesten daha sık ve daha uzağa giderek gerçekleştirmeleri çok cescurcaydı. Her neyse... Ben, Yeros Burnu yakınlarındaki küçük körfeze akan bir nehrin kıyısındaki mersin ağaçlarının arasında uyku tulumumda uyudum. Burası çok hoş ve sıcaktı. Hamilton; Trebizond'un ikliminin; Pontus'un Rusya yönünden gelen sis ve soğuk rüzgarlarından kaynaklanan ani değişiklikler nedeniyle 'ters' olmasından yakınıyordu. Küçük Asya'daki çoğu şeyin de oldukça ters olduğunu düşünüyordu. Kısa bir süre sonra, ters yük atıyla etrafta koşuşturmaktan yorularak; Trebizond'dan altı düz, Argo benzeri bir gemi ile Samsun'a yola çıktı.

Jeologlar her zaman, önemli yerler ve taşlar hakkında yazdıklarını, önemli gazetelerden okumak için acele ettikleri için; o da bu şekilde, daha hızlı yol alacağını düşünüyordu.

Deve yine o heyecanlı ve dörtlü giden havasına girdiğinden, ikinci günün geç saatlerinde Giresun'a vardık. Belki bir gece önce açelya kökü yediği içindi. Ertesi sabah erkenden, Sivas'a giden yolu izlemeye başladık. Kara De-

niz'den ayrıldığımız için üzülyordum. Tüm kıyıyı boydan boya gezip, bütün küçük limanları görmek isterdim ama şu anda buna zaman yoktu. Önümüzde uzun bir yol vardı ve yolculuk için daha fazla para bulmanın yollarını düşünüyordum. Aklıma, yolda yürüyen insanlara deveye binmelerini teklif etmek fikri geldi. Onlara bunun bedava olmayacağını anlatacak kadar Türkçe cümle hazinem vardı. İnsanlardan; görüşlerine göre üzerlerinde taşıdıkları parayı tahmin ederek; mil başına para istemeyi düşünüyordum. Bu miktar tabii ki onların hayvanat bahçesinde deveye bindiklerinde ödeyeceklerinden daha az olacaktı. Kadın müşteri bulacağımı pek sanmıyordum. Kuran'da muhtemelen yabancıların deveye binme teklifini reddeden bir şey vardı. Erkeklerle gelince; onlar genelde, kendilerini taşıyacak bir şey olduğu sürece taşınmaya razıydılar ve Kuran'da kendilerini yormamaya dair bir şey olduğunu düşünüyordum. Büyük bir ihtimalle böyle bir şey de vardır. Çünkü Kuran oldukça tuhaf bir kitaptı. Böylece İskenderun'a kadar geçecek olan yaklaşık onbeş günlük süre içinde, onların da yardımıyla yemek içmek istediklerimi satın alabilecek kadar para kazanabileceğimi tahmin ediyordum.

Aylardan Ağustostu ve hava çok sıcaktı. İhtiyaç duyduğum zaman başımın üstünde bir şemsiye açarak, Türk modasına uyum sağladım. Giresun'dan çıktıktan kısa bir süre sonra, ormanlara doğru tırmanarak yol almaya başladık. İzlediğimiz yolun hemen yanından hoş, küçük bir nehir süzülüp gidiyordu. Çamlar, meşe, kestane ve kiraz ağaçları nehrin ortasından geçiyordu. Muhteşem zakkumlar insanın içinde derin ve hoş bir hüznün duygusu yaratıyordu. Eski Erzurum yolunun bir kısmını ve oldukça rahat bir yol alan yosunlu patikayı yalpalaya yalpalaya geçtik. İleride bir adamla, yirmi metre arkasında da eşya taşıyan bir kadın görünce, adamın yanına iyice yanaşarak nereye gittiğini sor-

dum. İki kilometre sonra tepenin ötesindeki kasabaya gittiklerini söyledi. Ona, beş kuruş karşılığında deveye binmek isteyip istemediğini sordum ve karısının da binebileceğini söyledim. Adam bunu duyunca, başını arkaya atarak salladı ve karısının deveye binme fikrine küçümseyici bir gülüşle karşılık verdi. Ama kendisinin binebileceğini, Samsun'da bir deniz yolculuğundan sonra Giresun'dan buraya kadar yürüdüklerini söyledi. Sanırım yorgunluğu olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Cebinden dört kuruş çıkardı ve bana uzattı. Ben ise, beş istediğimi söyledim. Onun tarafından başlatılan ve cevap vermek için yeterli Türkçem olmadığı halde beş kuruş dediğim tartışmanın sonunda, beş kuruş vermeyi kabul etti. Deveye diz çöktürttüm, adam hörgüce tırmandı. Karısının taşıdığı eşyaları gösterdim; karısı yüzü örtülü olarak biraz arkamızda duruyordu. Bavullar anlamına gelen:

– Esayım?" dedim.

Adam buna:

– Yok. karşılığını verdi. Oysa onları bedava taşıyacaktım. Ama adam "yok" dedi, karısının görevi bu bavulları taşımakmış. Dot halayı düşündüm; onun adamı görmezlikten gelip, kadına deveye binmek isteyip istemediğini soracağını biliyordum. Ama bu işe yaramayacaktı. Adama, hakkında düşündüklerini söyleyerek ve ne onları, ne de kuruşları almadan yoluna devam edecekti. Türkleri ve bu dini, olduğu gibi kabul etmek gerekiyor. Bir ülkeye gelip de halkının adetleri hakkında tartışmanın yararı yoktu. Üstelik bu kaba bir davranış olurdu. Aynı şekilde, Türkler de İngiltere'ye gelince kapıdan ilk önce kadınların girmesine itiraz edebilirlerdi. Gerçekten de; kapıdan ilk önce kadınların girmesi için ortada iyi bir neden varmış gibi görünmüyor. Aslında kadınlar için bir şeyler yapmanın tek nedeni; onların daha güçsüz olmaları ve bazı şeyleri kendi başlarına yaparken zorlanmaları olmalıydı. Bunlar; da-

yanıklı olmak, uzun mesafeleri yürüyebilmek, yük taşımak ve tekerlek değiştirmeye tekabül ediyor. Ama kapıdan önce geçmeye değil. Bir kapının önünde duruyorsanız; en doğru davranış, kapıya en yakın olanın ilk önce kapıdan geçmesidir, çünkü ilk önce kimin geçeceği o kadar da önemli değildir.

Her neyse... Adam devenin hörgücüne çıktı ve yaşadığı karanlık kasabaya doğru iki kilometre yol aldık. Benden, biraz dinlenmek ve bu yorucu yolculuğun ardından biraz serinlemek için, kendisini bir lokantanın önünde indirmemi istedi. "Oh, ne kadar da sıcak bir gün" dedim, çünkü Türkçe kitabımda bu cümle vardı ve bu cümleyi sık sık kullanıyordum. Türkler yabancılara çok iyi ve kibar davrandıklarından, bana da kahve ısmarlayabileceğini umuyordum. Ama, ısmarlamadı. Böylece yoluma devam ettim. Sıcak gittikçe artıyordu. Bir süre için ağaçlıklı olmayan bir yoldan gittiğimden, şemsiyemi açtım. Kısa bir süre sonra kendimi sersemlemiş ve tuhaf hissetmeye başladım. Kendime geldiğimde hâlâ devenin üzerindeydim, ama neredeyse komaya girmiştim. İşte bu Türkiye hastalığıydı veya belki de kısmen deve hastalığıydı. Daha önce de böyle krizler geçirmiştım. Ağaçlıklı bir yola girdiğimizde devenin indim ve nehir kenarındaki ağaç, gölgeli ve yosunlu bir yere uzandım. Sıcak geçene kadar burada dinlenip gece yola çıkmayı düşünüyordum.

Türkiye hastalığına iyi gelme ihtimalini gözönüne alarak, Dot halanın şişe ve haplarından birkaçını elden çıkartmamış olmayı diledim. Ama elimdeki tek şişe, Trebizond'daki Rum büyücüden almış olduğum yeşil ilaç idi. Şişeden büyük bir yudum aldım ve yosunlu toprağa uzanarak, gözlerimi kapatıp gevşedim. Muhtemelen ölmüş ve öbür dünyaya gitmişim, çünkü Argo'yla Cerasus'a gitmiş benziyordum. Kıyıcı izleyerek, dağların yamaçlarını kaplayan ormana girmiş, kiraz ve açelya balı yemiştım. Et-

rafımda barbar Pontus yerlileri olduğundan, baygın bir şekilde ölü numarası yapıyordum. Yakaladıkları erkek çocukları görüyordum. Hepsi haşlanmış kestane ile besleniyorlardı ve tüm vücutlarında, tıpkı Xenophon'un sekiz yüzyıl sonra anlattığı gibi, parlak çiçeklerden dövmeler vardı. Hiç değişmemiş olduklarını görüyordum, çünkü hâlâ ormanda herkesin önünde aşk yapıyorlardı. Hyde Park'da bu asla mümkün olamazdı diye düşündüm. "Acaba Argo'nun kahramanlarından hangisiyim?" diye düşünüyorum, ama hatırlayamıyordum. Kahramanlardan mı, yoksa sevgililerinden mi olup olmadığımı da bilmiyordum. Buraya sevgililerinden bazılarını da getirmiş olmalıydılar. Çünkü onlar da bu kahramanlarla beraber dünyanın her tarafını dolaşıyorlardı ve her ordu ve her gemide yer alıyorlardı. Anlatılanlarla varlıkları kabul edildiğinden, yaptıkları hakkında gerçekten yeterince bir şey bilmiyorduk. Haçlı Seferleri'ne ve Truva'yı kuşatmak üzere Yunan ordularına katılmışlardı. Bu on yıl içinde epey yaşlandıklarından, Yunanistan'a geri dönmüşlerdi ve yerlerine daha gençleri gelmişti. Xenophon'un Onbinler'iyle yürümüşler ve Trebizond balından yemişlerdi. Yüzyıl Savaşları boyunca, İspanyol ve Portekiz askerleri tarafından çok sevilen Wellington'un ordusuyla birlikte tüm Yarımada'yı beraberce aşmışlardı. Kendi iç savaşımızda, Kraliyet Birlikleri'nin saflarında yer almışlar, ama Cromwell onları hiç sevmemiş ve katlettirmişti. Bir kısmı; Romalılar, Saksonlar, Jütler, Vikingler ve Normandiyalılarla birlikte Britanya'ya gelmişti. Ama yeterli sayıda olmadıklarından, onları genelde İngiliz kadınları tamamlıyorlarmış. Bu kadar karışık bir ırk olmamızın nedeni de buymuş. Evet, kadınlar ordularla birlikte her yere giderek yararlı olacaklarını gösteriyorlarmış. Çünkü askerlerin aşka ihtiyacı var. Ama şimdi; ordularla giden kadınlar, ihtiyaç duyuldukları konusunda cesaretlendirilmiyorlar. Onlara; silahlı kuvvetler yardımcıları, Yardımcı Kadınlar Hava

Kuvvetleri ve Kraliyet Ordusu Kadınlar Kolordusu deniyor ve savaşta cephe arkasında tutuluyorlar. Askerler hâlâ aşka ihtiyaç duysalar da, sadece küçük bir teselli bulabiliyorlar. Oysa Argonotlar; Pontus kıyılarında kadınlarıyla birlikte dolaşır, taze kiraz ve kestane yerlermiş. Nehirlerin etrafındaki ormanlarda, Türkiye hastalığının ve Pontus'un bir deve gibi sallanan dalgalı denizlerinde dolaşmanın yorgunluğunu çıkarırlarmış. Tıpkı benim; sakın, mavi, sıcak ve içlerinden birisinde benim aşkımın da olacağı gemilerle dolu olan Giresun Körfezi'ne ulaşmayı istemem gibi; Jason da bir an önce Kolkhis* ve Altın Post'a ulaşmak istemişti. Tıpkı benim sivrisinekler tarafından sokularak ve öğle güneşi bite-ne kadar dinlenmem gibi, o da nehrin kenarındaki ağaçların arasında dinlenmiş ve kendini zamanın akışına bırakmıştı.

Tüm bu sıcak saatler boyunca, bir rüyalar aleminde dolaştım durdum. Kendime geldiğimde hava serinlemişti. Saat altı olmuştu. Kendimi halsiz hissediyordum, ama artık ateşim yoktu. Deve de yakınımda, dizlerinin üzerinde yatıyor ve her zamanki gibi, geviş getiriyordu. Üstüne çıktım, o da doğruldu ve böylece yola çıktık. Bir sonraki kasabadan, biraz kahve, rakı ve Türkiye hastalığı için birebir olan yogurttan aldım. Tepeleri bir inip bir tırmanarak, ormanların içinden geçerek; yaklaşık tüm gece boyunca yol alırken; dinlenmiş, canlı ve belki de biraz sarhoş olan devem, arkamızdan bir atın geldiğini duydu. Çoğu deve gibi o da atları hiç mi hiç sevmediğinden; höykürerek ileriye doğru atıldı ve müthiş bir tempoyla kilometrelerce koştu.

Geceyi, bir yol alarak, bir dinlenerek geçirdik. Gece yarısı, uyku tulumuna girip cibinliğimi kurdum ve dört saate yakın uyudum. Yol üstünde bir lokantada kahvaltı için durana yani saat yediye kadar yol aldık. Güneş tepemize vurup da sıcak artana kadar yola devam ettik. Sonra akşama kadar dinlendik.

* Kolkhis: Gürcistan

Bu, rutin hayatım olmuştu ve günler, geceler böyle sürüp gidiyordu. Hâlâ biraz ateşim olduğundan ve kendimi çok halsiz hissettiğimden, günleri birbirine karıştırıyordum. Bunun nedeni; dünyayı ve uzak geçmişi şimdiki zamanla kısmen de olsa karıştıran ve bulanık bir rüya gibi içiçe geçiren o ilaçtı. Böylece nerede, kim olduğumu ve ne yaptığımı birbirine karıştırıyordum. Aslında tüm yolculuğum karmakarışık bir hal almıştı. Tuhaf bir yolculuk olduğunu hatırlıyorum, çünkü yolculuğun kaç gün sürdüğünü, nereleri gördüğümü veya kaç Türk'ü deveye bindirdiğimi söyleyemiyordum. Bazen, Argo'da olduğumu, Ege'ye açıldığımızı sanıyordum, bazen Euripides'in Medea için söylediği şarkıyı duyuyordum:

*"... Ah eskiden nasıl da isterdim bir ambargonun
Muhteşem Argo'yu alıkoymasını limanda!
Oysa şimdi yola çıkmanın onunla
Lanet getireceğinden korkuyorum Medea'ma.."*

Ve sonunda hiçbir şekilde Argo'ya ait olmadığım, aksine Türklerden ve Muhammet'ten kaçan bir Trebizond İmparatoru olduğum kanısına vardım. Deveyi daha hızlı yürütmesi için mahmuzladım.

Bana, muhteşem güzellikteki Rome ve Rum binaları, su kemerleri, mabetler, tiyatrolar ve kemerler, harabeye dönmüş ya da yeni kurulmuşçasına canlı ve beyaz mermer ve boyayla parıldayan koca şehirden geçiyormuşum gibi geliyordu. Bunlar bazen Bizans veya Selçuk, hatta Hititlere ait oluyorlardı. Ama, Hititlere ait olanlar iksirin etkisiyle oluşmuş olsalar gerek. Çünkü toprağın üstünde Hitit şehirleri neredeyse hiç görünmüyorlardı. Kazı yapılarak ortaya çıkarılmaları gerekiyordu ve asla diğerleri gibi canlı ve yeni görünmüyorlardı. Ama çevrede Hititlere rastlamak korkusuyla Hitit tarzına benzettiğim binaiardan hızla uzak-

laşıyordum. Onlar karanlık, tehditkar ve çok önce yaşamış olan bir topluluktu.

Böylece aslında neler gördüğümü ve nerelerden geçtiğimi söyleyemiyorum. Geçtiğim yerlerde dağlar, yüksek kayalıklar, tırmanmam gereken ve inmem gereken dik yollar, geniş düzlükler, ormanlar ve açık alanlar vardı. Ahşap evlerden ve kadınların kuru arazilerde ve cılız bağlarda çalıştığı kasabalardan geçtim. Bazen dinlenmek, birşeyler yemek ve içmek için kahvelerde durdum. Herkes bana iyi davranıyor, yardım ediyor ve harcayacağımdan daha fazla para veriyordu. Türklerden gittikçe hoşlanmaya başlamıştım. Bir gün dağlık bir bölgede önüme bir kulübe çıktı. Deveyi kapıdaki bir kancaya bağladım ve kulübeye girip yere uzandım. Ya uykuya dalmışım ya da yarı bayılmışım. Birisinin konuşması üzerine uyandım. Konuşan, kulübenin sahibi olan bir çobandı. Kulübesinde uyumuş olmamdan rahatsız olmamıştı. Bana yogurt, kahve ve pirinç pilavı ikram etti, ama aç değildim. O da oturup kendisi yedi. Bunun kendisinin akşam yemeği olduğunu ve hasta olduğumu gördüğü için yemeğini bana vermek istediğini anladım. Onun bu davranışını ve Türklerin ne kadar iyi olduklarını kavrayınca neredeyse ağlayacaktım. Dot hala ve Peder Hugh'u düşündüm. Rusların da onlara aynı iyilikseverliği göstermelerini diliyordum. Rus çobanları ile karılarının iyiliksever, ama polislerin böyle olmayacağını düşündüm.

O günden sonra giderek iyileştim. Deveye daha uzun süre binebiliyor ve geçtiğim yerleri daha fazla algılayabiliyordum. Kayalık Türkiye dağları ve bu muazzam düzlükler gözüme gittikçe daha tuhaf ve dünya dışı yerler, sanki ayın dağ ve düzlükleriymiş gibi görünmeye başlamışlardı. Nihayet Kayseri'ye vardığımda kendimi, bir mil şehir dışında olan ve görülecek pek bir şeyi olmayan Jüstinyen surları içindeki Selçuklu Kayseri'sini, pazarı, kahveleri ve sonunda

güzel bir yemek yediğim restoranları ile telaşlı modern cad-
deleri gezebilecek güçte hissediyordum.

Arabasını meydana park ederken gördüğüm David sa-
yesinde bu yemeğe para ödemedim. Merhabalaştık ve Da-
vid deveyi görünce şaşırdı. Grubun diğer üyelerin sordu ve
ben de anlattım. Sanırım insanın seyahat arkadaşlarının
aniden Rusya'ya gitmek üzere ortadan kaybolmaları ve
bakılması için develerini bırakmaları oldukça gülünç ol-
malıydı ki David olanlara oldukça uzun bir süre güldü. Son-
ra gülmeyi bıraktı ve köpekbalığı tarafından öldürülmüş
olan bir arkadaşınızdaki bahsederken takınacağınız ses to-
nunu takınarak:

– Zavallı Charles'a olanları duydu mu? diye sordu:

Duymuş olduğumu söyledim.

– Çok berbat bir olay, dedi David. Demek istiyorum ki
bu, insanın gerçekten olacağını tahmin edeceği türden bir
olay değil. Böyle bir şeyin olacağı insanın aklından bile
geçmez. Duyduğum zaman benim için korkunç bir şok ol-
du. O sırada Antakya'daydım. Tabii hemen babası gelene
kadar, işleri takip etmek ve eşyalarını teslim almak üzere
kazanın olduğu yer olan İzmir'e uçtum. Tanrım Laurie, ba-
bası ile karşılaşmak çok zordu. Zavallı eski dostum. Onunla
bozuşmamış olmayı isterdim. Ama tüm bunları unutmaya
çalışıyorum. Ayrılmadan önce kitap üzerinde birlikte bir
hayli çalışmıştık, biliyor musun? Yani, tasarılar yapmıştı.
Charles'ın bir şeyleri kağıda dökmüş olduğundan
şüpheliyim. Ama ben yaptım.

– Charles da yazmış. Yazdıklarının bir bölümünü
Yeşilyurt'ta bir çekmecede buldum. Oldukça kalın bir bölüm.
O kadar iyiydi ki Trebizond'u gezerken hep yanımda
taşıdım. dedim.

David'in ilginç ve düşünceli bir yüz ifadesi olarak ad-
landırılan türden yüzüne bakıyordum. Güneşten çok fazla
bronzlaşmış olduğundan keşfedilmesi zor da olsa nasıl

kızardığını görebiliyordum.

- Ne hakkında? diye sordu.

Ona:

- Ağırlıklı olarak Trebizond. Sonra ötesindeki yerlere geçiyordu ama henüz tümünü okumadım. dedim.

David:

- Oh, dedi ve sustu. Bir süre sonra şöyle dedi:

- Biliyor musun, sanırım bulduğun kısım benim yazmış olduğum bölüm olmalı. Harhalde daktiloda yazılmıştır.

- Hayır, birçok düzeltme ve diğer şeylerle birlikte Charles'ın kendi el yazısıyla yazılmış. Bu Charles tarafından ve onun stilinde yazılmış.

- Onu ne yaptın?

- Ailesine göndermeye karar vermiştim ama henüz göndermedim.

- Yanında mı? Eğer yanındaysa onu Charles'ın diğer kağıtları ve notları ile biraraya koyayım. Kitabımıza geçmeli. Senin anlattıklarına göre, benim yazmış olduğum bir şeyin kopyası olabilir; muhtemelen de öyledir.

David bu yöntemin nasıl işlediğini anlamak için beni izliyordu. Ama benim Charles'ın elyazısıyla ve birçok değişiklik ve düzeltmeyle, David'in Trebizond hakkında yazdıklarını elyazısıyla kopyalayacağına inanmayacağını biliyordu.

- Hayır, dedim, Charles bunu kendisi derlemiş. Bu onun yazım tarzı. Ve sanırım en iyisi bunun onun ailesine göndermek. Bu onların hoşuna gidecektir. Sana ait bir şeyin kopyasıysa, sende orijinalinin olması gerekir, bu yüzden de onu istememen gerekirdi.

- Evet, senin düşündüğün gibi Charles'a ait de olabilir. Bu durumda onu kitabımız için Charles'ın diğer kağıtları ile birlikte bulundurmuyum.

- Onun hemen hemen hiçbir şey yazmamış olduğunu

söylüyorsun. O zaman başka kağıt olamaz.

David gitgide telaşlanıyordu.

– Ne kadar az yazmışsa, yani o zaman yazmış olduğu her ne varsa tümünü toplamak o kadar çok önem taşıyor ki bunu da gerçekten kendisinin yazmış olduğundan emin değilim. Bundan ancak o kısmı gördüğüm zaman emin olurum. Yanında mı?

– Ona ihtiyacın yok, dedim, çünkü çoğu geçen haftaki Sunday Times'da yayınlandı. Bu gazetenin sende olduğunu tahmin ediyorum. Eğer yoksa, sana benimkini verebilirim. dedim.

– Oh, o mu, dedi David, demek onu gördün.

– Evet.

David'e acımaya başlamıştım. Durumu o kadar utanç vericiydi ki, konuyu değiştirdim.

– Bu senin araban mı?

– Aslında Reggie Carson'un. İzmir'den İngiltere'ye izne çıktı ve burada olmadığı süre için kullanmam için bana verdi. İngiltere'de bir sene süreyle araba kullanma yetkisi yok; aptalca bir şey yapmış ve yakalanmış. Oldukça faydasını görüyorum. Yarın Kapadokya mağaralarını gezmeyi ve sonra da Konya'ya geçmeyi düşünüyorum. Gelmek ister misin?

– İsterdim, ama olabildiğince çabuk İskenderun'a geçmem gerekiyor. Şu günlerde her an limana girebilecek olan bir yatta birisiyle buluşacağım. Ama deveyle en az dört gün içinde oraya varacağım. Tren bileti için param yok.

– Meteliksiz kaldın ha? Reggie gitmeden önce ona bir çek bozdurttum. Bak burada. Seni yarın götürüyüm mi? Deveyi burada bırakır, daha sonra alırsın. Veya bir deve binicisiyle peşinden getirtirsin; burada onlardan çok var. Eğer istersen, bunu kolaylıkla ayarlayabiliriz, yatla buluştuğunda paran olacağını tahmin ediyorum.

– Ben de öyle umuyorum.

– O zaman bunu yapalım. Erken yola çıkarsak, akşama

İskenderun'da oluruz. Bak, burada bir şeyler yiyelim; fena bir yer değildir.

Böylece lokantaya girdik ve yemek yedik. Trebizond'dayken yediklerini kışkandığım adamın yediği yemekten yedik. David hoşuma gitmeye başlamıştı. Onun hayatıma girmesinden mutluydum. Bana yardımcı olmasından, iyilikseverliğinden, yemek parasını ödemesinden, beni İskenderun'a götürmesinden, deveye gözkulak olacak bir deve binicisi ayarlamasından çok hoşnuttum ve anladığım kadarıyla gece konaklama ücretimi de ödeyecekti ki bundan da memnundum.

Yemekte sohbet ettik. Oldukça gergin görüldüğünden onu rahatlatmak için elimden geleni yaptım. Dot hala ve Peder'in ortadan yok oluşunu anlattım ve Dot halanın bıraktığı nottan bahsettim. Şu anda ne yaptıklarına dair tahminler yürüttük; casusluk veya balık tutma veya Çerkeslerin dinini değiştirmekle uğraşıyorlardı veya parmaklıkların arkasında oturmuş sorulara cevap veriyorlardı. Belki de tuz arıyorlardı. David'e, Trebizondlu büyücü ile iksirinden ve Türkiye haştalığımdan bahsettim. Ona, bana o kadar yardımcı olan iyiliksever Türklerden ve gelirken görmüş olduğum ilginç ve eski zamana ait kalıntıları anlattım. Bana, gelmiş olduğum güzergahta bunların çoğunu görmüş olacağımı ve muhtemelen hayal görmüş olduğumu söyledim.

– Buraya bile gelebildiğine şaşıyorum, dedi ateşli ateşli, bir de bu sıcakta bu devenin üzerinde.

Belki de buraya hiç gelmemiş olmamı dilediğini düşündüm. Bir süre sonra:

– Sahi, kimin yatına gidiyorsun? diye sordu.

Ben de yatın hangi basın patronuna ait olduğunu söyledim. Yatın bir basın patronuna ait olmasının onu huzursuz ettiğini fark ettim ve benim şu sıralarda basınla veya yattaki yolcularla samimi olmamı istemediğini anladım. Bir iki dakika sonra:

– Bak Laurie. Bana bir iyilik yap ve kimseye kitabımdan; benim ve Charles'ın kitabından demek istiyorum, bahsetme olur mu? Senin için sakıncası yoksa, şu anda reklam istemiyorum, dedi.

– Sen nasıl istersen.

– Unutma olur mu? Bunun bir nedeni var.

– Tamam.

Bir başka ihtimale karşı:

– Kitabın hazırlığı hâlâ sürüyor ve az da olsa dağınıklık mevcut. diye devam etti. Ve kitapla ilgili bir takım havadislerin zamanından önce etrafa yayılmamasını istiyorum. Anlayacağın, durum oldukça nazik.

Kendi kendime, "nazik" tanımlamasının oldukça yerinde bir laf olduğunu düşündüm.

– Demek istiyorum ki, diye devam etti, iki ortak var ve bunlardan biri aniden ölüyor. İşleri yoluna koymam gerekiyor. Charles'a karşı adil olmak istiyorum. Pek katkısı olmamış olsa da kendine düşen bölümü tasarlamıştı. Bu şartlarda insan arka planda kalıp ona hak ettiğinden daha fazlasını verme eğilimi duyuyor. Ne kastettiğimi anlıyordur.

Hiçbir şey söylemedim; onun bocalayışını izliyordum.

– Dolayısıyla, elindeki elyazmalarını bana verip gözden geçirmeme izin verirsen, bana çok yardımcı olursun.

Huzursuz bir şekilde sigarasını yarıya kadar içip söndürüyor ve yenisini yakıyordu.

– Bak, dedi, Charles'ın notlarını teslim almam gerekiyor. Babasına bunu yapacağıma dair söz verdim.

– Aramam gerekiyor. Nereye koyduğumu tam olarak bilmiyorum.

Şevkatli davranarak zavallı adamı sakinleştiriyordum. Ona işkence çekirtmek istemiyor, sadece biraz daha parmağında oynatmak istiyordum.

Bu tutumuna devam etti. Benim için şarap ve kahvele-

rimiz için likör ısmarladı. O bana Kapadokya'daki mağara evlerini anlattı, ben de ona St. Basil'den bahsettim. Bütün bunları hiç merak etmeyen ve beni mecburen dinleyen David'e, Hristiyan Kilisesi'nin; ilk hatasından sonra bizim için her şeyi güçleştiren başka hangi hatalara düştüğünü anlatıyordum. Tüm bunların zaten saçmalık olduğunu bilen David ise bana şarap veriyordu. Şarap ise, onun hiç mi hiç ilgisini çekmeyen kilise olayları hakkında konuşmam için beni teşvik ediyordu. Konuştukça beni kiliseden uzaklaştıran olayın kendi günahlarımın değil de kiliseninkiler olduğundan gittikçe emin oluyordum. Peder Chantry-Pigg burada olsaydı bana sert sert bakar ve tersini söylerdi, ama ne o ne de Dot hala burada değildi ve ben kilise ile baş başaydım. Bir ateiste kiliseden bahsedebilirdim ve o da beni tatmin etmek zorunda olduğundan dinlemeye mecburdu.

David'e bir hayli kiliseden söz ettikten sonra uyukumun geldiğini ve şarapla dopdolu olduğumu farkettim. Ona şimdi peşimden İskenderun'a getirmesi için bir deve binicisi bulup, devemi ona teslim etmemizin zamanının geldiğini söyledim. Konaklayacağımız otelin müdürüne böyle birisini nerede bulabileceğimizi sorduk. Yanımıza bir komi verdi ve tanınmış ve güvenilir birini bulduk. Başka develerle birlikte ertesi sabah erkenden İskenderun'a doğru yola çıkacaktı. Böylece deveyi ona teslim ettim ve bana üç dört gün sonra aramamı söylediği bir adres verdi. Devemin heyecanlandırılmaması gerektiği, biraz delidolu olduğu ve diğer develerle ilişkiye girmemesi gerektiği konusunda uyardım. Sadece sessiz ve sakin bir şekilde yürütülmesi ve de yük taşımaması gerektiğini, çünkü son günlerde çok yorulduğundan dinlenmeye ihtiyacı olduğunu söyledim. Sonra onu sevdim ve şimdilik hoşçakal dedim. Yarın, bir başkasının kullandığı ve benim de onun yanımda oturmuş çevreyi izleyecek olduğum bir arabanın içinde hızla yol alabileceğimi düşündükçe, mutlu oluyordum. Yol, Silifke kapıla-

rına tırmanacak ve içinden geçecek, düzlüklere çıkacak ve oradan İskenderun Körfezi'ne çıkacaktı. Bu arada akşam olacak ve Alexandretta* Körfezi burnundan dolaşarak güney kıyısından geçecektik. Ve Alexandretta'da basın patronunun yatı, durgun karanlık denizden parıltılar içinde demirlemiş olacaktı. Vere, Mediterranean Palace Otel'ine* benim için bir not bırakmış olacak ve akşam veya ertesi gün buluşacaktık. Tabii ki bütün bunlar ancak yat gelmişse olacaktı. Bu, devenin sırtında üç dört gün oturup, bacaklarım ve sırtımı yorarak sallana sallana yol almaktan çok daha iyi olacaktı. David'ten gittikçe daha çok hoşlanmaya başlıyordum ve içimde ona Charles'ın elyazmalarını hemen verme eğilimi giderek artıyordu. Bunu yaparsam da, insanlara bildiklerimi anlatabileceğimden, o, bu iyilik dolu davranışlarını devam ettirmeyi sürdürecekti. Ama, İskenderun'a varana ve o bana bütün gün yiyecek/içecek alıp, görmek istediğim yerlerde durana kadar, bir süre daha beklemeye karar verdim. Gerçi araba üzerinde pek kontrol kurulamıyordu, çünkü yemek yemek veya bir yerlere bakmak için durmaya çok da gönüllü değildi. Kendini yola devam etmeye zorunlu hissediyordu. Ben de araba kullandığım zaman aynı şekilde hissediyordum.

Günümüz planlamış olduğum gibi geçti. Hiç kimse David'in bana davrandığı gibi iyi davranamazdı. Arkeoloji konusunda oldukça bilgi sahibiydi. Selçuk, Hitit ve Roma arkeolojisini incelemek ve yemek yemek ve bir şeyler içmek için durduk ve gezmek için bir süre Tarsus'ta kaldık. Benim, tüm atalarımızın yüzdüklerine dair bir teorim var ve yüzmediklerine dair teoriyi biz kendi kendimize uydurmuşuz. Her neyse, deniz benim ve David için pek soğuk değildi. Yüzdükten sonra Kleopatra'nın Anthony'le buluşmak için gemisiyle Tarsus'a açılmasından, ünlü eski Tar-

* Alexandretta: İskenderun

* Akdeniz Saray Oteli

sus Üniversitesi'nden, misyonerlik hakkında pek bilgisi olmadığı için David'e sözünü etmiş olduğum St. Paul'den konuştuk. David bu konuyla çok ilgileniyormuş gibi görünmeye çalışıyordu. St. Paul'ün mektuplarının çok enteresan olduğundan sözettiğimde, onları bir gün okuyabileceğini söylüyordu. Peder Chantry-Pigg'in; St. Paulle çok ilgilenen ve bir dekan olan babasının, ölüm onu durdurana kadar St. Paul'ün hayatı hakkında yazdığını anlattığını hatırlıyordum. Babası Tarsus'a gelmiş, Pauline kalıntılarını derlemiş ve o zamanların üniversite programını incelemek için oldukça uzun bir süre kalmış. Hayal gücü olan bir dekan olduğundan, tüm üniversite binalarını restore etmiş ve kitabı için onların bir haritasını ve derslerin de bir listesini çıkarmış. O kadar güzel hayalleri var ve restorasyonu o kadar güzel yapıyor ki veya bunu o kadar rahat yapıyor ki, arkeologlar her zaman Dekan Chantry-Pigg gibi insanlardan yardım istemeliler. David'in onun yeniden yarattığı şeyleri horgöreceğini düşünüyordum. Ona St. Paul'den bahsederken, biraz üstelememin onun kiliseye katılmasını sağlayacağını anladım. Kilisenin kapılarını; arkeoloji, düğün ve cenazeler için hiçbir zaman kapatmıyordu. Dot halanın, "David bu kadar uysal iken bu güzel çalışmayı sürdürmem gerektiğini" söylediğini duyar gibi oluyordum. Ama, David'in de benim gibi hataya düşeceğini ve iyi bir inanan olmaya-acağını düşünerek bunu devam ettirmedim.

Alexandretta Körfezi'ne girdiğimizde hava kararmıştı. Körfezi dolaşarak İskenderun'a girdik. Körfez, kıyının içlerine kadar ilerliyor ve gemilerden, kayıklardan ve karadan gelen ışıltılı aydınlığın içine hapsolmuş bir nehir gibi uzanıyordu. Körfezde tüm ışıkları yanmakta olan bir savaş gemisi demirlemişti. İngiliz gemisine benziyordu. Kıyıya daha yakın bir yerde bir yat vardı ve onun da ışıkları yanıyordu. İsmi okuyabiliyorduk. Adı Argo idi ve Vere'nin arkadaşı olan basın patronunun yatıydı. Mediterrene-

an Palace'da ne zaman buluşacağımızı yazmış olduğu bir not beni bekliyor olacaktı. David, her ikimizin de gece orada konaklayabileceğini söyledi. Arkadaşlarımla buluşup para alana kadar beni bırakmayacağını söylüyordu.

Ama otele girdiğimizde Vere'i resepsiyondaki görevliye bir not bırakırken gördüm. Böylece buluştuk. O andan sonra hiçbir şeyin önemi kalmadı.

Vere saat onbirde diğer yat yolcularıyla birlikte, basın patronu ve diğer misafirlerle buluşmak için Argo'ya indi. Ben de onlarla birlikte gittim. Gitmeden önce David'e iyi geceler dedim, bana gösterdiği ilgi için ona çok teşekkür ettim ve şüphesiz hak etmiş olduğu elyazmalarını ona verdim. Ona bu konudan kimseye bahsetmeyeceğime dair söz verdim ki buna muhtemelen inanmamıştır. Hakkı da varmış, çünkü işte şu anda bu konu hakkında yazıyorum. Ama ne olursa olsun, dedikodu, güvensizlik ve insanların biri hakkında hemen en kötüyü düşünmeleri yüzünden bu tür olaylar asla bir sır olarak kalmıyor. Çoğu; St. Paul'un hayırseverlik ve St. James'in öldürücü zehir ve cehennem ateşi üzerine kurulmuş olan "diline hakim olmak" üzerine yazdıklarını okumamıştır ve benim hiçbir şey söylememe gerek kalmadan; David, Charles ve kitap hakkında her şey tahmin ediliyor veya olaya şüphe ile bakılıyordur. Bunun açıklamasının beni ilgilendirmediğini düşündüm ve her şeyi olurluna bırakmaya karar verdim. David istediği gibi hareket etsin. Bu, onun vicdanı ile kendisi arasındaki bir mesele. Bu işin içinden tek başına çıkmalı. Bense, kimseye hiçbir şey anlatmayacağım.

16

Vere dahil üç 'Argonot'a İngiliz banka çeki bozdurdum. Böylece yine yeterince Türk parasına sahip olmuştum. Artık üç gün sonra Argo'nun denize açılmasının ardından deve sırtında Güneye Suriye ve Ürdün'e doğru yola çıkmak için param vardı. Vere ile palmyelerle dolu körfezi çeviren bu büyüleyici, hoş ve Fransızlaştırılmış kasabanın keyfini çıkardık. Bir dolmuşla Antioch'a* gittik. İzlediğimiz yol, zigzaglar çizerek, vahşi dik bir tepeye çıkarak ekili düz tarlalardan geçerek bir tepenin yamacındaki kiremitli evlerle dolu bir Türk şehri olan Antioch'a varıyordu. Altın Antioch ve Seleucia* yükseklerde bir zamanlar kalenin olduğu ve duvarların sardığı tepede yapayalnız yatan birer hayalettiler.

Tepeye çıktık. Burada İngiliz arkeologlar toprağın altından mozaik kaldırımları çıkarmakla meşguldüler. Tekrar Antakya'ya indik ve kayalık tepedeki mağarasındaki küçük eski kiliseyi gezdik. Sonra Daphne* korusuna gittik.

* Antioch: Antakya

* Seleucia: Silifke (Seleukia)

* Daphne: Apollon'un aşık olduğu peri kızı. Daha sonra Defne ağacına çevrildi.

Burası bir zamanlar Yunan ve Roma eğlencelerinin yuvası olan sefahat ve ebedi günah şenliklerinin yapıldığı yerdii. Vere'le birlikte burayı gezdik. Eskiden; tüm mabetler, tapınaklar ve alemlerin varolduğu zamanlarda burası daha güzel olmalıydı. Şimdi burada çağlayanlar, taş merdivenler, vadiye inen ormanlarla kaplı dik tepelerin yamaçlarında oturup tavla oynayan ve çoğunluğu alkolsüz içki içen insanlar vardı. Burası ormanlar, merdivenler ve çağlayanlar ile varolan diğeri yerlerden daha ahlaksız değildi. Her ne kadar eğlence düşkünler, gittikleri her yerde eğlencelerini yaratsalar da, sefahat düşkünlerinin pek tercih edecekleri bir yere benzemiyordu. Ama Vere ve ben etrafımızdaki şelalelerin ve ağaçların gölgelerinin bu yeri nemlendirdiğini ve İskoçya'ya benzediğini düşünüyorduk. Bu yüzden Daphne'de fazla kalmadık ve Antioch'a geri dönüp, Ortaçağ Türkiyesi bölgesini keşfe çıktık.

Eğri büğrü dönemeçli sokakları, derin kavisleri, küçük kiremitli camileri, bir zamanlar kervanların mola yeri olan açık alanlarda halkalara bağlanmış maymun ve develeri, çevredeki ağaçları, kendi ticaret bölgelerindeki küçük dükkanlarında çalışan marangozları, çömlekçileri, kuyumcu ve bakırcıları ile çok daha eğlenceliydi. Burada birbirimize verdiğimiz Roma ve Bizans sikkeleri satın aldık. Daha sonra ağaçlardaki lambaların altında ve Antakya radyosunun ağaçlardan sarkarak çaldığı müzik eşliğinde, bahçeli bir lokantada yemek yedik. Yemekten sonra geceyi geçireceğimiz Turizm Oteli'ne gittik. Sokaklarda yürürken çocuklar bize bağılıyor ve yumruklarını gösteriyorlardı. Otelde tanıştığımız bir Alman arkeolog, Antakyalıların İngilizleri dikkate almadıklarını, sadece Almanları sevdiklerini söyledi. Bu, Çanakkale Savaşı'nın eski bir geleneğine dönüşmüştü. Ama biz onların sadece yabancılara kötü davranan yaramaz çocuklar olduklarını düşünüyorduk ve birarada olmaktan çok mutlu olduğumuzdan bunu pek önemsemiyorduk. Bir-

birimizi anlıyor ve yaptığımız esprilere karşılıklı gülüyorduk. Sevgi bizim kalemiz ve huzurumuzdu. Birarada olmak diğer her şeyi yeniyor, vicdani ve ahlaki duyguları devre dışı bırakıyordu. Evli olduğumuz takdirde bu sarhoş edici unutulmuşluğu ne kadar yaşayabileceğimizi merak ediyorduk. Evli çiftlerin, zamanın körelttiği romantizmini düşünüyordum. Her şeyi, hatta sıkıcı şeyleri bile birlikte yapmak zorunda olsak bile, bizim böyle bir endişemiz yoktu. Tatil planları yapar, haritaları ve gideceğimiz güzergahları tartışırdık. Birimiz seyahat rehberini okurken, diğeri arabayı kullanırdı. Her ikimiz de araba kullanmada olduğu kadar, diğer her konuda da eşit haklara sahip olacaktı. Çocuklarımızı seveceğimizi düşünüyordum ve evlilik bizim kalemiz ve huzurumuz olacaktı. Tıpkı şu anda birarada olabildiğimiz zamanlarda çoğalan ama ayrıyken bir üzüntü ve işkenceye dönüşen sevgimiz gibi.

Aşk Antioch'u, bizim için peri lambaları gibi aydınlatıyordu. Argo Kıbrıs'a doğru yola çıkacağından, İskenderun'a geri dönüş zamanının gelmesi berbattı. Argo'nun yola çıkmasına bir saat kala İskenderun'a gittik ve Argo'ya gidecek olan kayığın kalktığı rıhtımda vedalaştık. Kayık iskeleden ayrılıp bir köpük gösterisi ile Argo'ya doğru yol alırken, deve ahırlarına gittim. Binicinin devemi Kayseri'den getirmiş olduğunu gördüm. Oldukça iyi ve dinlenmiş görünüyordu. Ertesi gün Londra'dan çıkartmayı unutmuş olduğum Suriye vizemi aldıktan sonra Aleppo* ve Suriye'ye doğru yola çıkmaya karar verdim.

O akşam David'le Mediterranean Palace'da yemek yedik. David Charles'ın elyazmalarını aldığından bir hayli rahatlamış görünüyordu. Ama biraz çekingen davranıyordu. Şimdi artık tek başıma yazdığım için kitabımın nasıl gittiğini sordu. Hiçbir ilerleme kaydetmediğimi söyledim. Hiçbir zaman tekbaşına bir kitap yazmayı düşünmemiş-

* Aleppo: Halep

tim, sadece Dot halanın kitabına ufak tefek bir şeyler ve tabii ki fotoğraflar eklemek istiyordum. Onun yerine kendi kitabına fotoğraf sağlamak ve bir şeyler yazmak konusunda ne düşündüğümü sordu. Onun Charles'ın eksikliğini hissettiğini görüyordum. Bu konuda kimseye bir şey söylemememi sağlamak için beni kitabına dahil etmek istediğini anlıyordum. Ama Dot halanın Rusya'dan geri dönmesini beklediğimi ve kitabı için yazmakta olduğum şeyleri elimde tutmam gerektiğini söyledim. David'in rakip bir kitapla ilgilendiğim için hayal kırıklığına uğradığını görüyordum. "Oh, pekala, boş ver" dedi. Para istiyorsam küçük bir çek bozmayı teklif etti. Ona şimdilik idare edebileceğimi söyledim. Kendisinden uzaklaşmakta olduğumu ve yapacağı tek şeyin Tanrı'ya güvenmekten ibaret olduğunu görüyordu.

Ertesi sabah Suriye Konsolosluğu'na gittim. Vize formunu doldurdum. Konsolos, formu ve pasaportumu, sanki her ikisine de güvenmiyormuşçasına şüpheyle inceledi.

– Hiç İsrail'de bulundunuz mu? dedi.

– İsrail mi? Aman Tanrım, hayır. Bu kadar yer dururken neden oraya gitmek isteyeyim ki? dedim.

– Burada soruları ben soruyorum. İsrail'e hiç gittiniz mi?

– Size daha önce de söyledim. Hayır.

Pasaportumun sayfalarını edebe aykırı bir şeyler yazıyormuşçasına aç gözlü bir merakla inceliyordu.

Sonra oldukça yüksek ve kızgın bir tonla:

– Mesleğinizi, buraya neden yazmadınız? 'Bağımsız' demişsiniz. dedi.

– Evet. Başka ne diyebileceğimi bilmiyordum.

– Bağımsız demişsiniz.

– Evet, dedim.

Sohbetimiz tekrara dayanıyordu.

– Bağımsız kelimesinin anlamını biliyor musunuz?

– Evet, sanırım biliyorum. Birisinin bana düzenli olarak para ödemediği anlamına geliyor.

Kelimeleri ağızda tiksintiyle yuvarlayarak:

– Bağımsız, dedi, casus demektir.

– Hayır, dedim, İngilizcede bu anlama gelmez. Casuslar bağımsız değildirler. Onlar maaş alırlar.

– Burada İngiltere'de değilsiniz.

Sesi, insanların genelde bu sözleri sarfettiğinde olduğu gibi kızgındı.

– 'Bağımsız,' Doğu'da casus demektir. Size vize vermiyorum.

Kendimi savunmayacak kadar gururlu olduğumdan, gitmek üzere yerimden kalktım.

– Nasıl isterseniz. Şüphesiz başka bir yerden alabilirim.

– Hiçbir yerden vize alamazsınız, çünkü pasaportunuza geri almıyorsunuz. Bende kalıyor.

– Hayır. Bende kalacak. O bana ait.

– Bende kalacak. dedi ve onu çalıntı pasaportlarla ağızına kadar dolu olan bir çekmeceye attı.

O daha güçlü bir mevkiide olduğundan, soğuk bir sesle:

– İngiliz konsolosuna gidiyorum. diyerek oradan ayrıldım.

– Ona bir casus olduğun, benimle küstahca konuştuğun ve İsrail'e gitmek istediğin için pasaportunu alı koyduğumu söyle.

İngiliz Konsolosluğu'na gittim. Konsolos:

– Suriye Konsolosluğu'ndan pasaportunuzla birlikte çıkmanız oldukça zor. Konsolos onları toplamayı seviyor. Onu arayacağım ve duyacaksınız. Bana Suriye Konsolosluğu'nu bağlayın.

Birisi bağlantıyı kurdu. Aralarındaki konuşma aşağı yukarı tek taraflıydı. Konsolos telefonu kapattı ve:

– Şu anda onu alamayacağınızı söylüyor. Üzerinde bazı soruşturmalar yapması gerekiyormuş. İkinci bir pasa-

portunuz var mı?

- Evet.

- Şüphesiz sadece İsrail damgalıdır. Bu sizi oraya direkt uçmadığınız sürece pek ileriye götürmez. O zaman da deniz yolu haricinde çıkış yapamazsınız.

- Hayır, dedim, uçmayacağım.

Bu kadar param olduğunu düşündüğünden kendimi oldukça yücelmiş hissettim.

- Aslında, deveyle seyahat ediyorum.

- O zaman Suriye konsolosunu incelemelerini tamamlayana kadar burada kalmak zorundasınız. Pasaportunuzu muhtemelen geri alırsınız. Ben elimden geleni yapacağım, ama inatçı bir insandır... Bu arada gerçekten casus musunuz?

- Ne yazık ki değilim.

- Peki bağımsız mı çalışıyorsunuz?

- Şu an için öyle.

- Eveet. Şu anda yapabileceğimiz bundan ibaret. Bir başka gün tekrar gelin görüşelim. İyi günler.

Dışarı çıktım.

İskenderun'da üç gün kaldım ve şehri dolaştım. Havası bayağı sıcak ve rutubetliydi; sabah ve akşamları sis vardı. Ama hava gün boyu güneşli ve açık oluyordu. Günbatımları ise denizin üzerinden batıya doğru dumanlı bir ateş yanıyormuşçasına, kıpkırmızıydı. At nalı şeklindeki koy, sahil yolunda palmiye ağaçları ile bir kavis çiziyordu ve tüm ışıkları yanmakta olan savaş gemileri koyda demirlemiş yatıyorlardı. Canlı sokaklar epey Fransız bir görünüşe sahipti ve dükkanlarda hâlâ bir parça Fransızca konuşuluyordu. Kimse yabancılara gözlerini dikip bakmıyordu, çünkü yabancı yüz ve görüntülere senelerdir alışmışlardı. Deniz cephesindeki kahvelerde erkekler sabahdan akşama kadar oyun oynuyorlardı. Erkek çocuklar sahilde yüzüyorlardı. Ben de sahilde bir mil kadar yürüdüm ve denize girdim. Bana çok nazik davranan Shell Şirketi'nin

temsilciliğini yürüten bir karı-koca ile tanıştım. Alexandretta'da daha fazla kalmak isterdim. Burası oldukça sevimli bir kentti. Kızlar dost canlıydılar ve sahil yolunda Fransızca sohbet ettik. Dr. Halide Alexandrettalı kadın ve kızların tuhaf olduklarını söylemişti. Belki de öyledirler, ama benim için farketmiyor. Neler yaptığımı ve evli olup olmadığımı soruyorlardı. Bekar misyoner olduğumu söyledim. Bu onları etkiledi. Roma katolikleri hakkında bilgi sahibi olsalar da, onlara şimdiye kadar duymadıkları İngiliz kilisesinden bahsettim. Dr. Halide Müslümanların bir Roma Katolığından çok, iyi birer Anglikan olabileceklerini söylemişti. Bu doğru olabilir, ama biz böyle bir konuya girmedik. Alexandretta'daki din hakkında da pek konuşmadık. Kızlar oldukça batılı bir görünüşe sahiptiler ve epey serbesttiler. Bu Atatürk'ün hoşuna giderdi.

Her sabah İngiliz Konsolosluğu'nu arayıp pasaportum hakkında bilgi alıyordum. Ama anlaşılan pasaportum hâlâ Suriye konsolosunun elindeydi. Dördüncü sabah konsolos pasaportumu para karşılığında geri vermeye hazır olduğunu söyledi. Hatta bana vize bile verecekti. Anlaşılan hakkımda yaptığı araştırmalar olumlu sonuç vermişti. Konsolosun işleri her halde iyi gidiyordu ki oraya gittiğimde bana surat asmadı. Aksine gülümsedi, elimi sıktı ve pasaportumu bana bir diploma veya çek verirmişcesine uzattı. Güzel Suriye'ye yapacağım gezinin iyi geçmesini diledi. Orada çok sayıda büyüleyici Suriye kalesi olduğunu söyledi. Bir turizm broşürü gibi konuşuyor, bağımsız çalışan bir casus olduğumu unutmuşa benziyordu. Böylece nezaket ve neşe içinde ayrıldık. Oradan çıktım, deveyi yükledim ve Aleppo'ya doğru yola çıktık.

Artık yeterince param olduğundan ve bir acelem olmadığından, deve üzerinde Yakındoğu'da yaptığım yolculuğun tadını çıkarıyor ve yumuşak eğerde rahatça arkama yaslanıyor, yavaş yavaş yol alıyordum. Deve ise, başını ha-

vaya atıyor, beyaz tüyleri rüzgarda dalgalanıyor, yeri eşeliyor ve bazen bir savaş atı gibi: "Ha, ha" diye bağıyordu. Bazen heyecandan, zevkten, kızgınlıktan ya da aşktan kükreyerek koşturuyordu. Ama bunu hangi nedenle yaptığını asla tam olarak anlayamadım. Bazen kendimi büyük bir hazla Yakındoğu'yu boydan boya gezen onyedinci yüzyıl gezginleri gibi hissediyordum. İstanbullu Evliya Efendi şöyle demiş:

– Tüm dünyayı dolaşacak bir seyahat düzeni yaratabilmem için, bedenime, sağlık ve ruhuma iman vermesi için Allah'a yakardım.

Buna karşın şunu da eklemiş:

– Resul'ün aktardığına göre seyahat etmek cehennemin bir parçasıdır.

Bu, doğru olabilir. Tabii yiyecek/içecek, yatacak bir yeriniz ve binebileceğiniz bir deveniz varsa, ayrıca Suriye'yi kervan yollarını izleyerek geziyorsanız durum böyle oluyor. Bu yolu izleyerek Aleppo, Beyrut ve Lübnan'ın dağlık yemyeşil sahilini, bir düzine Haçlı kalesini, çölleri, dağları, vadileri görüyorsunuz. Sonunda birkaç hafta sonra, Filistin'e varıyorsunuz. Bu ülke için bendeki asırlık Murray Rehberi, "Bedevi halkından (bu şekilde teaffuz edildiğinde kulağa tehditkar geliyor) sakının." diyor. Murray, kayaların arkasından gözünüze bir fitilin parıltısı veya püsküllü bir mızrak çarpabileceğini ve bu ülkeden ancak bu insanların eşliğinde güvenle geçilebileceğini söylüyor. Toprağı işleyen Fellahlar da hemen hemen aynı şekilde tehlikeliymiş. Tüm bunlar yabancıların bu ülkedeki seyahatlerinin artık eskisine oranla daha az tehlikeli olduğunu gösteriyor.

Hava çok sıcaktı. Deniz seviyesinin altındaki Jericho'ya* indiğimde kızgın cehennem çukuruna inmiş gibi oldum. Kazı yapan biri için burası çok fazla sıcaktı; kazıyla ortaya

*Jericho: Filistin'de bir şehir.

çıkartılmış olan Ummayad sarayından geçtim. Bir zamanlar güzel bir saray olan bu yer de haddinden fazla sıcaktı. Ummayad kralları bu sarayı sadece kış aylarında kullanırmış ve bu konuda haklı olduklarını anladım. Hurma ağaçları, pelesenkler ve borazan seslerine dayanmayacak kadar zayıf yapılmış duvarları olan görkemli binaların şehri olan Jericho'ya gelince, bunlardan pek bir şey göremedim. En iyisi aşağı yukarı yirmi sene sonra tekrar gelmem gerektiğini düşündüm. O zaman burada gerekli kazılar yapılmış olacaktı. Parça parça çıkarılmış olan kısımlar beni usandır-mıştı ve ayakları üzerinde duran binalar görmek istiyordum. Murray'ın pis ve sefil bir kasaba havasını ve Sodom'un ahlaksızlığını koruyan az sayıdaki halkının; hem fakir, hem de hovarda olarak nitelendirdiği modern Jericho'ya geçtim. Modern Jericho bugün gösterişli ve saygı uyandıran bir görünüşe sahip ve hiç anlatılanlara benzemiyor. Görüntüler tabii ki yanıltıcıdır. Şehrin içinden hızla geçerek Lut Denizi'ne yöneldim. Kısa bir süre sonra kendimi Droitwich kaplıcalarındaymış gibi veya ellerimi dizlerime dolamış, sallanan sandalyede ileri geri hareket eder gibi, bu denizde oturmuş olarak buldum. Deve ayaklarını kıyıya sıcaktan cızırdatarak vuran dalgalarla ıslatırken, ben de dağları seyrediyordum. Daha sonra Coca Cola içtim ve serinlemek ve vücudumdaki yapışkanlığı gidermek için yüzdüm. Deveyi yıkadım, o da doyasıya su içti. Sonra, akşam serinliğinde Kudüs'e doğru yola çıktım.

17

Dot halanın kutsal Kudüs'te konakladığı yer St. George'un yurduydı. Burası Anglikan Katedrali'nin manastırıydı. Gidip bir oda istedim. Bir odaları vardı. Deveyi bahçeye bağlamama izin verdiler. Deve hemen dizleri üzerine çöktü ve uyudu.

Yurda girdim ve ilk gördüğüm kişi, en son beş sene önce Adriyatik Denizi'nde görmüş olduğum annem oldu. Dot halayla birlikte denizin içinden yürüyerek Dalmaçya'ya gitmeye çalışmıştık. Ama deniz çok derin olduğu için değil de pasaportlarımız yanımızda olmadığından bundan vazgeçmek zorunda kalmıştık. Annem bir deniz motoruyla oradan geçerken bizimle konuşmak için durmuş ve bizi İtalyan sahiline geri götürmüştü. Birbirimizi görmekten sakın ve heyecansız bir mutluluk duyuyorduk ve şimdi de mutluyduk. Annem arkadaşlarıyla birlikte Kudüs'te kalıyordu. St. George Yurdu'na, Steward Perowne ile yemek yemeğe ve onun bir süre önce kazarak çıkardığı ve küçük bahçesine yerleştirdiği bazı nesneleri görmek için gelmişlerdi. Arkadaşı oldukça zengindi, bu yüzden maddi sıkıntının çözüleceğini düşünerek mut-

lu oldum.

Annem oldukça iri yapılı ve şişmandı (hâlâ da öyledir). Aynı zamanda hoş bir kadın olduğundan, Zeus'un vahyettiği iri bir kuğu yumurtasından çıkmış olan tombul ve sağlıklı bir tanrıçayı andırıyordu. Eskiden, bir mahalle papazının karısı olarak çocuklarını bahçıvan sepetlerinde taşıırken oldukça iyi görünüyor olmalıymış.

- Peki Laurie, sevgili tatlı çocuğum, dedi, senin Türkiye'de olduğunu düşünüyordum. Dot'tan bir haber var mı? İngiliz gazeteleri onun ve Peder Pigg'in casusluk yaptıklarını düşünüyorlar.

Dot halanın ortadan kayboluşunu gazetelerden okuduğunu, ama buna hiç şaşırmadığını söyledi. Çünkü Dot her zaman bir şeyler karıştırmaya hazırdı. Kendisi çok daha tembel bir yapıya sahipti. Ama arkadaşının kendine has enerjisi ve hareketliliği sayesinde, bir yerde uzun süre kalır veya dünyayı çok yavaş dolaşırdı. Tabiatı üretken olan annem beni bir yığın üvey kardeşle tanıştırdı. Ona Dot hala ile ilgili hiçbir bilgiye sahip olmadığımı, ama devenin bende olduğunu söyledim.

- O zaman, sevgili oğlum, dedi, ondan ne kadar kısa sürede kurtulursan o kadar iyi olur. Onlara hiç güven olmaz. Umarım şimdi bir süre için burada kalır ve dinlenirsin. İstersen eve uçakla dönmen için para verebilirim. Ben ve Howard'la birlikte Kıbrıs'a da gelebilirsin.

Annem sıradan bir insan değildir, ama dilbilgisi kurallarını hiçbir zaman kavrayamamıştır. Küçük bir çocukken babamın annemle bu noktayı tartıştığını hatırlıyorum, ama bunu anlayamamış ve kuralları yanlış kullanmaya devam etmiştir.

Ona, istediğim yere çok yaklaştığımı ve eve gitmeden önce İsrail'e gitmek istediğimi söyledim. Bunun çok güzel bir fikir olduğunu kabul etti.

- Ama Telaviv'e gitme; oldukça korkunç bir şehirdir.

Ve tüm o küçük kibbutz'lar* oldukça sıkıcıdır. (Annem hiçbir zaman zor işleri sevmemiştir.) Galilee hoşuna gider. Suya girmek çok hoştur ve tabii ki kiliseler de. Hâlâ kiliseye gidiyor musun, canım?

- Arada bir, pek sık değil.

- Gitmelisin. Baban gitmeni isterdi. Kudüs'ü mutlaka görmelisin. Oradaki katedral papazları dini çok güzel anlatıyorlar. Bir gün Bethlehem'e* gitmeliyiz; çok hoştur. Dot'un bunları kaçırması ne kötü; çok hoşuna giderdi. Tabii ki, o yaşlı rahibin de. Ama, Türklerin dinini değiştirmeye çalışmak gerçekten oldukça saçma bir düşünce. Her şeyi olurlarına bırakmalıyız; bu çok daha akıllıca olduğu kadar daha doğru bir davranıştır da. Bu arada, burada seni tanıyan genç bir adam var: David Langley. Birkaç haftadır Sunday gazetelerinden birinde Türkiye hakkında makaleler yazıyor; Steward oldukça iyi yazılmış olduklarını söylüyor.

Böylece yemekte David'le tekrar karışlaştık. Yemeğe indiğimde bana tehditkar bir bakış attı, ama kendini toparladı. Bezelye yemeği ve baharatları uzatarak; çok nazik bir şekilde, devenin nasıl olduğunu ve yolculuğumun nasıl geçtiğini sorarak tatlı dilli ve aşırı saygılı bir tutum takındı. Sunday gazetesindeki makalesinden kimsenin bahsetmeyeceği gibi boş bir umuda kapılması biraz zordu ama elinden geldiğince konuyu oraya getirmemeye çalışıyordu. Konu oraya geldiğinde aşırı bir tevazuyla konuyu değiştiriyordu.

Annem yemekten sonra bana makaleleri gösterdi. Onların aynen ilkinde olduğu gibi tamamiyle Charles'ın elyazmaları olduğunu gördüm. Bunun bana her zaman yarar sağlayacak bir sır olacağını ve insanın, eksikliğini duyduğu her şeyi giderecek kadar özenli, kavrayışı çabuk bir arka-

* Kibbutz: İsrail'de tarım alanında kolektiflik ilkesiyle işletilen kuruluş.

* Bethlehem: Beytüllahm: Filistin'de bir şehir.

daşının olmasının ne iyi bir şey olduğunu düşünüyordum. Bana ertesi gün surları, kapıları ve yolları gezdireceğini söyledi. Bunlar hakkında o kadar çok bilgiye sahipti ki kafam karıştı. Daha az bilgili olmasını dilerdim.

Öğleden sonra annemle Bethlehem'e gitmekten memnuniyet duydum. Annem mücevher, sedeften haçlar ve zeytin ağacından inciller, altın işlemeli kadife ceketlerin bulunduğu dükkanlar haricinde hiçbir şey hakkında bilgi sahibi değildi. Annem ne zaman Bethlehem'e gitse bu ceketler veya tüniklerden alıyor ve bunları arkadaşları veya akrabalarına veriyordu. İncil'i kabul etmiş olan tüm kadınların buradan alışveriş yapmış olduklarına ve Sabbath'da* onların bu kadife giysilerle dolaştıklarına dair bir fikre sahipti. Hayalinde tüm Mary'lerin, Kutsal Bakire'nin, Mary Cleophas'ın ve hiçbir kanıt olmaksızın haksız yere gelecek kuşaklar tarafından lekelenmiş olan Mary Magdalene'in, Martha'nın, zina yapan kadının altın işlemeli bu kadife giysilerle ve başlarında el yapımı dantelden şallarla sokaklarda dolaştığını görüyordu. Bu, annemin kendisini bin dokuz yüz sene önceki Bethlehem'de düşlemesindendi. Gerçekten bu, İsa'nın doğum yeri olan mağara ile Konstantin'in burada inşa ettiği kiliseden daha çok ilgisini çekiyordu annemin. Lambalar, altın, gümüş ve parıltılı takılarla ışıldayan, tütsülerin yandığı, kaneviçeli bu karanlık mağarayı seviyordum. Ama, bunlar annemin seveceği türden şeyler değildi ve Dot halayla Peder Chantry-Pigg'i özlediğimi hissettim.

Bethlehem büyüleyici, çarpıcı ve tuhaf bir şehirdi. İnsan Bethlehem'de veya Kudüs'te, her nerede olursa olsun, türbelerin sıradanlığını önemsemiyor. Çünkü asırlar boyunca milyonlarca hacının bağlılığı onlara gizemli bir gerçeklik vermiş. İnsan onların gözden düşürülmüş olmalarını pek önemsemiyor. Çünkü insanların cehaleti ve dua ederken et-

*Sabbath: Kutsal dinlenme günü (Hristiyanların pazar, Musevilerin cumartesi günü)

rafında İngilizlerin olması bunu kaçınılmaz kılmış. İnsan; ilk binaların seneler önce yıkılmasını ve bunların yıkıntılarının üzerine başkalarının yapılmasını ve bunların da tekrar ve tekrar yıkılmasını önemsemiyor. Çünkü bu, insanların kafalarındaki inatçı saplantıyı gösteriyor: Onlar ölmüşlerdi, ama uyumayacaklardı.

Birçok insan, asırlardır Kutsal Mezar çevresindeki Hristiyanlar arasında, çıkan kavgalar, savaşlar ve çekişmelerden endişe duyuyor. Örneğin annem tüm bunları korkunç bir felaket ve utanç kaynağı olarak görüyor ve Hristiyan Kilisesi'nin tüm geçmişinin ürkütücü olduğunu düşünüyor. Bunu, babamı bırakmasının nedeni olarak düşünmek hoşuna gidiyor, ama aslında gerçek neden bu değildi. Sıkılmış, bir başka insanla tanışmış ve onunla dünyayı dolaşmaya karar vermişti.

Kudüs de, diğer eski kentler gibi, acımasız ve insana kaygı veren bir şehir. Göze çarpan bir şehir, çünkü burası İsa'nın çarmıha gerildiği yer. Çarmıha gerilen İsa'nın kendisi olduğundan bu şehri dehşet ile anıyoruz, ama binlerce insan yine burada çarmıha gerilmişti. Romalıların yönettiği her yerde bu korkunç ölümler ve işkenceler herkesin hoşuna gidiyordu. Geçmiş yılanlar ve dehşetle dolu karanlık bir çukura dönüştüren; işte tüm bu çarmıha germeler, derilerin yüzülmesi, yakmalar, parçalar ayırmalar, kamçılamarlar, kör etmeler, vahşi hayvanlara atmalar ve insanların hoşlandıkları acı dolu tüm dehşet verici olaylar. Hepimiz bu çukurdan çıkıtık ve köklerimiz hâlâ bu çukurun derinliklerinde yer alıyor. Ve işkence hâlâ devam ediyor.

İşte Kudüs'teki vahşet ve acının bu dehşetinden, Good Friday* olarak adlandırdığımız günde kilisemiz ortaya çıkmış. Tüm bu vahşet bu kiliseye miras kaldı ve yine miras olarak almış olduğu sevgi ve iyilikle, vahşete karşı sa-

* Good Friday: Hristiyan Kilisesi'nin İsa'nın Çarmıha Gerilişi'nin Yıldönümü olarak kabul ettiği Paskalya'dan önceki cuma günü. (B.C.)

vaşmaya devam etti. Bu savaş hâlâ sürmekte. Bazen sevgi ve iyiliğin kaybettiği bir çarpışmamış gibi görünüyorsa da, ne sevgi ne de iyilik asla tümüyle yok olmamakta ve hiçbir zaman da yok olmayacak.

Tüm bu üzüntü, kaygı, hata ve yenilgiler Kudüs'ü Hristiyanlar için acı veren bir yer haline sokuyordu; belki de burada Hristiyanlar tarafından katledilmiş olan Yahudiler için de durum böyledir. Düşlendiğinden çok daha güzel, her caddesi ilginçliklerle dolu, tehditkar bir şekilde yükselen dağlarla çevrili bir şehir Kudüs.

Kamplarda yaşayan Filistin mültecileri de tehditkar bir görünüme bürünmüşlerdi. Birleşmiş Milletler ve Mülteci kuruluşları onlara yemek ve giysi veriyor, dikkatlerini dağıtmaya çalışıyorlardı. Ama onlar şehri kuşatmış bir ordu gibi tehditkar ve nefret doluydular. Evlerine gidemediklerinden *"sedentes in tenebris"* (huzursuzluk içinde yaşayan yerleşik insanlardı).

Kutsal türbenin bulunduğu kiliseyi gezdiğim ve bu dünyada eşi olmayan karmaşık olağandışılığı yüzünden kafamın karman çorman olduğu o günün akşamında, manastırda yorgun ve biraz da sarhoş bir şekilde otururken, David geldi ve yanıma oturdu. O da sarhoştü.

- Türbe kilisesi senin üzerinde nasıl bir etki bıraktı? Yani, bazı kişiler türbelerdeki bütün o süslemeler ve zevksiz parıltıları hiç sevmezler. Bazıları Latin, Yunan, Suriye, Ermeni türbeleri arasındaki bu farka tanık olduklarında şaşkınlığa düşerler. Bunlar yüzyıllardır savaşıyor ve birbirlerini cehenneme yollarasına, horgörüyorlardı. Birçok Hristiyan bunun karşısında hayrete düşüyor. Sen de düştün mü?

- Hayır, benim hoşuma gitti. Bunlar bilinen kilise meseleleri. Ben böyle şeylere alışığım. O parıltıları da seviyorum. Bunlar arasında bütün o renkli cadı topları, mücevherler, değersiz ama gösterişli eşyalar, gümüşler ve mumlarıyla Ermeni türbesi en güzeli; Aladdin'in mağarası gibi.

Yunan türbesi de oldukça hoş; çok güzel tütsülere, en iyi mozaîge ve çok değerli gibi görünen şamdan ve kadehlere sahip.

– Sence kiliseler parıltılar içinde olmalı mı?

– Parıltılar içinde olması benim hoşuma gidiyor. Parıltılı, soylu ve süslü olsun. Kilise ışıltılar içinde olmalı. Tıpkı Lizbon'daki küçük San Roque kilisesi gibi.

– Kiliseye inanmıyorsun değil mi? Bunu devamlı unuttuyorum. Söyle bana Laurie, gerçekten inanmıyor musun? İnanmaman inanılmaz geliyor bana.

– Öyle, inanılmaz. Neden olmasın? İnanılması güç olayları severim. İnanmak.. İnanmanın anlamı nedir? Sen de, ben de bunu bilmiyoruz. Bu yüzden de sadece isteğime inanıyorum. Burada oluşum herhalde kan bağından kaynaklanıyor; sanırım buna karşı koyamıyorum.

– Bu hepimizin kanında var. Ama buna hepimiz inanmıyoruz. Kabul etmelisin ki bu çok tuhaf. Yaklaşık iki bin yıl önce Filistin'de Yahudi bir mezhebin yarattığı bir kilise. Yahudi misyonerlerin yaydığı, doğu ve batıyı saran hiyerarşi, özenle hazırlanmış öğretiler ve tanrıya tapınma ile bu olağanüstü göreve dönüşmüş. Onu yaratanların ilk anda hayal bile edemeyecekleri ve eşi benzeri olmayan bir şeye dönüşmüş. Tanrı ile iletişim içinde olduğunu iddia eden o genç Filistinli Sence tuhaf değil mi?

– Bana böyle şeyler sormanın yararı yok. dedim. Bunların cevabı bende yok. Bunları Piskoposa sormalısın. Benim şimdi çok uyku var. Duaları ve dua kitaplarını okumalısın. Özellikle Yunan asıllı olanları. Sophia, ilahi bilgelik. O Sapiencia, fortiter sauetirque iponen omnia, veni ad docendum nos. Ve ışık. O Oriens, plendor lucis aeternae et sol iustitiae, veni et illumina edentes in tenebris et umbra mortus. Ruhun ışığı, dünyaya gelen herkesi aydınlatan ışık. Söylemek istediğim şu; bu sadece ikibin yıl önce Filistin'de olan bir olay değil. Bu yerel, geçici ve kişisel bir şey değil. Bu krallık, Tanrı'nın.

Her nasıl yapacaksan oraya gir ve eğer başarabilirsen orada kal. Filistin'deki Yahudi kilisesinin veya Hristiyan kilisesinin şimdiye kadar yaptıkları ile canımı sıkma; neyin önemli olduğu konumuzun dışında.

David o sırada benim suyuma gitmesi gerektiğini hatırladı ve:

– Beni boş ver. İnananlar büyük olasılıkla haklılar. Söylediğim tek şey bunun çok tuhaf olduğu. Bunu inkar edemezsin. dedi.

Bunun çok tuhaf olduğunu kabul ettim. Böyle olmadığını söylemeye çalışmamıştım zaten.

– Eveet, dedi David hâlâ suyuma giderek, gidip içecek bir şeyler getireyim. İçeriye girdi.

Manastırda oturmuş, ağustos böceklerinin boğuk seslerini dinliyor ve kocaman yıldızlar ıseyrediyordum. Kilisenin çok tuhaf olduğunu kabul ediyordum. Gerçekten fazla içmiştim, uyumak üzereydim. Tüm o zevksiz mücevherlerle süslenmiş türbeler rüyamda parıldıyorlardı. Sıcak, güzel kokulu bahçedeki ağustos böcekleri tütsüler arasında boğuk şarkılar söylemeye başladılar. Artık hiçbir şey tuhaf görünmüyordu.

Sonra uykuyla uyanıklık arasında gözlerimin önünde Trebizond'un hayali belirdi: Ama bu görmüş olduğum Trebizond değil de düşlerimdeki Trebizond'du. Uzak ufuklarda ama aynı zamanda elle tutulacak kadar yakın bir yerlerde parıldayan kuleleri ve kubbeleri büyümlü bir gerçekdışılıktaydı ama gene de tek gerçektir. Surlar ve kapılarla çevriliydi. Ulaşamayacağım kadar uzaktaydı. Yabancı bir gezgin olan bende evimde olduğum hissini uyandıracak kadar sihirli bir çekiciliği vardı. Şehrin o gizli merkezinde beni yakalayan ve bırakmayan o efsanenin ortasındaydım ve tam olarak ayırd edemediğim bir şey görüyordum; kavrayamadığım, sert bir kabuk gibiydi. Ayırd edemediğim, duvarların ardına kutsallığıyla hapsolmuş olan bu sert kabuğa ba-

karken, birden arkamı döndüm ve içimde derin bir üzüntü ile şehirden uzaklaştım.

Dışarıya gelen ve

– Sevgili çocuğum sivrisinekler seni yiyip bitirecekler. diyen annem tarafından uyandırıldım.

18

Kudüs'te bir hafta daha kaldım. Önce, sınırından hiçbir gezinin kurnazlık göstermeden ve zorluk yaşamadan dönmeyeceği büyük açıklığı aşacaktım. Sonra da İstanbul'a giden bir gemi bulmak için Hayfa'ya geçecektim. İstanbul'da İngiliz Konsolosluğu'na gidip bir haber ve yapılacak herhangi bir şey olup olmadığına bakacaktım ve Halide'yi görecektim. Gemi yolculuğum için İsrail tarafına geçmeden bir rezervasyon yaptıramıyordum. Ayrıca deveyi alacak bir geminin ne zaman denize açılacağını da bilmiyordum. Bu arada annemle sık sık dolaştığımız Kudüs'ü ve çevresini keşfe devam ediyordum. Bir öğleden sonra annemin: "O hoş Bethany* halkının evi" diye adlandırdığı yere gittik. Bunu, taşraya yapılan sosyal yardım niteliğinde bir ziyaretmiş gibi söyledi. Buradaki iki iyi kızkardeş ve erkek kardeşlerinin resimlerini yapmayı seviyordu: Çalışkan, oraya buraya koşturan, misafirperver ve tüm işleri yapan Martha; bencil olduğunu düşündüğüm, her zaman her şeyin en iyi-

* Bethany: Ürdün'ün batısında, Kudüs yakınlarındaki Zeytin Dağı'nın eteklerinde bir kasaba. İncil'de sözü geçen Lazarus ve kızkardeşleri Martha ve Mary'nin evi. (B.C.)

sini kendine ayıran, mutfakta çalışmaktansa oturup dinlenen ve sonra da bunun için övgü alması bana her zaman haksızlık gibi görünmüş olan Mary ve zeytin bahcesinin bir köşesinde ağaçlara ve keçilere gözkulak olan Lazarus*. İsa ise akşam yemeğine gelmişti ve öyle bir konuşuyordu ki Mary bir dakika bile onun yanından ayrılmıyordu. O akşam neler anlattığını merak ediyordum. İncil'i her okuduğumda gerçekten ne söylenmek istendiğini ve evangelistlerin bunun ne kadarını doğru yazılmış olarak sakladıklarını ve sonra kağıda döküldüğünde ne kadarının yazılmayarak atlandığını merak ediyordum. Yazmayı unuttukları ve atladıkları şeyler çok önemli noktalar olabilirdi. Belki de yazdıkları şeylerin bir kısmı yanlıştı, çünkü Onun söylemiş olduğuna pek benzemeyen sözler de vardı. İşte bu, İncil ile ilgili can sıkıcı bir gerçektir. Ne söylenmiş olduğundan emin olamazsınız. Tabii bir fundamentalist* iseniz ve her kelimesine inanıyorsanız veya asla hata yapmayan bir kiliseniz varsa durum böyle değildir. Anglikanlar daha az kesin yargılara, ama daha geniş bir görüş açısına sahiptirler ve hayal güçlerini çok daha fazla kullanabilirler. Babam; devamlı ayıklayıp, seçip, bir şeyler eklememiz gerektiğinden bunun bir sonu olmadığını söylerdi. Onu olduğu gibi bırakmalıymışız. Peder Chantry-Pigg de aynı şeyi söyledi. Ama bence din adamlarının hatalı oldukları nokta da bu, çünkü bu kadar katı olmaya gerek yok. Bazı şeyler her zaman az doğru bir şekilde yazılmakta, hatta bu zamanımızda da böyle.

Soğuk bir akşam, Bethany'ye gittik. Ama günün yakıcı sıcağı beyaz tozlu yolda ve Bethany'nin bulunduğu küçük tepede kendini hissettiriyordu. Bethany, zeytin ağaçları

* Lazarus: İsa'nın ölümden uyandırdığı, Martha ve Mary'nin erkek kardeşi.

* Fundamentalist: İncilin tarihi bir kayıt olarak hatasızlığını vurgulayan. (B.C.)

arasında yer alan yıkık dökük bir Arap şehriydi. Bethany'li ailenin evi hemen gözümüze çarptı. Çok eski görünmüyordu. Annem sevecenlikle ona baktı. Kartvizitini bırakıp bırakmamayı düşünür gibiydi. Mezarlarla pek ilgilenmediğinden benimle birlikte Lazarus'un mezarını ziyaret etmek istemiyordu.

Ertesi gün annem ve Howard, Kıbrıs'a uçtular. Onlar dünyayı, büyük bir kolaylıkla gezen kuşlar gibi yaşıyorlardı. Annemi özlüyordum, bana rahat etmemi sağlayarak, veda etmişti. Artık hiçbir para sıkıntım yoktu. İstanbul'a ve oradan Londra'ya gitmek için yeterli param vardı. Benim olduğu kadar devenin harcamaları için de param vardı.

Bir sabah deveyle birlikte büyük güçlükler ve evraklarımla ilgili büyük bir kargaşadan sonra İsrail'e geçtim. Ayrıca Arap gümrük görevlisi bana, İsrail'in yaptığı kötülükler ve bunu destekleyen İngiltere hakkında uzun bir ders verdi. Bu konulardan bahsederken parıldayan korkunç siyah gözleri vardı. Bunun ne kadar büyük bir cinayet olduğunu anlattı ve ben de bunu kabul ettim. Benden, aslında Araplara ait olan İsrail'i gezerken, 'bunun ne kadar kötü bir cinayet olduğunu' ve hâlâ sürdüğünü unutmamamı istedi. Bunu unutmayacağımı söyledim ve sonunda sınırı geçmeme izin verdi.

Böylece deveyle birlikte İsrail'in Çocukları'nın Kudüs'ündeki tarafsız bölgede ilerlemeye başladık. Bu, kendimi çok garip hissetmeme neden oldu. Kendimi ölmüş gibi hissediyordum, çünkü geride bırakmış olduğum Kudüs'le artık hiçbir iletişim kuramazdım. Her türlü bağı koparmış, bir ruh olmuştum. Dünyadan Zion'un* binasına geçmiş olmalıydım. Tek fark, burasının altından veya neşeli şarkılarla dolu olmamasıydı. Burada süt ve bal veya eğlenceler olmasa da, İsrail'in Çocukları şüphesiz bu tür

* Zion: Gerçek inananların en son toplandıkları yer. (B.C.)

şeylerle dolu olduğunu düşünüyorlardır.

Bir seyahat acentasına gittim ve on gün sonra Hayfa'dan İstanbul'a doğru yola çıkacak olan gemide yolculuk etmek üzere bilet aldım. Gerçekten çok güzel bir ülke olan İsrail'i gezmek için zamanım vardı. Geceyi bir handa geçirdim. Bu han 1291'de Kutsal Topraklardan Kıbrıs'a kaçmış olan Haçlıların son gecelerini geçirdikleri yere benziyordu. Kalenin dışındaki mavi-yeşil gölde yüzdüm. Oradan, turistler, çıkırtkan rehberler ve taklit kutsal yerlerle dolu olan Nazaret'e geçtim. Daha sonra Galile Denizi'ne gittim. Galile o kadar güzeldi ki orada birkaç gün kaldım. Eski Tiberia harabelerinde dolaşiyor, ağlarını suya atan balıkçılarla birlikte denize açılıyor, tek başıma kıyıda balık tutuyordum. Göl üzerinde, konakladığım Fransiskan tarzı misafir evindeki balkondan her sabah, Suriye sahillerinin üzerindeki vahşi, kahverengi ve leylak rengi dağlardan yükselen güneşin doğuşunu seyrediyordum.

Günler sıcak geçiyordu. Deveyi Magdala'ya, Kapernaum harabelerine ve canlı mavi sularında yüzdüğüm küçük köylere götürdüm. İncil'de Genesaret sahili boyunca yer alan her köşenin bahsi geçiyordu; Magdala, Kapernaum Sinagog Harabeleri, dağdaki vaiz, karşı kıyıdaki beşbinin doyurulması, göldeki kürek çekmeler, balık akını, sağaltmalar, Pharisee'ler* ve Sabbat'a* inananların horgörölmeleri, Peter* ve diğerlerine günbatımında beliren görüntü ve buna karşılık müritlerin işlerini bırakıp onu takip etmeye çağırmaları...

Halk, St. Matthew'un* Kapernaum rıhtımında gümrük

* Pharisee: Ölünden sonraki yaşama ve Mesih'in gelişine inanan Yahudi mezhebi. (B.C.)

* Sabbat: 14-16. yy.da cadılar ve büyücülerin şeytana tapmak için yaptıkları toplantı. (B.C.)

* Peter: Oniki havariden biri. (B.C.)

* St. Matthew: Dört evangelistten biri ve oniki havariden biri seçilmiş olan Kapernaumlu gümrük görevlisi. (B.C.)

ödeme yerinde oturmuş, buraya giriş yapanlardan vergi aldığını düşünüyor. Kalkıp diğerlerini takip ettiğinde bu işi bir başkasına devretmeye zamanı olmuş muydu, yoksa kassasını alıp gitmiş ve halk giriş-çıkışları hiçbir şey ödemeden mi yapmış? Şimdi gümrükte siyah bazalt rıhtım taşlarından ve sazlıkları saran Galile Denizi'nin küçük dalgalarından başka bir şey yoktu.

Gezmiş olduğum tüm bu yerlerde, bir zamanlar oradaydı o, bir şeyler öğretmiş ve konuşmuştu ve halkı bir müknatis gibi peşinden sürüklemişti, tıpkı şimdi beni de sürüklediği gibi. Şu anda David benimle birlikte olsaydı ve bana St. George Manastırı'nda sormuş olduğu soruyu tekrar sorsaydı, ona farklı bir cevap vereceğimi düşündüm. Çünkü dünyaya gelmiş olan herkesi aydınlatmış olan Aya Sofya'yı, tüm o Yunan ve Latin Edebiyatı'nı kapsayan, Galilee denizinde Hristiyanlık; yerel, ve kişisel gibi görünüyordu.

Galile'de uzun bir süre geçirmek, balık tutmak, kürek çekmek, yüzmek, dağlarda deveyle dolaşmak, suyun değişen renklerini, Suriye sahilindeki dağların resmini yapmak isterdim. Her yerde Roma ve Yunan kalıntılarına rastlıyordum. Ama burayı terketmek zorundaydım ve tekrar gelmeyi düşünmüyordum. Burası insanın kafasını karıştırıyordu ve beni hayatım için tehlikeli olabilecek düşünce ve duygularla dolduruyordu. Vere'in buraya gelmesini istemiyordum. Gerçi Vere'in benim gibi zayıf ve kırık-dökük, ıslah olmayan bir dini inancı yoktu ama olsun. Kendi inancımın bu şekilde olmasından her zaman utanmışımdır ve böyle de idare ediyordum.

Sessiz ve sıcak bir sabahın erken saatlerinde Nazaret'ten geçen ve kıyıya varan yolu izleyerek Galile'den ayrıldım. Haçlı kaleleri arasında en iyilerinden olan Château Pélerin'i gezmeye çalıştım, ama İsrail donanması orayı işgal altında tutuyordu. Donanmaların tatbikat yaptıkları zaman olduğu gibi, saçma şeyler yapıyorlardı. Donanma, ordu, de-

niz kuvvetleri ve uçaklar, bunlardan hangisi tatbikat yapıyorsa; toprağa, denize, gökyüzüne, tarihi yerlere ve her ülkedeki güzelliklere zarar veriyorlar. Bütün bunların yok olması tatbikatların verdiği zarara degecekmiş gibi görünmüyor. Hükümetler bu kadar karmaşaya yolaçan şu düşmanlık kompleksinden kurtulmalı. Mutlaka tatbikat yapmaları gerekiyorsa, o zaman bunu Dorset meralarında veya yerle bir edilmiş şirin kasabalarda, eteklerini dalgaların yıkadığı Akdeniz'e uzanan Haçlı kalelerinde değil de ruhsuz ve çirkin yerlerde yapsınlar.

Roma Manturası olan Dor'a geçtim. St. Jerome buranın bir zamanlar güçlü bir şehir olduğunu söylüyor. Ama artık öyle değildi ve hatta bir Arap şehri bile değildi. Burası artık terkedilmiş, harabeye dönmüş birkaç evi olan kayalık bir körfezdi. Şüphesiz burada kazı yapıldığı taktirde güçlü Mantura'dan geriye kalmış birşeyler bulunabilirdi. Dor'da kayalıklar arasındaki denizde yüzmekten başka yapılacak bir şey yoktu. Kıyının biraz aşağısındaki, Caesarea'da daha büyüleyici bir harabe, Herod'un muhteşem tiyatroları, hipodrom, mermer türbe, saray, kuleler ve liman duvarlarını delen büyük sütunlar, kazılarak çıkarılmıştı. Hepsi çok muhteşem görünüyordu ve Pontus Pilate* bu sarayda yaşarken her halde çok mutluydu, çünkü Caesarea insanın yaşamayı arzu edeceği türden liman şehirlerindendi ve bir zamanlar Filistin'in başkentiydi. Sarayın çatısı yoktu ama, korkunç Telaviv'e gitmektense geceyi içinde kocaman bir kadın heykeli olan bir kazının içinde geçirmeyi yeğledim.

Güneş doğunca deveyi denize sokup dalgaların arasında diz çöktürdüm. Yıkamak ve aklını birazcık da olsa başına getirmek için başına su sıçrattım.Yine de bir parça zihinsel bozukluğu vardı. Daha sonra kahvaltı etmek için Telaviv'e gittim. Orayı olabildiğince az gezerek Filistin'i, meyve bahçelerini, yaban sarmısaklarını, kavunları, körfezi

* Pontus Pilate: İsa'yı yargılayıp mahkum eden Romalı hakim. (B.C.)

çevreleyen harabeleri görmek ve Lady Hester'ın gözden kaçırmış olabileceği hazineyi bulmak için bir otobüse binip hızla güneye, Askalon'a doğru yol aldım. Telaviv çok ürkütücü bir şehir.

Filistin, büyük dalgalar arasında yüzmek için Telaviv'den gelmiş olan İsrail'in Çocuklarıyla doluydu. İsraililer, devletleri hakkında olumsuz, Araplar hakkında ise olumlu düşünmemeleri için yabancılara karşı çok nazik davranıyor ve onlara yardım ediyorlardı. Tıpkı Arapların İsrail'in yaptıkları hakkında konuşmaları gibi, İsraililer de Arapların yaptıkları hataları anlatıyorlardı. Böylece şimdi her iki ulusun da ne kadar hatalı olduğunu biliyorduk. Her iki ulus da, İngilizlerin hatalarını anlatıyordu, ama İsraililer istediklerini elde etmiş olduklarından bu konuda daha nazik konuşuyorlardı. Telaviv'in dışına çıkmak haricinde hiçbir yere gitmek istemedim. Bana insanın Telaviv'de gezmek isteyeceği bir yer yokmuş gibi geliyor ki bu onlara söylemek istediğim bir şey değildi.

Turizm bürosundan geçerken, kapısında üzerinde Caesarea yazan bir otobüsün durduğunu gördüm. Otobüs Amerikalı ve İngiliz turistlerle doluydu ve yanında duran bir rehber gelip geçen insanlara: "Gelin ve tiyatroları, meydanı, hipodromu, sarayları ile ikibin yıllık büyük Roma şehrini görün...", diye bağırarak turistleri ayartmaya çalışıyordu. Oradan geçen insanlar böyle hareketli ve Telaviv'den daha iyi bir yerden bahsedildiğini duyunca, gidip ücretini soruyorlardı. Çünkü Amerikalılara Coney Adalarından, İngilizlere ise Brighton'dan bahsediliyormuş gibi hissediyorlardı. Rehber onlara fiyatı söyledi ve bazıları büyük bir eğlenceye gidiyormuşçasına otobüse bindiler. Aralarında, "Orada bir şeyler yiyebiliriz; böyle bir şehirde şüphesiz iyi lokantalar olmalı" diye konuştuklarını tahmin ediyordum. Ve daha sonra şöyle konuştular: "Meydana gideriz. Güzel bir gün geçireceğiz."

Rehber gelmem için beni de ayartmaya çalıştı, ama orayı daha önce gezmiş olduğumu söyledim.

- Çok, çok güzel bir yer değil mi? dedi, ben de:

- Evet, çok güzel. dedim.

Otobüsteki insanlar verdiğim bu cevaptan memnun kaldılar. Orayı gezdikten sonra ne söylediklerini ise asla öğrenemedim, çünkü Telaviv'den ayrıldım ve tekrar sahili izleyerek iki gün sonra Hayfa'ya vardım. Limana giden yolu sorduğumda birkaç çocuk, yolu göstermek ve gemiyi bulmama yardımcı olmak için deve ve benimle geldiler. Ve ben Yahudilerin Araplara oranla daha zeki olduklarını, hızlı ilerleme gösterdiklerini ve daha çabuk gelişeceklerini anladım. Ama hangi ırkın Filistin'i daha iyi anladığının saptanması veya nasıl paylaştırılması gerektiği, turistlerin karar vereceği bir şey değildi.

Böylece Kutsal Topraklar'dan ayrılarak denize açıldım ve o akşam İstanbul'a vardım.

19

O akşam yemekte Halide ile birlikteydik. Dot hala ve Peder Chantry-Pigg'den bahsettik. Üç kıtadaki haberlere göre casus oldukları sanılıyordu. Bu kıtalar Avrupa, Amerika ve Küçük Asya (Anadolu) idi.

Halide:

– Onları görmüşler, onları Rusya'nın her yerinde görmüşler: Kafkaslar'da, Tiflis'de, Sibiry'a'da, Stalingrad'da, Moskova'da, Kırım'da.

Onların iyi vakit geçirdiklerini umarak:

– Ne yapıyorlarmış? diye sordum.

Bunu hiç arzu etmeyen Halide:

– Bunu nereden bilebilirim? diye cevap verdi, Votka içiyor, tavla oynuyor, sohbet ediyor, sırları açıklıyor, casusluk yapıyorlardır. Ayrıca, Peder Chantry-Pigg kiliselerde papazlarla düşüp kalkarken görülmüş.

– Özgürler galiba.

– Ayrıca Sibiry'a'da da görülmüşler.

– Orada ne yapıyorlarmış?

– Birisi Peder Pigg'in kutsal emanetleriyle insanları hastalıklardan kurtararak mucizeler yarattığını söyledi.

Bunun gerçeğe yakın olduğunu düşündüm, çünkü onları nasıl kullandığını görmeyen birisi bu emanetler hakkında nasıl bilgi sahibi olabilirdi?

- O zaman iyi idare ediyorlar. dedim.

Halide omuzlarını silkti.

- A, evet, söylenenlerin yarısı doğruysa oldukça iyi idare ediyorlar.

- Onları gördüklerini söyleyen insanlar kim?

- Casuslar. Buraya gelen Rus casusları ve bizim oradan gelen casuslarımız. Her gelen anlatıyor. Konsoloslüğümüze anlatıyorlar. Bu casusların özelliği, yalancı olmaları. Bu onların uzmanlık alanı ve yaşam tarzı. Bu yüzden de onlara inanmak gerekir, tabii ki anlattıklarının bir kısmı yalan olabilir. Moskova'daki konsolosluğunuz bu söylentiler haricinde onlar hakkında hiçbir bilgiye sahip değil. Londra gazeteleri bu konu üzerinde çalışıyorlar ve onlar hakkında hikayeler yazmaları için muhabirlerini İstanbul'a gönderiyorlar. Burada olduğunu öğrenirlerse, aynen bana yaptıkları gibi kaldığın oteli kuşatırlardı.

- Bunun bir faydası olmazdı. Onlara anlatabileceğim bir şey yok.

- Onlar için farketmez. Londra'ya nasıl konuştuğun ve ne söylediğinle ilgili makaleler gönderirlerdi. Hayır, hayır senin anlattıklarını değil, kendi uydurduklarını yazacaklardır. Gerçekleri yazmıyorlar. Casuslar kadar büyük yalancılar. Deve hakkında ne yaptığını, Dot halayı ne kadar çok özlediğini, aşk hayatı ve yavruları hakkında hikayeler yazarlar.

- Benim bildiğim kadarıyla yavruları yok.

- A, bunun ne önemi var? Muhabirlerin hikayelerinde yavrular yer alacaktır. Ve senin hayatına bir aşk girmiş olacaktır.

- Evet, girdi.

- Evet, bunu isimleriyle gazetelerde okuyacaksın! Aşk!

Aşkla anlatmak istedikleri, bilinen aşk hikayelerinden. Onlar çöllere, dağlara, denize, toprağın altından teker teker çıkardığımız büyük Türk şehirlerine ve ulusların vahşi topraklarda büyük medeniyetler kurmak için dolaşmalarına... olan aşkı ne bilirler?

– Ve saraylar, diye ekledim, çünkü aşklar beni heyecanlandırır. Ve harem, haremağaları ve avludaki çeşmeler, kuyruğunu güneşe açan tavus kuşları. Fındık ve Çerkes köleleriyle yüklü mor yelkenli gemilerin girip çıktıkları limana uzanan yollar; zil çala çala Arabistan'dan gelen ve Bizans'a ve Boğaziçi'ne yönelen deve kervanları; yeşil denizdeki surlar; günbatımındaki Galile Denizi; dağlara kazınmış revaklarıyla duran Jerash; büyük kiliselerin karanlığındaki Tenebrae ve kocaman mumlar arasındaki Ayın ve...

Halide:

– Evet, evet, diyerek konuşmamı yarıda kesti: Ama aşk hikayesinin tümünü anlatamayız. Çok uzun. Biz, sen, ben, Dot ve tüm arkadaşlarımız aşkın ne olduğu konusunda hemfikiriz. Ama o gazete dedikoduları, onlar bunu anlamıyorlar. Onlar şiir okumuyor veya güzelliğe bakmıyorlar. Sevgiyi sadece kelime olarak biliyorlar. Evet, filmlerde oynayan veya güzellik yarışmalarına katılan ve Miss İstanbul, Miss Turkey veya Miss Amerika olan zavallı bir kıza, kime aşık olduğunu soruyorlar. O da Boğaziçi, Haliç ve Yeni Türkiye marşından bahsediyor. Ama onlar kızı dinlemiyor ve, filmlerde oynayan ve kısa bir süre sonra evleneceği adama aşık olduğunu yazıyorlar. Sevgi, evlilik, nedir bunlar?

İkimiz de bunun üzerinde düşünmeye başladık. Halide'nin o Müslümanla olan ilişkisinin nasıl gittiğini ve benim koşarak döndüğüm ilişkimin nasıl sonuçlanacağını merak ediyordum. Sevgi, evlilik: Gerçekten, neydi bunlar?

Cevabını bilmediğimizden bu konuda daha fazla konuşmadık.

Halide:

- Gazeteler Dot ile Peder Chantry-Pigg hakkında bile bir aşk hikayesi yazmışlar. Orta yaşlı ve geçkince oldukları doğru; ama konu sevgi olunca bunun bir önemi yok. Bunlar casus mu, kaçırıldılar mı yoksa, iki aşık kaçıyorlar mı? Muhabirlerin merak ettiği bu işte. diye ekledi.

- Belki eve döndüğüm zaman, dedim, amaçlarının sadece Rusya'yı görmek olduğu hakkında kısaca yazarım.

Otelime gittim ve yattım. Ertesi sabah İngiliz Konsolosluğu'nu aradım. Dot hala ve Peder Chantry-Pigg'den dolayı epey soğuk davrandılar. Sanırım casus teorisini benimsemişlerdi ve tabii ki haklı da olabilirlerdi. Ama onlara, Rusya için casusluk yapıyorlarsa, bulunacakları yerin Rusya değil, Harwell civarı veya Dışişleri Bakanlığı olacağını söyledim. Rusya'da casusluk yapıyorlarsa, bunu bizim için yaptıklarını düşündüğümü söyledim. Ama konsolosluğu; onların geçmişte casusluk yaptıklarını ve oraya belki de bu faaliyetleri ortaya çıkarıldığı için gitmiş olduklarını (yoksa Ruslar göz yummadan sınırı nasıl geçebilirlerdi?) düşündüğünü görebiliyordum. Konsolosluk görevlisi, Dot halanın hiç partiye katılıp katılmadığını veya seyahat eden bir yoldaş olup olmadığını sordu. Ona bunun imkansız olduğunu, çünkü Dot halanın her zaman bir liberal olduğunu ve son seçimlerde hiçbir liberal aday olmadığı için oy kullanmadığını söyledim. Konsolosluk görevlisi, komünistlerin de aynı şekilde aday olmadığını düşünmüştür mutlaka.

- O çok duyarlı bir Anglikandır, dedim, kiliseye çok sık gider.

Görevli:

- Gerçekten bu, alışılmışın dışında bir kamufraj. Arkadaşına gelince, Peder Chantry-Pigg, o da bir papaz ki bu çok daha iyi bir kamufraj.

Ona bu kamufrajın Canterbury Başpiskoposu tarafından açığa çıkarıldığını söyledim. Ama görevli bunun

hâlâ kullanıldığını söyledi. Ayrıca, büyük bir ihtimalle ve güvenilir olmayan haberlere göre Dot halanın ve Peder Chantry-Pigg'in, Sovyet polisi ile oldukça samimi olduklarını söyledi.

Ben:

- Halam herkesle samimi olur. Peder ise muhtemelen polislerin dinlerini değiştirip İngiliz Kilisesi'ne girmeleri için çalışıyordur. Belki de, her ülkede olduğu gibi burada da onlarla samimi olan, sadece polisin kendisidir. Onların Sibiryaya geçmiş olduklarını da duydum, dedim.

Görevli bunu kendisi de duymuş gibi başını salladı ve bir parça içini çekti.

- Tabii tüm bu haberlere tamamiyle güvenilemez. Casuslar eğitilmiş ve gerçeği söylememekte çok başarılılar. Bu durumda hiçbir kayıpları olmuyor, bunun için para alıyorlar. Ciddiye alınabilecek bir haber aldığımızda size bildireceğiz; lütfen bize İngiltere'deki adresinizi bırakın.

Bu durumda İstanbul'da kalmanın hiçbir anlamı yoktu ve ertesi gün deveyi de alarak deniz yoluyla oradan ayrıldım. Yanımda, rıhtımda bir Yunanlı denizciden satın aldığım küçük bir maymun da vardı. Hoş küçük bir maymundu ve Trebizond'da Yunanlı büyücünün bana iksiri içirdiği zaman Bizans avlusuyla ilgili rüyamda görmüş olduğum maymun gibi, ona satranç öğretmeyi düşünüyordum. Özellikle doğuda, maymunların satranç öğrenmiş oldukları bir gerçektir. Ona araba kullanmasını da öğretmeyi düşünüyordum ve öğrenmekte en zorlanacağı şeyin benzinin ne zaman biteceği olduğunu tahmin ediyordum. Tüm yolculuğum boyunca onu yanımdan ayırmadım ve onunla satranç oynadım. Çabuk öğreniyordu ama her seferinde kendi taşlarıyla benim bir önce yaptığım hareketin aynısını yapıyordu. Bizanslı maymunların da böyle oynayıp oynamadıklarını merak ediyordum.

Geminin rotası devamlı değişiyordu ve bu yüzden yol-

culuk biraz uzun sürdü. Sonunda Tillbury'e vardık ve kara-
ya ayak bastık. Deveyi ve maymunu karantinaya bırakmam
gerekti. Bu iyi bir şeydi çünkü onları daireme almak istemi-
yordum. Deveyi daha sonra Dot hala gelene kadar hayvanat
bahçesine götürmeyi düşünüyordum. Muhtemelen maymu-
nu da oraya götürecektim çünkü onu da gerçekten
istemiyordum.

20

Bu kadar ay yurtdışında kaldıktan sonra eve geri dönmek oldukça sinir bozucu oluyor. Yönlendirdiğim adrese gitmeyen mektuplar büyük bir dağ halinde yığılmış duruyordu ve insan üzerine tırmanamayacakmış hissine kapılıyordu. Bir çoğu, örneğin üzerinde 'Bağımsız Bulgaristan' yazan zarflar, hiç açılmadan atılabilirdi. Bu dergiler senelerdir daireme gönderiliyorlar ve zarfları asla açmadığım için bu derginin, Bağımsız Fransızların* yapmış olduğu gibi, İngiltere'ye özgürlükleri için savaşmaya gelen Bulgarlarla mı, yoksa Bulgaristan özgür olduklarını sanan Bulgarlarla mı ilgili olduğunu bilmiyordum. Bu zarfları açmaya hiçbir zaman vakit bulamayacağım için bunu asla öğrenemeyeceğimi düşünüyordum.

Mektupların çoğu faturaydı. Bazıları; havagazı, elektrik ve telefon faturaları ödenmediği taktirde, bunların çok kısa bir süre sonra kesileceğini söylüyordu. Yığının daha tepesine doğru bu tür mektuplardan daha fazla vardı. Bunlar da

* Bağımsız Fransızlar: II. Dünya Savaşında hükümeti reddederek De Gaulle liderliğinde Londra'da örgütlenen Fransız hareketi. (B.C.)

sözü geçen şeyin gerçekleştiğini söylüyordu. Havagazı, elektrik ve telefon kesilmişti ve tekrar devreye girmeleri için oldukça yüklü bir para ödemek gerekiyordu. Dairenin kira ödeme süresi de geçmişti ve ev sahibinin yaz ortasından bu yana gelmekte olan mektupları gitgide daha sertleşmeye ve soğuklaşmaya başlamıştı. Neredeyse icra memurunu kızları ile oturmuş, kağıt oynayıp sigaralarını ve cinimi içerken veya belki de yatağında uyurken bulacağımı düşünüyordum. Çünkü Lady Day'i*, Midsummer Day'i* ve Michaelmas'i* evsahibime bir satır yazı bile yazmadan kaçırmıştım. Bu bayram günlerini kira ve fatura ödeyerek veya ödememiz gerektiğini düşünerek bozmamız çok kötü. Bunun yerine Lady Day'de kuzu ve nane sosu yiyip boş boş guguk kuşlarını dinlemeli, Midsummer Day'de bahçe veya kayıklarda çilek ve kaymak yemeli ve Michaelmas Day'de hindi yiyip, adaçayı ve elmasuyu içmeliyiz. Tüm bunların yerine, çek defterlerimize bir şeyler karalayıp beş parasız kalıyoruz.

Telefonu, elektriği ve havagazını yeniden çalışır hale getirmekle beş parasız kalacağımı görebiliyordum. Genel olarak yaşamıma yeniden başlamam gerekiyordu. En kötüsü Gelir Vergisi idi ve bu, kimsenin tek başına göğüsleyebileceği bir şey değil. Bu yüzden de, bu konuyla ilgili görünen tüm mektupları hiç açmadan, gelir beyannamelerimi düzenleyen muhasebecime gönderirim. Onları açtığım zaman hayat dayanılmaz oluyor. Vergicilerin bana yazması veya benim onlara yazmam gerektiği konusunu önemsemiyorum, çünkü onlar her zaman kötü anılırlar. Cennette ne kadar savunulsalar da; bu sadece tövbe ettikleri zaman olur. Bana yazanlar ise henüz tövbe etmiş değiller.

* Lady Day: Mary şerefine kutlanan gün. (B.C.)

* Midsummer Day: Yahya Peygamberin Azizler Günü kutlamasının yapıldığı gün. (B.C.)

* Michaelmas Day: Başmelek Michael'ın şerefine kutlanan gün. (B.C.)

Süphesiz İsa onlarla yemek yemiş ve içmiştir, ama bu, onun izinden gitmeye çalışmadığım yollardan birisi. Böylece mektupları "Tanrım ona merhamet göster, o bir günahkar" bile demeden ve hiç açmadan gönderiyorum.

Bazen mektuplarımı açıp onları cevaplandıracak bir sekreterin varlığının iyi olabileceğini düşünüyorum. Böylece onları hiçbir zaman görmeyeceğim. Ama bir sekreter durumu daha da asap bozucu bir hale getirirdi. Yola çaresiz ve yapayalnız devam etmek en iyisiydi.

İlk olarak kendimi toparlamak için bir martini içtim. Sonra çıkıp Vere'e telefon ettim. Artık gergin değildim. Şimdi kendimi mutlu ve huzurlu hissediyordum. Sanki bir saat sonra bir arada olmamızdan daha önemli bir şey yokmuş gibiydi. Vere'i düşündüğüm zaman bir sevgi, neşe ve huzur seline kapılmanın ne kadar ilginç olduğunu ve bunun yaşamımızda derin bir alçaklık olan bir şeyden kaynaklandığını düşündüm. Çünkü zinanın anlamı bu; bir alçaklık ve hırsızlık. Onların olması gereken bir şeyin birinin elinden alınması, keşfedilmediği sürece yalanlarla çevrilmiş ve korunmakta olan büyük bir bencillik. Ve bu alçaklık, bencillik ve yalanların arasından hayal edilebilecek her şeyin ötesinde olan sevgi, neşe ve huzur akıyordu. Bu, insanın kafasında bir çelişki yaratıyor. Mutluluk, suç ve vicdan azabı, aklı ve ruhu ikiye bölecek şekilde, insanı iki zıt yöne çekiyor. Seneler boyu sürdüğü taktirde, yaşanan bu çelişki, hiç değişmemek üzere kalıcı oluyor. Bazı insanların inandığı gibi ölümden sonra yaşam olsa bile, bu kadar derin bir neşeye neden olan bu büyük alçaklık ve bencilliğin yarattığı ve hiç kimsenin düzeltemeyeceği derin çelişki hep var olacak. Bu ikilemden kurtulmak için benim bildiğim bir yol yok. Tek yol Vere'in evli olmamasıydı ve Vere evli.

Sonraki birkaç gün boyunca gazetelerde Dot hala ve Peder Chantry-Pigg'le ilgili bir çok şey okudum. İkisi de Dışişleri Bakanlığı ve Askeri Haberalma'nın bildiği türden

ve uzun süredir bilinmekte olan casuslar olarak görünüyordardı. Her iki şube de, hırslı ve endişeli bir kamuoyuna, bildiklerini açıklamaya razı olmazdı. Bu ülkenin insanlarının bunu bilmeye hakları var. Onları, Dot hala ve Peder Chantry-Pigg'in Demir Perde'nin ötesinde neleri açıkladıklarından çok, her ikisini de koruyan kim olduğu konusu derinden ilgilendiriyor ve endişelendiriyordu. Açıkça onları koruyan birisi vardı. Bunun nedeni; adlarındaki tire işaretleri ve kravatlarıydı. Daha sonra, yani büyük paralar harcayarak telefonumu bağlattıktan sonra, bu kravatlarla ilgili bazı telefonlar aldım. Peder Chantry-Pigg'in yuvarlak yakası nedeniyle hiçbir zaman kravat takmadığını anlattım. Dot halanın da eski okul ve kolej hokey takımı haricinde pek kravat taşıdığını hatırlamadığımı, ama hangi renk ve desende olduklarını bilmediğimi anlattım.

Benden Chantry-Pigg ve ffoulkes-Corbett olan adları hakkında da bilgi istediler ve bunların neden tire işaretli olduklarını sordular. Evliliklerinin ve geçmişte aile bağlarındaki mal varlığı ayarlamalarının bunu gerektirmiş olabileceğini düşündüğümü söyledim. Bunun bir riyakarlık, kararsızlık veya sahte ad taşıma anlamına gelemeyeceğini söyledim. Bunlardan birisi: "O iki küçük 'f' harfi garip" dedi. Sesi, bu iki 'f'nin, fanatik foes'u* veya fleeing fellow-travellers'i* veya benzeri bir şeyi temsil ettiğini düşünüyor gibi çıkıyordu. Bunun o kadar da tuhaf olduğunu düşünmediğimi söyledim. Zaten ffoulkes-Corbett halamın asıl adı değil de kocasından gelen bir isimdi.

Muhabir, Dot halanın kocasının ölü olmaktan çok boy-nuzlanmış veya lütufkar bir koca olduğunu ümit ederceşine:

– Ölmüş müydü? diye sordu.

Ölmüş olduğunu söyledim.

* fanatik foes: fanatik düşmanlar. (B.C.)

* fleeing fellow-travellers: kaçak yolcu-arkadaşlar. (B.C.)

Muhabir, hâlâ umutlu bir şekilde:

– Şüphesiz doğal sebeplerden ölmüştür, dedi ve cevabımı hiç düşünmeden vermiştim bile:

– Hayır seneler önce kendini vurdu.

Muhabir bundan daha az farklı bir cevap beklememiş gibi:

– Aah! dedi ve bu aceleci davranışından dolayı Dot halanın kocasını hiçbir şekilde suçlamadı.

Bu adam, saygıdeğer Reginald ffoulkes-Corbett'in ölümcül hareketinden önce karısının hayatına da son vermeye çalıştığını bilseydi onu asla suçlamazdı. Kendimi eniştemin intihar etme nedeninin yamyamlar olduğunu anlatmaya hazırlarken, muhabir konuyu değiştirmiş ve Dot hala ile birlikte olduğu arkadaşları arasında bir aşk yaşanıp yaşanmadığı konusu geçmişti.

Deneme niteliğinde:

– Bir sonbahar aşkı mümkün olabilir mi? diye sordu.

– Hiçbir şekilde olamaz.

– Ah, dedi. Ben daha fazlasını tahmin ediyordum.

Bu konuyu, istediğini elde etmişcesine bir kenara bırakarak, saygıdeğer Peder Chantry-Pigg'in Canterbury Başpiskoposu tarafından koruma altına alınıp alınmadığını sordu. Bu konuda bir fikrim olmadığını, ama başpiskoposların belirli sınırlar içinde dinadamlarını korumaları gerektiğini düşündüğümü söyledim. Bu konuda da durumun böyle olduğunu ve Sovyet polisinin izin verdiği kadarıyla Başpiskopos'un onu koruduğunu umduğumu söyledim.

Muhabir telefonu kapatmadan önce, böyle rahatsız edilmeye bir itirazım olmadığını ve İngiltere halkının bu casusluk meselesiyle ilgili çok endişeli olduklarını farkında olduğumu bildiğini söyledi. Ben ise, İngiliz halkının kime ne tür bir haberin aktarıldığı konusunu bundan daha az önemsemeyeceğini ve iyi bir casusluk melodramından hoşlandığını söyledim.

- Artık bir ölüsün dedi ve telefonu kapattı.

Ertesi gün bir gazetede başlığı "Kayıp rahip Canterbury himayesinde" olan bir haber okudum. Yazarın Canterbury hakkında, tıpkı onyedinci yüzyılda bağınaz Protestan ve Katoliklerin dile getirdikleri gibi çok az fikri olduğu görülüyordu. Bağınazlar şöyle yazıyorlardı:

"Onları himaye eden ve başını çekenı bulmak için çevrenize bir bakın. Onlar aramızda dolaşarak İngiltere'ye karşı kompolar düzenliyor ve yabancı prensler bulmak için bu topraklarda casusluk yapıyorlar". Katolikler ise: "Canterbury'nin kendisi bizim düşmanımızdır", diye yazıyorlardı.

Bu makalenin biraz altında başlığı "Sonbahar Aşkı" olan bir başka yazı vardı. Bu yazıda gazetelerine verilen bilgiye göre Bayan ffoulkes-Corbett ve saygıdeğer Chantry-Pigg arasında bir aşk yaşandığına dair hiçbir şüphe yoktu.

Gazeteyi aradım ve bunun tersi bir açıklamada bulunmuş olduğumdan hata yapıldığını sandığımı söyledim. Ve bunu düzeltmelerini istedim. Muhtemelen sadece telefonlara bakan bir kız olduğundan mesajımı ileteceğini söyledi. Ama bu konuda hiçbir şey yapılmadı. Gazeteye oldukça sert ve ciddi bir mektup yazdım, ama baskıya girmedı. Anlaşılan kendi sonbahar aşkı hikayelerine bağı kalacaklardı.

Bu olaydan sonra benden tüm olanlar hakkında Sunday bir makale yazmamı istedi. Buradan kazanacağım oldukça büyük miktarda olacak gibi görünen paraya ihtiyacım olduğundan ve gazete okurlarının bu konuyla ilgili gerçekleri öğrenmelerinin zamanının geldiğini düşündüğümden, bu teklifi kabul ettim. Arzu etmediğim taktirde yazımın altına ismimi yazmamın gerekmediğini söylediler. Ben de yazmak istemediğimi düşündüm. Böylece Türkler arasında misyonerlik yapmak üzere seyahat eden halam ve Peder Chantry-Pigg'in oradaki çok güzel bir gölcükte balık tutmak, Kafkasya'yı ve bazı Ermeni kiliselerini görmek için Rus sınırını nasıl aştıklarını ve başlarının Sovyet polisi ile dert-

te olmalarından endişelendiğim üzerine bir makale yazdım.

Bu makale imzam olmaması sebebiyle tam olarak beklediğim gibi basılmadı. İmzam olmadığından benim fikrim alınmadan, istedikleri gibi değişiklik yapabiliyorlardı. Yazıya bir çok gizem katmışlar ve Dot halanın kocası saygıdeğer ffoulkes-Corbett'in intihar olayına değinmişlerdi. Ayrıca bir kez daha 'Sonbahar Aşkı'na değinmişlerdi. Böylece benim yazmış olduğum makaleden hayli farklı bir yazı ortaya çıkmıştı .Bir daha asla imzasız makaleler yazmamaya karar verdim. Vere bunun çok aptalca bir olay olduğunu söyledi ve onun haklı olduğunu kabul ettim. Yazı için aldığım para, faturaların bazılarını ödememde oldukça yararlı oldu.

Şu sıralar Türkiye'den dönerse David'den biraz ödünç para isteyebileceğimi düşündüm, makaleleri hâlâ o gazetede yayınlandığından arkadaş olup olmamamız konusu onu endişelendiriyor olmalıydı.

Kısa bir süre sonra David'le bir partide karşılaştık. Güzel bir partiydi, ama bu partiye bir başka partiden geldiğim için epey geç katılmıştım. Gelir gelmez birisi bana bir şeyleri kaçırmış olduğumu söyledi. David, meyve dolu bir şarap bardağını, bir adamın yüzüne fırlatmıştı. Bardakların böyle fırlatılması için gecenin henüz erken bir vakti olduğunu düşündüm. Bu tür olayların, benim bir partiye gelmemden hemen önce veya ayrılmandan hemen sonra meydana gelmesine alıştım. Zaten herhangi bir şey olursa, o da benim bulunduğum odadan başka bir yerde olur.

David'le konuşurken ona bardağını neden fırlattığını sordum. David adamın kendisine hakaret ettiğini söyledi. Adamın ne söylediğini sordum, ama David bundan pek emin görünmüyordu. Belki de kaçamak cevap veriyordu, çünkü David oldukça içine kapanık bir insandı.

- Aslında, dedi ondan hoşlanmıyorum.

David sevmediği her insana şarap bardağını fırlatırsa,

bardak fırlatmaktan kendisi yeterince içki içemeyecekti.

Şu anda gerçekten bu aşamaya gelmiş olan David;

- Türkiye olağanüstü bir ülke. Orayı gezmiş olan insanlar her zaman hakarete uğruyor ve kınanıyorlar. Aynı durum Yakındoğu ve Kıbrıs için de geçerli. Hester Stanhope, Wilfred Scawen Blunt, Wortley-Montagus, T.H. Lawrence ve benzeri kişilere bir bak. Birisinin hakaretine uğramadan bir kitap veya makale yazamıyorsun. Arkadaşları insana çok çirkin davranıyorlar. Gezdiğim dünya kadar yerde bu kadar kötü olan hiçkimse ile tanışmıyorsun... dedi.

- Nerede? Kim çirkin davranıyor? Ne demek istiyorsun? dedim.

David:

- Ya! dedi ve bir bardak daha şarap aldı.

- Ve sonra, Londra'ya geri dönüyorsun ve her şey patlak veriyor. İnsanlar sana hakaret ediyorlar. Sanırım sen bir şeyler anlatmışsın. diye devam etti.

- Hayır. dedim. Ben gerçek anlamda seninle ilgili bir şeylerden bahsetmedim. Veya pek bir şey söylemedim. Sana bir kötülük yapmadım.

Ama David'in, benim ona kazık attığımı düşündüğünü görebiliyordum ve elinde ağzına kadar dolu yeni bir meyve salatalı şarap bardağı olduğundan yanından yavaş yavaş uzaklaştım.

Arkamdan:

- Halan ve o papaz hakkında yazdığın o makalenin çok haince olduğunu düşünüyorum.

- Yazdığımı kim söylüyor?

- Herkes. O besbelli senin yazmış olduğun bir makale.

- İşin doğrusu o bana ait bir yazı değil. Rusya'ya neden ve nasıl gittiklerine dair bilgileri ben sağladım. Geri kalanını onlar kendileri yazmışlar. Altında imzam olmadığından bir özür olamayacağımı söylüyorlar.

- Düşündüğümde daha büyük bir budala olduğunu söylemeliyim. Ne olursa olsun bir süreden beri yazı yazan bir insansın. Hayatın gerçeklerini nasıl bilmediğine şaşıyorum.

Sonra bana hakaret ettiğini gördü ve bu şartlar altında böyle davranmasının aptalca olduğunu anladı. Ve beni ertesi gün için yemeğe davet etti. Başka insanlarla konuşmak için dolaşmaya çıktım. İnsanlar tabii ki Dot hala hakkında sorular soruyor, neler döndüğünü öğrenmek istiyorlardı. Çoğunluğu aydın insanlar olduğundan, Sunday gazetesinin benim makalemi neye çevirdiğini pek önemsemiyorlardı. Öğrenmek istedikleri tek şey bunun için ne kadar para aldığımıydı. Bazıları casusluk hikayesine inanıyor, bazıları inanmıyorlardı. Bazıları Dot hala ile Peder Chantr-Pigg'in Rusya değil de bizim için casusluk yaptığına inanıyordu ve Dışişleri'nin bu yüzden açıklama yapmadığını söylüyorlardı.

- O kadar güçlü dini görüşe sahip olmuş olan insanlardan, dedi birisi (sanki ölmüşler gibi konuşarak, "sahip olmuş olan" diyordu ve birçok insanda da bu eğilim vardı), komi* olmaları beklenemez. Tabii ki bu, kilise işi bir kamuf-laj olmamak şartıyla geçerli.

Ben:

- Onlar komi değiller. Komünistliğe karşı insanlar. Peder bu kelimeyi neredeyse hiç kullanmaz. dedim.

Gerçekten de peder, şeytanın bu dalkavuklarından bahsederken asla lakaplarını kullanmazdı. Dot hala kullanırdı, ama o daha müşfikti ve nazikti.

- Farzedelim öyleler. Peki sen onların bizim için casusluk yaptıklarını düşünmüyor musun?

- Oraya gitme nedenleri şüphesiz bu değildi. Ama şimdi yapıyor olabilirler. Yani geri döndüklerinde orada gördükleri şeyler hakkında bilgi verebilirler.

* Komi: Kısaca komünist. (B.C.)

- Pekala, bir yerleri gezip geri döndüğümüzde bunu hepimiz yapıyoruz. Önemli olan şu: Dışışleri onlarla irtibat halinde mi ve onlara para veriyor mu?

Öyle düşünmeyi arzu ediyordum; bu memnunluk verici bir düşünceydi. Ama şöyle cevap verdim:

- Onların nerede olduklarına dair Dışışleri'nin elinde bir bilgi olduğundan şüpheliyim.

- Peki o zaman nasıl geçiniyorlar?

Birisi:

- Sovyet hapishanelerinde Sovyet hükümetinin sırtından geçiniyorlardır, tabii... ve şöyle devam eden gerisini getiremedi: eğer hâlâ hayattalarsa. Bu hepimizin düşündüğü bir şeydi.

Bu moral bozucu bir sohbetti ve İstanbul'da bize çok nazik davranan Shell Şirketi'nin Türkiye temsilcisi (İngiliz) ile sohbet etmekten memnunluk duydum. Ayrıca, bana Kudüs hakkında bazı dedikodular anlatan ve annemden bahseden Stewart Perowne ile bayan Antonius'la konuşmaktan da mutlu oldum.

Saat bir olmadan partiden ayrıldım. Saat bir onbeşte bir sanat eleştirmeni bir galeri müdürüne yumruk atmış veya belki de bunun tersi olmuştur. Böylece her zamanki gibi bu partide meydana gelen her iki vukuatı da kaçırmış oldum.

21

Zaman geçip gidiyordu. Huzursuzdum ve üzüliyordum, ama Dot hala'nın olduğu kadar benim de not defterim vardı ve Dot halayla yazmak istediğimiz Türkiye kitabı üzerinde biraz çalıştım. Bunları bir şekle sokmamın onun hoşuna gideceğini düşündüm. Ayrıca kabaca yapmış olduğum çizimler de vardı. Misyonerlik denemelerini, Dot halanın Türk kadınlarının İngiliz kilisesine girmeleri ve daha özgür olmaları ve ileriye doğru adım atmaları arzusunu ve bunun pek gerçekleşmediğini anlatmaya çalıştım. Ama daha çok kitabın bana ait olan kısmını yazdım. Karadeniz ve Trebizond'dan, Ermenistan'a yolculuğumuzdan, şehirler, göller, kiliseler, insanlar, balıklar ve Dot hala ile Peder'in sonunda sınırı geçerek ortadan kayboluşlarını anlattım. Bana ortaya ilginç bir hikaye çıkacakmış gibi geliyordu. Truva'ya yaptığımız keşiften ve Gelibolu mezarlarından da bahsettim. Gelibolu'da yüzmekten ve Byron ve Bay Ekenside'in da başına geldiği gibi, akıntının açık denize çekmesi ile neredeyse boğulduğumuzdan sözettim. Bunu yazarken çok büyük bir heyecana kapılarak, bu olay sanki meydana gelmiş gibi bir duygu yaşadım. Akıntıyla boğuşurken soğuk,

yeşil suyun ağızıma çarptığını hissettim. Akıntının bir veya iki saat sonra yön değiştirip Sestos kıyısına dönmesi beni rahatlatmıştı. Zavallı Charles artık yaşamadığı için tüm bunları kitaba yazmak için ondan izin almama gerek kalmamıştı ve nedense onun bundan hoşlanacağını düşünüyordum. Dot halanın da bizimle yüzdüğünü yazmayı düşündüm, çünkü gitmiş olsaydık o da mutlaka yüzerdi. Ama sonra bundan vazgeçtim. Çünkü Dot hala doğrucu bir insandı. Bu onun dini inancının bir parçasıydı ve geri dönüp bunu okuduğunda bana gücenebilirdi.

Dot halanın bana güvenmesini istemezdim. Onun hoşuna gidecek şeyler yaptım; bazen deveyi görmek için karantinada olduğu yere gidiyor, onu okşuyor ve ona yemesi için kök veriyordum. Beni tanıyormuş gibi görünüyordu. Bana delici gözlerinde kin dolu anılarla bakarak tepiniyordu. Karantina görevlisi ona itina ile baktıklarını, ona çim biçme makinasını ve başka eşyaları çekmek, işçileri ve onların aletlerini taşımak gibi ufak tefek işler yaptırdıklarını söylüyordu. Bunun nedeninin, fiziksel çalışmanın psikolojik olarak, boş boş geviş getirmek ve öylesine durmaktan daha iyi gelmesi olduğunu söylüyordu. Karantina süresi bittiğinde onu, Dot hala dönene kadar hayvanat bahçesine götürmeyi düşünüyordum. O arada sağlıklı ilişkiler kurar ve çocukları sırtında gezdirirdi.

Peder Chantry-Pigg'in rahipler zümresi herhangi bir haber alma ihtimaline karşı beni devamlı arıyordu. Kafalarında büyük bir ihtimalle Cenaze Duası zamanının geleceği düşüncesi vardı. Daha sonra umutları azaldığında, her ihtimale karşı böyle bir ayin yapıp yapamayacaklarını merak ediyordum. Ama bunun yakışık almayacağını düşünüyordum. Onun için sık sık dua ediyorlardı ve aynı şekilde Dot halanın kilisesi de onun için dua ediyordu. Ama her iki taraf da onların sonsuz huzur ve sürekli ışık içinde değil de tutsak, ruh ve bedenlerinin ızdırap içinde olduğunu farze-

dip buna göre dua ediyorlardı. Şu anda her nerede olursa olsunlar, bunun böyle olduğunu söylemek zamansız bir davranış olurdu. Şu anda çalışıyor ve karanlıklar içinde olduklarını düşünmek çok kötüydü.

Zamanım olduğunda aynen şimdi olduğu gibi din üzerine düşünüyordum. Kiliselerde Aşai Rabbani törenlerine gidiyordum. Etrafımda uçuşan törensel kelimeler ve müziklerden meydana gelmiş Hristiyan kilisesi gökyüzüne uzanan mükemmel bir yapı gibiydi. Papazlar da parıldayan renkli cübbe ve haçları ile mihrabı bir aşağı bir yukarı dolaşıyorlardı. Dizi dizi sarı karanfiller gibi sıralanmış uzun mumların alevleri yükselerek yukarı çıkıyor ve tütsüler etrafımızda uçuyordu. "İşte krallığın kutsal bir şeymiş gibi saklandığı veya kapıları krallığa açılan yapı burada" diye düşünüyordum.

Bazen bu kapılar aralanır ve orada tüm berraklığı, dehşet ve parlaklığı ile krallığı görürdüm. Bunu hiçbir kilise gerçekleştiremez veya yoklayarak aramaktan başka hiçbir şey yapamazdı. Kiliseler çok güzel ve muhteşem olmakla birlikte bir din aracıdır, ama kiliselerin çoğu gerçeğin çok az bir kısmını içerir. Bazı insanların yaptığı gibi, inandıkları kilisenin tamamıyla gerçekleri anlattığı ve asla hatası olmadığını düşünmeleri tuhaf, çünkü bu gerçekleşmesi çok zor bir şey. Dünyadaki hiçbir şeyde, örneğin, Roma Katolik Kilisesi'nin ve Anglikan, Kalvinist ve Müslümanların inançlarını sonsuza kadar azizlere teslim ettikleri kilise ve cemaatlerinin tek doğru olduğunu düşündükleri gibi bir doğruluk yoktur. Böyle düşünmek rahatlatıcı ve emniyet duygusu veren bir şey olsa gerek. Ama çoğumuz hiçbir şeyin görüldüğü kadar doğru olmadığını, yeniliklerin devamlı keşfedilmesiyle hiçbir inancın değişime uğramadan sonsuza kadar teslim edilemediğini biliyoruz. İncil'in tüm doğruları içerdiği gibi eskimiş düşünceler terkediliyor. Nur ile aydınlanan bir sisin içinden yolumuzu bulmalıyız.

Böylece keşfetmek düzensiz olma eğilimi gösteriyor. Asla "Doğru'yu bulduk, işte bu kadar." dememeliyiz, çünkü keşfetmek zorlu bir ormandan geçen uzun bir yolculuk demektir. Ağaçlardan sönük lambalar sallanır. Bu lambalar her insanı aydınlatmış olan ışıktır ki ancak aklımızın karanlık lambalarını açarak geçebilirler. Ficino ve Florentine Akademisi, Platon'un büstünün önünde lambalar yakmışlardı ve kiliseye Yunan öğretilerini sokmak istedikleri için onlara kafir denildi. Erasmus, Colet ve More'a kafir denildi, çünkü onlar da o Yunan öğretisi ışığını ve Vulgata'daki hataların bu ışık tarafından düzeltilmesini istiyorlardı. Cambridge Platonistleri aynı şeyi istediklerinden özgürlüğe fazla düşkün geniş ve rahat insanlar diye adlandırıldılar. Bu insanların tümü kiliseye taze ışık getirmeye ara verildiği taktirde kilisenin karanlık ve kapalı bir şeye dönüşeceğini biliyorlardı. İnsanoğlu çok garip ve karmaşık bir varlık ki; More hem hümanizm ve kiliseye taze ışık sokmaktan hem de kafirlik eden insanların yakılmasından yanaydı. Kıyamet gününün tarihi hakkında yanlış fikirlere sahip olduğu için yakılan bir kişi için "hiçbir hilekar, yakılmayı bu adamdan fazla haketmemişti" demişti. Bir bütün olarak bakıldığında, din adamları ve kilisede o zamandan bu yana epeyce bir değişim olmuş.

Arkadaşlarımın çoğu Hristiyan değil, ama Anglikan veya Roma Katoliği olan arkadaşım var. Bazıları da hiçbir kiliseye dahil değiller, ama kiliselere ve din tarihine ilgi duyuyor ve pek bir bilgileri olmasa da bu tür konularda tartışmayı seviyorlar. Bu yüzden bazen bu soruyla karşı karşıya kalıyoruz.

Bir gün Vere, dinadamlarının bir kiliseye tayin olduklarında yüksek sesle okudukları Otuzdokuz Şart'ın tümüne inanıp inanmadığını sordu. Bir dua kitabı aramaya başladık. Bulmak zordu, çünkü hafta sonunu geçirdiğimiz kişiler dua kitabı ile ilgilenmiyorlardı. Sonunda aşçıda bir

kitap bulundu ve Şartları yüksek sesle okuduk. Pek uygulamam da tek uygulamalı Anglikan ben olduğumdan, diğerleri bana hangilerini atlayacağımı veya değiştireceğimi sordular. Çok sayıda Şart buldum. Adem'in Günahı ve insanoğlunun doğruluktan uzaklaşması hakkında herşeyi anlatıyordu. Gerçi insanların çoğunun, insanoğlunun hiçbir zaman dürüst olmadığını, ama dürüstlüğe yöneldiğini düşündüklerini sanıyorum ki bu konuda fazla bir ilerleme kaydedilmemiş. Adem'in Günahı ilginç bir hikaye olsa da, bugün bir sembol olması haricinde çoğu Hristiyan için pek anlamı olmayan bir konu. Orada bulunan bir Roma Katoligi, kendi kilisesinin buna mecazi olarak da olsa hâlâ inandığını söyledi. Teoloji; bakış açılarını ve kitaplarını ortaya çıkan yeni bilgilere adapte etmeyen, tarih, coğrafya, tıp, antropoloji ve arkeolojiden farklı tek bilim gibi görünüyor. Çoğu insan buna üzülüyor ve Hristiyanlığa olan inancın bir zaman olduğundan daha az olmasının nedeninin bu olduğunu düşünüyor.

Sonunda konu hakkında tartışmayı bir kenara bırakarak kroket oynamaya başladılar. Öfkenin açığa çıkmasına fırsat verdiğinden kroket, birbirlerine sinirlenmiş olan insanların oynaması için çok uygun bir oyun.

Her neyse.. Bu Katolikle konuşurken kilisenin; namuslu insanların, dostluğun, dürüstlük ve doğruluğun, sevginin, davranışın şiirselliğinin, pırıltıların, bilincin eriyip akan mumlarının bir mabeti olmasının arzulanmış olduğunu düşünüyordum. Ve tüm bunların ötesinde kilise, heybetli bir senfoni çalıyormuş gibiydi. Bizim sadece hayal-meyal ve kısmen farkına vardığımız müzik, kemerlerinde ve çatılarında çınlayıp yitiyordu. Geceleri sonsuz saldırı ve bozgunlarda çarpışan, bitmeyen savaşlarının doğası gereği mağlup olan herşeyden habersiz ordular, tıpkı kıyıya vuran dalgaların kabarması gibi geri çekilmekte, görevlerinin başına gelmekte,ve tekrar geri çekilmek eydi sanki.

Bunun ardından kilisenin, sahip olduğu her ne varsa bunları şiiysel bir güçle birarada tutan bir imparatorluğa benzediğini düşündüm. Bazen süs kuleleri ve kalelerden oluşmuş, dünyevi olmayan bir ışıkla parıldayan umut dolu bir hayale benziyordu. Bir harabeye dönüşerek ve bir felakete sürüklenerek, ona gizlice yaklaşan ve dalgaları şimdiden mermer rıhtıma vuran ve fısıldayan karanlık denizde parçalanacakmışcasına duruyordu. Duvarları sendelese de yıkılmamakta; sanki hayallerde yerini koruyan güçlü bir büyü, parıldayan bir sihir tarafından ayakta tutulmaktaydılar. Burası, ışıklar saçan, bozulması olanaksız olan ve yara almayan Tanrı'nın duvarlarla çevrili imparatorluğuydu.

"Bana göre Hristiyan Kilisesi bu" diye düşündüm. Şu anda bu kilisenin içinde kendi yerimi ve yolumu bulamamam, gerçeği azaltmak yerine arttırmakta. Asırlar boyunca her kalıba girerek şekil değiştiren, o ihtişamlı ve sonsuz parıltıyı yitirmeyen, varlığını sürdürmekte olan sihirli bir kale.

Ben tüm bunları düşündükten, Roma Katoliği Kilise hakkındaki dersini bitirdikten, kilise konusunu kavradığımızı karar verdikten sonra tanıdığımız ve her zamanki gibi tuhaf davranış biçimleri olan insanlardan bahsetmeye başladık. Bunlardan bazıları tıpkı benim gibi kısa bir süre önce Türkiye veya Yakındoğu'dan dönmüşlerdi. Bazıları ise geçen sene veya ondan önceki sene buralara gitmiş ve neredeyse yumurtadan çıkmaya hazır, kabukta cıvıldaayan seyahat kitaplarının üzerinde çalışmaya zamanları olmuştu. Türkiye'nin veya Yakındoğu'nun aynı bölgesini anlatan kitaplar aynı hafta veya ay piyasaya çıktıklarından, küçük bir anlaşmazlık vardı. Yazarlar bu gelişmeden hoşlanmasalar da bu olay, bu kitapların tutulduğunu gösterdiğinden böyle bir durum iyi bir gelişme olsa gerek. Bir ay, Klikya dönemi veya İyonya dönemi oluyor. İstanbul, Lübnan veya Lut De-

nizi hakkında kitapların piyasaya çıktığı bir ay oluyor. Hepsinin de modaya uygun bir havası oluyor, tıpkı giysilerde olduğu gibi. Ama gene de bu durum yazarları sinirlendiriyor. Eleştirmenlerinse hoşuna gidiyor, çünkü tek bir makalede, en az iki olmak üzere birkaç kitaba yer verebiliyorlar. Bu kitaplar hakkında; bir yazarın hoşuna giden, bir başka veya birden çok yazarın hoşuna gitmeyen tepki uyandırıcı karşılaştırmalar yapıyorlar. "Bay X'inki bu gruptan en iyisi" diyorlar veya "Bay Flatfoot'un sıkıcı ve ağır Suriye manzaralı tasviri, Bay Pyrotechnic'in heyecanlı anlatımına çok uzak kalmaktadır."

Bu yüzden, yazarlar ile çok sayıdaki yayıncıları arasında yayınlanma tarihleri konusunda her zaman bazı dolaplar dönmekte, düzenlemeler yapılmakta ve itirazlar meydana gelmekte. Bunlar her zaman başarıyla sonuçlanmıyor. Seyahat yazarları için en güvenilir yol, ulaşılması çok güç ve pahalı, eski dünya ırkının yaşadığı, ürkütücü bedevilerden oluşan bir halk ve çok sayıda göz korkutucu hayvanları olan çok uzaklardaki bir ülkede, bir bölge yaratmak. Bu ülkeyi tek başına gezebilirler ve tıpkı Platon'un Atlantis, Sir John Mandeville ve Marco Polo'nun bazı eserlerinde ve bazı yazarların kutup bölgeleri ve balta girmemiş Afrika hakkında yazdıkları gibi, keskin olmayan seyahatnameler yazabilirler. O zaman en az bir sene sonrasına, insanların kendilerinin de bu yerlere gitmiş olduklarını düşünmeye başladıkları zamana kadar, aynı konuda başka bir eser yayınlamayazdı. Bazı eleştirmenler birden bunu gözlerinin önünde canlandırıp, ayrıntılı eleştiri ve düzeltmeler yazarlardı. Bay'nın canlı anlatımının bu büyüleyici ülkenin kendilerinde nasıl vatan özlemi uyandırdığını anlatırlardı. Başkaları, Yunanlıların büyük Marsilyalı yalancı Pytheas'ın seyahatnamelerini ki bunlar tahmin edildiğinden daha kusursuzdu: Eleştirdikleri gibi, çok daha şüpheci eleştiriler yazabilirlerdi. Ama en azından bu

ülkenin o bölgesi hakkında yazılmış tek kitap bu olurdu ve rakipleri de olmazdı.

Bu pazar akşamı sohbeti daha sonra talihsiz bir yön aldı. Söz David'in bu sabah gazete yayınlanan makalelerinden açıldı. Birisi David'in nasıl olup da hiç yazmadığı kadar güzel yazmaya başladığını sordu. Bu, Charles'ın etkisi olmalıydı ve gerçekten de sanki bir köpekbalığı tarafından öldürülen Charles'ın ruhu ona geçmişcesine onun stilinde yazmaya başlamıştı.

- Türkiye'de onunla bir ara görüşmüşsün Laurie, değil mi? dedi birisi ve ben de:

- Evet, oldukça kısa bir süre Charles'la karşılaştım. cevabını verdim.

- Her ikisi de şüphesiz tartışmalarından bahsetmişlerdir. Charles ne anlattı?

- Oh, bu çok zor. Çanak'da bir çay bahçesinde yarı uyuyor bir vaziyetteydim ve onu dinleyemedim. O ikisinin nasıl olduklarını, bir zamanlar nasıl olduklarını biliyorsunuz. Tüm tartışmaları karmaşıktı.

- Tüm tartışmalar öyledir. Peki, David'e neden Charles gibi yazmaya başladığını sordun mu?

- Hayır. Bunu biliyorum. Charles'ın ruhu ona geçti. Charles'ın tüm kağıtları ondaydı ve "David bunları neden kullanmayayım" diye düşündü.

Oldukça çok içmiştim ve bunun etkisiyle konuşuyordum.

- Kullanmak mı? Bir örnek olarak demek istiyorsun. Pekala, bunu mutlaka yapmıştır. Ama eğer Charles'ın dökümanları ondaysa, bunlarla ne yapacak?

- Tim'ciğim, dedi Vere, her Pazar sabahı onlarla ne yaptığı apaçık ortada.

Vere'e hiçbir açıklama yapmamıştım ama herkes bunu yaptığımı düşünüyordu ve herkes uyanmaya başladı.

Sonra pişman oldum ve onları tekrar uyutmaya çalıştım.

- Sanıyorum, Charles'ın stiline hayranlık duyuyor ve yaptığı, onu taklit etmek. Bu da oldukça doğal, çünkü David'in kendine has bir stili yok. Şimdi bakın, Tanrı aşkına bunu benim söylediğimi etrafa yaymayın. Vere'in söylemiş olduğu şeyden sözediyorum. Bu tamamıyla gerçek dışı.

- Ama David'in Hamiltonların partisinde Henry'ye şarap bardağı fırlatma nedenini onun böyle konuşmasıydı, öyle değil mi?

- Bilmiyorum. Bu olay ben oraya gitmeden önce olmuş. Bunun nedenini öğrenemedim ve sanırım David de bunu bilmeyecek kadar sarhoştur. Kimse içkilerin neden öyle fırlatılmasını tam olarak bilmiyor sanıyorum. Anlatmaya çalıştıkları zaman çok aptalca geliyor.

- Ben bunun sebebini duydum, dedi Roma Katoliği ve şöyle devam etti;

- Oldukça mantıklı görünüyor. Ama David, Charles'ın çalışmalarını kendisine aitmiş gibi gösteriyor ve bunları kendi kitabında kullanıyorsa, o zaman birinci sınıf bir kavga olacaktır. Yani, Charles'ın ailesi bu konuyu ele alıp onun planlarını bozar demek istiyorum. Peki sen Laure?

- Tabii ki böyle bir şey yapmam. Benim bu konuda hiçbir bilgim yok ve beni ilgilendirmiyor da.

- Charles'ın orjinallerinin hâlâ onda olduğunu veya tümünün bir kopyasını aldığını düşünüyor musun?

- Hiçbir fikrim yok. Bunları unutam. Bu gerçekten bizi ilgilendiren bir konu değil.

- Bütün bunlar çevreye yayılacaktır. Burada bulunan herkes kendine düşeni yapacaktır.

- Ben yapmayacağım.

- David'e karşı bu kadar sadık olduğunu bilmiyordum. Samimi olduğun kişinin Charles olduğunu sanıyordum. David sana ne teklif etti?

Bu sohbetten hoşlanmamıştım. David'e ihanet etmiştim. Sözümde durmamıştım. İskenderun yolculuğunda

bana ısmarlamış olduğu tüm o yemekleri, arabasındaki yolculuğumu, bana verdiği arkeolojik bilgileri ve bana ödünç verdiği parayı hatırladım. Bana nasıl büyük bir ciddiyet ve samimiyetle rüşvet teklif ettiğini, bana güvendiğini, belki de daha büyük bir ihtimalle, pek güvenmediğini ve şimdi, aleyhinde konuşulup horgörüleceğini düşündüm. Charles'ın ailesi ve yayıncıları ile başı derde girecekti. Ama her şey olup bittikten sonra artık hiçbir şey kanıtlanamazdı ve onların şüphelerine karşı koyacak olan sadece David'in kendi sözleri olacaktı. Ben hiçbir şey söylemeyecektim, böylece David zamanla tüm olanları unutturmaya çalışacaktı. Ama, kitabı yayınlandığı zaman eleştirmenlerin tavrını merak ediyordum. Bana bir kez daha güvenirse, benden eleştiri yapmamı isteyebilirdi. Benim şu anda yapmam gerekenin, Londra dışına çıkıp Dot halanın evine gitmek olduğuna karar verdim. Dot hala, kendisi olmadığı zamanlarda istediğim takdirde evinde kalmama izin veriyordu. Orada kitabımı yazmaya devam edebilirdim. Yakında karantinadan çıkacak olan maymunumu alır, ona satranç oynamayı, araba kullanmasını ve olduğuça akıllıca davranacağını düşündüğüm kroket oynamasını öğretirim diye düşündüm. Tüm bunların beni endişe ve sorunlarımdan uzaklaştıracadıını düşünüyordum.

Charles ve David hakkındaki sohbeti sona erdirdik ve bilinen şiir ve nesirlerden alıntılarını yaparak kime ait olduğunu tahmin etmeye çalıştık. Böylece akşam neşe içinde sona erdi. Vere ile birlikte olduğum için, gece de çok güzel geçti.

22

Bu olaylardan kısa bir süre sonra maymunumu karantina-
dan aldım. Maymunum ve bir Roma Katoliği ile evlendiği
için kendisi de Roma Katoliği olan kızkardeşim Meg'le bir-
likte, Dot halanın Abingdon yakınlarındaki evine gittim.
Kızkardeşimin o kadar çok çocuğu vardı ki rahatlamak için
bazen aile yaşantısından uzaklaşması gerekiyordu. Meg ile
ben her zaman dost olmuşuzdur ve ikimiz de Dot halayı se-
verdik. Her ikimiz de ihtiyaç duyduğumuzda, Emily
adındaki yaşlıca hizmetkarla birlikte bu evde kalabiliyor-
duk. Bazı hafta sonlarında arkadaşlarımız Oxford'dan gelir
ve geceyi burada geçirirlerdi. Meg ile birarada olduğumuz
için Emily bundan rahatsız olmazdı.

Maymunu eğitmek, medeniyet yolunu hangi hızla
tırmanacağını ve bir erkek ve kadına ne kadar yak-
laşacağını öğrenmek konusunda kararlıyım. Bu olayın,
maymun aşamasından itibaren insanoğlunun oluşmasına
bir ışık tutabileceğini düşünüyordum. Meg onun bir ruh ge-
liştiremeyeceğini, çünkü bunun sadece insanlara özgü bir
ayrıcılık olduğunu düşünüyordu. Ve Meg'in Kilisesi de bu-
nu gerçekten bu şekilde öğretiyordu. Ama Meg bana hiçbir

zaman bir ruhun ne olduğunu ve bir ruhu hayvanların bilinç ve aklından ayıran çizginin nerede başladığını tam olarak açıklayamamıştır. Benim kilisemin bu konuda ne öğrettiğinden emin değilim. Belki aynı şeyi öğretiyordur, ama bunu pek önemsemiyorum. Benim kilisem daha esnek olduğundan, muhtemelen taze fikirlere açıktır.

Her neyse, maymunumun ne kadar ilerleme göstereceğini merak ediyordum. Satranç konusunda sadece orta seviyede bir başarı gösteriyordu, çünkü daha önce de söylediğim gibi benim tüm hamlelerimi taklit ediyordu. Yapılan hamleler ve sonuçlarını ne kadar anladığını merak ediyordum. Ama ben nasıl onun taşlarını alıyorsam, o da benimkileri alıyor ve tahtadan kaldırıyor. Dama oyununa çok daha alışkın görünüyordu. Yılan ve merdiven oyununda da oldukça iyiydi, ama bir yılanı rastgeldiğinde sinirleniyor ve geri dönmesi gerekiyordu. Kızgın olduğunda ve özellikle öfke uyandıran bir oyun olan kroket oyununda, anlaşılmaz sesler çıkartıp dişlerini çatırdatıyordu. Mümkün olan her yerde hile yapıyordu. Ona belirli bir ahlak anlayışı vermeye çalışmaya başladığımdan, bu konuda ona çok sert davranıyordum. Ceza olarak tasma zincirini çekiyordum, ama bunu tam olarak anladığından emin değildim. Çok iyi bir arkadaştı; etkili bir gücü vardı. Yapmam gereken tek şey, hangi topu hedef alacağını göstermekti. Onu her türlü mesafeden vurarak çayırın diğer tarafına gönderebiliyordu. Bazen tenis oynuyorduk ve bu oyunda daha iyiydi. Çok iyi bir forhendi ve arka çizgiden muhteşem bir volesi vardı. Karşılanamayacak bir vuruş yaptığında dans edip, taklalar atan ve bir topu kaçırdığında raketini ağa fırlatan heyecanlı bir oyuncuydu.

Atalarının, yurtları olan balta girmemiş ormanlarda düşmanlarına Hindistan cevizlerini fırlattıkları gibi rakibini top yağmuruna tutuyordu. Biraz görgü kuralları ve sportmenlik konusunda eğitimle kolaylıkla Wimbledon için hak

kazanırdı. Tek ve dörtlü maymun karşılaşmalarının yapılmaması için bir neden göremiyordum ki bu muhteşem bir izleyici kitlesi oluştururdu.

Meg arabaya bir L* harfi koyup maymuna araba kullanmasını ğretmeme karşıydı, ama bana göre araba kullanmak çok önemli bir zeka testi ydi ve bu konuda ısrar ettim. İlk olarak tarlalardan geçerek özel yol boyunca kullandık. Burada kaçıp çimenlere atlayınca hiçbir zarara yol amıyordu. Beni bir süre seyrettikten sonra direksiyonu elle riyle çok kuvvetli ve sıkı bir şekilde tuttu. Kollarımla gösterdiğim gibi direksiyonu sağa veya sola döndürüyordu. Yanlış tarafa döndürmeye başladığında direksiyonu tutuyordum ve ben eviriyordum. Çok gururlu olduğundan, bu hareketim onu sinirlendiriyordu. Dirsekleri ile beni kenara itip çevirmeyi kendisi tamamlıyordu. Vites değiştirme biraz daha zordu ve ondan emin değilim. Kısa zaman sonra vites kolunu yerinden oynatacağı zaman ayağıyla debriyaya basması gerektiğini kavradı. Ama bu kolu ne zaman, hangi yöne ve neden oynatması konusu kafasını bayağı karıştırıyordu. Bir süre için ellerini ellerimle kavrayarak onu idare etmem gerekti. Sonra bunu yapmayı bıraktım ve sadece "klt" veya "bylt" derken, bir taraftan da kollarımı aşağı ve yukarı kaldırıyordum. Zamanla sadece yukarı ve aşağı değil, aynı zamanda birinci vitesten ikinciye geçmeyi (arabanın ne yazık ki sadece  vitesi vardı) ğrenmişti ki, bunu yaparken bir kavis yapmak gerekiyordu. Çok iyi bir taklitçi olduğu ve kafasını çalıştırarak neyin, neden, nasıl olduğunu anlamaya çalışmadığı için, bana araba kullanma sanatını birçok insandan daha çabuk ğreniyormuş gibi geliyordu. Ama benzin göstergesi ibresinin en alt konuma gelmesi ile arabanın durması arasında olduğu kadar, benim arabadan çıkmam ile arkadaki deliğe, tenekeden bir şey dkmem arasında bir bağlantı kuramıyordu. Her seferinde

* Learner: Acemi sürücü (B.C.)

onu da dışarı çıkarıyor ve beni izlemesini sağlıyordum. Ne zaman bagajı açıp bir benzin tenekesini çıkararak bunu depoya dolduracak veya bir benzin istasyonunda durup benzin alacak duruma geleceğini bilmiyordum. Her halükarda, bu noktaya nasıl geleceğini gözümde canlandıramıyordum, çünkü ne kadar benzin istediğini veya ne kadar para ödeyeceğini bilemeyecekti. Bu yüzden depoda az benzin olduğu zaman arabayı yalnız kullanmamasına karar verdim.

Hıza karşı bir eğilimi vardı. Bütün gücüyle gaz pedalına ve devamlı kornaya basıyordu. Kornaya basmak çok hoşuna gidiyordu. Yolda önünde bir şey olması haricinde bunu yapmasını yasaklamıştım, ama bunun sebebini anlamış olduğundan asla emin olamadım. Kaşlarını çatışından ve dişlerini gıcırdatmasından beni dikkatle izleyip anlamaya çalıştığını görebiliyordum. Direksiyona ben geçtiğimde, her zaman değil de yolda bir şey olduğu zaman kornaya basarak, bunu nasıl yapması gerektiğini ona gösterdim. Bunu kavradığını umuyordum, ama abartıya meyilliydi ve kornacı bir sürücü olacağını anladım.

Tarla yolunu kullanan postacı ve gazeteci çocuk, bisikletlerinde onun araba kullanma tarzından telaşa kapılıyorlardı. Kasabadaki insanlar bu konuda ileri geri konuşmaya başladılar. Onlara her şeyin kontrol altında olduğuna dair teminat verdim. Bir gün Dot halanın garajında duran ve anahtarı üzerinde duran küçük Morris'ine tek başına bindi. Arabayı çalıştırarak kapıdan çıktı ve büyük bir hızla tarla yoluna yöneldi. Yol boyunca kornaya basarak, yakmak için yaprak doldurduğu bir el arabasını iten bahçıvanı kovaladı. Bahçıvan son anda el arabasını bırakarak çimenlerin üstüne atlayabilmiş ve Morris el arabasına çarparak onu parçalamıştı. Morris'in bir kanadı eğilmişti. Bahçıvan bu olaya, tıpkı benim gibi çok kızmıştı. Meg ile bir yürüyüşten dönmüş ve bir öfke manzarasıyla karşı karşıya kalmıştık. Bahçıvan maymuna pek yak-

laşmaya cesaret edemeyerek sopa gösteriyor, maymun ise kornaya basarak bahçivana anlaşılmaz bir şeyler söylüyordu.

Bahçıvan, Meg ve bana maymunun yola çıkma hakkına sahip olmadığını söylüyordu; Meg ona hak verdi, ama ben ona buranın özel bir yol olduğunu söyledim. El arabasının hasarını karşılayacağımı da ekledim. Bahçıvan:

– Bayan ffoulkes-Courbett arabasının bu halinden hiçbir şekilde hoşnut kalmayacak, dedi. Ben de bu durumdan hiçbir şekilde hoşnut değildim, çünkü sigorta, acemi sürücülerin tek başlarına araba kullandıklarında yol açtıkları zararı karşılamıyordu. Zararı ben karşılamak zorundaydım.

Maymuna çok kızmıştım bunu ona kesin bir tavırla anlattım. Bahçıvan kendi maymunu olsaydı, onu ne yapacağını çok iyi bildiğini söyleyerek gözünü sopasına dikti. Ama bedensel cezayı onaylamıyordum ve onu dövme-yecektim. Bunun yerine, onunla sert bir konuşma yaptım ve günün geri kalan yarısında zincire bağlayarak en kötü ve tatsız yemekleri verdim. İki gün boyunca arabayla hiçbir yere götürmeyerek arabayı hep kendim kullandım ki bu onu her seferinde sinirlendiriyordu. Yaptığından utanmış bir hali vardı ve suçluluk bilinci ve hissinin arttığını düşünüyordum.

Ona biraz din dersi (Anglikan) veriyordum. Meg bunun yanlış bir şey olduğunu düşünüyordu. Kilisesi hayvanlarla ilgili dar bir görüş açısına sahipti. Maymunun kendisiyle birlikte kilisesine girmesine izin vermiyordu. Ben onu kendi kiliseye götürdüm. Bu arada ben oturup kalktığımda, yere diz çöktüğümde aynısını yapıyor ve oldukça uslu duruyordu. Cemaatin ve ayin korosunun ilgi odağı olmuştu. Ama Papaz bundan hoşlanmıyordu, çünkü insanların dikkati dağılıyordu. Papaz ona pek saygılı da davranmıyordu. Maymun ilginin odağında olmaktan oldukça hoşnuttu,

çünkü kibirli ve teşhirci bir yapısı vardı. Ama bulunduğu yerin bilincinde değildi. Amentü esnasında diğer insanlara bakarak ve diz çöktürülmeyi beklemeden tam doğru anda kendiliğinden dizlerini üzerinde çökme biçimi hoşuna gidiyordu. Sıra cemaatin papaza cevap olarak söylediği ilahiye ve ayine katılmaya geldiğinde, o da yumuşak ve anlaşılmaz bir şeyler mırıldanarak katıldı. Yerlerimize geri döndüğümüzde ona tıpkı benim yaptığım gibi diz çökmesini öğrettim. Kısa bir süre sonra onun da haç çıkardığını gördüm. Oldukça ileri gidiyordu ve buna izin verip vermem gerektiğinden emin değildim. Bunu hiç kimse yapmasa da devamlı tekrarlıyordu. Aşırılık ve gösterişe olan eğilimi her zaman olduğu gibi gene ortaya çıkıyordu.

Papaz ve kilise mütevellileri bundan hoşlanmıyorlardı. Şüphesiz dinine çok sadık bir Anglo Katolığıydı. Bir parça da Anglo Agnastiği olduğunu düşünüyordum. Vaaz esnasında bana yaslanarak ve horlayarak uykuya daldı. Oldukça eskiye bağlı ve muhtemelen biraz da papaz sınıfına muhalif bir maymundu. Bunun çok güzel bir din değiştirme olduğunu düşündüm. Onun ne de olsa daha önce Müslüman dinine bağlı sayıldığını düşünüyordum. Ama birisinin onu alıp da bir Billy Graham toplantısına götürmesi halinde, kalabalığın peşinden gidip dinini oldukça düşüncesiz ve yüzeysel bir şekilde değiştirmeye karar vereceğinden şüpheleniyordum. Aklıma onyedinci yüzyıla ait bir tiyatro oyunundaki bir hizmetçi kadın tarafından Kalvinizme yönelen papağan geldi:

*Dün papağanı olan bir hanımefendi gördüm.
Kuşun dinini değiştirdiğini söyledi:
Knox'un lafları haricinde hiçbir şey söylemiyor şimdi
Zavallı papağanım yok olup gitti.*

Maymunumun başına aynı şeyin gelmesinin benim

için bir sakıncası yoktu. Böylece Knox ve Romalılarından sakınarak onun Anglikan kiliselerine bağlanmasına karar verdim. Bunu aptalca bir abartıyla ve büyük bir istekle benimsemiş görünüyordu. Peder Chantry-Pigg'in bundan hoşlanacağını düşündüm.

Din, araba kullanma ve oyun öğrenmenin yanı sıra, onu bahçede yabanotlarını toplama, ekip biçme konusunda da eğitiyordum. Maymun, atalarımızdan çok daha hızlı bir şekilde sosyal ve şehirli bir ahlak görüşü geliştiriyordu. Bunun, bizim onlardan çok daha hızlı ve hareketli bir yaşam sürmemizden kaynaklandığını sanıyorum. İlkel yaşamda gelişen ilk şey duvarlara resim yapmak gibi görüldüğünden, onu garaja götürerek duvarlara erkek, kadın ve havan resimleri yaptırđım. Sonra ona bir fırça verdim ve kendi haline bıraktım. Bana maymunu satan Türk onun adının Suliman* olduğunu söylemişti. Bazen ismine tepki veriyordu, ama artık Anglikan Kilisesi'nin bir üyesi olduğuna göre, ona daha Hıristiyan bir isim koymam gerektiğini düşündüm.

Bundan çok hoşlanmıştı ve resim yaparken bir taraftan da kendi kendine mırıldanıyordu. Fırçayı benden gördüğü gibi kırmızı boyanın olduğu tenekeye batırıyor ve sert fırça darbeleri atıyordu. Yaptığı resimler bir acemi için hiç de fena değildi. En ilkel faaliyetlerden birisinin resim yapmak olduğu doğru olsa gerek, çünkü dokuz aylık bir bebeğin bir kalem veya fırçaya hakim olup olmadığı izlenebilmekte. Atalarımız avladıklarından dolayı bizon resmi yapıyorlarmış. Suliman'ın, avlayıp yakalamış olduğu elarabasına benzer bir şeyin resmini yapıp yapmadığına baktım, ama böyle bir şey dikkatimi çekmedi. Tabii ki ilk başta ama karalayarak çiziyordu, bu yüzden bu resimlerden bazıları el arabaları olabilirdi de. Onun soyut türde ve sürrealist stilde resimler yapan bir ressam olacağını görebiliyordum. Bir hay-

* Suliman: Süleyman (B.C.)

van veya insan yapmak istediğinde, genellikle her iki gözü de profilin aynı tarafına koyuyordu ki bunu küçük çocuklar ve sürrealistler yaparlar. Bu hoşuma gitmişti çünkü bir kişinin her iki gözünü nasıl gördüğünü bilmek hoş. Ayrıca resimlerin haricinde, her iki tarafında gözleri olan insanları her yerde görüyoruz. Yine de Suliman'ın bir parça daha anlatımı güçlü resimler yapması gerektiğini düşünüyordum. Bunun zamanla oluşacağını umut ediyordum.

Bu arada ona alfabeyi öğretiyordum. Büyük bir kağıda siyah renkle büyük harfleri yazıyor ve bir değnek ile işaret ederek ne olduklarını söylüyordum. Daha sonra harfi söylüyor ve ondan değnek ile buna uygun olanına işaret etmesini istiyordum. Bunu çok kısa bir zamanda öğrendi. Meg ve benim yaklaşık dört yaşındayken okumayı öğrendiğimiz 'Ağlamadan Okumak' adlı kitabın bir kopyasını aldım. Bu çok iyi bir kitaptı, çünkü bir kez kedinin hasırın üzerinde nasıl yattığı bölümünü geçtikten sonra sıra çok heyecanlı hikayelere geliyor. Bunların arasında kurtlarla ilgili çok güzel bir tane var. Bu hikayede; küçük bir kız ile henüz bebek olan erkek kardeşinin evleri olan bir orman kulübesinde yalnızken, kurtların gelmesi anlatılır. Küçük kız kardeşini sarkaçlı dolap saatinde saklarken, kendisi kurtlara yem olur. Anne babaları eve geldiklerinde yerde sadece kan, kemik ve saatin içindeki bebeklerini bulurlar. Meg ve ben bu hikayeyi çok severdik. Ama Suliman'ın kitabın bu bölümüne ulaşip ulaşmayacağını veya alfabenin ötesine geçip geçemeyeceğini veya hasırın üzerinde yatan kedi hikayesini kayayıp kavrayamayacağını bilemiyordum. Bunu söylemek zordu çünkü şimdilik insan dilini kullanamıyordu. Bunu birgün yapabiliyor olsa bile, her halde, "Ağabey, kuyruğun arkadan sarkıyor" şeyleri söylemenin ötesine gidemeyecekti. Benim arkamdan söylediklerimi tekrar etmesini öğretmeye çalıştım, ama bunda pek başarılı olamadı. Onun kendi dili haricinde başka bir dili öğrenmek konusunda pek

başarılı olmayan bir türden gelmiş olabileceğini düşündüm. Ben de onun dilini öğreneceğimi asla düşünmüyordum.

Gerçek anlamda öğrendiği bir şey, ahlaklı. Sinirlendiği zaman insanlara bir şeyler fırlatmamayı, hırsızlık yapmamayı, oyunlarda hile yapmamayı, ona söyleneni yapmayı, evde ve bahçede yardım etmeyi, alışveriş yapmayı ve patates soymak gibi ev işlerini öğreniyordu. Emily'nin bisikletiyle kasabaya iniyordu. Direksiyonunda hangi dükkana gideceği ve neler alacağı yazılı olan bir levha oluyordu. İnsanlar onu durdurup, yazılı olan notu okuyup onu gitmesi gereken dükkana götürüyorlardı. Sepetine alması gereken eşyaları yerleştirip onu geri gönderiyorlardı. Gittikçe daha fazla yardımsever olmaya başlamıştı. Bazen herkes gibi, moralinin bozuk olduğu ve havasında olmadığı günler oluyordu. Meg gerçek dine ve erdeme ulaşmanın onun tabiatında varolmadığını düşünüyordu çünkü Büyük Tufan'dan bu yana, onun eski ve yüz kızartıcı ırkı üçkağıtçıların arasında doluşuyordu. Onun atalarını hiçbir zaman tanımamış olduğumuzdan elimizde bunun bir kanıtı yoktu. Ayrıca bizim türümüz ilerlemiş olduğuna göre onunki de neden böyle bir ilerleme göstermiş olmasın? Bilincin ışığı olan misyonerlik çabalarımız köpekleri nasıl etkiliyorsa alt seviyedeki maymunları da etkilememesi için bir neden yokmuş gibi görünüyordu. Meg'e insanoğlu ile diğer hayvanlar arasında böylesi kesin çizgiler çekilemeyeceğini anlattım. Bilincin her halükarda yeraldığı bir düzey sözkonusudur. Gene de bazen şüpheyi düşünüyor ve belki de insanoğlunun ruhunun bu konuda özel bir önceliği olduğunu ve diğer varlıkların birçok haktan mahrum olduklarını düşünüyordum.

Suliman müziği gerçekten kavramış görünüyordu. Onunla değişik türleri denedik. Genel olarak iyi bir kulağı varmış gibi görünüyordu. Kulağı Türk müziğine alışık olduğundan mırıldanarak şarkı söylüyor ve kendini onu hop-

layıp zıplayıp dansettiren caz müziğine oldukça iyi veriyordu. Romantik müzik ve Saccharine türünü de oldukça iyi kabulleniyordu; aynı şekilde neşeli melodiler ve cig dansını. Nasıl oluyorsa operayı, özellikle de Verdi'yi seviyordu; La Traviata'daki içme parçasında kollarını sallayarak ve neşeyle bağırarak, odanın içinde kasıla kasıla yürüyordu. Daha ciddi müzikler ilgisini çekmiyordu. Beethoven ilgi alanına girmiyordu. Çoğu modern müzik onun üzerinde nahoş bir etki yapıyor ve dişlerini gıcırdatarak ters ters bakmasına neden oluyordu. Mozart'tan hoşlanıyordu. Gerçekten de Mozart aydınlar, orta sınıf veya alt tabaka olsun, herkese hitap ediyor. Gerçi muhtemelen hepsi de bundan ayrı bir zevk alıyor ama olsun. Mozart'ın Suliman'a iyi geleceğini, anlayış ve bilincini geliştireceğini düşündüğümünden ona birçok kaset çaldım. Piyano çalmayı da öğretmek istedim, ama bu aleti çalmasını ben de çok iyi bilmiyordum.

Ona bir şeyler öğretmediğim ve arkadaşlarımla buluşmadığım zamanlar Türkiye kitabı üzerinde çalışıyordum. Dot halanın yazılarını ve kendi notlarımı düzenliyor, temize geçerek elimdekileri bir kitaba dönüştürüyordum. Tüm bunlarla uğraşırken aklıma devamlı Dot hala geliyordu ve onu düşünmek beni çok üzüyordu. Haftalar ve aylar onlardan hiçbir haber almaksızın gelip geçiyordu. Dot hala ile Peder Chantry-Pigg bana neredeyse yeryüzünden silinmiş ve anılmaya hak kazanmış ruhlar gibi görünmeye başlamıştı. Ama geri döneceklerine dair inancımı hâlâ kaybetmemiştim.

23

Haklı çıktım. Beş Eylül günü, uçuşup patlayan fişek seslerinin arasında dokuz haberlerini dinlemek üzere radyoyu açtık. Bu arada Meg'e, suikastın tamamen unutulması için bir neden olmadığını anlatıyordum. Meg ise bana 'suikast'ın doğru olduğunu, ama herkesin de bildiği gibi bunun bir protestan suikastı olduğunu söylüyordu. Suliman ise ıslıl ıslıl gökyüzü karmaşasından heyecanlanmış, bahçede hoplayıp zıplayarak taklalar atıyordu. Radyo, önemsiz bir takım haberin ardından şöyle devam etti: "Geçen Temmuz ayında Türk sınırını aşarak Rusya'da kaybolan ve o zamandan bu yana kendilerinden hiçbir haber alınamayan Bayan ffoulkes-Courbet ile saygıdeğer Hugh Chantry-Pigg hakkında Moskova'daki İngiliz Konsolosluğu'ndan haber almış bulunmaktayız. Kendileri birkaç gün önce yurda geri dönme isteği ile Konsolosluğa başvurmuşlardır. O zamandan bu yana, Sovyetler Birliği'ndeki faaliyetleri gözönünde bulundurularak soruşturmalar süregelirken, konsolosluğun himayesi altında bulundurulmaktadırlar. Önümüzdeki hafta bir gemi ile Leningrad'tan muhafızlar eşliğinde ülkeye geri döneceklerdir. Faaliyetlerine ciddi bir gözle bakılmadığı

anlaşılmış olsa da, ülkeye geri döndükleri zaman bir süre için gözetim altında tutulacaklardır. Her ikisinin de sağlık ve moral olarak iyi durumda oldukları bildirilmiştir."

O an, Dot halayı bir daha görememe korkusunun ne kadar güçlü olduğunun farkında olmadığını anladım. Sevinç dalgası bir sel gibi bütün bedenimi kapladı. Gökyüzünde patlayan ve yağmur gibi yağan fişekler, mutluluğun tanrısal bir patlamasına dönüşmüştü. Dot hala için endişelenmiyor olmam gerekirdi; halam esnek yapısını ve yara almayan ölümsüzlüğünü bir kez daha ortaya koymuştu. Bu yapısı onun geçmişte binlerce riskin üstesinden gelmesini, suları ve dağları aşmasını, sokak serserileri, yamyamlar, timsahlar, aslanlar ve develerden kurtulmasını sağlamış olduğu gibi, şimdi de şüphesiz çok eğlenmiş olduğu, sağlıklı ve yüksek bir morale dönmek üzere olduğu Rusya'dan kurtulmasını da sağlıyordu. Ve daha az esnek ve uyumlu olan ama Dot halanın yara almaz mantosu altında korunan Peder de hiçbir sıkıntı çekmemiş olmalıydı. Dot halayla ilgili şöyle hissediyordum: O, sonsuza kadar yıldızlarla bürünmüş bir şekilde; Ölüm, Kader ve Zaman'a karşı bir zafer sevinci içinde olacaktı.

Ve ertesi sabah, birkaç gün öncesinin tarihi ile Konso losluğa gönderilmiş olan bir mektup aldım. Şöyle yazıyordu:

"Sevgili Laurie,

Bu mektubu aldığın zaman şaşıracağını düşünüyorum. Geçen bunca zaman içinde neler yaptığımızı ve neden daha önce yazmadığımızı merak ediyorsundur. Aslında sana daha önce yazdım, ama mektuplarımın İngiltere'ye ulaşmadığını tahmin ediyorum. Sanıyorum bizim gibi insanların mektupları polis tarafından (Rus polisinin malum aşırı merakı nedeniyle) didik didik gözden geçiriliyor ve fişlenerek dosyaya kaldırılıyor. Umarım bizim için endişelenmemişsindir. Bu mektup kargoyla gönderilecek

ve burada hiçbir şey anlatmayacağım. Bir anlatmaya başlarsam bu çok uzun sürer. Ama bir bütün olarak oldukça ilginç olaylar yaşadık. Şimdilik sadece Konsolosluğa vardığımızı söyleyeceğim. Muhafızlar eşliğinde bir gemiyle Leningrad'dan eve gönderiliyoruz. Yaklaşık bir hafta sonra yanında olacağımızı umuyorum.

Lütfen Emily'e haberleri ilet. Adı Molotov olan gemiyi Tilbury'de karşılayabilirsen iyi olur. Aynı zamanda bana kısrakla ilgili de çok yardımcı olmuş olursun.

Halan Dorothea Foulkes-Corbett .”

– Kısraak?, dedi Meg. Ne kısrağı bu?

– Oradan almış olduğu bir kısraak olduğunu sanıyorum. Dot hala sık sık bazı hayvanlarla döner. Deveyi hayvanat bahçesinden getirsem daha iyi olacak galiba. Kısraaklardan nefret eder.

Meg, deve, maymun ve şimdi de bu kısraak, Dot halanın evinin zaten bir hayvanat bahçesine döndüğünü söyledi.

– Ve aslında hayvanları pek seven bir hali de yok gibi.

– Hayır. Onları sadece yararlı buluyor. Bu kısraak muhtemelen çok hızlı ve bir at arabasını saatte otuz mil hızla çekebilen bir Kafkastır.

– Bir at arabası da mı getirdiğini düşünüyorsun?

– Büyük bir ihtimalle. Veya burada bir tane satın alabilir. Her halde steplerde deli gibi koşturmuştur. Bu kısrağı nasıl edindiğini merak ediyorum. Belki de hizmetlerine karşı almış olduğu bir ödüdür. Acaba ülkemiz ve yaşam tarzımız hakkında sonu gelmeyen şeyler anlatmış mıdır?

– Bu onların pek işine yaramaz.

– İnsanların yabancı ülkelere kendi ülkeleri üzerine anlattığı çoğu şey pek işe yaramaz. Tabii ki bu savaş haricindeki zamanlar için geçerli. Ama hükümetler kendilerine bir şeylerin anlatılmasından hoşlanıyor ve bunun için para ödüyorlar. Ermenistan'dayken, Dot halanın bu işi sevebile-

ceğini söylediğini hatırlıyorum. Böylece karşı tarafa geçerek onu aldı.

– Sence Peder onlara ne anlatmıştır?

– Kiliseden bahsettiğini düşünüyorum. İngiltere'deki dini yaşam, İngiliz Kilisesi, onların farkı, eğitim, okullar ve benzeri şeyler. Dot hala muhtemelen daha fazla ilgi çekmiştir. 'Muhafızlar eşliğinde' lafının ne anlama geldiğini merak ediyorum.

Meg onların hemen hapse atılacaklarını ve orada tutulacaklarını sandığını söyledi.

Sonunda Molotov'la Tillbury'de buluştuk ve Dot halayla Pederin yanına gittik. Dot hala şişman, sağlıklı ve keyifli, Pederse hâlâ zayıf, dindar ve soluk benizliydi. Kararlı ve kendinden emin görünüyorlardı ve hiç de vatan hainine benzemiyorlardı. Ama gözaltında oldukları doğrudu. İki adam sessiz sessiz yürüyordu arkalarından ve uzak duruyorlardı. Muhafızlar halamı ve pederi bekleme odasına aldılar. Küçük, gözden uzak bir yerdi. Onları görmeme izin verdiler. Anladığım kadarıyla muhafızlar tarafından Londra'ya yollanacak ve orada sorgulanmak üzere hapsedileceklerdi.

– Çok sürmeyecek tatlım dedi Dot halam neşeli bir sesle. Yanlış bir şey yapmadık. Yeniden görüştüğümüzde, sana her şeyi anlatacağım.

– Kısırak nerede? diye sordum.

– Karantina altında dedi Dot halam. Buradan çıkınca onu yanıma alacağım ve evlendireceğim. Ondan sonra onun sütü ile yabancı eşeğin sütünü karıştırarak kımız yapacağım. Çok taze ve canlandırıcı bir süt. Ama deveyle sorun yaşayabilirler. Bilirsin develerin kısraklara hiç tahammülü yoktur, kısrakların da develere. Bu nasıl olabilir? Hey neyse, deve ne alemde? Akdeniz'de ona bindin mi?

– Şimdi hayvanat bahçesinde. Çocukları gezdiriyor. Ruhsağlığı da eskisinden daha iyi gibi.

– Kısrakla karşılaşmamalı. Şimdilik orada kalmasında yarar var.

Muhafızla birlikte onları, Londra'ya götürecek arabaya doğru giderlerken Peder Chantry-Pigg

– Bu olağandışı durumda neden böyle davrandığımızı bilemiyorum. dedi.

İçinde bulunduğu ruh halini görüyordum. Ama Rusya'dan dönen bütün insanlar sonradan oradaki davranışlarının olağandışı olduğunu düşünüyorlardı. Rusya öylesine tuhaf bir ülkeydi ki oraya giden ve bir süre kalan insanların orada tuhaflaşmadan geri gelmelerine inanmak çok güçtü. Gerçekten de Dot hala ve Peder Chantry-Pigg, yurtdışına çıktıkları anda yeterince tuhaflaşıyorlardı. Ama belki de en az tuhaflaştıkları yer Rusya olmuştu. Çünkü Rusya çok tuhaf davranan bir yığın insan ve İngilizle dolup taşıyordu zaten.

Dot halam ve Peder üç hafta daha hapistede kaldılar. Bu süre içinde Rusya'da ne yaptıkları araştırıldı ve Sovyet hükümetine verdikleri bilgi konusunda sorgulandılar. En çok da sınırdaki polise yaklaştıkları zaman ne söyledikleri soruldu. Kapitalist batıdan kaçarak politik sığınma isteme nedenleri soruldu. Dot hala böyle bir şey söylemelerinin nedenini yollarının engellenmesini ve casus olarak tutuklanmalarını önlemek olarak ifade etti. Peder ise, Canterbury Başpiskoposu ve İngiliz Kilisesi'nin çok önemli bir şahsiyetini tanıdığını söyledi.

Peder bütün konuşmayı takip edemedi ve konuşmayı halama bırakmanın daha iyi olacağını düşündü. Onun Rusya'da olmasının temel nedeni, Rusya'da dinin konumuna bakmak, geçmişı korumaktı. Ayrıca Dostoyevski, Tolstoy, Çehov'un doğum yerlerini görmek gibi şerefli bir amaca hizmet etmek dışında gezisinin bir nedeni olmadığını da belirtti. Dot hala özellikle kadınların her anlamdaki konumunu öğrenmeye meraklı olduğunu, Türkiye'nin taşra yerlerinde-

ki kadınlarla buradaki kadınları karşılaştırmak istediğini söyledi. Bütün bu merak ve övgünün kabul görmesi sonucu İngiltere'deki kapitalist yaşam biçimi hakkında bir bilgi akışının gerçekleşeceğini umduğunu, ziyaretçilerin daha hoş ağırlanacağını ve hatta iletişim turları düzenleneceğini ve davetiyeler çıkarılacağını da sözlerine ekledi.

Dot hala daha sonra bu yöntemin boşa gittiğini anlattı. Başvurduğu yöntemin bir kısmı çevirmenin İngilizcesi iyi olmadığı için boşa gitmişti. Örneğin "büyük bir amaç" demişti ama belli ki bu çeviri sırasında biraz bozguna uğramıştı. İngiliz demokrasisi üzerine sorular sormuşlardı:

– Baskı sözkonusu muydu? Dot hala bu konuda ateşli görüşlere sahipti;

– Elbetteki evet. demişti. Halkın fikrine başvurulmuyor, halk son derece güvenilmez kararları onaylamak durumunda kalıyor. Demokrasi değil bu, ama bürokrasi demişti. Monarşi ile yönetildiklerini söyleyenlere itiraz etmişti Dot hala.

– Monarşi, herhangi bir devletin yönetiminde söz sahibi değildir. Sadece sosyal amaçlarla vardır ve monarşik zihniyete alışmış olanları sevindirmeye yarar. demişti.

Peder Chantry-Pigg ise demokrasi hakkındaki görüşleri sorulduğunda demokrasinin, halka bir gömlek büyük geldiğini söylemiş ve Kral Demos hakkında görüş belirtmişti. Dot hala Pederin anlattıklarının sorgucular tarafından tam olarak anlaşılmadığını düşünüyordu. Eğitim hakkında her iki İngiliz de ayrı ayrı benzer karşılıklar vermişti.

– Zenginler başka, fakirler başka okula gidiyor, değil mi? diye sormuşlar ve böyle olduğunda karar kılmışlardı. Ruslar için İngiliz okullarının olduğunu biliyorlardı. Bu konudaki standart kitaplardan birinin yazarı Nicholas Nickleby'di. Dot hala,

– Geçmiş zaman. dedi. Modern Halk Eğitimi hakkında bilgi veren Oliver Twist adlı kitabı bilirsiniz. Bugün o tür-

den okullar kalmadı artık. İşçi çocukları önce ilkokullara, ardından modern dil okullarına devam ediyorlar. Modern okulların adı kötüye çıkmış ve bazı nedenleri var tabii. Ama dil okulları gayet iyi. Her iki okul da işçi çocukları için. Burjuvalar; çocuklarını paralarını ödedikleri başka okullara yollarlar.

Sorgucular

- Kapitalistlerin okulları dediler.

Dot hala da aynı fikirde olduğunu söyledi.

Peder Chantry-Pigg'e İngiliz din yaşamını sordular. Peder insanların çoğunun bu afyonla serseme çevrildiğini söyledi. Billy Graham iyi bir örnekti. Eylemleri İngiltere'de kabul görüyor muydu? Ruslar Graham'ın önemli bir afyon satıcısı olduğunu düşünüyorlardı besbelli. Onun Rusya'ya girmesine asla izin vermeyeceklerini söylediler. Peder Chantry-Pigg, Graham'dan öyle sözetti ki Ruslar bu düşünceleri çok uygun buldular ve Pederin Sovyet dini hakkındaki araştırmalarının Sovyet Cumhuriyetlerine zarar vermeyeceğini düşünmeye başladılar.

Sonunda İngiliz kapitalizminden kaçan bu iki şahsın gözetim altında seyahat etmesine izin verildi. Sosyalist bir ülkenin nasıl olduğunu görmelerinde sakınca yoktu. Ayrıca kapitalist dünyanın kötülükleri hakkındaki fikirlerini Sovyet halkına iletebilirlerdi. Öyle görünüyordu ki Ruslar değişik ülkelerden bir dizi kapitalist kaçağı bu iş için bir araya getirmişti. Ama başarısızlığa uğrayınca, kendi ülkelerinde olanları anlatmıştı onlar.

- İşte tatlım, onlarla bunları konuştuk! dedi Dot hala. Duygu yoksunu bu konuları bile onların gözünde önemlileştirdik. Olup bitenler bana, her zaman söylediğim şeyi gösteriyor: Hiçbir şey, yabancı bir ülke ile ilgili bilgi kadar önemli değildir. Aslında bunların hiçbiri gerçek anlamda işe yaramaz. Ve ihbarcılık dünyada en fazla para eden meslektir. Bu işi yapmaktan büyük zevk aldığımı söylemeliyim.

Peder Hugh şaşkınlık içindeydi. Onlara kilisenin gücünün ne denli az olduğunu, Güney Hindistan'da dine duyulan şüphenin nasıl da tuhaf olduğunu, Roma'ya boyun eğen insanları nasıl yönlendirdiğini ve bütün bunların hem Güney Hindistan'da hem de Roma'da boyun eğişe neden olmasının ne kadar da hatalı olduğunu ve bütün bunlara şiddetle karşı olduğunu söyledi. Peder Hugh insanları dine kazandırmakla uğraşmadığını ama doğal olarak onlarla yakından ilgilendiğini söyledi.

Bir keresinde Tiflisli bir polisin karısının lumbago şikayetini Aziz Jane Frances'in kemikleriyle gidermişti. O zaman "gününde" olduğu için polisin ağrısını Aziz Philip Benizi'nin kemiklerini kullanarak gidermişti. Ruslar her zaman büyüye inanmıştır. Ama tabii onlar için Lenin'in ceketini giymek, aziz kemikleriyle büyüden daha inandırıcıydı. Bu, bizim Katolik kilisesi inançlarından daha akıllıca değildi elbette ve eminim, İngiltere Kraliçesi'nin giysileri doktorlardan daha fazla işe yarıyor. Ruslar bu gibi şeyleri doğal mistik inanışlar olarak görüyor. Türkiye'nin kimi bölgelerinde Atatürk'ün ufacak da olsa bir sözüne rastlanması gibi bir şey bu. Devrimden ve reform hareketlerinden geçmiş bu insanların hâlâ eski günlerin düşünüşüne sahip çıkması ne kadar da ilginç! Bu reformistler için cesaret kırıcı bir durum aslında. Reform hareketleri çölde kum tanesi sanki. İnsanlar hâlâ aynı yerdeler. Elbette ki Peder Hugh ayin, dua ve vafizden sözetmedi. Ama tedavileri büyük bir etki yarattı ve insanlar akın akın Pedere gelmeye başladı. Bir yığın kiliseyi görmesine ve birçok papazla konuşmasına izin verdiler.

Ermenistan'da çok ilginç bir gezi yaşadık. Yeni Katoliklerin takdis töreni için Erivan'daydık ama kilise kapatılmıştı. Halk gene de gelmeye devam ediyordu. Ne denli büyüleyici bir ülke şu Rusya, bir bilsen! Çok hoş balıklar avladık ve Ermenistan ve Kafkaslar'dan ayrılmak istemedik. Ama Moskova'ya getirdiler bizi ve işe koyuldular. Polis

merkezindeki görüşmede, söylediğimiz her şeyi yazan ciddi beyler vardı. Her şeyi bilmek istiyorlardı. Ağzımızı arıyorlardı aslında. Orada anlattıklarımızla oluşan defterlerde çok sıradışı ve son derece duygusuz ve sıkıcı konular yazılı. Artık verecek bilgimiz kalmayınca bütün o sıkıcı konular yeniden anlatıldı. Hastaneler, sağlık merkezleri, enstitüler, okullar, işletme binaları, tren istasyonları, işçi ücretleri, aklına ne gelirse, hepsini tek tek tartıştık. Elbette ki görmeliydik bu yerleri ve saygı duymalıydık, elbette. Futbol maçlarını da seyretmeliydik. Üstelik İngiltere'nin Dinamo takımına kendi sahasında yenildiği maçı, özellikle seyretmeliydik. Bu maçı seyretmenin bizim için mutluluk olduğunu düşünüyorlardı. İngiltere'den kaçan şahıslar İngiliz takımının yenilgisini söyletmeliydi. Ama gerçekten, çok ama çok sıkıcıydı. Donald Maclean ve Guy Burges bile maç seyretmenin ne kadar da sıkıcı olduğunu söyledi onlara. İkisi de çok kurnaz, çok şımarık ve saygılıydılar. Niye böyle davrandıklarını tam olarak anlayamadım ama galiba İngilizce haberleri izlemek içindi. Bütün dedikodularla, daha doğrusu, kendilerinden sözeden dedikodularla ilgileniyorlardı. Hemien hemen hiç seyretmedik bunları.

Ardından, aynı türden sıkıcılıkları görmemiz için bizi Leningrad'a götürdüler. Peder Hugh hemen St. Petersburg'a gitti tabii. Pek iyi görünmüyordu. Ona az kalsın ne kadar eski kafalı olduğunu söyleyecektim. Bir süre sonra ikimiz de bir an önce eve gitmek istedik. Ama casus olmayan diğer İngilizlerin ve konsolosluk binasının yakınına gitmemize izin verilmediği için bu işi nasıl yapacağımızı öğrenemedik. Sürekli olarak izleniyorduk.

Bir gece kolektif çiftlikler üzerine yeni bir oyunu seyretmek üzere tiyatroya götürüldük. Cadde o kadar kalabalıktı ki yanımızdaki polis bir an izimizi kaybetti. Tam o sırada içinde iki genç adam bulunan İngiliz konsolosluğuna ait bir araba tiyatronun önünde durdu. Kapıyı açıp içeriye

eğildim ve

– Biz İngiliziz, bizi konsolosluğa götürür müsünüz? Biz izleyen şahısların elinden kaçtık. Sığınma hakkı istiyoruz dedim.

Bu kelimenin ne kadar etkileyici olduğunu bilirsin. Her yerde işe yarar. Hemen arabaya binmemizi söylediler. Araba hareket etti ve konsolosluğa gittik. O gece orada kaldık. Gerçekte bizi esir almışlardı. Çok soğuk davrandılar. Çünkü hakkımızda söylenenleri ve neler bildiğimizi duymuşlardı. Sabahleyin, daha öncekilere oranla daha soğuk bir sorgulamaya alındık. Ama sonuçta elimize Londra'ya giden geminin biletlerini tutuşturup bizi bir trenle sepetteler. Bir terslik çıkmasın diye de konsolosluk polisi tarafından izlendik. Ardından gemiye bindik ve gemi kapitanından sığınma hakkı istedik.

İşte tatlım, aylar boyunca sürekli izlenmekten çok yorğun düştük. Daha beter, daha Allahın cezası bir duygu daha tatmadım.

– Gerçi biraz daha nazikler ama hâlâ izleniyorsunuz. dedim. Ayrıca telefonların dinlendiğinden de şüpheleniyorum.

Dot hala bunun doğru olabileceğini söyledi. Ama inanmıyormuş gibi görünüyordu.

– Düşünüyorum da, onlara sadece neyle ilgileniyorlarsa o konuda bilgi verdim. Kendimi, onlara yalan söylemiş gibi hissediyorum. Her şey sona erdikten sonra Ruslara neyle ilgilendiğimi söyledim. Yabancılarla ilgilenmenin nasıl da kolay olduğu hakkında hiç fikrin var mı? Hiç çaba harcaman gerekmez. Sadece nazik birkaç yalan atarsın, o kadar. Ama şimdi, bunca heyecan dolu bir birkaç aydan sonra sessiz, sakın bir ev hayatına ihtiyacım var. Kısrağımı karantina-dan alır almaz ona İngilizlerin yollarını öğretmeye başlamalıyım. O dar geçitleri ve yolları kullanamaz, sadece dere tepe aşmayı bilir. Devenin de burada olduğunu ve ikisinin birlik-

teligini düşünsene? Ama ikisi de ısırtıyor ve tekme atıyor. Hayvanların ne kötü huyları var! Aslında deve de, kısırak da biraz çılgınlar. Halide, boğalar hariç çoğu hayvanın çılgın olduğunu söylemişti. "Bu, doğuştan böyle" demişti ve sonradan biraz olsun yola geliyorlarmış. Hem büyümek de kötü etkiliyordur onları. Çoğu evlerinden zorla koparılıyor, babaları yok başlarında, üstelik çok da genç oluyorlar annelerinden ayrıldıklarında. Üstelik davranışları da çok garip oluyor çocuklarına. E tabii, kendilerini sarsılmış ve hayal kırıklığına uğramış hissediyorlardır. Huyları da, sihirleri de bozuluyordur. Zaten çok sağlam sinirleri de yok, çok nörotikler.

Dot halama Suliman'ın zihninin ve sinirlerinin ahlaki ve dini eğitimle nasıl ıslah edildiğini anlattım. Ama halam deve veya kısırak için harcadığı düşünce süresini Suliman için harcamadı bile. Hayvanların daha az asimile olduğunu düşünüyordu eminim.

- Nasıl da hoştu.. dedi halam. Gene kiliseye gidecek. Değişen tek şey, yollar. Biliyor musun Laurie, yolculuk insana bizim Büyük Ayın dışında daha iyi bir ayın olmadığını öğretiyor. BBC Din Bölümüne her pazar "Yüzlerin Dönüşümü" adlı bir program önerdim ama dikkate almadılar. Oysa Romalılarla ilgili programları var. Üstelik Latince ve çoğunluk anlamıyor bile. Öyle cahiller ki anlatamam sana. Her allahın günü ve her pazar, zamanlarının yarısını Londra kilisesindeki görkemli ayinimizde geçirebilirler oysa. Güzel şarkılar, öfke bulutları, son derece etkileyici hareketlerle yürüyen cüppeleri içindeki papazlar, ayin, büyü bir dua, hepsi İngilizce üstelik. Ama bütün bunlar Kyrie üzerine ve birkaç ufak tefek ayrıntı için. Gene de izlemeye değer.

Peder bunun televizyon seyircisi gibi deneyimsiz ve sıradan izleyici üzerinde olağanüstü bir etki yaratacağını düşünüyor. Onların "Kiliseye gitmeliyim, hele de ayinleri, gerçekten böyleyse" diyeceklerini düşünüyor. Düşünsene

Laurie, Pederi ikna edemedim, Latin dünyasından ve me-
raklı insanlardan öyle uzak ki! Bunların, papanın mutlak
yetkisinden yana olduğu için, teoride kalmayıp pratikte de
geçerli olduğuna inanıyor. Oysa biz bunlara sahip değiliz
İngiliz Kilisesi'nde; biz dört dörtlük Anglikan olarak kal-
malıyız. BBC'nin adil davranmadığını, bütün ana gruplar-
dan eşit miktarda ayın yayınlanması gerektiğini düşünü-
yorum. Bana sorarsan İngiltere'yi ıslah etmek için Katolik
Kilisesi'ne komplo düzenleniyor.

Dot halanın yakınmayı sürdüreceğinden emindim.
Onun endişelerine katılmıyordum. Ben İngiliz Kilisesi ko-
nusunda bu kadar tutucu değildim ve aslında misyoner de
sayılmazdım. En azından Dot halam kadar ilgili değildim.
Bu yüzden de insanların ne dinleyip ne seyrettikleriyle pek
fazla ilgilenmiyordum. Kişisel düşünceme göre Anglikanlık
Hıristiyan Kilisesinin en cazip koluydu. Duaları ağırbaşlı ve
güzeldi, İngilizceyi iyi kullanıyordu, körü körüne ve duygu-
sal bir inanışları yoktu, kasvetli ya da sıradan da değildi,
Latince ağırlıklı değildi dilleri, dine bakışları gelişmeye
açıktı ve kilise süslemeleri son derece estetikti.

Bütün bunları seviyor ve başka bir gruba katılmayı as-
la düşünmüyordum (Asıl sorun, bir tekine ait olmak zorun-
da olmamdaydı) ama insanlara baskı yapmak da ters geli-
yordu bana. İsteyen istediğini seçebilirdi. Yaşıyordum ve
böyle yaşamayı da sürdürecektim. Ama Dot hala katıksız
bir misyonerdi, bu onun kanında vardı. Ben de böyleydim
belki ama o kadar da ciddi değildim doğrusu.

Ertesi gün Dot hala Halide'den bir mektup aldı. Biraz
tedbirli yazılmıştı mektup. Sanki Dot halanın ihbarcılık
yapıp yapmadığından emin değilmiş gibi. Müslüman sevgi-
lisiyle evlenmiş ve Müslüman olmuştu, bu sadece evlenmek
için değildi, bilinçli bir seçimdi:

Daha önce de söylediğim gibi, Türk kadınının özgürleş-

tirilmesi için zavallı ülke halkına yol gösteriyoruz ve bu sadece içeriden gerçekleştirilebilir. Köylere gidip oradaki insanlara İngiliz Kilisesi'nden söz etmenin ne yararını gördük ki? Onları Türk Kilisesi'ne katabildik mi peki? Biz, okumuş ve dini inancı olmayan kadınlar olarak, bu basit kadın ve erkeklerle "Büyük bir günaha girin, Allaha karşı gelin" demenin dışında ne söyledik? Yoo, onlarla, Müslüman olduklarını bilerek konuşmalıyız. Onlara ilerleme yolunu göstermeli ve kadınları sınırladıkları için utandırmalıyız. Şimdi burada okumuş Müslüman kadınlar olarak bir grup kurduk, geri kalmış bölgelere gidip düşüncelerimizi anlatacağız. Bu yüzden sevgili Dot, ne sen ne de Peder Pigg Türkiye'ye İngiliz Kilisesi misyonu için gelmeyin. Bu doğru değil. Emin ol ki çok mutluyum, Anglikan hatasını telafi etmeye çalışıyorum, ülkemin bağımsızlığına hizmet ediyorum. Belki bir gün yeniden karşılaşırız. Ama seni şu tuhaf Rusya gezisi nedeniyle bir türlü bağışlayamıyorum. Onlara Türkiye ile ilgili neler söylediğini nasıl bilebilirim ki? Eğer düşmanlarımızla aramızda büyük bir savaş patlayacak olursa, sizleri kendilerine yardım etmeniz için seçmeyeceklerini umuyorum.

Rusya'ya gitmemeliydin Dot, seni bağışlayamıyorum. Ama gene de sana sevgimi yolluyor ve arkadaşım olarak güzel bir hayat diliyorum sana.

Laurie'ye sevgilerimi ilet. Ayrıca, deveye de. Umarım daha sakın bir hayata kavuşmuştur.

Arkadaşım Halide Yorum."

Birden, Trabzon'daki Yeşilyurt Oteli'nin personeline sık sık sorduğum Mr. Yorum'un, Halide'nin kocası olup olmadığını merak ettim. Halide ile ailem arasındaki ilişki zaman içinde epey uzaklaşmıştı anlaşılan. Buna, ben de Dot hala da üzülmüştük.

Dot hala

- Türkler asla bağışlamıyor ve asla yeniden varolamıyorlar. Bu eski moda din ile, kadınlarını hiçbir yere götüre-

mezler. Halide'nin büyük bir hata yaptığını düşünüyorum. Beni hayâl kırıklığına uğrattı. Buraya geldiğinde ona nede-nini sormak isterim. O zaman ona Rusya'yı da anlatabilirim hem. İsterse Oxford'daki camiye deveyle gider. Ama, hay al-lah, bir dakika, deveyi o süre içinde hayvanat bahçesinden almam ve ayrıca kısrağı da eğitmem gerekiyor.

Dot halaya, apartmandaki daireme giderken Suliman'ı ne yapacağımı sordum.

- Bahçe işlerinde başarılı, yaprakları topluyor, yabancı otları yoluyor -gerçi biraz rastgele yapıyor ama, olsun- köye bisikletle gidebiliyor. Dot hala,

- Kroket oynarken çok sert davranmıyor ya da duvar-ları iyi boyayamıyor ya da mutfakta Emily'nin canını sık-mıyor veya araba kullanacağım diye tutturmuyor belki ama onu kiliseye götürmek biraz saygısızlık olmaz mı? Belki pa-paz ve kilise bekçileri onu görmez. Suliman da mavi bir kub-be olur belki. Hem böylesi daha iyi. dedi.

Kiliseye alınmamasının önemli olmadığını, zaten böyle bir şey düşünmediğimi söyledim. Dot hala Troutlands'den gelen kimsenin, bildiği kadarıyla böyle bir şey yapmadığını söyledi. Gerçi Suliman törenci biriydi ama Anglikan kilise-sinden sapıp Roma kilisesine yönelebilirdi ve buna asla izin vermezlerdi.

Dot hala ev yaşantısına döndü yeniden. Türkiye ki-tabını yazmakla hayli meşguldü. Ona yolculuk sırasında yaptıklarını gösterdim. Suriye, Ürdün ve İsrail'deki kadın-larla karşılaştırılınca, Kara Deniz kadınlarını kullanmanın daha iyi olacağını söyledi. Ama bunun, onun işi olduğunu söyledi. Dot hala Rus kadınlarını tercih ettiğini söyledi.

- Çok daha mükemmeller dedi. Halide onları tanısaydı, severdi. Ama aptallık düzeyinde yurtsever ol-duğu için bunu yaşamadı. Üstelik kendini beğenmişin teki. Yaptıklarının daha önce kimse tarafından yapılmadığını düşünüyor. Bizim kadınlarımızın neler yaptığını Ruslara

anlatırken eminim çevirmen, tam olarak aktaramadı söylediklerimi. Çünkü eskisinden daha ukalaca bir ifadeyle baktılar yüzüme, sanki halimize üzölmüş gibiydiler. Gerçi ben biraz Rusça bilirim ama onların şivesinden farklıydı benimki. Bu yüzden anlamamış gibi baktıklarında, çevirmen devreye girdi. Özgür dünya safsatasıyla övünmenin ne denli saçma olduğunu söyler dururum ya, aslında bizler birer köleyiz. Ama bizim sahip olduğumuz özgürlüğe onlar yanaşamamışlar bile.

– Belki de tam tersine, yerel polis ekibi ve naklen yayın görevlileri sürekli olarak peşinizdeydi ve hepsi konuşmalarınızı kaydetti. Sen ve Peder Hugh şu anda bile gözetim altındasınız. Belki de ben saçmalıyorumdur.

Dot hala

– Özgür-lüü-üük!

diye bağırdı. Bu şekilde çığlık atarak özgürlük diyen kimseye rastlamadım henüz. (Bir de "Vadiye kadar!" diye bağırır ama bunu sadece çok kızgınken söyler.) Ardından

– Her neyse, sonunda bizi izlemekten yorgun düşecekler ya, sen ona bak. diye ekledi.

24

Hayat akıp gidiyordu ve çok hoştu. Kış boyunca kitap ve çizimler üzerine çalıştım. Kimi apartman dairemde kimi Dot halada kalıyordum. Kitabın çok hoş olduğunu, resimlerin güzel olduğunu düşünüyorduk ikimiz de. Dot hala özellikle birkaç resmimi çok beğenmişti: At üstünde giden bir adamın ardısıra yorgun argın yürüyen başörtülü bir kadın; pencerenin ardından yüzünü peçeyle örterek bakan bir başka kadın. Bense Trabzon'da çizdiğim birkaç resmi çok beğeniyordum: Küçük Türk köyevi bahçeleri arasında duran saray harabesi. Harap evlerin çatısını aydınlatan güneş. Boztepe gece ışıklar altında rengarenk, Ayasofya'nın batı kapısındaki işlemeler. Kumsalda balık avlayan teknelere. Büyücünün iksirinden içtikten sonra yarı uykuluyken gördüğüm saray ve tahtında oturan imparator. Mozaik zemin, altın yaldızlı tavan, boyalı duvarlar, Bizanslı papaz ve din adamları topluluğu, bir köşede maymun ile satranç oynayan bir adam.

Maymunu Suliman'dan esinlenerek çizmiştim. Bu resmi ben de Dot hala da çok sevmiştik. Ona büyücü ve iksirinden sözettim. Dot hala buna şaşırmadığını, Trabzon'da bir

yığın büyücü olduğunu bildiğini söyledi. Onu yeniden görmeyi isterdim doğrusu. Bir dolu iksiri vardı. Bir an, "bir gün yeniden Trabzon'a gitmeli, onu bulmalı ve bir yığın iksir almalıyım" diye düşündüm.

Paskalya'da kitabımın bir kısmını bitirdim. Vere ile birlikte iki haftalığına arabayla Venedik'e gitmeye karar verdik. Dot haladan Oxford civarında ayrıldım. Halam Kafkasyalı kısırağına binmişti. Bayağı iyi eğitmişti hayvanı. Arabalarla karşılaşınca bir bilardo topu gibi çitlerin üzerinden atlayıp dörtnala koşmaya başlıyordu. Sanki uçsuz bucaksız steplerde kurtlar tarafından kovalanıyormuş gibi sığıyor, çifte atıyordu. Dot halayı aşağı atmaya çalışıyor ve Kazaklar gibi dimdik gitmeye zorluyordu sanki. Şimdiyse daha çok İngilizler gibiydi. Dot hala çok iyi dizginliyordu kısırağı. Ona epey zaman harcamıştı ve kısarak deveden daha zeki çıkmıştı.

Dot halaya Venedik'e gideceğimizi söyledim.

- Bozuk dedi Dot hala. Bir taraftan da kısırağın bej rengi yelesini tanyordu parmaklarıyla.

Bu onun çoğu Avrupa ve deniz kıyısı ülkesine gösterdiği genel bir tepkiydi. Dot halaya göre Roma bozuk, Venedik bozuk, Floransa, Napoli Körfezi, Kapri, Sicilya, bütün İtalyan ve Fransız kıyıları, İspanya'nın çoğu yeri, Portekiz ve İngiltere'nin hemen her yeri bozuktu.

- Orayı hatırlıyorum dedi. Kırk yıl önceydi. Ama artık bozuldu. Öyle yerlere gitmelisin ki henüz bozulmamış olmalı. Doğuya doğru gitmelisin. Yunanistan, Türkiye, Yugoslavya, adalar - Oralar da bozulma yolunda ama direniyorlar. Örneğin Kıbrıs'ı bizler bozduk. Buralara gidilmeli. Örneğin Famağusta civarında sefil prefabrik evler ve barakalar türedi. Rodos daha iyi durumda. Ama küçük adalar daha da iyi durumda. Orada yaşayan ve tekne de kalan arkadaşlarım var. Hydra'da Joan ve Paddy ile geçirdiğim zaman sosyallikten çok uzaklaştım ama bu hoşuma gitti doğrusu. Aslında Ve-

nedik bozulmaz bir kent çünkü hiç kurulmamış bir kent. Kanallar ve gondollar vardı sadece. O iğrenç gemi ve vapurlar yoktu o zamanlar. Her neyse, Venedik'e gidin; sen ve Vere, eski günleri hatırlamayiverin gitsin! Kırk yaşını aşan insanların hepsi, anılarını özleyerek yaşar. Ama eminim, siz güzel zaman geçireceksiniz. Gerçi hoşlanmam ama sen gene de bana kartpostal at Venedik'ten.

Dot halanın kartpostallara hastalıklı bir ilgisi vardı. Dünyanın belki de en geniş özel kartpostal koleksiyonuna sahipti. Bu kartpostalların özelliği ressamların resimlerini gösteriyor olmasıydı. Resimlerin hiçbirisi aynı sınıftan değildi. Sanatçılar empresyonist manzaralar yapmak üzere Avrupa'ya geldiklerinde yaptıkları resimleri kartpostal olarak bastırıp her yerde satmışlardı. Gerçi artık bulmak çok zordu bunları ama şansınız varsa küçük yerlerde bulabilirdiniz. Dot halanın da dediği gibi endüstri ile birlikte pratik anlamda her şey bozulmuştu.

Dünyada herşeyin bozulmaya başlaması; dünyayı aşırı beklemiş bir peynir gibi yeşilimtrak bir çürük yığını gibi görmeme neden oluyordu. Hastalıklı renklerle parlıyordu ve kanal atığı gibi çürüme kokusu salıyordu etrafa. Bu fiziksel olarak böyle değildi belki ama bozulma bir tür egzama gibi, kurşuni ve ham bir çirkinlikle her yere yayılıyor ve giderek artıyordu. Ben kendi adıma yeşilimtrak bir çürümeyi tercih ediyordum. Kaba binalar, kaba saba bir müzik, kaba resimler, kaba mı kaba gazeteler, kaba bir tad; her şey ham halde ve çirkindi. Görüntünün altındaki gerçek; yumuşama, çürüme ve bozuk peynirler gibi dağılmaydı. Ve bizler açgözlü peynir kurtları gibi bundan büyük bir tad alarak yaşıyorduk.

Paskalya günü yola çıktık. Fransa'da Dijon'u geçip (Deniz kıyısı hariç tüm Fransa bozulmuştu) Lombardi'ye ulaştık. Gece Verona'da kaldık, harap bir kilisede oynanan Romeo ve Juliet'i seyrettik. Perşembe günü Venedik'e var-

dık. Otelinin zemin katını bize ödünç veren arkadaşımız tarafından karşılanıp gondola bindik. Büyük kanal, müzik ve bayraklarla bayram yerine çevrilmişti. Pizza Paskalya'ya hazırlanmıştı, bir grup Verdi'nin bir parçasını seslendiriyordu. Gondolumuz bizi kaldığımız Rio della Pieta'ya bıraktı. Burası Schiavoni Riva'nın arka tarafıydı ve balkondan kanalı görüyorduk. Güneşin altında büyük bir inci gibi ışıltıyordu.

Daha önce yaşamadığımız ve bir daha asla yaşayamayacağımız güzellikte bir hafta geçirdik Venedik'te. Neşe, eğlence, güzellik ve mutluluk doluydu Venedik'in bize sunduğu.

Vere'i son on yılda bu denli nüktedan, zeki ve etkileyici görmemiştim. Pırıl pırıl ve hoş bir aşkın gerçeğini yaşıyorduk. Birlikteyken dinginlik, bir müzik gibi akıyordu aramızdan. Keyif ışıltılı bir tepe gibi yükseliyordu aramızda. Gizli Aşk adlı kitaptaki Florimal ve Olinda gibiydik:

– Asla iki kişi değillerdi, biri bırakmıyordu diğerini. oturduk, konuştuk, kavga ettik... Dosttuk biz. Birlikteyken asla susmuyorduk ve tabanlarımızdan yükseliyordu kemanın sesi. Hounds'ın Hare'e yaptığı gibi yapmış, neşesiyle avlamıştı beni. Aşk buydu, başka türlüşünü bilmediğim, yaşamadığım gibi.

Venedik bütün bunları yaşattı bize, cennetti sanki (ama tabii önemli bir hatanın yanı sıra). Bu cennette bahçeler, yürüme yolları, hoş kokulu çiçekler Paskalya'yı onaylıyordu sanki. Tezgahlar kokulu çiçeklerle doluydu, kanallardan daha hoş ve daha güçlü bir kokuları vardı ve kaldırımlara yayılmışlardı ve geçerken ayaklarımızın altında eziliyorlardı.

"...biraz mutluluk, biraz oyunla ve biraz keyiflenerek yaşadılar binlerce yıldır yanyanaydılar ama sanki dün gibiydi yıllar ve senin küçük kulelerin ve dorukların senin, kırmızı taşlar gibi parlar ve altınla bezeli sanki sana ait yollar ve nasıl da harikulade ve aydınlık o yolları aşmak"

*" Abı hayat ve tanrısal yiyecekler
Misk ve amber kokuları
Lekesiz ve zarif bitkiler
Çiğneniyordu yürüdüğümüz yollarda*

*Gümüş renkli caddeler boyunca sessiz,
Hayatın coşkusu akıp gider
Her yanı, her kıyası tarifsiz,
Hayatın ağacı büyüyüp gider"*

Ya da ağaç değilse bile işlemeli taşlar ve kırmızı kiremitler ve mermer basamaklardan yeşil renkli bir su akıp gidiyordu ve mermer meleklerin narin yüzlerine bakmak ve Magnificiat'ı dinlemek ve St. Ambrose'u, St. Austin'i ve yaşlı Simeon'u ve Zakhari'yi ve ayrılıktan nefret eden Magdalene'in iniltilerini (her zaman inlemese de) ve bütün azizleri seyretmek. O hafta gördüğüm cennetten başkasını görmek istemem doğrusu; o yeterliydi çünkü bana.

Vere; İtalya kalelerinde, Fransa villalarında, model uçaklarda, yollarda, saraylarda zevk ve keyif içinde yaşamaya yatkın bir kişiliğe sahipti ve arkadaşları onun bu yanını keşfetmişlerdi. Çoğu Vere'in arkadaşı olan İngiliz, Fransız ve İtalyan arkadaşlarımızla, bir otelden diğerine derken Venedik'te harika bir hafta geçirdik. Büyük bir lüks içindeydik, hizmetçilerle dolu bir mekan, bir aşçı ve bir gondolumuz vardı. Her yere gondolla gidip deliler gibi et yiyorduk. Piza'da oturup müzik dinledik, Kanal boyunca gondolla gezdik ve her gece ateş yakıp dağlardaki ışık oyunlarını seyrettik. Terkedilmiş bir kiliseyi ziyaret ettik, Lido'da denize girdik. Aylardan Nisan'dı. Sonra Piza'ya döndük ve içtik.

Kuşkusuz o duada bir hata var. Şöyle olmalıydı:

*" biraz mutluluk, biraz oyunla ve biraz keyiflenerek yaşadılar
bir mutlu hafta boyunca yanyanaydılar ama sanki
binlerce yıl gibiydi haftalar"*

Bu hep böyle olur zaten. İnsan mutluluğu hareket ve yolculukta bulur. Biri bir aylığına çıkar yolculuğa ama bu süre üç ay gibi görünür ona. Biri geri döndüğünde, arkadaşı ona "ne çabuk döndün" demez asla.

Her neyse.. Venedik'te geçen bu bir hafta sonrasında arabayla geri döndük. Bütün bir yaz iki haftaya sığdırılmış gibiydi.

Geriye dönüp bakıyorum da hâlâ öyle geliyor bana.

Pazar akşamı Londra'da olmak üzere yola çıktık. Fransa ve İtalya'da trafik öyle farklıydı ki ancak bir süre sonra hızlanabildik. Amacımız akşam yemeğini Londra'da yemekti. Ama öyle görünüyordu ki Londra'ya zamanında ulaşamayacaktık.

Herkesin ortak fikri bir an önce eve varmaktı. Herkes bir an önce eve varmak için ilerlemeye çalıştığı için de kimse ilerleyemiyordu. İnsanlar huysuzlaşmıştı. Bir süre sonra korna sesleri ve çarpışmalar başladı. Ben de sabırsız ve aksi bir ruh haline girmiştim. Sonunda bir sakinleştirici aldım. Böylece her şey sona ermiş gibi bir duyguya kapılıyordunuz.

Londra'ya ulaştığımızda, kırmızıdan sonra on saniye süreyle yeşil yanan ışıktaki saldırırcasına geçen otobüsleri gördük. Otobüslerin ve diğer araç sürücülerinin çoğu ışıklara saldırıyordu. Ama en kötüsü otobüslerdi ve son derece tehlikeli davranıyorlardı. Bu tavırları her zaman öfkeye boğmuştur beni. Bu kadar anlamsız bir davranış daha olamazdı. Geçmek için direksiyonu sağa kırıp yolunuzu alıyorlardı. Tıpkı ışıklarda karşıdan karşıya geçen yayalar

gibi kaşıyorlar ve dönmek için bekleyen arabaların haklarını gaspediyorlardı. Bu tavır gerçekte yasal bir trafik suçu değildi Londra'da. Sadece kabalıktı. Ama sonuçta bu da yasal olarak suç değil miydi? Taksi şoförleri, böyle yaptıklarında polislerin durumu gördüğünü ama kendi yaptıkları açığa çıkınca grev yapmayı tercih ettiklerini söylüyorlardı. Bu, taksi şoförlerinin polis karşıtı davranışlarından biri olabilirdi sadece.

Vere arabayı kullanırken ona,

- Yeşilde önüne geçmeye kalkışmamaları için biraz öne ilerle. Bu alçak adamların polise çaktırmadan yolunu çalmalarına izin verme. dedim. Vere

- Geçip gitmelerine izin vermek ve sonra tek başına kalmak daha iyi dedi.

Arabayı devraldığım da kendimi intikamcı polis memurları gibi hissettim. Yasal olma adına öfke içinde ve sakinleştirici ilacım la güç toplamış durumdaydım. Şimdi bütün bu alçaklara hırsızlama yol almanın ne demek olduğunu gösterecektim.

Ama çok başarılıydılar ve kornaya basmak dışında hiçbir şey yapamıyordum. Çünkü öndeki araba nedense ben olamıyordum. Işıklar değiştiğinde kendisine yanan kırmızıya aldırmadan hızla ilerleyen bir otobüs gördüm. Öfkeye kapılarak bağırmaya başladım,

- Ne renk yandığını görmüyor musun be adam?!

Ve gaza basarak ilerlemeyi sürdürdüm. O sırada Vere'in

- Ünlü son sözler.. dediğini duydum.

Bu, Vere'in söylediği son sözler oldu.

Otobüs büyük bir hızla arabaya çarptı ve yol kenarına sürükleyip altına aldı bizi. Bütün bunlar o kadar hızlı oldu ki..

Kendime geldiğimde başımda toplanan kalabalığı gördüm. Yerde yatıyordum ve biri yüzümden boşalan kanı siliyordu. Başımı çevirmeye ve Vere'i görmeye çalıştım. Üzeri örtülü birini gördüm. Bu, Vere'di. Başı tuhaf bir acıyla

bükülmüş, duruyordu. Bilincimin tam olarak yerinde olmadığını düşünüyorum. Çünkü bütün söyledğim,

- O katil otobüs, trafik ışıklarını ihlal etti. olmuş. Ardından yeniden bayılmışım.

Yara-bere, sarsıntı ve şok nedeniyle iki hafta boyunca hastanede yattım. Sonra Dot hala beni Troutlands'e götürdü arabasıyla.

Otobüs şoförü insan kasabı gibi davranmıştı. Bana yanan yeşil ışıktaki duracağı yerde geçmek, ona akıllıca bir davranış gibi gelmişti. Ama görevini kötüye kullanmıştı ve bu yüzden sadece altı ay görevden men cezası almıştı. Bütün bunlardan sonra diğer araçlardan ve otobüslerden daha iyi kullanacaktı arabayı. Ama bu sefer de başkaları onu öldürecekti.

Neden işten atılmadığını anlamıyorum, suçluydu. Bana gelince; kimse beni suçlu bulmamıştı. Benim dışımda. Beni ileri fırlatan öfke dalgasını hatırlıyordum sadece. Işıklar ona geçmemi söylüyordu. Aceleyle fırlayan canavara ise durmasını söylüyordu. Şoför, kimsenin ona tersini yapmamasını söylemediğini düşünmüştü belki de. Öfke, sakinleştirici ilaç, "ünlü son sözler", bütün bildiğim, şoförün Vere'i öldürdüğüydü. O bencil ve vicdansızdı, bense dikkatsiz ve öfkeliydim.

Bu konuyu düşünmek için bol zamanım vardı. Şüphesiz, bütün hayatımdı bu. Bunun dışında bir şey düşünmek imkansız görünüyordu. Dot halayla pek konuşmuyordum. O ise çok yumuşak ve sabırlı davranarak, sağlığıma kavuşmama çalışıyordu. Ama onun, benim Vere'i sevdiğim gibi, hayatı boyunca kimseyi sevmediğini düşünüyordum. Aynı şekilde, bu denli sevdiği birini öldürmediğinden de emindim.

Vere evliydi ve ben on yıldır onunla birlikteydim. Bana hem fiziksel hem de ruhsal olarak aşkını sunmuştu. Ben de kabul etmiştim. Ama belli bir noktaya kadar. Ben bir hırsız-

dım. Karısı durumu biliyordu. Ama bu konuyu hiç konuşmadık. Ben karısının varlığından, karısı da benden haberdardık. Hiçbimiz boşanma yanlısı değildik. Hem çocuklar yüzünden hem de böyle bağımsız bir aşk yaşamaktan hoşlandığım için. Karısının hayatını mahvettiğimi düşünüyordum. Çünkü Vere'e tapıyordu. Vere her zaman, karısının benden dolayı kendisine çok düşkün biri olduğunu söylerdi. Erkekler bunu söylemekten çok hoşlanırlar.

Gerçekte karısından bıkmıştı. Ondan sıkılmasaydı bana aşık olmazdı çünkü. Ve ben onun aşkını reddetseydim, şüphesiz, er veya geç bir başkasına aşık olacaktı. Ama aşkını reddetmedim ya da başlangıçta kısa süreli bir red dönemi yaşadık ve sonra on yıl birlikte olabildik. Her yıl bir öncekinden iyiydi.

Aşk ve haz yavaş yavaş susturdu vicdan azabını ta ki bir daha hiç birlikte olmayana kadar.

Ve şimdi aşk ve haz öldürülmüştü, yaşamam ve ölmem arasında bir fark kalmamıştı. Hayatımın ana beslenme kaynağı kopmuştu.

Bizimki gibi bir dostluk ansızın sona erdiğinde, bir parçanızı kaybetmiş olursunuz, görüşünüz yok olur, hayatın koparsınız ve sağa sola rastgele dağılırsınız. Birliktelik yokolmuştur ve aşkın bütüncüllük duygusu bitmiştir artık. Ama hayat devam ediyordu galiba.

Arkadaşlarımla görüşecek, yolculuklara çıkacak, işimle ilgilenecektim. Ama bütün bunları birleştiren ana bağ, o duyarlı yaşama ilkesi, yokolmuştu.

Hiçbir zaman ne olduğunu tam olarak idrak edemeyecektim. Unutacaktım, hatırlayacaktım ve kendi kendime

- Vere öldürüldü. Onu bir daha asla göremeyeceğim diyecektim.

Normal değildi belki ama gerçek buydu. Benim gerçeğim, John Davies'in Thomas Morley için yazdığı ağıt gibi, kumsala vuran dalgalar gibi kulaklarımda dolanıyordu:

*"Ölümü dokundu en sevdiğim arkadaşşıma
Tek sevgili arkadaşım öldü ve uzandı mezara
O mezar da kalacak hep dünya ulaşana dek sona
Dünya sona erecek bir gün,
Ereceğı gibi her şeyin kendi sonuna
Çünkü herşeyin bir sonu olmak zorunda
Ölümü dokundu en sevdiğim arkadaşşıma..."*

Ve bu böylece, sonsuza dek sürecekti. Aslında hastalık-
lı bir acıya gömülmüştüm. Eğer sevinç kavramı tüm den yo-
k olursa acı, beyni zorlamaya başlar ve keder doğar. Örtbas
etmem mümkün değildi: O, ölümünü hiç abartmadan
yaşamıştı.

Dot halanın benim artık kiliseyle barışacağımı düşün-
düğünü biliyordum. İşte şimdi bir nedenim vardı. Biraz
uyarırcasına konuştu bu konuda.

- Düşünüyorum da tatlım dedi, kilise sende afyon etki-
si yaratabilir şimdi. Tıpkı Trebizondlu büyücünün iksiri gi-
bi, bir çeşit sakinleştirici gibi yani. Durumu ve kendini dra-
matize ediyorsun. Sen çoğu konuda estetik bir heyecana
kapılıyorsun. Bu çok romantik ve güzel. Aslında bir sa-
natçısın sen, hayalci bir Anglikan. Alexandria'nın Clement'ini
okumuştun değil mi? Orada 'Günün sonuna erişemeyebilir,
yeterince yol almamış olabilirsin. Ama o yöne doğru yürü,
yakındaki yolların tümünü aş' der. İnsan özgürüşünü
kaybetmemeli.

Yaşa Laurie, arkadaşlarını tıpkı komşuların gibi sev,
aşırı cömert ol, dürüst ve esnek ol, cesur davran, merhamet-
li ol, zekanı ve düş gücünü kullan; dünyayı içinde yaşaya-
rak anla, dramatize etme Laurie, düşünme ve kaçma. Her
neyse... Bana öyle geliyor ki bunları burada yapabilirsin.
Gözlerini aç Laurie. Hissettiğinde gerçekleştirebilirsin bunu.

Ama ben hiçbir şey hissetmiyordum. Hatta içimdeki is-
tek bile ölmüştü. Suçluluk duygusu öyle yoğundu ki isteğe
yer kalmıyordu. Beni Vere'den ayıran şeylere duyduğum

nefret, yeniden hayata dönme yolu olarak sunulan kiliseyi küçültüyordu gözümde. Kilise hep aramıza girmişti zaten, başından beri böyleydi bu. Tam onu devre dışı bırakmıştık ki,... Şimdi yeniden kiliseye dönmek, paylaştığımız geçmişe hakaret olacaktı. Ve ben hâlâ sımsıkı bağlıydım Vere'e.

- Ah şu senin kilise takıntın! derdi Vere. İnsanlar kiliseye bağlı olabilir, bunu anlarım. Ama hayatımızı yönlendirmesine izin verme Laurie.

İzin vermeyecektim, vermemiştim. Şimdi de istemiyordum. İçimde güçlü bir şüphe vardı. Aşık olduğum ve öldürdüğüm insanın nazik alaylarına karşı durmayacaktım. Vere ile yanyana olmak istiyordum.

Şimdi, yarın ve her zaman. Daha önce olduğu gibi şimdi de geleceğe inanmıyordum. Kara Deniz'de iken Peder Hugh,

- Eğer uzun süre vicdanının sesini dinlemeyi reddeder-sen aptallaşır ve ölürsün. Doğruya, yanlışa ve tanrıya inanmazsan, bütün hayatın sisle kaplanır. Kimse bunu istemez. demişti.

İşte şimdi her yer sisle kaplanmaya başlıyordu. Hiçbir şey istemiyordum, bu düşünceyi durdurmayı bile.

Belki de bu, cehennemin ta kendisiydi. Tanrısız ama şeytanla yanyana yaşamak. Ve bunu durduracak gücü olmamak. Tanrısız, sevgisiz; tam bir yalnızlık ve korku ile yaşamak. Tanrının bizi sonsuza dek yalnız bıraktığını bilmek, kendimizi her şeyin dışına çekmek, tanrıyı kaybetmek ve cehennemi kazanmak.

İşte şimdi iki cehennemi birden yaşıyordum: tanrıyı kaybetmişim ve sevgisiz yaşıyordum. İstedğim sevgi olmaksızın yaşamak.. Daha kötüsü olamazdı. "Sonunda herkes böyle olacak" diyorlardı. Ama belki de asla böyle olmayacak olan yaşantılar da vardı.

Gene de hiçbir yere ait olmayan bir hayat kurabilirdim kendime. Gidip çalışabilir, eğlenmek isteyebilir, arkadaşla-

rımla görüşüp konuşabilirdim. Hayat yavaş yavaş ilerleyecekti ve zaman içinde yeniden yaşayabilir hale gelecektim.

Bütün bunlardan sonra insan daha uyumlu oluyor, daha doğrusu olmak zorunda kalıyor. Eğlenceler buluyor kendine. Zaman geçtikçe dünyanın doğal güzellikleri ve büyüleyici gerçekleri, macera, şaka, heyecan, bütün bunlar acıyı dindiriyor.

Basit bir ifadesi vardı olup bitenin:

Yaşantımdan bir boyut silinmişti. Daha düz, daha fakir, daha fazla yaşamak istemeden; gerçek dışı, zayıf, eski mekanlarda gezinen ve artık orada olmayan bir şeyleri arayıp duran bir hayalet gibi yaşamak.

Yıllar geçecek ve bu hayalet giderek etkisini kaybedecekti. Ve bütün bu zaman geçip gittiğinde, ölümün o belli belirsiz o karanlık ve huzursuz yüzü belirginleşecekti. Sonunda içine çekecekti beni. Aşağılara, daha aşağılara doğru.

Ve bu düşme umudu; bu kökü olmayan, bu bedeni düşüncesinden kopuk yaşayışı bilinmeyen bir boşluğa itecekti. Ölümcül bir acıya ve ölümcül bir korkuya itecekti beni. Bütün bunlardan sonra hayat; acı içinde kıvranarak, yiterek, suçluluk duyarak heyecanlı ve güzel ve eğlenceli ve sanatsal ve sevindirici ve sevgi dolu, zaman zaman bir şiir gibi, bazen tarifsiz bir macera gibi, bazen soylu duygularla, bazen neşe içinde, sürüp gidecekti.

Ve biz bir kere yaşayacaktık.

Trabzon kuleleri, o uzak ufuktaki masal kentinde parlıyor hâlâ.

Kapıları ve duvarları büyümlü bir ışığın altında duruyor.

Belki onun dışında tutmalıyım kendimi ama bu duruş hep aynı kalmalı.

O kentin yüreğinde, düzen ve öz yanyana duruyordu ve ben asla sahip olamadım onlara:

Benim sınırlarımın çok ötesinde ikisi de.

Düzen daha basit olabilirdi.
Ve öz bu denli zorlayıcı olmayabilirdi.
Ama gerçekten de, sonsuz bir i kilem var aralarında.

SON

EKLER
(Hazırlayan: B.C.)

EK-1*

TARİH ÖNCESİ VE TARİHİ ÇAĞLAR, DÖNEMLER, UYGARLIKLAR

1. PALEOLİTİK Eski ya da Yontma Taş Çağı. M.Ö. 600000-10000. Avcılık ve toplayıcılık çağı. Kendi içinde de üç bölüme ayrılır: Alt P., Orta P. Alet olarak taştan tek ya da iki taraflı el baltası, uzun yaprak biçiminde bıçaklar kullanılmıştır. Kemikten iğneler, mızrak uçları da görülmektedir. En büyük aşama ise iletici çakmak taşının birbirine sürtülmesiyle meydana gelen ateşin keşfidir. Antalya çevresindeki Karain, Beldibi ve Belbaşı mağaraları bu çağın sonlarında kullanılmıştır.

2. MEZOLİTİK Orta Taş Çağı. M.Ö. 10000-8000. Paleolitik ve Neolitik arası bir geçiş dönemidir. Taştan aletler daha çeşitlidir. Köpek evcil hayvan olarak görülür. Gıda birikimine de başlanır. Mağara resimleriyle ilk resim sanatı yaratılmıştır. Önemli bazı merkezler Samsun Tekeköy, Karain, Beldibi'dir.

3. NEOLİTİK Cilalı Taş Çağı. M.Ö. 8000-5500. İlk üretime geçiş başlar. Silahlar biraz daha keskin ve gelişmiştir. Öküz, keçi, koyun gibi hayvanlar ehlileştirilmiştir. İlk yerleşik hayat başlamıştır. Şişman olarak yapılan kadın heykelcikleri, doğrucu ve bereketin simgesi olarak kabul edilen tanrıça heykelcikleri de bu dönemde görülür. Önemli merkezler Çatal Höyük, Hacılar, Yümüktepe, Sakçagözü'dür.

* Kaynaklar bölümü 1'e bakınız. (B.C.)

4- KALKOLİTİK Taş ve Maden Çağı. M.Ö. 5500-3000. Üç dönem gösterir:

Erken Kalkolitik (M.Ö. 5500-4500)

Orta Kalkolitik (M.V. 4500-4000)

Geç Kalkolitik (M.Ö. 4000-3000)

İlk bakır aletlerin ortaya çıktığı dönem. Taş aletler de devam etmektedir. Önemli merkezlerde bazıları Hacılar, Beyce Sultan, Büyük Göllücek, Pazarlı, Yazırhöyük, Kuruçay, Norşuntepe, Fikirtepe, Değirmentepe'dir.

5- TUNÇ ÇAĞI M.Ö. 3000-1200. Bakırla kalayın karışımından oluşan ve döneme adını veren tunç bu dönemde alt ve kap yapımında kullanılmıştır. Mezopotamya'da ve Mısır'da tunçtan eserlerin yapılmaya başlandığı sıralarda (M.Ö. 4 bin sonu) yazı keşfedilmiş olduğundan bu ülkeler için Tunç Çağı deyimi yerine yazılı belgelerden elde edilen kronoloji ve sınıflandırmalar kullanılır. Anadolu, Hellas (Yunanistan) ve Avrupa için Tunç Çağı deyimi geçerlidir. Tunç Çağı Anadolu'da M.Ö. 3000, Girit, Ege ve Hellas'da M.Ö. 2800-2000, Avrupa'da ise M.Ö. 2000 yıllarında başlar. Anadolu'da Tunç Çağı üç evre gösterir:

Erken Tunç Çağı: M.Ö. 3000-2500. Tunç aletler çok yaygın değildir.

Orta Tunç Çağı: M.Ö. 2500-2000. Bu dönemde tunç eserler bir bolluğa ulaşmıştır. En büyük aşama çömlekçi çarkının icadıdır. Anadolu bu dönemde şehircilik, mimarlık, heykeltıraşlık ve çömlekçilikte önemli merkezlerden biri durumundaydı.

Geç Tunç Çağı: M.Ö. 2000-1200.

Tunç çağının Anadolu'daki önemli merkezleri olarak

Kültepe, Horoztepe, Polatlı, Etiyokuşu, Ahlatlıbel, Tilkitepe, Alacahöyük, Boğazköy, Alışar, Dündartepe, Mahmatlar ve Eskiyaar sayılabilir.

Bu çağda Anadolu'da küçük şehir beyliklerinin kurulduğu ve bu şehirlerin surlarla çevrildiği yapılan kazılarla anlaşılmıştır. Surlarla çevrili olan bu şehirlerin sıkışık yapılardan meydana geldiği görülmektedir. Genellikle taş temelli, kerpiç duvarlı evler dörtgen ya da gayri muntazam dikdörtgen odalı olup bu odalarda ocak, fırın ve sedir de vardır. Bu çağda çanak çömlek elde yapılmış, tek renkli ve pek azı boya ile süslenmiştir. Boyalı kaplar daha çok kırmızı ve açık zemin boya ile süslenmiştir. Boyalı kaplar daha çok kırmızı ve açık zemin üzerine koyu renklerle süslüdür. Gerek kazıma ve gerekse boya ile süslü kaplarda motifler geometriktir. Çanak çömleğin ana tipleri gaga ağızlı testiler, üç ayaklı gaga veya yuvarlak ağızlı testiler, emzikli çaydanlıklar, siyap perdeli üzeri yiv ve kabartmalarla geometrik süslü geniş karınlı çömlekler, tek kulplu kase ve fincanlar, çift kulplu vazolar, insan yüzü testilerdir.

6- MİNOS UYGARLIĞI Girit'de Tunç Çağında gelişir ve şu evreleri izler:

Erken Minos	M.Ö. 2800-2000
EM I	(M.Ö. 2800-2500)
EM II	(M.Ö. 2500-2200)
EM III	(M.Ö. 2200-2000)
Orta Minos	M.Ö. 2000-1550
OM I	(M.Ö. 2000-1900)
OM II	(M.Ö. 1900-1700)
OM III	(M.Ö. 1700-1550)
Geç Minos	M.Ö. 1550-1050
GM Ia	(M.Ö. 1550-1500)
GM Ib	(M.Ö. 1500-1450)

GM II	(M.Ö. 1450-1400)
GM III	(M.Ö. 1400-1050)
GM IIIa	(M.Ö. 1400-1300)
GM IIIb	(M.Ö. 1300-1200)
GM IIIc	(M.Ö. 1200-1050)

PROTOHİSTORİK DÖNEM (M.Ö. 2500-1750)

7- HATTİ UYGARLIĞI M.Ö. 2500-2000. Hattiler Anadolu'nun yerli halkıdır. Hatti Ülkesi Anadolu'nun bugüne kadar bilinen en eski adıdır. Kaniş, Hattuş, Zalpa, Alacahöyük, Horoztepe, Mahmatlar gibi önemli merkezleri bulunmaktaydı. Bu dönemde görülen eserlerde özellikle bezeme yönünden belirli ve özgün bir stil birliği egemendi. Bu stil birliği en belirgin olarak güneş kursları ve hayvan heykelticiklerinde görülmektedir.

7a- BEYLİKLER DÖNEMİ M.Ö. 1900-1700. Anadolu'nun ilk Tarih Çağına girmesine yol açan dönem. Bu dönemin sanatı Hatti sürecine bağlı olmakla birlikte yine de yeni bir sanat anlayışının ürünüdür. Çok renkli keramikler bu dönemin özelliğidir.

8- ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI M.V. 2000-1800. Bu çağın sanatında heykel, kabartma veya kaya anıtlar gibi büyük boy eserler henüz yoktur. Çağın sanatını daha çok silindir ve damga mühürler, insan ve hayvan heykelticikleri, hayvan biçiminde içki kapları temsil etmektedir. Bu çağda Mezopotamya etkisi de görülmektedir. Çanak çömlek bu çağda büyük bir gelişme göstermiştir. Tek renkli kaplar perdahlı ve ayna gibi parlak astarlıdır. Perdahlama ile madeni bir görünüş kazanmışlardır. Boyalı çanak çömleğin krem zemini kırmızı, kahverengi ve siyah geometrik motiflerle bezenmiştir. Bunlar arasında dalgalı şeritler, su kuşu

motifleri önemli yer tutar. Bu çağda çeşitli tanrı tasvirleri de görülmektedir. Bu tasvirler ve dini sahneler silindir mühür baskıları üzerinde yer alır. Bu çağa ait çivi yazılı tabletler de önemli ip uçları vermektedir. Bu çağın karum adı verilen Anadolu'daki önemli merkezlerinden birkaç Kültepe, Acemhöyük, Alişar, Boğazköy'dür.

9- HİTİT UYGARLIĞI M.Ö. 1800-1200. Hititler M.Ö. 2. bin yılın başlarında Orta Asya'dan Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya gelmişler, M.Ö. 1800'lerde bir varlık olarak ortaya çıkmaya başlamışlardır. Başkentleri Boğazköy'dü. Hitit İmparatorluk Çağında tasviri sanat eserlerinde yeni bazı özellikler görülür. Büyük boy kabartmalar, heykeller ve orthostatlar Anadolu'da ilk defa bu dönemde görülür. Aynı üslûba göre yapılmış altın, fildişi, tunç ve taştan yapılmış tanrı heykelcikleri ve kabartmaları da önemli bir yer tutarlar. Hititler Anadolu'nun yerli bir özelliği olan damga mühür sanatını geliştirmişlerdir. Çanak çömlek sanatı Asur Ticaret Kolonileri Çağında görülenlere oranla gerileme gösterir. Kap şekilleri, boya ile süslü vazolar azalmış teknik gerilemiştir. Fakat çeşitli dini motiflerle bezeli ve dini bir olayı yatay frizler halinde gösteren kabartmalı iri vazoların (İnandık vazosu gibi) önemli örnekleri bu dönemde verilmiştir. Tabletler de bu dönemde boldur. Hitit anıtsal mimarisinin ilginç bir motifi büyük, simetrik kapı yapılarıdır. Tapınak planları birbirlerinin aynı değildir, fakat girişler ve kült odası düzeni benzer kalır. Kült odasına doğrudan doğruya değil, başka bir ara odadan girilir.

10- EGE GÖÇLERİ Yunanistan, Adalar ve Anadolu M.Ö. 2. binin ikinci yarısında çok önemli tarihsel ve toplumsal olaylara sahne olmuştur. Troia savaşı (yaklaşık M.Ö. 1240), Hitit Krallığının yıkılması (yaklaşık M.Ö. 1190), Dorların Yunanistan'ı istilası (yaklaşık M.Ö. 1200) ve Phyglilerin

Anadolu'ya gelmeleri bu dönemde olmuştur. Toplamların bölgedeki bu hareket ve yer değiştirmelerine Ege Göçleri adı verilir.

11- GEÇ HITİT ŞEHİR DEVLETLERİ M.Ö. 1200-1700. Ege Göçleriyle yıkılan Hitit İmparatorluğının yerini Geç Hitit Devletleri almışlardır. Bu kùltürün örnekleri Kargamış, Zıncirli, Karatepe, Malatya, Sakçagözü ve Marař'da görùlür. Hilâni denilen yapı tipi bu dönemin kendine özgü mimarlık öğesini oluşturur. Bu dönemde Hitit çivi yazısı yerine yeni Hititlere özgü olan Hitit resim yazısı tek başına kullanılmıştır. Geç Hitit Şehir Devletlerinin merkezlerinde şehir surlarının kapıları, saraylar, resmi binalardan bazıları dik duran kabartmalı taşlar (orthostatlar) ve hiyeroglifli yazıtlarla süslenmiştir. Eski (M.Ö. 1200-950), Orta (M.Ö. 950-850), Son (M.Ö. 850-700) olarak üç safha gösteren bu dönemin, özellikle orta ve son safhasına ait olan sanat eserlerinde komşuları ve düşmanları olan Asur etkisi görùlür. Geç Hitit Şehir Devletlerinin Anadolu arkeolojisi ve sanatındaki en önemli anlamı çeşitli iniř çıkışlarla Hitit sanatını M.Ö. 700 yıllarına kadar yaşatmış olmasındadır.

12- MİKEN UYGARLIğI 1600-1200. Yunanistan'ın M.Ö. 2. bin sakinleri olan Akhaların yarattığı uygarlıktır.

13- SUB MİKEN DÖNEMİ ya da KARANLIK ÇAğLAR M.Ö. 1200-1050. Miken Uygarlığı Dorların Yunanistan'a gelmeleri ile önemini kaybetmeye başlamış ve bölge karanlık bir döneme girmiştir. Karanlık Çağlar adıyla da anılan ve Sub Miken adı verilen bu dönemde Miken vazo sanat ve teknik özelliklerinden çok şey kaybetmiş olarak bir süre daha devam etmiştir.

14- YUNANİSTAN'DAN ANADOLU'YA GÖÇLER
(Yaklaşık olarak M.Ö. 12.yy'ın sonları). Üç topluluk bu göçlerle Batı Anadolu'ya gelmiştir ve yerleşmiştir. (Aioller (kuzeye), İonlar (orta bölgeye), Dorlar (güneye)).

15- GEOMETRİK DÖNEM M.Ö. 1050-700. Bu dönemin sanatı başlangıçta dış etkenlere bağlı olmadan kendi kendine oluşan ve gelişen bir sanat görünümündedir. Bu sanatı simgeleyen geometriklik özellikle vazo resimlerinde hakim olan geometrik şekil ve özellikten ileri gelmektedir. Bu sanat bilginleri tarafından Dorlara maledilmektedir ve Grek sanatının başlangıç olarak kabul edilmektedir.

15a1- PROTO-GEOMETRİK ÜSLÛP M.Ö. 1050-900. Geometrik sanatın başlangıç dönemi. Bu döneme ait eserler ve buluntulardan toplumun yaşantısıyla ilgili bilgiler edinilmemektedir. Bu döneme ait vazolar Akha geleneğine bağlı Sub Miken vazolardan sonra belirmeye başlamışlardır. Olgun bir teknikte yapılmış olan bu vazoların açık renkte dış yüzeyi siyah parlak bir boya ile yatay şeritler veya frizlere ayrılmakta, bu şeritlerin içleri sayıları fazla olmayan düz hatlar, içiçe geçen daireler ya da dalgalı hatlarla doldurulmaktadır. Şematik bir şekle sokulmuş at tasvirlerine ise çok seyrek rastlanmaktadır. Bu üslûbun en tipik özelliği bezeme ile vazo biçimi arasında tam bir uygunluk olmasıdır. Yeknesaklığı ile göze çarpan Akha keramiklerinin tersine olarak bir takım bölgesel farklar gösteren bu çeşit vazolar Atina'da hızlı ve sürekli bir gelişim geçirmişler ve geometrik vazoları meydana getirmişlerdir.

15a2- GEOMETRİK ÜSLÛP

İlk Geometrik (M.Ö. 900-800)

Olgun Geometrik (M.Ö. 800-740)

Son Geometrik (M.Ö. 740-700)

Geometrik vazoların yüzeyleri yine yatay frizlere ayrılmakta, bunlar dikey çizgilerle kare ya da dikdörtgen alanlar veya metoplara bölünmekte, bu metopların içi zigzag hatlar, gamalı haç, meandr motifi, düz ve dalgalı hatlar gibi motifler ve geometri şemasında uydurulmuş hayvan (Yunanistan'daki vahşi ve evcil hayvanlar) ve insan motifleriyle doldurulmakta. O dönemdeki tapınaklarda görülen ahenkli şekil ve oranlar bu vazo kompozisyonlarında da sezilmektedir. Geometrik üslûp yalnız keramiklerde değil, sanatın başka dallarında da kendini göstermektedir. Madeni eserler (İğne başları, çeşitli kaplar vb.), tunçtan ve kilden yapılmış hayvan (en çok at) ve insan heykelcikleri de geometrik üslûbun örneklerini verirler. Geometrik dönemde bacaklar ve baş daima profilden, göğüs önden resmedilirdi. Geometrik figürler, özellikle koşarken, düşecekmiş hissini verirler.

15b- ORİENTALİZAN DÖNEM M.Ö. 720-650. Doğu etkisinin başladığı dönem. Geometrik dönemden Arkaik Döneme bir geçiş aşaması oluşturur. Sanatçılar bu dönemdeki etkilenmeleri ürünlerine bir uyarlama biçiminde almışlardır. Aslan, sfenks gibi hayvanlarla palmet, lotüs gibi bitki motiflerini eserlerinde kullanmışlardır. Bu motifler yalnız siyah siluet şeklinde değil, iç ayrıntılarıyla birlikte resmedilmişlerdir. Yine bu dönemde düz ve köşeli hatların yerini yuvarlak ve eğri hatlardan meydana gelen bezekler almıştır. Bütün bu etkilenmeler geometrik üslûbun kuruluk ve sertliğinin giderilmesinde başlıca etken olmuştur.

15c- ARKAİK DÖNEM M.Ö. 650-480. Bu dönemin en belirgin ürünleri kore ve kuros heykelleridir.

İlk Arkaik	(M.Ö. 650-580/570)
Olgun Arkaik	(M.Ö. 580/570-540/530)
Son Arkaik	(M.Ö. 540/530-480)

15d- KLASİK DÖNEM M.Ö. 480-330.

İlk Klasik (Sert Üslûp) (M.Ö. 480-450)

Olgun Klasik (M.Ö. 450-420)

Zengin Klasik (M.Ö. 420-390)

Geç Klasik ya da II. Klasik Dönem (M.Ö. 480-450).

16- URARTU UYGARLIĞI M.Ö. 900-600. Doğu Anadolu'da Van gölü çevresinde ve Güney Kafkasya'da gelişen uygarlık. Başlıca merkezleri Van (esas merkez), Toprakkale, Adilcevaz, Çavuştepe, Patnos, Kayalidere, Altıntepe'dir. Urartular özellikle mimarlıkta ve maden işçiliğinde ustaydılar. Tunç işlerinin sanat değeri yüksektir. Maden eserler arasında, altın ve gümüş ziynet eşyaları, kabartmalarla süslü tunç kemerler, tunçtan hayvan ve insan heykelticikleri, miğferler, kazanlar, at koşumları ile demirden şamdanlar ve silahlar dikkat çekicidir. Madeni küçük eserlerin çoğunluğunu oluşturan mobilya elemanlarının hem süsleme hem yapısal işlevleri vardır. Kendilerine özgü bir tapınak ve saray tipleri vardır. Taş işçiliğinde becerikliydiler. Büyük salonların, odaların kerpiç duvarları birbirlerine zıt canlı renklerde, çeşitli geometrik ve bitkisel motiflerle, hayvan boğuşma sahneleriyle boyalıydı. Bol sütunlu, birçok bölmeleri bulunan yapıları Yakın Doğu'nun mimarlık tarihinde önemli bir yer tutar. Bir eve benzetilen oda mezarları hem yapı tekniği, hem ölü gömme gelenekleri ve ölü hediyeleri bakımından önemlidir. Urartular büyük ölçüde Asur sanatının etkisinde kalmışlar, fakat kendi kişiliklerini de belirtmesini bilmişlerdir. Urartu Sanatı genellikle süsleyici niteliktedir. Bezeme öğelerinin büyük çoğunluğu bitkilerden alınmıştır. Urartu sanatçıları simetriye özel bir önem vermiştir. Tipik yüz profilleri ile betimlenen basık, şişman ve hantal görünümlü insan tipi, Urartu sanatının kendine özgü özelliklerinden birini oluşturur. Bütün Urartu tanrıları

başlarında tek boynuzlu bir başlıkla betimlenmiştir. Urartuların Asur'dan aldıkları çivi yazısı taş anıtlar, tunç eserler, iri depo küpleri, kil tabletler ve mühürler üzerine; resim yazısı ise az gelişmişti ve daha çok mühürler, kap kacak üzerine yazılıyordu. Urartuların parlak perdahlı, kırmızı renkli keramik ürünleri madeni kapların biçimlerini örnek alarak yapılmışlardı. Urartuların önemli çalışmalarından biri de bayındırlık alanında olmuştur. Doğu Anadolu'nun birçok yerlerinde büyük su kanalları, suni göller inşa etmişlerdir. Urartu Devletine Medler ve İskitler tarafından son verilmiştir.

17- PHRYG UYGARLIĞI M.Ö. 750-680. Anadolu'ya Makedonia ve Thrakia'dan boğazlar yoluyla gelen Phryglerin M.Ö. 8. yy'dan itibaren geliştirdikleri uygarlık. Oldukça geniş bir alana yayılan Phrygia bölgesinde, bugünkü Eskişehir ve Afyon illeri arasındaki dağlık bölgeyi kapsayan, Hellenistik çağda Küçük Phrygia adını taşıyan bölge Phryglerce kutsal olan esas bölgeyi oluşturur. Phrygler yıkılan Hitit şehirlerinin harabeleri üzerine kendi şehirlerini kurmuşlardır. Başkentleri Gordion'du (bugün Yassıhöyük). Diğer önemli merkez ise Midas şehriydi. Eski Ankara'nın içinde ve çevresinde de önemli şehir kalıntıları ve tümülüsler keşfedilmiştir. Boğazköy, Alacahöyük, Eskişehir, Maşathöyük, Karahöyük, Pazarlı da Phryg buluntuları vermişlerdir. Phryg uygarlığında tümülüsler önemli yer tutardı. Özellikle Gordion ve Ankara çevresindeki tümülüsler önemlidir. Bu tümülüslerin inşa tarzı, ölü gömme usulleri ve hediyeler ana çizgileriyle bir birlik gösterirler. Phryg kültürünün önemli bir bölümünü oluşturan büyük anıtlar da sayıca çoktur. Beşik çatılı bir dikdörtgen yapı cephesi şeklinde tasarlanan bu anıtların cepheleri bazen geometrik motiflerle, bazen de kabartmalarla süslenmekteydi. Bu

yapıların en ünlüsü Midas'ın Mezan olarak tanınan kaya anıttır. Phryglerde genelde iki türde keramik görülür: 1- Ge-yik ve tek merkezli daire gibi desenlerle süslü, çok renkli ke-ramik (Alişar, Pazarlı, Boğazköy, Kültepe, Karahöyük, Göllüdağ); 2- Gri ya da kırmızı tek renkli keramik; bu türde koyu gri ve siyah astarlı, parlak perdahlı tek renkli keramik Midas kenti, Gordion ve Ankara yöresinde çoğunluktadır. Motiflerin çoğu geometriktir. Fakat insan, hayvan, kuş gibi çeşitli varlıklara ait sahneler de görülmektedir. Phrygler ma-den işçiliğinde de ustaydılar. Kalıba dökülerek yapılmış ma-den eserler, kemer tokaları, kazanların ağız kenarlarında görülen insan ve boğa başı heykelleri önemlidir. Tahta eşya üzerinde oyma ve kakma tekniği ile yaptıkları geometrik mo-tiflerin zenginliği ve teknik yüksekliği de dikkat çeker. Phrygler dokumacılıkta da ustaydılar. Tapetes denilen kilim-leri ünlüydü. Bu uygarlık yıkıldıktan sonra da sanatı yaklaşık M.Ö. 300'e kadar devam etmiştir. Stil özelliklerine göre Phryg sanatı beş evre göstermektedir:

Erken Evre	(M.Ö. 750-730)
Geçiş Evresi	(M.Ö. 730-725)
Olgun Evre	(M.Ö. 725-650)
Sub Geometrik Evre	(M.Ö. 650-575)
Geç Phryg Evresi	(M.Ö. 575-300)

Phryg Devleti Kimmerler tarafından yıkıldı.

18- LYDİA UYGARLIĞI M.Ö. 680-546. Lydialıların Lydia bölgesinde geliştirdikleri uygarlık. Lydialıların bu bölgeye geliş tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bölgenin merkezi Sardes'ti. Lydialıların en büyük buluşu sikkeleri icat etmeleridir. Yapılmış olan ilk Lydia sikkeleri biçim olarak

baklaya benzerler. Altın ve gümüşün bolca bulunmasıyla ilgili olarak gelişmiş dallardan biri de kuyumculuktu. Fildişi oymacılığı ve altın işçiliği oldukça gelişmişti. Çömlekçilik de ise M.Ö. 7. yy. öncesinde Lydia'da Yunanlılara özgü Proto-Geometrik ve Geometrik türde bezemeli kaplar kullanılıyordu. M.Ö. 6. yy'a gelindiğinde Lydialı çömlekçiler daha bağımsız çalışmaya ve kendi stillerini geliştirmeye başladılar. Bölgenin ünlü krem ve parfümlerini dünyaya yaymak amacıyla lydion denen kapları üretmişlerdir. Bu yy'da çanak çömleklerin boyanmasında da Lydia özellikleri egemen olmuştur. Sarı, beyaz ya da turuncumsu astar üzerine fırça oyunları ile damarlı mermer görünümü uyandıran dalgalı kuşaklar ya da yine aynı teknikle buklemsi motifler yapılmaya başlamıştır. Özellikle M.ö. 600-550 yılları arasında sanatta doruğa ulaşmıştır. Lydia Devleti Persler tarafından yıkılmıştır.

19- **LYKİA UYGARLIĞI** Anadolu'da M.Ö. 600-300 tarihleri arasında gelişip yayılan uygarlıklardan biridir. Anadolu'nun güney-batı köşesinde Lykia olarak isimlendirilen bölgede kayalara oyulmuş mezarlarla özgünlüklerini vurgulamışlardır. Lykia mezarları taştan yapılmıştır. Fakat ahşap mimarinin özelliklerini taşımaktadırlar. Cepheleleri tıpkı bir ahşap evin yüzü gibi işlenmiştir. Bazen iki tarafları da kayadan dışa taşkın vaziyettedirler. Kayadan tamamen ayrılmış olanları ve dört tarafı görünenleri nadirdir. Damları düz dam şeklindedir. Bazılarında damlar sivri kemerli bir tonoz gibi yapılmıştır. Kule şeklinde mezarlara rastlenir, Harpiller anıtı gibi. Lykialılar taş heykel ve kabartmaları açık ve parlak renklerle boyarlardı. Yazılarında da boya kullanırlardı. Kelimeleri kırmızı, yeşil ve maviye boyarlar ve heceleri üst üste iki nokta ile ayırırlardı.

20- ANADOLU'DA PERS EGEMENLİĞİ M.Ö. 546-333.

21- HELLENİSTİK ÇAĞ M.Ö. 330-30.

22- ROMA ÇAĞI M.Ö. 30-M.S. 395

23- BİZANS ÇAĞI M.S. 395-1453

24- SELÇUKLU UYGARLIĞI M.S. 1071-1300.

25- OSMANLI UYGARLIĞI M.S. 1299-1923.

EK-2*

BAZI TANRILARIN ADLARI, ATRİBÜLERİ, TEMSİL ETTİKLERİ DOĞAL KUVVET VE FİKİRLERİ

Yunanca adı Zeus
Latince adı Jüpiter
Atribüleri Kartal, asa, şimşek
Temsil ettikleri doğal kuvvet ve fikirleri Gök tanrısı

Yunanca adı Her
Latince adı Juno
Atribüleri Tavus kuşu, zambak, nar
Temsil ettikleri doğal kuvvet ve fikirleri Evliliği simgeleyen tanrıça

Yunanca adı Athena
Latince adı Minerva
Atribüleri Zeytindalı, kalkan, baykuş
Temsil ettikleri doğal kuvvet ve fikirleri Koruyucu tanrıça, savaş ve şehir tanrıçası

Yunanca adı Apollon
Latince adı Phoebus
Atribüleri Ok ve gümüş yay, lyra
Temsil ettikleri doğal kuvvet ve fikirleri Işık tanrısı; şiir, müzik, dansı ve aydın, durgun, ölçülü gücü simgeler.

Yunanca adı Artemis

* Kaynaklar bölümü 2'ye bakınız. (B.C.)

Latince adı Diana
Atribüleri Ok ve altın yay, geyik, hilal
Temsil ettikleri doğal kuvvet ve fikirleri Avcı tanrıça, ana tanrıça, toprak ve bereketi simgeler

Yunanca adı Hermes
Latince adı Mercurius
Atribüleri Kerykeion, kanatlı papuçlar
Temsil ettikleri doğal kuvvet ve fikirleri Haberci tanrı, yolların yardımcısıdır.

Yunanca adı Hephaistos
Latince adı Vulcanus
Atribüleri Çekiç, örs
Temsil ettikleri doğal kuvvet ve fikirleri Demirci tanrı, her türlü madeni işler

Yunanca adı Heista
Latince adı Vesta
Atribüleri Kutsal ateş
Temsil ettikleri doğal kuvvet ve fikirleri Ocağı ve aile erdemlerini simgeleyen tanrıça

Yunanca adı Ares
Latince adı Mars
Atribüleri Miğfer, mızrak
Temsil ettikleri doğal kuvvet ve fikirleri Savaş tanrısı

Yunanca adı Aphrodite
Latince adı Venüs
Atribüleri Güvercin
Temsil ettikleri doğal kuvvet ve fikirleri Güzellik ve aşk tanrıçası

Yunanca adı Demeter
Latince adı Ceres
Atribüleri Bereket boynuzu, buğday demeti, orak
Temsil ettikleri doğal kuvvet ve fikirleri Bereket tanrıçası

Yunanca adı Poseidon
Latince adı Neptünüs
Atribüleri Üç çatallı asa
Temsil ettikleri doğal kuvvet ve fikirleri Deniz tanrısı

Yunanca adı Hades
Latince adı Aidoneus
Atribüleri Tamkappe adı verilen, tanrıyı görünmez kılan başlık
Temsil ettikleri doğal kuvvet ve fikirleri Yeraltı tanrısı

Yunanca adı Asklepios
Latince adı Aesculapius
Atribüleri Yılan
Temsil ettikleri doğal kuvvet ve fikirleri sağlık tanrısı

Yunanca adı Dionysos
Latince adı Liber
Atribüleri Thyrsos, Kantharos
Temsil ettikleri doğal kuvvet ve fikirleri Tarım tanrısı, şarap tanrısı

KAYNAKLAR

1. Arkeoloji Sözlüğü; Satuk, Secda; 2. basım, İnkılap Kitabevi, 1993.
2. Klasik Yunan Mitolojisi; Can, Şefik; 3. basım, İnkılap Kitabevi, 1994.
3. Coğrafya-Anadolu (Kitap: XII, XIII, XIV); Strabon; 1. basım, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1987.
4. Türkiye'deki Tarihsel Adlar; Umar, Bilge; 2. basım, İnkılap Kitabevi, 1993.
5. Dictionnaire Universel; Français, Historique et Géographique; Librairie Hachette, 1966.
6. Kültür ve Sanat, sayı 18, Türkiye İş Bankası, Haziran, 1993.